

Тетяна Терещенко

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

(1945–2024 рр.)

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

**Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,
історії та філософії**

Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

Т. В. Терещенко

**НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ
ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ (1945–2024 рр.)**

Навчальний посібник

Черкаси–2025

УДК 94(5/6/8)"1945/2024"(075.8)

ББК 63.3(0)я73-1

Т 35

Рецензенти:

докторка історичних наук, професорка кафедри всесвітньої історії
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, професорка
О. О. Драч

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

А. П. Іржавська

Науковий редактор:

кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка кафедри всесвітньої
історії та міжнародних відносин Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

В. О. Кіреєва

*Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 4 від 19 лютого 2025 року)*

Т 35 Терещенко Т. В. Новітня історія країн Азії, Африки та
Латинської Америки (1945–2024 рр.): навчальний посібник /
Т. В. Терещенко. Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького,
2025. 335 с.

На основі директивних, нормативних та методичних документів
укладено навчальний посібник з дисципліни «Новітня історія країн Азії,
Африки та Латинської Америки» для студентів спеціальностей 032 – Історія
та археологія, та 014.03 Середня освіта (Історія) Навчально-наукового
інституту міжнародних відносин, історії та філософії Черкаського
національного університету імені Богдана Хмельницького.

УДК 94(5/6/8)"1945/2024"(075.8)

ББК 63.3(0)я73-1

Т 35

© Т. В. Терещенко, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1.1. Мета викладання дисципліни	4
1.2. Завдання вивчення дисципліни	4
1.3. Міждисциплінарні зв'язки	5
1.4. Знання та вміння	5
1.5. Зміст тем дисципліни	6
2. РОБОЧА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ	13
2.1. Трудомісткість курсу	13
2.2. Структура та обсяг годин за темами курсу	13
2.3. Тематика і зміст лекцій	16
2.4. Зміст семінарських занять та методичні рекомендації до них	121
3. САМОСТІЙНА ТА ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА	137
3.1. Методичні рекомендації з організації самостійної роботи	137
3.2. Зміст самостійної та індивідуальної роботи	137
3.3. Тематика рефератів з курсу	146
3.4. Тематика курсових робіт та методичні рекомендації до їх виконання	148
3.5. Індивідуальні навчально-дослідницькі завдання. Завдання до контурних карт	151
3.6. Дидактичне забезпечення самостійної роботи студентів	153
4. КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ	159
4.1. Питання для самоконтролю	159
4.2. Тести для поточного контролю знань студентів	162
4.3. Модульні контрольні роботи	165
4.4. Методичні рекомендації до виконання модульної контрольної роботи	169
4.5. Питання для підсумкового контролю	171
4.6. ККР	174
4.7. Форми контролю	175
4.8. Система, форми, критерії і шкала оцінювання знань	175
5. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ	184
5.1. Джерела	184
5.2. Література	188
5.3. Інформаційні ресурси	230
5.4. Основні поняття і терміни	233
5.5. Документи	244

ВСТУП

1.1. Мета викладання дисципліни Новітня історія країн Азії, Африки та Латинської Америки (1945–2024 рр.) є ознайомлення студентів з ключовими історичними подіями, процесами та тенденціями, які відбувались в цих регіонах з другої половини XX століття до сьогодні. Дисципліна спрямована на розуміння важливості і впливу історії на формування політичних, економічних, соціокультурних та інших аспектів сучасної реальності цих регіонів. Також важливою метою є розвиток аналітичного мислення студентів та їх здатності критично оцінювати події та процеси, що відбувались у зазначеному періоді в історії цих країн.

1.2. Завдання вивчення дисципліни: передбачає аналіз політичних, економічних, соціокультурних та геополітичних змін у цих регіонах протягом вказаного періоду. Студентам слід дослідити ключові події, процеси, реформи та конфлікти, що відбувались у країнах Азії, Африки та Латинської Америки з 1945 по 2024 р., а також їх вплив на світову історію та сучасність. Також потрібно дослідити взаємодію цих регіонів з іншими державами та міжнародними організаціями, формування та розвиток міжнародних відносин та геостратегічних альянсів.

1.3. Міждисциплінарні зв'язки.

Навчальна дисципліна органічно пов'язується з іншими дисциплінами – політологією, релігієзнавством, культурологією, історичною географією, історичною демографією, історіографією, джерелознавством, топонімією.

1.4. Знання та вміння.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен вміти:

- повинен мати знання про ключові події, тенденції та перетворення, які відбувалися у зазначеній історичній період у вказаних регіонах;
- розуміти вплив різних політичних, економічних та соціокультурних чинників на розвиток цих країн;
- уміти аналізувати глобальні процеси та взаємозв'язки, які формували їхню історію протягом вищезгаданого часового проміжку;
- мати навички критичного мислення, добре розвинені аргументаційні здібності та уміння працювати з різноманітними джерелами інформації для підтвердження своїх висновків.

По завершенню курсу студенти повинні знати:

- історичні факти, події та процеси, які відбувалися у країнах Азії, Африки та Латинської Америки в досліджуваний період;
- про роль цих регіонів і країн у світовій політиці, економіці та культурі, а також про їх вплив на глобальні події;
- про ключові фігури, ідеї та рухи, що сформували та вплинули на розвиток країн Азії, Африки та Латинської Америки у зазначений період;
- вплив глобальних подій того часу на ці регіони, а також розуміти контекст національних рухів та постколоніального устрою у цих країнах;
- важливою частиною знань є розуміння контекстуальних та культурних відмінностей між країнами цих регіонів та їх взаємодії в історичному контексті.

1.5. Зміст тем дисципліни

Тема 1. Китай після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Китай після закінчення Другої світової війни. Причини, хід і наслідки громадянської війни 1946–1949 рр. Утворення Китайської Народної Республіки (КНР). Будівництво соціалізму «китайського зразка», його результати, вплив на економіку і політичну систему. Зовнішня політика Китаю в 50-х роках XX ст. Перехід до політики «великого стрибка» і роль Мао Цзедун. Наслідки «великого стрибка» і загострення внутрішньополітичної обстановки в країні. «Культурна революція» та її наслідки для соціально-економічного і політичного розвитку КНР. Зовнішня політика. Радянсько-китайські відносини 60 – 70-х рр. XX ст. Економічна та політична криза в КНР 80-х рр. XX ст. та соціально-економічні реформи. Ден Сяопін. Лібералізація. Демократизація. Події в червні 1989 р. в Пекіні. Зовнішня політика в КНР у 80-х рр. XX ст.: розширення зв'язків із західними країнами, залучення іноземного капіталу в економіку. Вільні економічні зони. Становище Китаю на сучасному етапі.

Тема 2. Соціально-економічний та політичний розвиток Ірану після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Суспільно-політичний розвиток та стан економіки у післявоєнному Ірані. Піднесення демократичного руху в 1945–1947 рр., його характер і причини невдачі. Діяльність уряду Мосаддика. Іран на межі 60 – 70-х рр. XX ст., «біла революція», її суть. Зовнішня політика Ірану. Наростання суспільно-політичної кризи в Ірані на середину 70-х рр. XX ст., її причини та характер дій різних суспільних сил. Іранська революція 1978–1979 рр., її характерні риси та особливості. Зовнішній фактор у революції. Становлення Ісламської Республіки Іран, її внутрішня політика кінця 70-х рр. XX ст. Аятола Хомейні. Іран 80-х рр.: внутрішньополітична ситуація та стан економіки. Зовнішня політика, ірано-іракська війна 1980–1988 рр. Іран і війна у Перській затоці. Іран наприкінці XX ст. Роль ісламського фактору в країні та в регіоні Близького та Середнього Сходу. Становище Ірану на сучасному етапі.

Тема 3. Соціально-економічний та політичний розвиток Туреччини після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Післявоєнний розвиток Туреччини, загострення внутрішніх протиріч. Зовнішня політика. План Маршалла, доктрина Трумена і Туреччина. Демократична партія при владі і внутрішньополітична криза в турецькому суспільстві. Військовий переворот 1960 р. та суспільно-політичний розвиток країни в 60 – 70-ті рр. XX ст. Ріст суспільної напруженості і переворот 1980 р. Нові суспільно-політичні орієнтири турецької влади, економічна стратегія Т. Озала. Туреччина і міжнародні економічні організації, зовнішня політика. Радянсько-турецькі відносини 70 – 80-х рр. XX ст. Українсько-турецькі зв'язки. Економічна стратегія і зовнішньополітичні орієнтири Туреччини сьогодні.

Тема 4. Соціально-економічний та політичний розвиток Японії після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Капітуляція Японії та заходи американської окупаційної влади. Демократичний рух. Конституція 1946 р. Аграрна реформа та соціальне законодавство. Воєнно-стратегічні акції США і Японії на Далекому Сході. Мирний договір у Сан-Франциско і пакт безпеки. Економічне піднесення «країни, де сходить сонце». Перетворення Японії на один з провідних світових економічних центрів. Ліберальні демократи при владі. Відновлення дипломатичних відносин між СРСР і Японією. Відносини із США, Західною Європою. Особливості еволюції японського суспільства. Зовнішня політика Японії після Другої світової війни, радянсько-японські відносини. Відносини з США, «країнами спільного ринку», Близького і Середнього Сходу, Південно-Східної Азії і Тихого океану. Зміни в країнах Східної Європи і колишньому Радянському Союзу в 90-ті рр. XX ст. і позиція Японії. Місце Японії у світовій економіці і політиці сьогодні.

Тема 5. Соціально-економічний та політичний розвиток Індії та малих країн Південної Азії після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Індія після Другої світової війни. Місія Кріпса. Компанія громадського неспівробітництва і гасло «Геть з Індії!». Піднесення національно-визвольного руху після Другої світової війни. Позиція ІНК. Маневри колоніальної влади і створення Тимчасового уряду Індії. Провокація кривавих зіткнень між індусами і мусульманами. Новий етап визвольної боротьби. План Маунтбеттена і утворення Індійського Союзу і держави Пакистан. Економіка Індії після проголошення незалежності та новий вибух індо-мусульманських протиріч. Вбивство М. Ганді. Кашмірське питання та загострення відносин між Індією та Пакистаном. Діяльність уряду

Д. Неру. Конституція 1950 р. і проголошення Індії республікою. Перший уряд Д. Неру і проведення адміністративної реформи. Ліквідація князівств. Економічний і політичний розвиток у 50 – 70-х рр. XX ст. Погіршення економічного становища та загострення соціальних протиріч у країні в 70-і рр. XX ст. Розкол ІНК. Надзвичайний стан і його наслідки в соціально-економічному та політичному розвитку країни. Вибори 1977 р. і прихід до влади уряду Джаната Парті, його внутрішня і зовнішня політика. Вибори 1980 р. і прихід до влади ІНК(А). Індія на межі 80 – 90-х рр. XX ст. Проблеми соціальної стабільності, національної єдності. П'ять принципів мирного співіснування Д. Неру – основа зовнішньополітичного курсу республіки. Індопакистанський конфлікт 1965 р. і Ташкентська декларація. Друга індопакистанська війна і утворення республіки Бангладеш. Індокитайські відносини. Індія і афганський конфлікт. Радянсько-індійські відносини в галузі політики, економіки, науки і культури. Відносини Індії з незалежною Україною. Роль ООН в урегулюванні національних конфліктів в Індії. Сьогоднішня ситуація в країні.

Тема 6. Країни Південно-Східної Азії після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Країни Південно-Східної Азії після Другої світової війни. Роль суспільних рухів, лідерів, партій у визвольній боротьбі, соціально-політичному розвитку народів Південно-Східної Азії і основні етапи розпаду колоніальної системи. Поява десятків молодих незалежних держав. Багатоваріативність суспільного розвитку.

Історична, етнічна, культурна близькість народів Південно-Східної Азії. Бандунгська конференція 1955 р. Рух неприєднання, його роль і еволюція. «Холодна війна» і країни Південно-Східної Азії. Військово-політичне, ідеологічне протистояння і його вплив на молоді країни. Теорія і практика соціалістичної орієнтації країн Південно-Східної Азії і її провал. Військові блоки і країни Південно-Східної Азії. Глобальна і регіональна конфронтація. Політичні системи і роль армії в краях Південно-Східної Азії. Зміни в соціально-економічному і політичному розвитку Південно-Східної Азії у 70–90-х рр. XX ст. Ісламський фактор. Індустріальні країни Азії: причини прориву і перспективи розвитку ОПЕК, ОАПЕК і їх роль у світовій економіці і світовій політиці. Інші міжрегіональні організації на Сході, їх політична, економічна активність і наслідки. Проблеми співробітництва сьогодні і необхідність реорганізації його на рівноправній і взаємовигідній основі. Криза 80-х рр. XX ст. у народному господарстві та пошуки виходу з неї. Перехід до ринкової економіки, успіхи і проблеми. Зовнішня політика. Становище країн Південно-Східної Азії на сучасному етапі розвитку.

Тема 7. Країни Близького Сходу після Другої світової війни – на початку ХХІ ст.

Виникнення Ліги арабських держав. Утворення держави Ізраїль. Арабо-ізраїльські протиріччя. Сіонізм. Початок арабо-ізраїльських конфліктів. Криза і розпад колоніальної системи на Близькому Сході і в Північній Африці, в зоні Перської затоки. Піднесення національно-визвольної боротьби в Єгипті після закінчення Другої світової війни. Липнева революція 1952 р. і Г. А. Насер. Аграрна реформа та її результати. Внутрішні й зовнішні чинники поширення бюрократичних авторитарних систем. Вплив ісламу на політичний лад і судову систему країн Близького Сходу. Концепція «веляят-е-факіх» і еволюція іранського теократичного режиму. Особливості формування політичних систем абсолютних аравійських монархій. Дуалістична монархія в Йорданії. Парламентська республіка в Лівані й Іраку. Вплив «Арабської весни» на політичні системи держав Близького Сходу. Особливості політичної системи Держави Ізраїль. Суспільно-політична криза другої половини 1980-х рр. Активізація ісламських сил. Специфіка розвитку регіону наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Тема 8. Тропічна і Південна Африка після Другої світової війни – на початку ХХІ ст.

Початок розпаду колоніальної системи в Африці, перші незалежні держави – Гана і Гвінея. 1960 р. – рік Африки. Народи і лідери у визвольній боротьбі, вибір шляху. Солідарність народів Африки в боротьбі за незалежність проти залишків колоніалізму. Боротьба за незалежність у 70 – 80-ті рр. ХХ ст. (Ангола, Мозамбік, Зімбабве, Намібія). Роль ООН у визвольній боротьбі народів Тропічної і Південної Африки. Політичні і економічні організації африканських держав. Соціально-економічні та політичні наслідки розвитку незалежних африканських країн після визволення. Роль армії, національні та регіональні конфлікти на континенті, їх причини та наслідки. Можливі шляхи вирішення конфліктних ситуацій. Політика опори на власні сили та її невдача. Соціалістична орієнтація низки держав Африки та її провал – результат партійної догматики, запозичення чужого досвіду, ігнорування реальності та національних особливостей. «Холодна війна» та її вплив на держави континенту. Заборгованість, її корені та можливі шляхи ліквідації. Нове політичне мислення і Африка. Континент на межі 80 – 90-х рр. ХХ ст.: соціально-економічна та політична ситуація. Деідеологізація міжнародних відносин і Африка. Радянсько-африканські

зв'язки 60 – 80-х рр. XX ст., плюси і мінуси. Основні тенденції розвитку країн Тропічної і Південної Африки наприкінці XX – на початку XXI ст.

Тема 9. Корея і Монголія після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Розкол Кореї та виникнення проблеми об'єднання країни. Корейська війна 1950–1953 рр. як результат протистояння Схід – Захід, гегемоністичні прагнення керівництва СРСР та його союзника Кім Ір Сена. Тактика США у війні та місце Південної Кореї в їх геополітиці. Економічний розвиток КНДР та Республіки Корея після війни. Зміна соціально-економічної ситуації у Південній Кореї у 80-х рр. XX ст. результати і механізми технологічного стрибка. Шляхи розв'язання корейської проблеми на сучасному етапі.

Монголія в роки та після Другої світової війни. Копіювання радянських методів господарювання та політичної системи, їх недоліки та наслідки для економіки та політики МНР. Монголія на межі 80 – 90-х рр. XX ст.: перехід від тоталітарного режиму до плюралізму та багатопартійності. Основні тенденції розвитку КНДР, РК і Монголії наприкінці XX – на початку XXI ст.

Тема 10. Афганістан після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Суспільно-політичний розвиток країни після Другої світової війни. Загострення ситуації в 60-х рр. XX ст., фінансова та економічна криза. Уряд М. Дауда та його діяльність. Квітневий переворот 1978 р., його характер і наслідки. Н. М. Таракі. Концепція соціалістичної орієнтації країни як імпортна модель, нав'язана і прийнята керівництвом НДПА. Громадянська війна в Афганістані. Введення радянських військ. Б. Кармаль, М. Наджибула. Нове політичне мислення та виведення військ СРСР з країни. Женевські угоди 1988 р. щодо Афганістану та їх суть. Ескалація громадянської війни в Афганістані в 90-х рр. XX ст. Б. Раббані, А. Ш. Масуд, Г. Хекмат'яр. Рух талібів, їх перемога та прихід до влади. Внутрішньополітична ситуація Афганістану сьогодні, його зовнішня політика.

Тема 11. Пакистан після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Ідея утворення держави Пакистан. Економічне і політичне становище країни після завоювання незалежності. Аграрні реформи. Адміністративний устрій і політична система в країні. Роль ісламу.

Національне питання в Пакистані. Зовнішня політика і перший індо-китайський конфлікт. Переворот 1958 р. та економічний і політичний розвиток Пакистану в 60-х рр. XX ст. Індо-пакистанський конфлікт і загострення політичної боротьби в країні. Нерівномірність політичного розвитку Західного і Східного Пакистану. Вибори 1970 р. у Східному Пакистані і перемога «Народної ліги». Муджибур Рахман. Індо-пакистанська війна і утворення Республіки Бангладеш.

Пакистан після війни 1971 р. Політична нестабільність, певний ріст економіки. Парламентські вибори 1977 р. і перемога Пакистанської Народної партії. Заходи уряду З. А. Бхутто, його падіння. Адміністрація Зія-уль Хака, її внутрішня і зовнішня політика. Соціально-економічний і політичний розвиток Пакистану на межі 80–90-х рр. XX ст. Смерть Зія-уль Хака і парламентські вибори 1988 р. Перемога Пакистанської народної партії. Заходи уряду Б. Бхутто у внутрішній і зовнішній політиці. Опір опозиційних сил і відставка уряду. Пакистан сьогодні.

Тема 12. Особливості економічного і політичного розвитку «нових індустріальних країн» після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Загальна характеристика економічного розвитку країн Азії після Другої світової війни. Роль Японії як локомотива в бурхливому розвитку економіки «нових індустріальних країн» в 60 – 70-х рр. XX ст. Перша хвиля НІК: Південна Корея, Тайвань, Гонконг, Сінгапур. Основні етапи розвитку нових індустріальних країн. Друга хвиля НІК: Малайзія, Індонезія, Таїланд, Філіппіни. Фінансово-економічна криза 1997–1998 рр. в Азії, її вплив на НІК. Проблеми та труднощі нових індустріальних країн на сучасному етапі.

Тема 13. Країни Латинської Америки після Другої світової війни – на початку XXI ст.

Основні тенденції соціально-економічного та політичного розвитку держав регіону в 40 – 50-х рр. XX ст. Революція в Гватемалі та Болівії. Націонал-реформізм. Особливості націонал-реформістської політики в Мексиці, Аргентині та Бразилії. Чилі та Куба в післявоєнні роки. Кубинська революція. Активізація лівих та демократичних сил в країнах Латинської Америки в 50 – 60-х рр. XX ст. Реформістська альтернатива. «Союз задля прогресу». Боротьба за соціальні та демократичні перетворення в 60 – 70-х рр. XX ст. Неоконсервативний варіант економічного розвитку. Військові режими 70 – 80-х рр. XX ст. Криза та ліквідація воєнних диктатур в Південній Америці. Нікарагуанська революція та Центральноамериканський конфлікт. Панамська криза та інтервенція США в Панамі. Куба: загострення проблем.

Розвиток Аргентини, Бразилії та Мексики в умовах представницької демократії. Чилі після диктатури. Латинська Америка на сучасному етапі.

Тема 14. Основні підсумки розвитку країн Азії, Африки та Латинської Америки в новітній час

Основний зміст і суперечності епохи. Уроки історії XX ст. для наших днів. Світ на порозі XXI ст. Зміни на політичній карті світу у другій половині XX ст. Головні напрямки боротьби народів планети за національне визволення і соціальний прогрес у другій половині XX ст. Основні риси і динаміка соціально-економічного і політичного життя країн, які вибрали різні суспільні системи і моделі розвитку; джерела і обставини історичного вибору в окремих країнах (цивілізаційний і стадіально-регіональний підходи). Різноманітність політичних систем, які існують у країнах світу на сучасному етапі. Місце категорій «людина», «звичайна людина», «лідер», «соціальна група» (в тому числі «клас»), «соціальні рухи» в історії другої половини XX ст. – на початку XXI ст.

Основні періоди і тенденції розвитку міжнародних відносин у другій половині XX ст. Особливості прояву проблеми війни і миру. Глобальні проблеми людства (виникнення і динаміка). Поняття «світове співтовариство» в кінці XX ст. Досвід регіонального та міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних проблем сучасності.

2. РОБОЧА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

2.1. Трудомісткість курсу

сем ест р	кіл ькіс ть нав - чал ьни х тиж -нів	кіл ькіс ть год ин на тиж ден ь	Розподіл годин							
			всь ого	кіл ькіс ть кре дит ів	кіл ькіс ть ред иті в за ЕС TS	Аудиторні			сам ості йна роб ота	інд иві дуа льн а роб ота
						Л ек ці ї	С е мі н ар	У сь ог о		
Разом			90	3	3	18	18	36	27	27

2.2. Структура та обсяг годин за темами курсу

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	ус ьо го	у тому числі					усьо го	у тому числі				
		л	п	л а б	і н д	с. р.		л	п	л а б	і н д	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Країни Східної Азії в другій половині XX – на початку XXI ст.												

Тема 1. Китай у другій половині XX – на початку XXI ст.	10	2	2		3	3	11	0,5	0,5		5	5
Тема 2. Японія у другій половині XX – на початку XXI ст.	10	2	2		3	3	11	0,5	0,5		5	5
Змістовий модуль 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії в другій половині XX – на початку XXI ст.												
Тема 3 Індія у другій половині XX – на початку XXI ст.	10	2	2		3	3	11	0,5	0,5		5	5
Тема 4. Країни Південно-Східної Азії після Другої світової війни – на початку XXI ст. Особливості економічного і політичного розвитку «нових індустріальних країн».	10	2	2		3	3	11	0,5	0,5		5	5
Разом за змістовим модулем 1	40	8	8		12	12	44	2	2		20	20
Змістовий модуль 3. Близький і Середній Схід в другій половині XX – на початку XXI ст.												
Тема 5. Туреччина у другій половині XX – на початку XXI ст.	10	2	2		3	3	8,8	0,4	0,4		4	4
Тема 6. Іран в другій половині XX – на початку XXI ст.	10	2	2		3	3	8,8	0,4	0,4		4	4
Тема 7. Арабські країни та Близький Схід у другій	10	2	2		3	3	8,8	0,4	0,4		4	4

половині XX – на початку XXI ст.												
Разом за змістовим модулем 2												
Змістовий модуль 4. Історія країн Африки та Латинської Америки в другій половині XX – на початку XXI ст.												
Тема 8. Країни Латинської Америки після Другої світової війни – на початку XXI ст.	10	2	2		3	3	8,8	0,4	0,4		4	4
Тема 9. Тропічна та Південна Африка в 1945 – на початку XXI ст.	10	2	2		3	3	10,8	0,4	0,4		5	5
Всього годин	90	18	18		27	27	90	4	4		41	41

2.3. Тематика і зміст лекцій

Лекція 1

Тема: Індія після Другої світової війни. Реформи і традиції

Мета: з'ясувати особливості післявоєнного розвитку Індії, простежити співвідношення реформ і традицій в індійському суспільстві.

Логіка викладу:

1. Здобуття Індією незалежності. Конституція 1950 р.
2. Внутрішня та зовнішня політика Джавахарлала Неру.
3. Політика ІНК в 60 – 80-і роки. Проблема сепаратизму.
4. Політичний та економічний розвиток на сучасному етапі.

1. Здобуття Індією незалежності. Конституція 1950 р.

Після завершення Другої світової війни правлячі кола Великої Британії намагалися зберегти свої позиції в Британській Індії, де розгорнувся потужний національно-визвольний рух.

Колоніальна влада зробила ставку на посилення суперечностей між головними політичними силами – ІНК і Мусульманською Лігою. 15 березня 1946 р. лейбористський уряд Клемент Етлі заявив про готовність надати Індії статус домініону. Але це виявилось надзвичайно важким завданням. Протиріччя між індусами і мусульманами були вже непереможними.

З 1940 р. Мусульманська ліга на чолі з Мохаммедом Алі Джинною (1876–1948 рр.) виступала за створення в провінціях, де мусульмани складали більшість, окремої ісламської держави ПАКИСТАН (акронім від назв провінцій: Пенджаб, Афганія (Північно-західна провінція), Кашмір, Сінд, та Белуджистан).

Почалися і indo-мусульманські релігійно-общинні зіткнення і погроми в штаті Пенджаб (28 млн населення, з них 16 млн – мусульмани, 8 – індуси, 4 – сикхи, розсіяні по всій території штату), і Бенгалії (60 млн населення, з них 33 млн – мусульмани, 25 – індуси). Фактично в країні почалася громадянська війна.

В таких умовах в червні 1947 р. віце-король лорд Луїс Маунтбеттен оприлюднив план поділу Індії на 2 незалежні домініони Пакистан та Індійський Союз. У склад Пакистану повинні були ввійти населені

здебільшого мусульманами західні провінції колонії та деякі східні її території (Східна Бенгалія), відстань між якими дорівнювала 1,5 тис. км.

18 липня 1947 р. англійський парламент прийняв Акт про незалежність Індії, що передбачав утворення домініонів Індії і Пакистану, що входили до Британської співдружності. Прискорилося масове переселення індусів до Індії, а мусульман – до Пакистану, що супроводжувалося численними кривавими зіткненнями.

15 серпня 1947 р. Індія і Пакистан офіційно стали суверенними незалежними державами. Але і після цього конфлікти в Індії, де залишився 61 млн мусульман (9% населення), не припинилися. Особливо криваві заворушення були в Пенджабі (соні тисяч вбитих), а в Калькутті (Бенгалії) Ганді вдалося зупинити кровопролиття.

30 січня 1948 р. М. Ганді, який став на захист релігійного миру, був убитий релігійним фанатиком-індусом, членом «Раштрія сваямсевак сангх» (союз добровільних служителів нації) Натурамом Годсе за «неготовність» Індії до збройного протистояння з мусульманами.

1949 р. пройшов під знаком підготовки конституційних реформ. У кінці листопада 1949 р. Установчими зборами була затверджена Конституція і 26 січня 1950 р. набрала чинності. Цей день вважається Днем республіки країни. Індія перестала бути англійським домініоном і була проголошена «суверенною демократичною республікою» – «Бхарат», при цьому залишалася членом Британської співдружності націй, тобто зберігалися звичні зв'язки з метрополією. Стаття конституції гарантувала приватну власність. Республіка Індія створювалася як федеративна держава з обмеженими повноваженнями штатів, впроваджувалося загальне виборче право. У Конституції були зафіксовані: принцип поділу влади, демократичні права і свободи громадян.

Завершився період боротьби за незалежність, почався період становлення індійської державності. Індія стала єдиною країною Сходу, де в роки незалежності склалася стійка система парламентської демократії.

2. Внутрішня та зовнішня політика Джавахарлала Неру

Наприкінці 1951 р. – на початку 1952 р. в Індії відбулися перші вибори до парламенту. Індійський національний конгрес здобув перемогу, отримавши 74% місць в парламенті. ІНК перемагав відтоді на всіх парламентських виборах до кінця 80-х років, за виключенням виборів 1977 р. Він був, по суті, монополюючою партією. А беззмінним главою уряду протягом 17 років Джавахарлал Неру.

Неру ніколи не був прихильником європейського капіталізму, який він засуджував, вважав небезпечним, руйнівним для індійського суспільства. Разом з тим він не був комуністом, йому не подобалися догматизм і надмірне використання сили в нормальних умовах, як в СРСР. Його ідеалом був демократичний соціалізм. В 1955 р. ІНК за пропозицією Дж. Неру, висунув як свою програмну мету побудову в Індії «суспільства соціалістичного зразка» мирними і законними засобами, а на початку 60-х – «демократичного соціалізму». Неру запропонував шлях реформ, компромісів, конвергенції (з лат. зближення), спрямованої і регульованої державою, зберігаючи досвід індійців.

Економічний курс Дж. Неру поєднував демократичні риси західного способу господарювання з елементами соціалістичної економіки. Зберігалися приватне підприємництво та вільний ринок, разом з тим, проведено націоналізацію окремих галузей промисловості, Дж. Неру запропонував програму «соціалізації вакууму» – державні підприємства створювалися лише там, де приватні не могли ефективно працювати. На середину 60-х створено основні підприємства важкої промисловості, чорної, кольорової, нафтохімії, машинобудівної, електроенергетичної. Дж. Неру називав їх «храми нової Індії». Запроваджувалися п'ятирічні терміни планування економіки на зразок СРСР, здійснено земельну реформу. Суть реформи зводилася до ліквідації іздолщини, прошарку посередників – заміндарів і передачі її до тих хто її обробляє, обмежувалися розміри поміщицьких земельних володінь, створювалися кооперативи та товариства колективного обробітку землі (на основі общини), значно розширено посівні площі, збудовано низку іригаційних споруд.

До успіхів внутрішньої політики Дж. Неру слід віднести покращення ситуації з правами жінок, прийняття законів про захист «недоторканих», розроблено спеціальну програму ліквідації неписьменності, у 1956 р. проведено другий етап адміністративної реформи, адже адміністративно-територіальний поділ країни, що зафіксований в конституції 1950 р., відтворював схему ще колоніальних часів. Уряд реорганізовував штати за національною та мовною ознакою. Одночасно ліквідовувалися князівства. У 1960 р. процес реорганізації тривав, сформовано – 25 штатів і 6 союзних територій, зараз – 29 штатів та 7 територій. Однак із встановленням нових кордонів штатів національно-етнічні проблеми були лише послаблені. Всього в Індії – 87 мов, з них близько 60 – поширені, а 23 – найбільш поширені (на багатьох з них в країні говорять десятки мільйонів. Немає мови абсолютно переважаючої. Це викликало протести. В 1965 р. згідно до конституції мала бути проголошена державною мовою хінді замість англійської. Запротестували південні штати, для яких, розповсюджена на півночі країни, хінді є чужою, почалися демонстрації та погроми. В

результаті уряд Д. Неру змушений був поступитися – зараз в кожному штаті Індії три державні мови: англійська, хінді і місцева, якщо штат не говорить на хінді.

У зовнішній політиці Дж. Неру, розуміючи необхідність зосередити зусилля на вирішенні чисельних внутрішніх проблем (хотів мати «розв’язані руки»), виробив принципово нову концепцію позитивного нейтралітету, в основі неприєднання Індії до двох протидіючих блоків на чолі з США та СРСР.

Разом з тим це було активна політика, суть якої полягала в підтримці національно-визвольного руху в країнах Азії, Африки і захисті інтересів країн «третього світу». Індія декларувала п’ять принципів своєї зовнішньої політики «панча шила» (санскр. «п’ять заповідей»), що мали стати основою мирного співробітництва на міжнародній арені: повага територіальної цілісності, ненапад, невтручання у внутрішні справи, рівність у стосунках мирне співіснування. З часом Індія стала навіть лідером Руху країн неприєднання, який було започатковано в квітні 1955 р. на Бандунзькій конференції в Індонезії.

Менш успішно склалися стосунки Індії з її найближчими сусідами – Пакистаном та Китаєм, через суперечки навколо кордонів. Суперечка з Китаєм не вирішена до цих пір, в 1962 р. вона вилилася в нетривалу війну (Китайсько-індійська прикордонна війна). З Пакистаном Індія воювала тричі: в 1947, 1965 і 1971 рр. Останній конфлікт між Індією і Пакистаном (Каргільська війна) стався в 1999 р., в штаті Кашмір.

Перетворення Дж. Неру дозволили ІНК забезпечити поступальний розвиток та поступову модернізацію Індії, уникаючи різких поворотів, потрясінь і гострих соціальних конфліктів.

Можна сказати, що реформи Дж. Неру є своєрідною формою проведення буржуазно-демократичної революції.

3. Політика ІНК в 60 – 80-і роки. Проблема сепаратизму

У травні 1964 р., після смерті Дж. Неру, до влади прийшов урядовий кабінет, сформований Лалом Бахадуром Шастрі (1904–1966 рр.), висуванцем невеликої внутрішньопартійної групи, що отримала від журналістів назву «синдикат». Після смерті Л. Б. Шастрі в січні 1966 р. керівництво ІНК вирішило передати кермо правління партією та урядом Індірі Ганді, дочці Дж. Неру, сподіваючись, що ім’я батька допоможе їй відновити єдність та авторитет партії.

Вона була прем’єр-міністром Індії 1966–1977 рр. і в 1980–1984 рр. Впродовж першого періоду І. Ганді проводила більш лівий курс, ніж Дж.

Неру, велику увагу приділяла розвитку суспільного сектору, плануванню і соціальній політиці, зокрема, націоналізувала важку промисловість, 14 крупних банків, оптову торгівлю, обмежила діяльність монополій, оголосила про проведення нового етапу аграрної реформи, щоб заручитися підтримкою своїх реформ. І. Ганді прийняла рішення про розпуск парламенту та дострокові вибори, на яких висунула лозунг «Геть бідність» (Гарабі хатао) і перемогла в березні 1971 р. тоді її уряд встановив контроль над індійськими та іноземними компаніями і над частиною вугільних шахт, провів націоналізацію низки підприємств, додаткові ресурси, частково були витрачені на фінансування так званої «зеленої революції» цілого комплексу заходів, що передбачав розвиток сільського господарства.

У результаті Індія на межі 60 – 70-х рр., незважаючи на високі темпи зростання населення, змогла забезпечити себе продовольством. Повільне покращення економічного становища на початку 70-х рр. було перерване в 1973 р. енергетичною кризою та зростанням світових цін на нафту. 1974 р. гострою економічною кризою через засуху 1972–1975 рр., додався демографічний вибух та надмірні витрати на війну з (1971 р. Пакистаном) та утримання біженців виснажували бюджет.

Все це посилювало невдоволення політикою уряду, почалися демонстрації протесту. 29 червня 1975 р. Індіра Ганді запровадила надзвичайний стан. Дію конституції призупинено, уведено цензуру, політичну діяльність заборонено, арештовано 600 опозиціонерів, 30 тис. активістів, оголошено про здійснення програми «20 пунктів», що передбачала зниження цін, вилучення надлишків землі, боротьбу з корупцією. Надзвичайно непопулярним заходом було законодавче обмеження народжуваності. Близько 10 млн чоловіків і жінок у яких вже було по 3 дітей були насильно стерилізовані. Це викликало озлоблення бідних верств населення, що суперечило їх традиціям.

В 1976 р. економічний стан помітно поліпшився, І. Ганді відмінила надзвичайний стан і оголосила про нові парламентські вибори. В березні 1977 р. на виборах до парламенту перемогла коаліційна партія «Джаната» (Народна), лідер якої Морарджі Десаї сформував новий уряд. Він наполягав на необхідності створення в країні вільного ринку на основі приватного підприємництва й обмеження державного втручання в господарські питання.

Але і правління М. Джаната було позначене погіршенням економічного і соціального становища в країні. Загострилися і внутрішні протиріччя всередині різномірної коаліції і вже на виборах січня 1980 р. ІНК (І) отримав дві третини голосів виборців,

Другий період її правління І. Ганді (1980–1984 рр.) був позначений гострими етнорелігійними конфліктами. У 1980–1981 рр. відбулися заворушення на етнічному ґрунті та зіткнення між індусами та мусульманами

в штаті Джамму і Кашмір, а також між бенгальськими емігрантами та населенням штату Ассам, де були розташовані табори біженців. Та найбільшу проблему індійського уряду в першій половині 80-х рр. становив сепаратистський рух у Пенджабі. Де в 1983 р. почалась кампанія громадянської непокори МОРЧА. Життя в штаті було паралізоване, почався терор проти індусів (вбито 5 тис. осіб). Навесні 1984 р. сикхи створили штаб-квартиру свого руху в найбільшій святині своєї релігії – Золотому храмі в Амрітсарі. На території храмового комплексу облаштовано справжню військову базу, і водночас пропагандистський центр, який проголосив початок відкритої збройної боротьби за створення незалежної держави сикхів – Халістану. І. Ганді віддала наказ армії силою вибити сикхів з Золотого храму. Під час штурму (операція Блакитна зірка), запеклий бій тривав з 3 по 6 червня 1984 р., майже всі оборонці Золотого храму загинули. Бій на території найбільшої релігійної святині викликав шалене обурення сикхів. 31 жовтня 1984 р. два особисті охоронці-сикхи прем'єр-міністра Індії І. Ганді розстріляли її під час прогулянки. Повідомлення про це вбивство викликало в цілій країні хвилю погромів, унаслідок яких загинуло близько 30 тис. сикхів.

І. Ганді зробила спробу повернутися до соціально-економічної політики свого батька Дж. Неру, що призвело до гострої кризи в середині 1970-х рр. Політика Дж. Неру в нових умовах не спрацювала.

4. Політичний та економічний розвиток на сучасному етапі

На виборах до парламенту в грудні 1984 р. на хвилі співчуття до І. Ганді ІНК(І) отримав більшість мандатів, а прем'єром був обраний син покійної – Раджив Ганді (1944–1991).

Політичний курс Р. Ганді містив елементи відходу від «курсу Неру». В економіці новий прем'єр запровадив лібералізацію державного планування й обмежив втручання держави в сферу приватного підприємництва. Бажаючи врегулювати етнорелігійні конфлікти, Р. Ганді пішов на підписання угод з більшістю сепаратистських рухів країни (в штатах Пенджаб, Ассам, Мізoram).

Період успішної внутрішньої та зовнішньої політики уряду Р. Ганді закінчився в середині 1987 р., після того, як Індія втрутилася в національний конфлікт на Шрі-Ланці. З 1983 р. на цьому острові тривала збройна боротьба 3-мільйонної тамільської меншини проти сингалезької більшості. Р. Ганді надіслав на допомогу сингалезцям 50-тисячний індійський військовий контингент. Використання армії для придушення закордонного партизанського руху викликало широкі протести серед індійських тамілів.

Звинувачений тамілами в зradі національних інтересів, Р. Ганді був убитий унаслідок терористичного акту, вже після його відставки 21 травня 1991 р.

Після низки нетривалих і нестійких урядів уряд очолив лідер ІНК Нарасімх Рао (1991–1995 рр.), який провів лібералізацію економіки, відкрив країну для іноземного капіталу, збільшив капіталовкладення в промисловість і сільське господарство. За короткий термін розпочаті реформи Нарасімха Рао не змогли вивести країну з кризового стану. Конгрес вичерпав вотум довіри індійців і втратив політичну владу.

З 1996 р. жодна з політичних партій не змогла сформувати однопартійний уряд, тому вони пішли по шляху створення блоків та коаліцій. Ці та вибори наступних років продемонстрували протиборство двох головних політичних течій: секуляристська, демократична ІНК та релігійно-націоналістична коаліція БДП. «Бхаратія Джаната» ультранаціоналістична паніндуїстська партія, що з початку 90-х рр. у Індії почала набувати щораз більшої сили. Після деякої нестабільності і зміни урядів на виборах 1998 р. перемогу здобула Бхаратія Джаната парті БДП, очолювана її лідером Атал Бехарі Ваджпаї.

Його уряд багато зробив для розвитку в країні ринкових механізмів економіки, продовжив і поглибив лібералізацію, важливою частиною реформ стала орієнтація на глобалізацію зовнішньоекономічних зв'язків Індії та перетворення Індії на світову наддержаву.

У зовнішній політиці загострилися стосунки Індії з Пакистаном. У травні 1998 р. Індія, а через кілька днів і Пакистан, демонстративно провели випробовування власної ядерної зброї. Світове співтовариство досить мляво зреагувало на ці події. За висловом А. Б. Ваджпаї, «ніхто не може ігнорувати понад 300-мільйонний ринок потенційних покупців західних товарів, особливо коли вони живуть у країні з понад мільярдним населенням».

Маятник гойднувся на виборах до парламенту навесні 2004 р. перемогу здобула партія ІНК на чолі з Сонею Ганді. 22 травня 2004 р. у посаду прем'єр-міністра зайняв Манмохан Сінгх. Він підкреслював наступність політики і реформ розпочатих Неру. Конгрес все більше йде вправо, і до кінця 90-х рр. його програма соціально-економічних перетворень майже нічим не відрізнялася від програми БДП, якщо не брати до уваги прагматичну секуляристську основу політики ІНК.

На виборах 2014 «Бхаратія джаната парті» на чолі зі своїм лідером Нарендра Моді домоглася більшості в парламенті. А ІНК зазнала історичної поразки.

Серед проблеми сучасного розвитку Індії слід назвати: індійський федералізм (28 штатів, було 14, може бути 58); проблема комуналізму – активними є ціла низка партій (індуїстські шовіністичні організації Хінду махасабха, Раштрія сваямсевак Сангх, Шив Сена, Рам Раджья Парішад,

Джана Сангх), що виступають за перетворення Індії на індуїстську державу; кастова проблема – $\frac{3}{4}$ населення належить до нижчих каст, хоча в 1997 р. президентом став Кочеріл Раман Нараян (даліт) недоторканий; найбільший приріст населення 1,429 млрд (кожен 6 в світі – індієць), це посилює соціальну напругу, бідність; доступ до цивілізованих санітарно-гігієнічних умов мають 28% населення.

Разом з тим, Індія: в десятці країн що найбільш швидко розвиваються; має ядерну зброю, швидкі комп'ютери, сучасну хіміко-фармацевтичну галузь; найбільша демократія Сходу, що одночасно продовжує практикувати стародавні форми сільського самоврядування (панчаяти); зберігається культурне різноманіття регіонів; каста пристосовується до потреб часу, виконують універсальну функцію, служать основою поділу праці і станово-класового поділу суспільства, вони відіграють своєрідну роль стабілізуючого фактору за наявності гострих соціальних протиріч.

Індія стоїть перед серйозними об'єктивними об'єктивними проблемами різноманітного характеру, але вона продовжує зберігати оптимізм; намагається їх вирішувати або адаптується до нових умов існування.

Рекомендована література

14, 215–216, 235, 216, 316, 359–385, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Лекція 2.

Тема: Японія після Другої світової війни

Логіка викладу:

1. Від капітуляції до створення Сан-Франциської мирної системи (1945–1955 рр.)
2. Період високих темпів економічного розвитку (1955–1973 рр.).
3. Роки структурних криз і пошуки виходу з них (1974–1990 рр.).
4. Рішення соціально-економічних і політичних проблем (1990 – на початку XXI ст. рр.).

Мета: З'ясувати у чому суть феномену Японії – єдиної з неєвропейських країн, яка не просто зрівнялася з провідними європейськими

державами, але і стала однією з найбільш впливових і успішних капіталістичних країн світу.

1. Від капітуляції до створення Сан-Франциської мирної системи (1945–1955 рр.)

2 вересня 1945 р. на борту американського лінкора Міссурі в Токійській бухті Японія підписала беззастережну капітуляцію. Становище Японії на час закінчення війни було катастрофічним: жертви склали 6,5 млн осіб убитими; масовані бомбардування наприкінці війни завдали страшних руйнувань; знищена значна частина виробничого устаткування; Японія втратила всі свої колонії (згідно рішень Каїрської 1943 р., Ялтинської конференції 1945 р.), а отже, джерела сировини, ринки збуту, більшу частину своїх закордонних активів (Корею, Тайвань і Пескадорські острови, острови Рюкю, Південний Сахалін і Курильські острови); втрачена значна частина внутрішнього ринку, пов'язана з військовими замовленнями; поширилося масове безробіття (10–15 млн осіб демобілізовано з армії і флоту, понад 10 млн японців масово емігрувало з Кореї, Тайваню та інших азійських країн); на Японію було покладено тягар виплати репарацій; але найголовніше – складні морально-психологічні наслідки (масові самогубства серед фанатиків, більшість японців охопила повна апатія, їх енергія була паралізована).

2 вересня 1945 р. створена Окупаційна адміністрація США на чолі з генералом Дугласом Макартуром (1945–1951 рр.) та Метью Ріджуей (1951–1952 рр.). По суті справи голова окупаційної адміністрації і став верховним правителем. Структура японської адміністрації була в основному збережена, окрім найбільш одіозних представників колишнього режиму.

У відповідності з рішеннями Потсдамської конференції 26 червня 1945 р. США проголосили курс на демілітаризацію і демократизацію країни. Реформи здійснювалися комплексно: практично одночасно, в короткий термін, в усіх сферах життя: економічній, соціальній, політичній, культурній.

11 жовтня 1945 почалася аграрна реформа, тривала до 1949 р.: ліквідовувалося поміщицьке землеволодіння; основним прошарком сільського населення стали фермери; розмір земельних володінь обмежувався 9 гектарами; перепродаж землі з метою спекуляцій була заборонена.

У листопаді 1945 р. розпущені дзайбацу. Оголошена повна економічна свобода.

21 листопада 1946 р. прийнятий Закон про профспілки. Профспілки утворювалися за принципом «на кожному підприємстві – своя профспілка».

У жовтні 1945 р. в Японії проголошені політичні та релігійні свободи: скасовувалася цензура друку, звільнялися всі політичні в'язні, розпускалися колишні мілітаристські громадські організації. Почався процес відтворення політичних партій. 3 грудня 1945 р. почала проводитися в життя Директива про демократизацію системи освіти: скасовувалося військове навчання і мілітаризоване фізичне виховання, була заборонена шовіністична пропаганда ідей кокутай (божественність імператора, синтоїзм, державний устрій, військовий дух (бусидо)); звільнені мілітаристські налаштовані викладачі; введено обов'язкову 9-річну освіту; підтверджена автономія університетів та вищої школи.

Ще 15 грудня 1945 р. окупаційна влада проголосила відокремлення синтоїстської релігії від держави.

Вже на початку 1946 р. відбулися перші після війни вибори в японський парламент. У них взяли участь і жінки.

У вересні 1946 р. нова Конституція Японії була затверджена парламентом, вступила в силу з 3 травня 1947 р. Згідно з нею Японія залишалася монархією, імператор – «символ держави»; фактично, в країні впроваджувалася парламентська демократія; уряд мав формуватися партією, що отримала більшість на виборах у парламент; парламент складається з двох палат (Палати представників і Палати радників); скасовано стани, проголошено рівність громадян, статей, демократичні свободи; категорично заборонено дитячу працю; 9 стаття передбачала відмову Японії від збройних сил і загрози їх застосування. Правда, в 1950 р. були створено Резерв національної поліції і «сили самооборони». Однак їх загальна чисельність, навіть, у 1980 р. не перевищувала 250 тис. осіб.

В травні 1946 р. в Токіо пройшов Міжнародний воєнний трибунал (28 осіб, 7 повісили, 16 пожиттєво ув'язнили).

В цих умовах США постійно наращували економічну допомогу Японії: продовольством, медикаментами, товарами широкого вжитку. З 1949 р. американці, несподівано для багатьох, припинили стягувати репарації з Японії

В роки окупації зовнішню політику Японії визначали США. Швидко США визнали за Японією роль стабілізатора на Далекому Сході (що було безпрецедентним для щойно переможеної країни, що капітулювала). Війна в Кореї (1950–1953 рр.) прискорила заключення мирного договору – 8 вересня 1951 р. на Сан-Франциській мирній конференції за участю 52 держав відбулося підписання Мирного договору з Японією. Не підписали договір 8 країн: СРСР, КНР, Індія, Бірма, Польща, МНР, Чехословаччина, Югославія. В лютому 1952 р. підписано двосторонній Договір безпеки між США і Японією. США отримали право розміщувати в Японії свої війська, натомість зобов'язалися захищати Японію в разі нападу на неї.

В квітні 1952 р. припинено режим американської окупації на території Японії

2. Період високих темпів економічного розвитку (1955–1973 рр.)

«Економічним дивом» стали називати у всьому світі період надзвичайно швидких темпів економічного зростання Японії: по 11% на рік.

Економічний розвиток Японії стимулювала Корейська війна, завдяки надходженням від американських спецзамовлень, швидкими темпами зростала і продуктивність праці (в США в 10 разів менше); швидкими темпами зростали капіталовкладення; запроваджувалися передові технології.

На кінець 60-х рр. Японія за загальним обсягом валового продукту своєї економіки вийшла на 2-е місце в світі, поступаючись лише США. Японія впевнено посідала I місце у суднобудуванні; II місце в світі з виробництва сталі, пластмас, синтетичних волокон, телевізорів, електроприладів; вийшла на 3-є місце в світі по розвитку автомобільної промисловості.

«Економічне диво» обумовлено цілком конкретними факторами:

Корінна технічна реконструкція, що проводилася в Японії дуже швидкими темпами. Причому впроваджувалися новітні науково-технічних досягнення та конструкторські розробки, придбані за ліцензіями і патентами, але вдосконалені в період впровадження з урахуванням японських умов. Держава надавала різного роду пільги на впровадження передових технологій та обладнання, зокрема спеціальні позики, дотації, знижки в оподаткуванні, страхування від можливих збитків.

Велика була роль державного сектора. У державному секторі створювалися, головним чином, об'єкти інфраструктури: залізниці, авіація, засоби комунікацій (телефон, радіо, пошта, телеграф). Державне планування носило рекомендаційний, опосередкований характер.

За рахунок зростання доходів населення підвищилася купівельна спроможність. До 70-х рр. країна була фактично закрита для імпорту через високі митні збори і квоти. Тим самим внутрішній ринок був закріплений за вітчизняними виробниками.

Висока якість японських товарів, що сприяло розширенню збуту на зовнішніх ринках.

Високий рівень освіти і професійної підготовки. У наш час витрати на освіту складають до 40% національного доходу – це абсолютний світовий рекорд.

Позначилися і національні риси характеру японців: прагнення до запозичення нового, до навчання і вдосконалення, наполегливість, завзятість і дисциплінованість.

Високий рівень накопичень: японці відкладали значну частину своїх доходів за рахунок суворої економії (був поширений «рух за збереження в інтересах порятунку країни»).

Низька заробітна плата японців у 1960-х рр. (в $4 \leq$ ніж в США) та низькі відрахування на соціальні потреби пояснюються японськими традиціями, де, на відміну від Європи, прийнято жити великими родинами, разом з престарілими батьками.

У Японії склалася так звана система довічного найму. Особливі методи організації виробництва, пов'язані з розповсюдженням на виробничий колектив атмосфери сімейного клану, де старші завжди дбали про молодших, а молодші прагнули зразково виконувати свій обов'язок.

Низькі військові витрати не перевищували 1% валового національного продукту (ВНП).

Цей період досить точно визначається високими темпами розвитку не лише в галузі економіки, але й у політиці (як у внутрішній так і в зовнішній). Завдяки досягнутим успіхам в економічному розвитку країни вже у 60-і рр. відбулася остаточна стабілізація політичного режиму в Японії. Склалася система політичних партій, серед яких умовно можна виділити ліві, праві партії і партії центру, як на Заході. До лівих відносилися соціалісти (до 20–25%) і комуністи (до 10% голосів).

Центр представляли Партія демократичного соціалізму (1960 р.) за розвиток «виробничої демократії» (6-7% голосів) та специфічно японська партія «Комейто». Партія «Комейто» сформувалася у 1964 р. на базі буддистської секти «Соку гаккай» (10 млн сімей). Партія «чистої політики», як вона себе називала, за «суспільство всезагального благоденства», вільне від всіх пороків Заходу, проти корупції, за сувору релігійну мораль, цінність національних традицій.

Праві сили представлені найбільшою – Ліберально-демократичною партією. Партія виникла в 1955 р. Будучи консервативною за духом, ЛДП широко практикувала державне регулювання в економіці, спиралася на державний сектор. Інша відмінна риса партії полягала в прагненні стати правлячою в умовах багатопартійності, і це їй вдалося. ЛДП складалася з фракцій, між якими йшла боротьба, в результаті домовленості висували лідера на 2 роки на посаду голови ЛДП, що ставав прем'єром.

У грудні 1954 р. прем'єром став Ітіро Хатояма (1883–1959 рр.), у жовтні 1956 р. він підписав з СРСР угоду про встановлення дипломатичних відносин, без мирного договору, через невирішеність долі островів:

Кунашир, Хабомаї, Шикотан, Ітуруп (в країну повернулися, нарешті, японські солдати, взяті в полон ще під час Другої світової війни).

У грудні 1956 р. Японія вступила до ООН.

У 1960 р. Нобусукі Кісі підписав новий договір про взаємне співробітництво і гарантії безпеки між США та Японією. Він був непопулярний в японському суспільстві, уряд критикували за втягування Японії в «холодну війну». У Японії почалися заворушення, що призвели до скасування візиту президента США Д. Ейзенхауера і відставки Н. Кісі в кінці 1960 р.

Загалом з кінця 50-х рр. основою її зовнішньополітичної діяльності стає так зв. «економічна дипломатія»: зовнішня політика Японії орієнтувалася на США; разом з тим мала на меті в першу чергу забезпечення ринків для успішного розвитку економіки; з кінця 50-х притримується 3 принципів без'ядерної політики (не виробляти, не зберігати, не ввозити ядерну зброю); при цьому зовнішньоекономічні інтереси брали гору над політичними і ідеологічними міркуваннями; 1965 р. договір з Південною Кореєю; У жовтні 1972 – нормалізовано дипломатичні відносини з КНР (і припинено дію угоди 1952 р. з Тайванем).

«Економічне диво» перетворило Японію з країни середнього рівня розвитку на високоіндустріальну країну. У внутрішній політиці створена своєрідна політична система (одноособова влада ЛДП в умовах багатопартійності, т. зв. система 1955) демонструвала завидну стабільність.

3. Роки структурних криз і пошуки виходу з них (1974–1990 рр.)

У 70-х рр. Японія зіткнулась з рядом проблем: в листопаді 1973 р. підвищення країнами ОПЕК цін на нафту викликало «перший нафтовий шок» в Японії; в 1979 р. відбувся «2-й нафтовий шок». Ціни зросли ще на 85%. Почався економічний спад. Торгові партнери Японії починають звинувачувати її в закритті власного ринку. Під сильним тиском Заходу Японія змушена піти на поступки, знизивши мита і скасувавши більшість квот на ввезення.

В кінці 1970-х рр. ще один несприятливий фактор – поява на світовому ринку конкурентів з «нових індустріальних країн» (НІК) країни Латинської Америки, «четвірка східноазіатських тигрів»: Південної Кореї, Сінгапуру, Тайваню та Гонконгу.

Ще одна серйозна проблема, пов'язана із зростанням облікових ставок у США, щоб спонукати іноземців міняти свої національні валюти на долари і вкладати їх в американські банки. Це призвело до падіння курсу японської валюти – ієни.

Всі ці проблеми спонукали до структурної перебудови економіки Японії. Основні напрямки економічної перебудови в 1980-і рр.:

1. Головне місце в економіці зайняв так званий третинний сектор – сфера торгівлі, обслуговування, фінансів, соціальна сфера (охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення), наука, інформатика, інфраструктура.

2. У промисловості акцент зроблений на розвиток наукоємного виробництва.

3. Почалася безжальна ліквідація підприємств і цілих галузей промисловості, які споживали багато сировини, енергоресурсів та робочої сили, забруднювали навколишнє середовище. (сталеливарної, алюмінієвої, хімічної, електротехнічної, суднобудування).

4. Впроваджувалися принципово нові технології, що давало недосяжну якість, економію матеріальних ресурсів, було екологічно чистим, маловідходним).

5. Ставка зроблена на виробництво малими серіями, відбувалася децентралізація управління фірмами. Дрібні фірми були більш динамічні).

6. За 1975-1980-і рр. енергоємність в промисловості знизилася на 20%.

7. Японія змушена скасувати більшість квот і знизити тарифи на іноземні товари, але зуміла ефективно захистити внутрішній ринок з допомогою так званих нетарифних бар'єрів (суворі санітарні норми, вимоги до якості).

8. У 1981 р. Японія активно вийшла на зовнішні ринки з новими видами продукції – мікропроцесорами, персональними комп'ютерами, промисловими роботами та гнучкими виробничими системами. Але основу зростаючого експорту становили товари побутової електроніки, споживчі товари масового попиту: телевізори, відеомагнітофони, міксері, мікрохвильові печі та інші.

9. З 1980 р. японський уряд поступово послаблює механізм державного регулювання починає розглядати можливість приватизації частини державного сектора.

10. У 1980 р. в Японії переглянули колишню стратегію відмови від залучення в економіку іноземного капіталу.

11. Зростають витрати на власні конструкторські розробки і наукові дослідження.

На початку 1970-х рр. разом з погіршенням економічної ситуації загострилися і внутрішні політика. Погіршилися відносини між Японією з США. Після зустрічі в Гонолулу в 1972 р. з президентом Р. Ніксоном, Ейсаку Сато з причини внутрішніх колотнеч у правлячій партії поступається місцем Какуею Танака, лідеру найбільшої фракції в ЛДП. З правлінням К. Танаки почалася серія скандалів, пов'язаних з хабарами компанії «Локхід» дічам

ЛДП. Вибухнули вони в 1974 р., і це серйозно підірвало позиції ЛДП. Сам К.Танака подав у відставку ще в 1974 р.

1976 р., коли ЛДП вперше позбулася більшості у Парламенті, набравши лише 41,8% голосів. Тоді ж відбувся перший великий розкол: з партії вийшли 17 депутатів, вони заснували партію новий ліберальний клуб, яка проіснувала до 1986 р.

1974–1982 рр. позначилися посиленням дискусії навколо японських сил самооборони. Опозиційні партії звинувачували ЛДП у відродженні мілітаризму.

В кінці 1970-х рр. падіння популярності ЛДП тривало – 16 травня 1980 р. вперше в історії післявоєнної Японії, уряд М. Охіро відправили у відставку в результаті винесення в парламенті вотуму недовіри.

Опозиція намагалася максимально використати корупційні скандали для компрометації ЛДП. Особливо роздувалася «справа К. Танаки»: в 1983 р. К. Танака засуджений до 4 років ув'язнення і штрафу в 500 млн йен.

Відродження партії почалося в 1986 р., коли її лідер Ясухіро Накаоне блискуче провів передвиборчу кампанію і значно збільшив чисельність ЛДП в парламенті відразу на 56 мандатів.

На початок 80-х відбуваються зміни пріоритетів у зовнішній політиці: Японія як і раніше підтримує США у більшості питань, але більше значення надає підвищенню політичного статусу країни у вирішенні глобальних проблем; Японія приймає участь в «сімці»; заявляє про себе як про азійського лідера; 1978 р. японсько-китайський договір про мир і дружбу; 1979 р. погіршуються радянсько-японські відносини.

При цьому доктрина прем'єра Фукуда Такео (1976–1978 рр.), наголошувала, що Японія не стане воєнною державою.

Накаоне Ясухіро (1982–1986 рр.) активізує участь в політиці в рамках АСЕАН (Асоціація країн Південно-східної Азії). «З принципи Такесіта» (Набору 1987–1989 рр.): поважати погляди країн АСЕАН, підтримувати систему вільної торгівлі в регіоні, розвивати багатосторонні зв'язки, «думати разом, рухатись разом».

До початку 90-х рр. Японія демонструвала дивовижні адаптивні можливості економіки, що дозволяло їй знаходити вихід із дуже складних ситуацій. .

4. Рішення соціально-економічних і політичних проблем на межі XX та XXI ст.

У 90-ті рр. – країна пережила серйозну кризу і увійшла в період затяжної рецесії. Крах 1989 «мильної бульбашки», призвів до краху

банківської системи, впали ціни на землю, вартість капіталу знизилася на 60 %. У 1992–1993 рр. уповільнилися темпи росту ВВП, впали темпи виробництва. У результаті кризи 1997–1998 рр. абсолютно впав ВВП. Багато компаній терпіли збитки через надлишок потужностей і найманої робочої сили.

За 90 рр. закрилося 35% дрібних підприємств «кейрецу». Гостро проявилися негативні сторони системи пожиттєвого найму (робітники надто залежні від підприємств, і це все більш неприйнятно для молоді.)

У 90-і рр. почалося реформування практично всіх сфер життя – «З відкриття», «нова реставрація Мейдзі» 1866 по 1869 рр.

Скорочується народжуваність, відбувається швидке старіння населення. Уряд вживає заходів, щоб адаптувати систему зайнятості до демографічної ситуації

Відбувається перехід від широкого державного контролю до вільного ринку, 1998 р. почалося реформування фінансової сфери (скоротилася кількість банків), збільшилися іноземне інвестування, іноземні компанії почали скуповувати акції яп. корпорацій, що раніше було недопустимо.

Однак, Японія продовжує залишатися однією з найбільш розвинених країн світу; національний дохід на душу населення – 33,7 тис. дол.; є найбільшим світовим кредитором; найбільший світовий експортер і імпортер (після Німеччини і США); продукція високо конкурентноздатна; 1 місце за золотовалютними резервами; найбільшим боржником Японії є США; низький рівень безробіття 2001 – 5%; економічна депресія 90х не сильно відбилася на рівні і якості життя населення; накопичилося значне державне і приватне багатство; підвищився рівень життя населення, 90 % населення відносить себе до середнього класу. Японська структура харчування визнана правильною і здоровою в усьому світі, високий рівень медицини, низький рівень злочинності. Умови життя японців комфортні (високий рівень тривалості життя 84,77).

Японії притаманні етнічна, релігійна, культурна, соціальна однорідність разом з географічним розташуванням забезпечує певну ступінь національного єднання, згуртованості.

З 11 по 25 березня 2011 р. в Японії відбулася хвиля землетрусів, магнітудою від 1 до 9 балів, це викликало кілька потужних хвиль висотою від 3 до 10 метрів. Також землетрус викликав кризу в східній частині Японії, через аварії на кількох АЕС. Ці події називають найбільшою кризою в Японії з часів Другої світової війни.

У зовнішній політиці: Японія активізувала всі напрямки зовнішньої політичної діяльності; розширяє міжнародне співробітництво; активно діє в ООН, у миротворчих операціях; розширяє культурний обмін; працює над

вирішенням екологічних проблем; підтримує міжнародну торгівлю; тобто відбувається глобалізація зовнішньої політики; 1990 р. Японія надала мільярдну допомогу під час агресії Іраку до Кувейту.

Тосіко Кайфу вдалося зміцнити і міжнародний престиж Японії в період анексії Іраком Кувейту в 1990 р. Японія виділила міжнародному військовому контингенту 9 млрд дол, надала тральщики, цивільні літаки та медичне обладнання; ще 2 млрд дол були направлені в якості фінансової допомоги Єгипту, Йорданії і Туреччині.

У серпні 1992 р., парламент схвалив використання збройних сил в операціях ООН з підтримання миру, і японські підрозділи були направлені спочатку в Камбоджу, а потім, в 1993 р., в Мозамбик.

Однак, її називають «політичним карликом з великим гаманцем», «економічною твариною», «надто мало, надто пізно», за її пацифізм.

1993 р. Хокосава почав серію вибачень перед народами регіону за дії в 1920–1940 рр.

Залишається невирішеним питання «північних територій» з Росією.

У внутрішній політиці 1993–1996 рр. 4 коаліційні уряди (демократи і соціалісти). У 2010–2012 рр. демократична партія формувала уряд. З 26 грудня 2012 прем'єром став Сіндзо Абе лідер ЛДП. В цих умовах ЛДП вимушена діяти з оглядкою на різномірну опозицію.

Кінець 90-х – на початку ХХІ ст. увагу усіх урядів було сфокусовано на програмі адміністративної реформи (дерегулювання, децентралізація, продовжується приватизація)

В Японії склалася і ефективно діє стійка політична система, заснована на демократичних виборах, чіткому поділі гілок влади, що забезпечує поступальний розвиток країни.

Рекомендована література

108–118, 208, 450, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Лекція 3.

Тема: Туреччина після Другої світової війни

Логіка викладу:

1. Лібералізація політичної системи та економічного життя Туреччини.
2. Друга республіка. Внутрішньополітична боротьба 60 – 70-х рр.
3. Третя республіка. Економічні реформи на межі ХХ – ХХІ ст.

1. Лібералізація політичної системи та економічного життя Туреччини

Незважаючи на те, що Туреччина не брала участі у бойових діях Другої світової війни і не зазнала руйнувань, становище країни в 1945 р. було дуже важким. На межі краху перебувала перенапружена під час війни економіка, прийняті під приводом військової загрози надзвичайні закони викликали масове незадоволення.

Перемога Радянського Союзу в Другій світовій війні реанімувала стару російську ідею про встановлення контролю над Чорноморськими протоками. 7 червня 1945 р. Москва попередила Анкару про те, що продовжить дію радянсько-турецької угоди про співпрацю, термін якої закінчувався в жовтні 1945 р., лише на певних умовах. Висловлені Московією умови нагадували вимоги, котрі диктують переможці у випадку безумовної капітуляції противника. Звинувачуючи Анкару в співпраці із гітлерівським режимом, СРСР вимагав від турків передачі під радянський контроль турецької території в районах Карсу, Ардагану та Артвілу, зміни режиму проток та надання Червоній армії військових баз в районі Боспору та Дарданелл. Водночас в Болгарії на кордоні із Туреччиною до осені 1945 р. було зосереджено 200-тисячне військове угруповання з великою кількістю танків. Зважаючи на те, що ще дві радянські армії розташовано на турецьких кордонах із республіками Закавказзя та Іраном, Туреччина опинилася в напівоточенні. У випадку збройного конфлікту СРСР мав змогу здійснити удари по турецькій території одразу із трьох напрямків.

Скрутне зовнішньополітичне становище змусило турків шукати союзників серед противників Москви. Західні уряди, які погодилися підтримати Анкару в протистоянні із СРСР, висловили побажання лібералізації внутрішньої політики турецького режиму та запровадження багатопартійності, справедливо вбачаючи в соціальній напруженості джерело потенційного посилення комуністичних впливів.

У спеціальному зверненні до народу 1 листопада 1945 р. президент І. Іненю оголосив про зміни в політичній системі країни: полегшення умов реєстрації нових партій, а також заміну двоступеневих виборів прямими.

Першою опозиційною партією повоєнної Туреччини стала створена 18 липня 1945 р. Партія національного піднесення, яку очолив підприємець Нурі Деміраг. Метою своєї діяльності керівники партії декларували ліквідацію недоліків системи державного регулювання, а також етатизму, що набрав гіпертрофованих розмірів.

7 січня 1946 р. зареєстровану Демократичну партію («Демократ Партісі» – ДП), яку очолили колишній прем'єр Дж. Баяр (1883–1986 рр.) та

великий землевласник і депутат парламенту Аднан Мендерес (1889–1961 рр.). На проведених через півроку виборах ця партія досягнула першого успіху, здобувши 62 із 465 депутатських мандатів. Демократів підтримали насамперед селяни, які вважали себе скривдженими диспропорціями в фінансуванні промисловості та сільського господарства.

В жовтні 1946 р. задоволені ходом політичних реформ у Туреччині, США продемонстрували свою підтримку Анкарі, надіслали до берегів Туреччини, Середземноморський флот. 12 березня 1947 р. президент Гаррі Трумен оголосив про намір передати Туреччині та Греції, яким загрожувала радянська агресія, 400 млн доларів. У країні з'явилися американські військові місії та радники, почалися поставки сучасного озброєння. У серпні 1949 р. Туреччину прийняли до Ради Європи.

Одночасно лібералізація економічного життя викликала зростання цін, безробіття та інші економічні наслідки перехідного періоду.

На початку 1949 р. у декількох містах країни відбулися антиурядові демонстрації. Населення виступало проти зубожіння, викликаного спробами ліквідації одержавленої економічної системи. У сільській місцевості виступи селянства доводилося навіть придушувати силами поліції та жандармерії, причому в кількох повітах були людські жертви.

Ситуація загострилася після викриття зловживань та корупції у верхніх ешелонах влади.

Упродовж 1949–1950 рр. при владі в Туреччині змінилося три урядові кабінети, але жоден з них не зміг вивести суспільство зі стану перманентної кризи. На проведених 14 травня 1950 р. виборах перемогла Демократична партія, яка здобула 408 місць у парламенті.

Народно-республіканська партія (ДХФ) отримала лише 69 мандатів. Вибори підвели підсумок 27-літнього правління ДХФ.

22 травня 1950 р. президентом країни став Дж. Баяр, а прем'єром – А. Мендерес. Нове турецьке керівництво одразу ж оголосило про намір провести послідовну та широку лібералізацію всіх сторін суспільного життя.

Уряд лібералізував тютюнову та чайну монополії, змінено закупівельні ціни на низку продуктів харчування. До 1953 р. площа засіяних зерновими культурами полів збільшилася з 7 до 11 млн га, унаслідок чого Туреччина на короткий час вийшла на четверте в світі місце за обсягами зернового експорту. За десять років правління Демократичної партії протяжність доріг із твердим покриттям збільшилася з 1,6 до 7 тис. км. На початку 50-х рр. щорічний приріст ВВП складав 13% на рік.

Створивши сприятливий інвестиційний клімат, Туреччина зуміла залучити закордонні капіталовкладення. У країні з'явилися нові підприємства зі змішаним та приватним капіталом. Для іноземного капіталу створено пільговий режим, особливо в нафтовидобувній галузі.

Щорічні інвестиції в турецьку економіку складали 200–300 млн доларів. У 1948–1959 рр. лише від США Туреччина отримала допомогу на 2,9 млрд доларів.

У суспільній сфері лібералізація торкнулася насамперед релігійного життя. Після тривалої перерви відкрилися навчальні заклади для служителів культу, спрощено умови, виконання яких було необхідним для запровадження викладання релігії в школі, почалося будівництво нових мечетей.

Уряд ДП продовжив практику державного протегування націоналістичним організаціям. У 1951 р. створено Спілку націоналістів (з 1953 р. – Фронт національної солідарності).

У вересні 1955 р. у Стамбулі та Ізмірі відбулися погроми магазинів, шкіл та інших культурних закладів греків та вірмен. Активну боротьбу уряд вів з комуністичним рухом. У листопаді 1951 р. проведено арешти лідерів турецьких комуністів. Двома роками пізніше, на «процесі 167-ми», більшість із них засуджено до різних строків тюремного ув'язнення.

Прийняті контрольованим демократами парламентом закони про пресу та проведення демонстрацій і зібрань обмежили демократичні свободи мешканців Туреччини. Влітку 1950 р. Туреччина оголосила про свій намір вступити в НАТО. Демонструючи солідарність зі своїми новими союзниками, в жовтні 1950 р. Анкара вислала до Кореї п'ятитисячну бригаду. Туреччина стала єдиною країною Близького та Середнього Сходу, що взяла участь у війні на корейському півострові. Загалом у корейській війні 1950–1953 рр. взяло участь 25 тис. турецьких військовослужбовців, людські втрати серед яких склали 10%. Участь в корейській війні зняла з Туреччини негативне тавро країни, яка співпрацювала з гітлерівською Німеччиною. 18 лютого 1952 р. Туреччина вступила до НАТО. У 1955 р. Анкара вступила до ще однієї військової організації – Багдадського пакту. Після того як у 1958 р. Ірак вийшов із пакту, штаб-квартиру блоку перенесено до Анкари.

На території країни створено інтегровану в загальну інфраструктуру НАТО систему військових баз, радіолокаційних станцій, майданчиків для запуску ракет тощо. Власна армія Туреччини на 1960 р. досягнула чисельності понад півмільйона солдатів і офіцерів.

На виборах 1954 р. ДП ще більше зміцнила свої позиції у парламенті, виборовши 503 мандати проти 31 місць конкурентів. Але вже на виборах 1957 р. почався спад популярності демократів. У другій половині 50-х рр. темпи економічного зростання сповільнилися: приріс ВВП впав до 4%, а бюджетний дефіцит почав зростати. Уряд запровадив контроль цін і твердий курс світових валют, що призвело до появи «чорного ринку». При офіційному курсі 2,80 лір за долар спекулянти платили за долар по 12 лір. Зворотним боком економічного розвитку стало безробіття, зростання цін і

податків, великий бюджетний дефіцит, що сягнув у 1960 р. 19 млрд лір. У 1958 р. МВФ пообіцяв Туреччині надати кредити за умови повного звільнення цін, девальвації ліри та обмеження видатків бюджету, зокрема, замороження платні бюджетникам. Уряду довелося піти на ці кабальні умови. Отримані від Заходу фінансові вливання не покращили ситуації, а коли в 1959 р. А. Мендерес знову попросив в Дуайта Ейзенхауера грошей, той відмовив.

Зазнаючи критики з боку інтелігенції, ДП вдалася до антиінтелектуальної риторики, відновивши авторитарні методи правління 30 – 40-х рр. Опозиційно налаштованих до влади службовців та викладачів почали звільняти з роботи. Все це супроводжувалося шаленою урядовою пропагандою, якій у кінці 50-х рр. вже майже ніхто не вірив. Засобом боротьби із фальшивою пропагандою стало створене в кінці 50-х рр. «Товариство тих, хто не слухає радіо».

2. Друга республіка. Внутрішньополітична боротьба 60 – 70-х рр.

Проведення ринкових реформ призвело до зубожіння частини населення країни, інфляції, зростання цін та податків, спричинило посилення напруги в турецькому суспільстві. Незадоволення населення викликала відмова від етатистських заходів соціального захисту, що особливо болюче сприймалося на тлі відкритого протегування закордонному капіталу.

Зростання суспільної напруги правляча ДП спробувала погасити репресивними заходами. На початку 1960 р., було закрито опозиційні газети, арештовано лідерів студентського руху. 18 квітня 1960 р. фракція Демократичної партії оголосила в парламенті про намір створити спеціальну комісію для розслідування діяльності опозиції. 27 квітня почалося офіційне розслідування. Маючи надзвичайні повноваження, комісія заборонила терміном на три місяці зібрання та з'їзди опозиційних партій, а також публікацію в пресі будь-якої політичної інформації. Вже наступного дня, 28 квітня 1960 р., під час розгону поліцією мітингу студентів Стамбульського університету, правоохоронці вбили одного опозиціонера і поранили багатьох інших. Виступи своїх колег підтримали студенти Анкари, після чого уряд оголосив воєнний стан. У ході боротьби з демонстрантами почали траплятися випадки непокори з боку військових: солдати та навіть офіцери відмовлялися виконувати неконституційні накази уряду. Країна почала занурюватися в хаос. У цій ситуації вранці 27 травня 1960 р. турецькі військові вчинили безкровний переворот.

Армія вже давно перестала підтримувати уряд. Через постійне урізання заробітної платні в роки правління демократів офіцери отримали жартівливе прізвисько «лимонадників», оскільки вважалося, що військові хронічно не мають грошей, щоб замовити в кав'ярні якісь дорожчі за звичайний лимонад напої.

Президента, прем'єра та головних міністрів інтерновано, влада перейшла до створеного із 38 офіцерів та генералів Комітету національного порятунку, який очолив командувач сухопутних військ країни генерал Джемаль Гюрзель (1895–1966 рр.). Згодом комітет створив тимчасовий уряд з 3-х генералів та 15-ти цивільних чиновників. 14 жовтня 1960 р. на маленькому острові в Мармуровому морі почався судовий процес над чільними діячами ДП. Серед 592 осіб, що постали перед судом, до різних термінів ув'язнення засуджено 449, а ще 15 – до смертної кари. Процес тривав майже рік, і остаточний вирок оголошено 15 вересня 1961 р. Згодом 12 засуджених до смерті помилювали. Повішено лише трьох – А. Мендереса, а також міністрів фінансів і закордонних справ, які були найбільш уплутані в корупційні скандали. Дж. Баяра врятував похилий вік, оскільки турецький закон передбачав можливість страти лише для осіб молодших від 75 років. Відсидівши три роки і звільнившись з тюрми за станом здоров'я, Дж. Баяр спокійно дожив до 103-річного віку.

Одним із перших розпоряджень військових стало створення із професорів Стамбульського університету спеціальної групи, яка мала підготувати проект нової конституції. Конституцію прийнято на референдумі 9 липня 1961 р., причому проти запропонованого армією проекту проголосувало майже 40% виборців.

Основний закон, який проголосив Другу республіку, запровадив пропорційну систему виборів, а також увів другу палату парламенту – сенат.

15 жовтня відбулися вибори до парламенту, на яких перемогли п'ять партій. Найбільше місць отримали ДХФ – 173 та Партія справедливості («Адалет Партісі» – АП) – 158, котрі й створили коаліційний уряд, який очолив І. Іненю.

Президентом країни парламент обрав Дж. Гюрзеля.

Конституція 1961 р. проголосила Туреччину «національною, демократичною, світською та соціально-правовою державою», посилила вертикаль виконавчої влади та законодавче закріпила особливий статус армії в турецькому суспільстві. Прем'єр-міністр отримав змогу напряму віддавати накази збройним силам без санкції парламенту чи президента.

Суперечки навколо шляхів подальшого розвитку країни призвели до двох спроб військових переворотів: 22 лютого 1962 р. і 20 травня 1963 р. Обидві спроби закінчилися невдачею. Коменданта військової академії в

Анкарі Талаата Айдеміра, який брав активну участь в підготовці цих заколотів, було повішено.

Проведені 10 жовтня 1965 р. чергові вибори принесли перемогу АП, яку на той час очолив молодий та яскравий політик Сулейман Демірель (1924–2015 рр). С. Демірель походив із багатой селянської родини, вчився у США, отримав фах інженера і будував греблі. Зважаючи на те, що в руках АП опинилося 240 із 450 мандатів, С. Демірель зміг сформувати однопартійний уряд, що стояв при владі протягом 1965–1971 рр.

Дж. Гюрзеля, який помер в 1966 р., на посту президента змінив генерал Чевдет Сунай. Керований С. Демірелем уряд відновив планування, а під час двох чергових п'ятирічок (1963–1967 і 1968–1972 рр.) середньорічний приріст ВВП складав 7%.

У 1973 р. вперше в історії Туреччини обсяги промислової продукції в загальній структурі ВВП перевищили обсяг продукції сільського господарства. Укладаючи двосторонні контракти, турецька промисловість розпочала виробництво ряду товарів, які раніше доводилося закуповувати за кордоном. У 1966 р. в Туреччині налагоджено випуск власних автомобілів, а з 1968 р. почало діяти телебачення. У жовтні 1973 р. до 50-річчя проголошення республіки було відкрито рух по трансконтинентальному мосту, що з'єднав азійський та європейський береги Босфору. Значну фінансову допомогу мешканцям Туреччини надавали турки-заробітчани. Згідно з даними 1973 р., тільки в країнах Західної Європи їх працювало майже 900 тис., причому щороку вони пересилали додому близько мільярда доларів.

Водночас із економічним зростанням кінець 60-х рр. позначився появою цілої низки молодіжних радикальних груп, як лівацького, так і ультраправого спрямування. У 1968 р. майже одночасно виникли напівпідпільні організації турецьких націоналістів «Сірі вовки», що вдалися до терору проти комуністів, або й просто тих осіб, діяльність яких уважали «антитурецькою» та ультралівих радикалів «Революційна молодь», яка, щоправда, згодом розпалася на кілька дрібніших груп. Ультраліві розпочали кампанію нападів на представників влади та заможних верств населення, а також на військові бази США, розміщені в країні.

У середині 60-х рр. почалося охолодження американо-турецьких стосунків. Причиною погіршення міждержавних відносин стала криза 1964 р. на Кіпрі. Цей острів, що колись належав Туреччині, а згодом став британською колонією, проголосив у 1960 р. незалежність. Більшість мешканців острова складали греки, турецьке населення налічувало близько 18% всіх жителів Кіпру. Незалежний Кіпр прийняв дуже складну та громіздку політичну систему, яка передбачала квотоване представництво турецької меншини в органах влади, парламенті та уряді й навіть право вето, яким турки могли скористатися у випадку небажання прийняти якийсь закон.

Грецька більшість острова була незадоволена закріпленням за турками 30% місць в парламенті та органах влади. Восени 1963 р. на Кіпрі почалися збройні сутички між греками та турками. Навесні 1964 р. Греція та Туреччина, підтримуючи кожна своїх земляків, вже стояли на порозі справжньої війни. У цій ситуації президент США Л. Джонсон виступив із суворим попередженням до Афін та Анкари, аби вони не втручалися до кіпрського конфлікту. Неприхильність Вашингтона викликала хвилю незадоволення в Туреччині.

Додатково підігріла конфлікт міждержавна дискусія про вирощування в Туреччині опійного маку. Американці стверджували, що 80% героїну, який ввозився в 60-х рр. до США, вироблялося саме із турецького маку. Під тиском американців уряд С. Деміреля в 1971 р. заборонив вирощування маку, але вже через три роки заборона була скасована. У самій Туреччині наркоманія ніколи не набирала загрозливих розмірів.

Починаючи з літа 1968 р., майже щомісяця відбувалися збройні напади ультралівих бойовиків на військові об'єкти США, або й на представників турецької влади. У деяких місцях просто на вулицях розгорталися справжні битви між «Сіримми вовками» та лівими бойовиками. На тлі постійних збройних сутичок між молодими радикалами 27 квітня 1971 р. уряд увів надзвичайний стан. У відповідь на це бойовики Турецької народної визвольної армії в травні 1971 р. викрали та вбили ізраїльського посла в Анкарі Єфраїма Елрома.

Викликаний цим вбивством гучний міжнародний скандал змусив турецький уряд вдатися до жорстких та неординарних дій. Поліція почала проводити масові арешти та застосовувати тортури до затриманих за найменшою підозрою. Найбільш практикованою формою допитів стала традиційна мусульманська «фалака» – биття палицею по голих п'ятах. Переслідуючи ультралівих, правоохоронні органи не чіпали правих бойовиків. Втім, остаточно подолати лівий екстремізм у країні так і не вдалося.

Опинившись перед загрозою повної військової диктатури, турецький уряд все ж не перетворився на класичний деспотичний режим східного гатунку. У країні зберігалися основні риси демократичного правління, насамперед, парламентська система. У 1974 р. увагу країни від внутрішньополітичних проблем тимчасово відвернуло розгортання конфлікту на Кіпрі, який тлів ще з середини 60-х рр.

15 липня 1974 р. на острові відбувся інспірований грецькими „чорними полковниками” військовий переворот. Частини кіпрської національної гвардії усунули від влади президента Макаріоса (1913–1977 рр.) й оголосили «енозіс» – приєднання Кіпру до материкової Греції.

У відповідь на це 20 липня 1974 р. Туреччина висадила на Кіпрі повітряний та морський десанти. Після кількох збройних сутичок між турецькою армією та кіпрськими греками ворогуючі сторони були розведені миротворчими силами ООН, які діяли на острові з 1964 р. Однак, зважаючи на те, що греки розпочали на своїй частині острова «етнічні чистки», вже в серпні бої відновилися. Турецькі військові встановили контроль над північною частиною Кіпру, що складала 37% території острова. Турки із грецької частини Кіпру переселилися на північ, а греки із півночі змушені були тікати на південь. Під захистом турецької армії на півночі Кіпру в 1983 р. проголошено Турецьку Республіку Північного Кіпру, яку очолив Рауф Денкташ. Жодна з країн світу, крім Туреччини, не визнала цієї держави.

Великі військові видатки, спричинені конфліктом на Кіпрі, негативно позначилися на турецькій економіці. Додаткові клопоти створила всесвітня енергетична криза 1973–1974 рр., а також зменшення попиту на традиційні товари турецького експорту.

Не бажаючи повторити помилок ДП, уряд С. Деміреля відмовився виконувати рекомендації МВФ, які полягали в традиційному рецепті: скорочення бюджетних видатків, замороження заробітної платні та звільнення цін.

Дірки в бюджеті залатати було нічим, тому до кінця 70-х рр. інфляція сягнула 90% на рік. Прикметами життя турецького суспільства стали щоденні багатогодинні відімкнення електроенергії, порожні полицки магазинів та розквіт «чорного ринку».

Значну проблему для уряду створило швидке зростання населення країни. Протягом 1945–1975 рр. кількість мешканців Туреччини подвоїлася: з 18,8 до 40,2 млн осіб.

Демографічний вибух спричинив збільшення безробіття та проблеми із житлом у великих містах. Навколо Стамбула та Анкари з'явилися цілі квартали халупок, нашвидкуруч зліплених із фанери, жерсті, а подекуди й звичайнісінького картону. Ці дільниці отримали назву «геджеконду» – (турецькою «збудовані вночі»), оскільки їх власники спритно користувалися законом, що забороняв насильно переселяти людину, яка має власний дах над головою. На кінець 70-х рр. у «геджеконду» тулилися 65% мешканців Анкари та 45% жителів Стамбула і Адани.

На додачу до економічних негараздів у країні знову піднялася хвиля тероризму. Початок їй поклала виборча кампанія до парламенту навесні 1977 р. Під час першотравневого мітингу на стамбульській площі Таксім невідомі почали стріляти в натовп, чим спровокували паніку, внаслідок якої в тисняві загинуло 39 осіб. Через жертви серед прихильників лівої ідеї, які загинули на цьому мітингу, почалися акції відплати. Унаслідок взаємних нападів та

терористичних актів лівих та правих до кінця 1977 р. вбито близько 200 осіб, а в наступні роки щорічно гинуло по 1,5 тис. осіб (чотири людини в день!).

Одним із терористів, який розпочав свою злочинну «кар'єру» в цей час, був Алі Мехмед Агджа, відомий завдяки спробі вбити 13 травня 1981 р. Папу Римського Іоана Павла II.

3. Третя республіка. Економічні реформи на межі XX – XXI ст.

У ніч на 12 вересня 1980 р. турецькі військові вчинили ще один державний переворот. Керівник перевороту генерал Кенан Еврен (1918–2015 рр.) мотивував дії армії необхідністю зупинити терор і запобігти громадянській війні, на порозі якої опинилася країна.

Армія енергійно взялася наводити порядок. Протягом 1980–1984 рр. за політичними звинуваченнями арештовано 180 тис. осіб, щоправда, до смертної кари серед них засуджено лише 27 чоловік. Конфісковуючи зброю в незаконних парамілітарних угруповань, військові зібрали понад 500 тис. одиниць вогнепальної зброї, у тому числі понад 7000 кулеметів.

Лідери ісламістів та націоналістів Неджметтін Ербакан (1926–2011 рр.) та Алпарслан Тюркеш (1917–1997 рр.) були засуджені відповідно на 2,5 та 11 років тюремного ув'язнення. 16 жовтня 1981 р. військові розпустили всі існуючі в країні партії, а багатьом політикам суд заборонив займатися політичною та громадською діяльністю терміном на 5–10 років.

Чергова конституція країни, яка запровадила новий державний устрій, була прийнята на референдумі 7 листопада 1982 р. Першим президентом Третьої республіки в Туреччині на безальтернативній основі обрано К. Еврена.

Конституція розширила повноваження президента, ліквідувала сенат і зменшила число парламентарів до 400 осіб. Додаткові обмеження політичного характеру запроваджено прийнятим у квітні 1983 р., «Законом про партії», який сильно зменшив можливості політичних партій впливати на політику уряду.

До парламентських виборів, які відбулися 6 листопада 1983 р., уряд допустив лише три партії: Національно-демократичну, Народну та партію «Вітчизна», яку навесні того ж 1983 р. створив економіст з великим стажем роботи в західноєвропейських структурах Світового банку та керівник комісії планування в уряді С. Деміреля Тургут Озал (1927–1993 рр.). «Вітчизна» перемогла на виборах, здобувши 45% голосів виборців і отримавши 211 мандатів. 24 грудня 1983 р. Перемога на виборах дозволила Т. Озалу сформувати однопартійний уряд

Роки прем'єрства Т. Озала (1983–1989 рр.) позначилися гнучким поєднанням західноєвропейського економічного прагматизму із широким використанням місцевих релігійних традицій. Уряд вклав великі кошти в розвиток соціальної інфраструктури, будівництво доріг та розвиток телекомунікацій. Це дозволило різко збільшити надходження від туристичного бізнесу. Щоправда, приріст ВВП у другій половині 80-х рр. був незначним – заледве 2% на рік. Поряд із лібералізацією ринку здійснено ряд кроків, що посилили вплив релігії у суспільстві. У школах запроваджено обов'язкове вивчення релігії, відкрито школи імамів та хатібів, збудовано сотні мечетей. Незважаючи на економічні успіхи Туреччини, в середині 80-х рр. в суспільстві почали з'являтися настрої недовіри до уряду, їх причиною стала низка корупційних скандалів, що супроводжували входження функціонерів «Вітчизни» до влади. Численні нарікання викликав непотизм прем'єра, який часто призначав на відповідальні посади своїх родичів. Чималий розголос викликали похорони матері лідера «Вітчизни» яку поховали в султанській гробниці поряд із мечеттю Сулеймана Пишного. Крім цього, соціальне напруження підігрівало зростаюче безробіття, яке стало платою за лібералізацію ринку.

Восени 1989 р. Т. Озал виставив свою кандидатуру на президентських виборах і 9 листопада 1989 р. став другим в історії країни після Дж. Баяра цивільним президентом Туреччини. На парламентських виборах 20 жовтня 1991 р. «Вітчизна» поступилася Партії правильного шляху, яку очолював С. Демірель.

Оскільки, за підсумками виборів, у «Вітчизни» виявилось 115 мандатів, а в прихильників С. Деміреля – 178 парламентських місць, останній повернувся в прем'єрське крісло. Подібно до його попередника, пост керівника уряду став для С. Деміреля трампліном для президентства. Вже через місяць після несподіваної смерті 66-річного Т. Озала, 16 травня 1993 р. С. Деміреля обрано президентом Туреччини.

Керівником уряду стала перша в історії країни жінка-прем'єр-міністр – Тансу Чіллер (1946 р. н.). Жінка-прем'єр не виправдала покладених на неї очікувань. Незважаючи на блискучу економічну освіту та багатолітній досвід викладання в університетах США, пані Т. Чіллер не змогла подолати інфляції та економічного спаду, не кажучи вже про корупцію. Одним із не багатьох успіхів Туреччини в середині 90-х рр. стало підписання 6 березня 1995 р. митної угоди із Євросоюзом. Втім, реальне значення цієї угоди для розвитку турецької економіки виявилось меншим від очікуваного, оскільки європейці низкою додатків зробили застереження, що угода не поширюватиметься на експорт турецької сільськогосподарської продукції.

Процеси лібералізації суспільних звичаїв та вестернізації культури, які супроводжували поглиблення економічних контактів із Заходом, викликали стійке неприйняття з боку фундаменталістських кіл.

На ґрунті незадоволення суспільними процесами відбулося об'єднання консерваторів, що створили Партію добробуту («Рефах Партісі»), очолену відомим лідером ісламістів Н. Ербаканом.

Вельми гострою проблемою в першій половині 90-х рр. залишалося для Туреччини національне питання. Влітку 1993 р. розгорівся турецько-алавітський конфлікт, який почався в Сівасі. 2 липня 1993 р. натовп підбурюваних релігійними екстремістами фанатиків напав на готель, де відбувалася конференція алавітських поетів та письменників. Унаслідок погрому загинуло 37 осіб. Влада оголосила винуватцем конфлікту відомого турецького сатирика Азіза Несіна, який переклав турецькою мовою контроверсійний роман Салмана Рушді «Сатанинські вірші». Будучи учасником конференції, А. Несін спровокував напад своїми гострими антирелігійними висловлюваннями. Алавітам, які складають 20% населення країни, не вдалося добитися покарання винних, однак погром не залишився без наслідків. У березні 1995 р. відбулися зіткнення алавітів із поліцією у передмістях Стамбула.

На виборах 24 грудня 1995 р. сенсаційну перемогу здобула Партія добробуту Н. Ербакана.

Не бажаючи допустити до влади ісламістів, проти Партії добробуту об'єдналися кілька світських партій, але їх коаліційні кабінети виявилися нездатними керувати країною. Через півроку після виграних виборів, у липні 1996 р., Н. Ербакан став головою уряду.

Всупереч очікуванням, прихід до влади прихильників ісламського шляху розвитку не став для Туреччини катастрофою. Деяке занепокоєння США та країн Заходу викликало покращення стосунків Анкари із Іраном та Лівією, але, тим не менше Туреччина не перетворилася на «другий Іран». Побоюючись посилення ісламістських настроїв у країні, турецька армія черговий раз втрутилася в розвиток подій. У ніч на 1 березня 1997 р. військові, очолювані генералом Кенаном Денізом, пред'явили Н. Ербакану ультиматум, який стосувався ряду принципових питань внутрішньої та зовнішньої політики.

Армія вимагала від голови уряду взяти на себе зобов'язання не міняти ліберального та прозахідного політичного курсу країни, погрожуючи усунути уряд Партії добробуту від влади. Після кількомісячних переговорів, в червні 1997 р., Н. Ербакану все ж довелося піти у відставку. Аби не допустити повернення ісламістів до влади, військові ініціювали прийняття 16 січня 1998 р. закону про заборону Партії добробуту. Н. Ербакану та ще шести

іншим чільним представникам партії заборонено займатися політичною діяльністю терміном на 5 років.

Певної стабілізації економіки Туреччині вдалося досягнути після того, як в січні 1999 р. було сформовано уряд, очолений Бюлентом Еджевітом (1928–2006 рр.), багаторічним лідером ДХФ (Народно-республіканська партія), тонким знавцем санскриту, поетом і перекладачем. Уряд Б. Еджевіта підтримали партії лівого спрямування: Партія демократичної лівиці, Партія національного руху, а також «Вітчизна».

Втім, жахливе стихійне лихо не дозволило новому керівництву країни реалізувати запропоновану економічну програму. 17 серпня 1999 р. Туреччина зазнала найсильнішого з 1939 р. землетрусу. Епіцентр коливань біля Ізміра, а сила поштовхів досягала 7,4 бала. Зруйновано десятки тисяч житлових будинків, багато промислових об'єктів. 20 тис. осіб загинуло, а ще 200 тис. мешканців країни стали бездомними. Кошти, які за іншого розвитку подій країна могла б спрямувати на інвестування економіки, довелося витратити на відбудову зруйнованого землетрусом. Зовнішній борг країни сягнув астрономічної суми 50 млрд доларів.

Великі надії Туреччина покладає на планований вступ до Європейського союзу, однак переговори, які тривають навколо цього питання з середини 90-х рр., так і не визначили конкретних термінів та умов приєднання Анкари до Євроспільноти. Неврегульованість цілої низки соціальних, економічних та національних проблем турецького суспільства віддаляє у невизначене майбутнє вирішення цього питання.

Рекомендована література

6, 217–219, 230, 352, 234, 401–403, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Лекція 4.

Тема: Країни Південно-Східної Азії у другій половині XX ст.

Логіка викладу:

1. Війна в Індокитаї
2. Громадянська війна у В'єтнамі та інтервенція США
3. Внутрішня та зовнішня політика В'єтнаму 80–90-х рр.
4. Комуністичний рух 50–60-х рр. у Камбоджі. Правління Лон Нола
5. Режим червоних хмєрів. Політична боротьба на межі XX – XXI ст. у Камбоджі.

1. Війна в Індокитаї

Під час Другої світової війни лідери «Вільної Франції» взяли на себе зобов'язання внести серйозні зміни в систему управління французькими колоніями в Південно-Східній Азії. 24 березня 1945 р. французи пообіцяли надати самоуправління Індокитаю, який на той час ще був окупований японцями.

Після капітуляції Японії імператорські війська в Індокитаї були роззброєні підрозділами гомінданівського Китаю та Великобританії, які згідно із підписаними раніше угодами, вступили до північних та південних районів країни. Лінією розмежування зон китайської та британської окупації стала 16-а паралель. Починаючи з вересня 1945 р., британці поступово почали передавати владу на півдні В'єтнаму французькій адміністрації. Французам вдалося відновити контроль лише над Південним В'єтнамом.

Активним противником повернення французів була прокомуністично зорієнтована Ліга «В'єт Мінь» (Ліга незалежності В'єтнаму), що під час війни боролася проти японців. Лідером Ліги був Хо Ші Мін (1890–1969 рр.).

Встановивши контроль над північню країни (Тонкій та Аннам), партизанські сили Ліги проголосили в Ханой 2 вересня 1945 р. створення Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ). Згодом у контрольованих «В'єт Мінем» районах проведено вибори, в результаті яких прокомуністичний рух легітимізував свою владу.

Хо Ші Мін пішов на мирні переговори із французами. У результаті цих переговорів 6 березня 1946 р. у Фонтенбло під Парижем укладено угоду, згідно з якою Франція визнала ДРВ, а Хо Ші Мін погоджувався на вступ своєї країни до Федерації Індокитаю та Французького союзу. Практичної реалізації угоди так і не відбулося, оскільки вже влітку 1946 р., з власної ініціативи й без наказу командування в'єтнамські та французькі підрозділи розпочали сутички вздовж 16-ї паралелі. Прикордонні зіткнення переросли в широкомасштабну війну після того, як в листопаді 1946 р. На першій фазі війни французький експедиційний корпус, успішно розвиваючи наступ, змусив північнов'єтнамську армію перейти до партизанських дій.

У грудні 1946 р. французи захопили Ханой, однак цілковито придушити комуністичний рух не змогли.

Намагаючись уникнути звинувачень у бажанні ліквідувати в'єтнамську державність, у 1949 р. французи дозволили створити на півдні країни повністю контрольований колишньою метрополією уряд.

Керівником сайгонського уряду став останній імператор В'єтнаму Бао Дай (1913–1997 рр.).

Тим часом партизанський рух на півночі країни не вщухав. Поворотним пунктом у війні став 1949 р. Після перемоги в громадянській війні в Китаї комуністів «В'єт Мінь» отримав потужний тил. Китайці допомагали в'єтнамцям, готуючи їх бійців і постачаючи зброєю. У 1950 р. СРСР та КНР встановили з ДРВ дипломатичні відносини. У відповідь США визнали Південний В'єтнам. На початку 50-х рр. становище французького експедиційного корпусу, за допомогою якого тримався при владі Бао Дай, почало погіршуватися.

У Франції війна в Індокитаї була страшенно непопулярною. Саме ця війна вперше в ХХ ст. отримала назву «брудної війни».

Уряд не наважився вислати на війну солдатів строкової служби. Французи складали лише невелику частину (15–20%) експедиційного корпусу.

16 вересня 1950 р. війська в'єтнамських комуністів під командуванням Во Нгуєн Зіапа розпочали великий наступ з півночі країни.

Величезними зусиллями французьким військам на початку 1951 р. вдалося завдати партизанам значної поразки в дельті Меконгу, але через постійне збільшення поставок зброї з Китаю, «В'єт Мінь» зумів швидко відновити свої сили.

У листопаді 1953 р. повітряний десант французів закріпився на старому японському аеродромі в долині Д'єн Б'єнфу. Ця розташована на захід від Ханоя місцевість на кордоні з Лаосом займала стратегічне положення, й рейдами з неї французи збиралися нищити каравани зброї, яку північно-в'єтнамські партизани отримували із Китаю.

Однак, 13 березня 1954 р. 90-тисячна армія Во Нгуєн Зіапа розпочала штурм табору. Вичерпавши майже всі засоби оборони, 7 травня 1954 р. 11 тис. уцілілих французів здалися. Лише 4000 з тих, хто потрапив у полон під Д'єн Б'єнфу, згодом повернулося до Франції. Половина полонених загинула вже під час першого пішого «маршу смерті» до таборів військовополонених. Обурена безнадійною обороною та загибеллю гарнізону, французька громадськість ще різкіше, ніж раніше, виступила проти війни.

Париж погодився на скликання в квітні 1954 р. у Женеві міжнародної конференції в справах Індокитаю. На переговори запрошено делегації США, Великобританії, Франції, СРСР та Китаю, а також представників Північного та Південного В'єтнамів, Камбоджі, Лаосу. ДРВ вимагала визнання незалежності В'єтнаму, Лаосу та Камбоджі, виведення з них іноземних військ, проведення вільних виборів, узамін обіцяючи вступити до Французького союзу, не переслідувати політичних противників й обміняти полонених. Великобританія наполягала на виведенні не лише французької армії, а й військ ДРВ із Лаосу та Камбоджі. Остаточного порозуміння досягнуто 20 липня 1954 р. після підписання трьох двосторонніх угод про

припинення бойових дій у В'єтнамі, Лаосі й Камбоджі та низки односторонніх і багатосторонніх декларацій про гарантії виконання досягнутих угод.

Франція визнала незалежність і територіальну цілісність В'єтнаму, Лаосу та Камбоджі й погодилася вивести з них свої війська. Передбачалося створення міжнародної комісії для нагляду за проведенням упродовж двох наступних років вільних виборів. На території Індокитаю заборонено створення іноземних військових баз.

Невдовзі після укладення Женевських угод розпочалася міграція на південь населення, незадоволеного комуністичним режимом. Протягом 1954–1955 рр. з півночі на південь В'єтнаму переселилося майже 900 тис. в'єтнамців, тимчасом як у протилежному напрямку – тільки 4269 осіб.

2. Громадянська війна у В'єтнамі та інтервенція США

У Південному В'єтнамі 26 жовтня 1955 р. проведено референдум, відповідно до результатів якого скасовано монархію й проголошено республіку. Президентом країни став прем'єр-міністр імператорського уряду Бао Дая Нго Дін Д'єм.

У внутрішній політиці уряд Нго Дін Д'єма провів помірковану земельну реформу, внаслідок якої було ліквідовано лише найбільші латифундії (понад 100 га), спираючись на велику фінансову допомогу США, зумів забезпечити повільний, але постійний приріст виробництва.

До 1964 р. Сайгон отримав 1,5 млрд доларів допомоги. У В'єтнамі з'явилися американська військова техніка та військові радники. Тим часом у Північному В'єтнамі після короткотривалої «відлиги» 1956 р. комуністичний уряд повернувся до практики жорсткого придушення опозиції та підготовки збройного об'єднання країни. Закрито некомуністичні газети й використано армію для придушення виступів селян, що не бажали створювати колективних господарств. Унаслідок націоналізації промисловості та торгівлі, ДРВ довелося ввести традиційну для комуністичних режимів Карткову систему. У боротьбі проти уряду Нго Дін Д'єма комуністичні лідери Північного В'єтнаму використали зростання настроїв незадоволення мешканців півдня корупцією та непотизмом існуючого там режиму.

Постійною темою комуністичної пропаганди стали репресії південнов'єтнамського уряду проти буддистів. Із середини 1957 р. на півдні В'єтнаму почав діяти партизанський рух, що згодом отримав назву В'єтконгу (скорочення від в'єтнамського – «в'єтнамські комуністи»). Командувачем сил південнов'єтнамських партизан став герой антифранцузької боротьби Во Нгуєн Зіап.

20 грудня 1960 р. В'єтконг оголосив про створення Народного фронту визволення Південного В'єтнаму. Ситуація в Південному В'єтнамі різко погіршилася після перевороту 1 листопада 1963 р., внаслідок якого Нго Дін Д'єм був убитий, а до влади прийшли військові. Упродовж наступних двадцяти місяців у країні сталося 10 військових переворотів. У червні 1965 р. смугу військових переворотів закінчив прихід до влади генерала Нгуєна Ван Тхієу. На початку 1964 р. В'єтконг розпочав активну підпільну боротьбу безпосередньо в містах Південного В'єтнаму. Партизани та підпільники здійснили численні замахы та диверсії. Сполучені Штати Америки, які ще з кінця 50-х рр. надсилали до Південного В'єтнаму військових радників та зброю, були втягнуті у воєнний конфлікт унаслідок інциденту, що стався влітку 1964 р. в Тонкінській затоці.

Два американські есмінці «Меддокс» і «Тернер Джой» 2 і 4 серпня 1964 р. були нібито атаковані торпедними катерами ДРВ. Через погані атмосферні умови перебіг інциденту не був до кінця з'ясований, однак Конгрес США 7 серпня 1964 р. прийняв так звану «Тонкінську резолюцію», що надавала право президентові Ліндону Джонсону віддавати накази про використання сили для «відбиття нападів на збройні сили США й запобігання розгортанню агресії».

Обмежене використання у В'єтнамі елітних підрозділів спеціального призначення для таємних операцій проти партизан невдовзі було доповнене бомбардуваннями районів «стежки Хо Ші Міна» – системи доріг загальною довжиною 20 тис. кілометрів, по яких В'єтконг отримував із ДРВ зброю та боєприпаси.

Намагаючись позбавити партизанів природного укриття під кронами дерев, у 1964–1970 рр. американська авіація розпорошила спеціальний дефоліант «Оранжевий препарат» над 50% території Південного В'єтнаму. Потрапляючи на рослинність, цей препарат спричиняв повне опадання листя, тож партизанам важче було заховатися.

Лише після закінчення війни виявилось, що «Оранжевий препарат» є шкідливим для людини. У США відбулися десятки судових процесів, на яких колишні американські військові, які служили у В'єтнамі, вимагали від уряду компенсації за втрачене здоров'я та народження в них дітей-калік.

Незважаючи на постійні повітряні удари, кількість військових вантажів, що переправлялися „стежкою Хо Ші Міна”, постійно зростала. Після нападів партизанів на військові аеродроми США у Б'єн Хоа (31 жовтня 1964 р.) і Плей Ку (7–8 лютого 1965 р.), унаслідок яких на землі було знищено 20 літаків і вертольотів, розпочалися авіанальоти на територію ДРВ.

Втягнення США у війну у В'єтнамі спричинило швидке зростання чисельності американських сил у цій країні. На початку 1966 р. американські сили у В'єтнамі налічували 389 тис. чоловік, роком пізніше – 486 тис., а в

1968 р. – 548 тис. солдатів і офіцерів. Крім цього, на півдні В'єтнаму висадилося 60 тис. солдатів держав СЕАТО, головним чином, з Південної Кореї. У війні брали участь невеликі символічні контингенти Австралії, Філіппін, Нової Зеландії та Таїланду. Власна армія Південного В'єтнаму налічувала понад 500 тис. солдатів. Сполучені Штати, крім понад півмільйонної армії, змушені були утримувати у В'єтнамі 200 із 400 стратегічних бомбардувальників Б-52, які були на озброєнні ВПС, а також 6 із 14 авіаносців ВМС. Для боротьби з партизанами американці використовували гірські племена Центральнов'єтнамського нагір'я, що були традиційно вороже налаштовані до мешканців Північного В'єтнаму. Нездатність великої світової держави придушити порівняно гірше забезпечений партизанський рух похитнула міжнародний авторитет США.

Численні випадки бомбардувань цивільних об'єктів і жертви серед мирного в'єтнамського населення спричинилися до хвилі антиамериканських настроїв у світі й посилення симпатій до В'єтнаму.

Під час війни дипломатичні відносини з ДРВ встановили Швеція, Данія, Норвегія, і навіть країна-член НАТО Канада. Потужні антивоєнні виступи відбувалися в США. Багато осіб призовного віку відмовлялися йти до армії.

Особливо гучний скандал викликав випадок масового вбивства цивільного населення військовими США під командуванням лейтенанта Уільяма Келлі у південнов'єтнамському селі Сонг Мі (інша назва – Мі Лай) 16 березня 1968 р.

Це поляризувало американське суспільство в питаннях ставлення до в'єтнамської війни. Велика частина американців почала виступати із вимогами припинити жорстоку та безглузду війну у В'єтнамі.

У день в'єтнамського національного свята Тет (новорічного свята за місячним календарем) 30 січня 1968 р. близько 80 тис. бійців В'єтконгу і солдат ДРВ розпочали масований наступ на американські та південнов'єтнамські сили по всій території Південного В'єтнаму. Несподіваними ударами партизанам вдалося захопити низку міст, у тому числі давню імперську столицю Хюе й частину Сайгона. З великими труднощами американцям вдалося відновити свої позиції й вибити нападників із захоплених ними під час першої фази «наступу Тет» позицій.

«Наступ Тет» засвідчив неможливість розв'язання в'єтнамського конфлікту воєнним шляхом. Президент Л. Джонсон відкликав з В'єтнаму налаштованого на війну до переможного кінця генерала У. Уестморленда й оголосив про початок «в'єтнамізації війни».

Цей процес полягав у поступовій передачі американцями основного тягара бойових дій південнов'єтнамській армії сайгонського уряду.

У березні 1968 р. обмежено бомбардування території ДРВ, а зі листопада 1968 р. їх цілком припинено. У липні 1968 р. армія США почала виходити з В'єтнаму. Було проведено арешти серед офіцерів спецпідрозділів, які були замішані в несанкціонованих вбивствах. За пропозицією США, 13 травня 1968 р. в Парижі розпочалися тристоронні переговори між представниками Сполучених Штатів Америки, Південного та Північного В'єтнаму. Переговори тривали понад чотири роки, впродовж яких бойові дії не припинялися. Періодично, аби зробити представників Північного В'єтнаму більш поступливими, американці відновлювали бомбардування території ДРВ.

Після того, як 3 вересня 1969 р. Хо Ші Мін помер, новим лідером Північного В'єтнаму став Тон Дик Тхань (1888–1980). Війна тривала, причому ініціатива вже повністю була на боці партизанів.

27 січня 1973 р. у Парижі держсекретар США Генрі Кіссінджер підписав з представником ДРВ Лі Дук Тхо угоду про припинення війни у В'єтнамі. У ніч на 9 березня 1975 р. почався загальний наступ партизанських сил та армії ДРВ на Південний В'єтнам.

30 квітня 1975 р. танки Т-55 радянського виробництва виламали ворота президентського палацу в Сайгоні й захопили резиденцію керівництва Республіки В'єтнам. Війна обійшлася США в 352 млрд доларів, 56 тис. убитих (серед них бойові втрати склали 46079 осіб), 2500 пропавших безвісти. Понад 300 тис. поранених солдатів залишилися каліками. Поразка у війні з набагато слабшим противником зруйнувала залишки авторитету США в регіоні.

В'єтнамська сторона втратила під час війни близько 5 млн осіб, переважна більшість з яких були мирними жителями. Майже всі великі міста країни зруйновано. Понад 57% мешканців В'єтнаму в результаті бойових дій втратили своє майно, домівки або змушені були покинути місця свого проживання. Колосальних збитків зазнало сільське господарство та отруєні «Оранжевим препаратом» лісові угіддя країни. Через рік після збройного об'єднання, у В'єтнамі проведено вибори до представницьких органів влади. У результаті тиску, який комуністичний режим чинив на мешканців країни, обрано слухняний парламент, який 2 липня 1976 р. проголосив створення Соціалістичної Республіки В'єтнам. Країну було визнано міжнародним співтовариством і 1977 р. прийнято до ООН.

3. Внутрішня та зовнішня політика В'єтнаму 80–90-х рр.

Уже в 1980 р., незважаючи на жорстокий прикордонний режим, почалися масові втечі мешканців В'єтнаму до сусідніх країн. Утікачі

найчастіше вибирали морський шлях порятунку, через що отримали загальну назву «людей у човнах».

В'єтнамські регулярні війська вступили до Лаосу та Камбоджі й встановили там слухняні та лояльні до Ханоя режими. Самостійна політика В'єтнаму, який почав співпрацювати із економічними структурами соціалістичного табору і підписав 3 листопада 1978 р. союзницьку угоду з СРСР, викликала незадоволення в Китаї.

17 лютого 1979 р. 160-тисячна китайська армія вступила на територію В'єтнаму. Китайські лідери оголосили, що збираються «стримати непогамовані амбіції в'єтнамців і дати їм належний урок». Незважаючи на чисельну перевагу, китайці не зуміли розгромити в'єтнамської армії та прорватися до Ханоя. Бої тривали до 6 березня 1979 р. КНР змушена була вивести свої війська. Збройні сутички на в'єтнамсько-китайському кордоні відбувалися і пізніше. Особливо запеклими ці прикордонні зіткнення були в 1984 та 1987 рр.

Упродовж 80-х рр. В'єтнам поволі почав утрачати завойовані в 1975–1979 рр. позиції регіональної наддержави. Видатки на утримання понад мільйонної армії, що за кількістю солдатів посідала четверте місце в світі, та неефективна соціалістична економіка поставили країну на межу господарської катастрофи.

У 1991 р., лише за офіційними даними близько 4 млн осіб голодувало, безробіття сягнуло 18%, інфляція – 67%, а загальний державний борг – 16,4 млрд доларів. Лише завдяки щорічній багатомільйонній фінансовій допомозі від СРСР В'єтнаму вдавалося утримувати економіку від остаточного розвалу.

У вересні 1989 р. В'єтнаму довелося вивести свої війська з Камбоджі.

Зміни у внутрішній та зовнішній політиці країни були пов'язані зі зміною партійного керівництва у 1986 р. Економічні реформи 80-х рр. йшли в парі зі зміною радикально антизахідного зовнішньополітичного курсу країни.

У 1984–1985 рр. В'єтнам налагодив двосторонні стосунки із США.

У вересні 1987 р. СРВ погодився провести розслідування долі зниклих безвісти, а упродовж листопада 1988 – січня 1989 рр. передав американській стороні тіла 86 загиблих, що раніше уважалися зниклими.

Після розпаду СРСР і припинення фінансових вливань комуністичному керівництву В'єтнаму довелося погодитися на більш радикальні економічні реформи.

Господарські перетворення в країні відбувалися за «китайським сценарієм», себто із збереженням домінуючого становища комуністичної партії. На урядовому рівні оголошено про початок «політики оновлення».

Прийнята 1992 р. конституція дозволила приватногосподарську діяльність, декларувала певне розширення громадянських прав, однак у політичному житті продовжувала зберігатися монополія компартії на владу.

Сьомий партійний з'їзд в'єтнамських комуністів у 1996 р. підтвердив економічний курс попередніх років. Через погіршення відносин з Росією, котра зажадала повернення старих радянських боргів, в середині 90-х рр. Ханой почав зближення з Китаєм. В'єтнам співпрацював із Францією, Німеччиною, Великобританією, Австралією, Японією та країнами АСЕАН, членом якої В'єтнам став 1995 р. У 2000 р. Білл Клінтон став першим президентом США, що відвідав соціалістичний В'єтнам.

Разом із певними економічними успіхами сучасний В'єтнам і далі продовжує відчувати сумні наслідки багатолітнього тоталітарного правління та неефективного господарювання.

Особливі проблеми спостерігаються в аграрному секторі, який сильно відстає від промисловості.

Трансформація неефективних державних підприємств різко збільшила кількість безробітних. Рівень життя більшості в'єтнамців є напрочуд низьким.

4. Комуністичний рух 50–60-х рр. у Камбоджі. Правління Лон Нола

Після капітуляції імператорської Японії на території Камбоджі відновила свою діяльність французька колоніальна адміністрація.

У січні 1946 р. королівський уряд Нородома II Сіанука (1922–2012 рр.) підписав із Францією тимчасову угоду про збереження існуючого режиму управління країною. У травні 1947 р. у Камбоджі запроваджено конституцію, яка прокламувала встановлення конституційної монархії. У листопаді 1949 р. Франція підписала з Камбоджею угоду. Париж визнав Камбоджу «незалежною державою у рамках Французького союзу». 9 листопада 1953 р. у Пномпені відбулася церемонія припинення діяльності французької адміністрації.

Міждержавним визнанням незалежності Камбоджі стали підписані 20 липня 1954 р. Женевські угоди. У 1955 р. король Нородом II Сіанук зрікся влади на користь свого батька Нородома III Сурамаріта (1896–1960 рр.).

Молодий экс-король створив політичний рух «Сангкум Реастр Нійюм» («Народно-соціалістична спілка»), що поставив собі за мету побудувати в країні «буддистський королівський соціалізм». На парламентських виборах 1955 р. більшість політичних рухів Камбоджі підтримали Нородома II Сіанука.

Новоскликаний парламент у вересні 1955 р. прийняв рішення вийти зі складу Французького союзу, а вже в грудні того ж року країна вступила до ООН.

Шістдесяті роки були для Камбоджі часом відносної економічної та політичної стабільності. На тлі палаючих війною В'єтнаму та Лаосу спокійна та порівняно заможна Камбоджа отримала іронічну назву «Південно-Східної Швейцарії». Камбоджа експортувала продукти харчування в охоплений війною В'єтнам, а крім того, значна частина камбоджійців мала значний зиск з нелегальної контрабанди товарів через територію своєї країни. Камбоджійці отримували велику економічну допомогу як від західних, так і від комуністичних держав.

Після того, як 3 квітня 1960 р. король Нородом III Сурамаріт помер, Нородом II Сіанук повернувся на престол. У 1963–1964 рр. уряд закрити низку зарубіжних фірм та банків. Ці заходи мали витіснити з країни іноземний капітал. Близько 25% сільських господарств об'єднано в кооперативи.

Скориставшись візитом Нородома II Сіанука до Франції, незадоволені ліберальним ставленням уряду до діяльності на території країни в'єтнамських партизанів, камбоджійські військові вчинили безкровний державний переворот 18 березня 1970 р. Нородома II Сіанука усунено від влади.

Одноосібним правителем країни став проамериканський налаштований генерал Лон Нол (1913–1985 рр.). У ніч на 1 квітня 1970 р. війська США та Південного В'єтнаму увійшли на територію Камбоджі. У грудні 1971 р. камбоджійські комуністичні партизани упродовж 12 годин утримували Пномпень в кільці облоги, а бої йшли у 8 км від ставки Лон Нола.

На початок 1972 р. партизани захопили уже 75% території Камбоджі.

5. Режим червоних кхмерів. Політична боротьба 80–90-х рр. у Камбоджі

17 квітня 1975 р. до столиці Камбоджі Пномпеня вступили підрозділи червоних кхмерів, що формально підпорядковувалися Нородому II Сіануку, який на той час жив у вигнанні в Пекіні.

Уже з перших днів нової влади стало зрозуміло, що камбоджійський режим, очолений діячем партизанського руху Салот Саром, котрий прибрав собі ім'я Пол Пота (1925–1998 рр.), буде дотримуватися цілковито нової політики.

Пол Пот вирішив здійснити наймасштабніший в історії людства експеримент радикальної перебудови суспільства.

У радіопрові Пол Пот пообіцяв «показати всім ревізіоністам стопроцентну повну соціалістичну революцію». Заборонивши діяльність усіх політичних і громадських об'єднань, комуністи зосередили владу в руках «Ангки» («Організації»), що перебрала на себе всі державні функції.

Для боротьби з інакодумцями та невдоволеними створено службу безпеки, бійці якої, „соансроки“, мали право вбивати людей без суду й слідства.

Пол Пот заявляв, що вважає оптимальним скорочення 7-мільйонного населення країни до 1 млн осіб, з якими буде побудоване «безкласове суспільство». З Пномпеня та інших міст країни протягом 72 годин виселено 3,5 млн осіб. Міста, які червоні кхмери оголосили кублами паразитів, вирішено ліквідувати. Після переселення мешканців до сіл, почалося руйнування міських споруд, включно зі зриванням асфальту. На «звільнених» таким чином площах висаджували овочі.

У Камбоджі закрито всі святині, школи, ліквідовано телебачення, заборонено видання книг, газет і журналів. На цілу країну виходив лише один офіційний листок. Заборонено використання грошей, Заборонено довгі розмови між членами родини. Були періоди, коли камбоджійців розстрілювали за вміння читати та писати, доказом чого служило носіння окулярів або зберігання паперу й письмового приладдя. Усе населення, починаючи з 14 років, виконувало трудову повинність. За запізнення на роботу відрубували пальці. Економічна політика країни була зведена до гасла: «Буде рис – буде все!».

Весь народ розділено на три категорії: «старий народ» зараховано жителів найменш розвинутих гірських та лісових районів, що послужили базою партизанського руху в 1970–1975 рр., «новий народ» серед якого планувалося здійснити «чистку», складався з жителів тих місцевостей, які були визволені під час наступу 1975 р., і «прислужників капіталізму» – суспільні групи, призначені до цілковитого фізичного знищення включали колишніх учителів, студентів, монахів, офіцерів, проститутток і жебраків. Жорстоких репресій зазнали понад 20 національних меншин Камбоджі.

Червоні кхмери заборонили розмовляти будь-якими, крім кхмерської, мовами й оголосили про «скасування» всіх національностей, наказавши некамбоджійцям взяти собі камбоджійські прізвища.

До сьогоднішнього дня точно не відомі масштаби геноциду, влаштованого режимом червоних кхмерів. Кількість жертв режиму в 1975–1978 рр. оцінюється в 1,5–3 млн осіб. Понад 40% уцілілого після комуністичних експериментів населення мало серйозні недуги, найчастіше страждаючи на дистрофію.

У міжнародній сфері Пол Пот провадив не менш хаотичну та незбалансовану політику, ніж усередині країни. Камбоджа розірвала

дипломатичні відносини з усіма країнами світу, за винятком Китаю, а посольство СРСР навіть було розгромлене.

У грудні 1978 р., скориставшись сутичками на камбоджійсько-в'єтнамському кордоні як приводом до інтервенції, 200-тисячна в'єтнамська армія розпочала наступ на позиції червоних кхмерів. Вже 7 січня 1979 р. в'єтнамці взяли Пномпень та встановили контроль над переважною більшістю території країни. У столиці проголошено маріонетковий уряд Хенг Самріна (1934 р. н.), який засудив комуністичні експерименти Пол Пота й уклав союзницькі угоди з В'єтнамом.

Упродовж 80-х рр. з різною інтенсивністю тривали бої між в'єтнамцями та червоними кхмерами, які переховувалися у важкодоступних районах джунглів на кордоні з Таїландом.

Було скасовано існуючу від часів Пол Пота назву країни Кампучія, буддизм оголошено державною релігією, розпочалися переговори про припинення громадянської війни. Тим часом спадковий правитель країни Нородом II Сіанук створив 1982 р. у Куала-Лумпурі (Малайзія) уряд у вигнанні.

Незважаючи на опір червоних кхмерів, котрі, продовжуючи контролювати 15% території країни, 23–28 травня 1993 р. у Камбоджі відбулися парламентські вибори, на яких перемогу отримали монархісти. У 1993 р. Нородом II Сіанук був проголошений королем Камбоджі, а його син став прем'єр-міністром (1993–1997 рр.).

Гостра політична криза вразила Камбоджу влітку 1997 р., коли, звинувативши уряд в таємних контактах із червоними кхмерами, Хун Сен силою усунув від влади Нородома Раннаріта. Почалися збройні сутички між прихильниками Хун Сена та монархістами. На проведених у липні 1998 р. парламентських виборах перемогу здобула керована Хун Сеном Народна Партія Камбоджі. Тоді ж стало відомо про смерть від серцевого нападу Пол Пота, який переховувався у віддаленому районі країни. Втративши лідера, залишки червоних кхмерів припинили боротьбу і до кінця 1998 р. більша їх частина склала зброю.

Встановлення миру відкрило шлях до нормалізації економічного та суспільного життя цієї багатостраждальної країни.

Рекомендована література

59, 60, 62, 69, 71, 74, 75, 79, 100, 237, 238, 247, 248, 249, 250, 254, 256, 257–278, 281, 282, 439, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Лекція 5.

Тема: Афганістан після Другої світової війни

Логіка викладу:

1. Внутрішня та зовнішня політика другої половини 40 – 60-х рр.
2. Квітнева революція 1978 р. та радянська інтервенція
3. Режим руху «Талібан»

1. Внутрішня та зовнішня політика другої половини 40 – 60-х рр.

На час закінчення Другої світової війни Афганістан був відсталою феодальною монархією. Життя основної маси населення було за своїм характером патріархальним. Близько 3 млн афганців вели кочовий або напівкочовий спосіб життя. Більшість 16-мільйонного населення країни була неписьменною й абсолютно не цікавилася політикою. Реальна влада в більшості віддалених районів належала заможним землевласникам, муллам та племінним ватажкам. Хоча формальним головою держави вважався король Мохаммед Захір Шах (1914–2007 рр.), аж до 1953 р. від його імені правили три його дядьки.

У 1946 р. Афганістан вступив у ООН. Майже одразу після цього розмірений ритм афганського суспільного життя був порушений конфліктом із новопроголошеною поруч із Афганістаном мусульманською державою Пакистаном. Напруження в міждержавних стосунках спричиняла наявність на території Пакистану значної пуштунської меншини. Зважаючи на те, що пуштуни складали близько половини населення повоєнного Афганістану, Кабул вирішив висловити претензії на заселені пакистанськими пуштунами території. Приєднання цих земель дало б Афганістану вихід до моря. Афганістан підтримував сепаратистський рух пуштунів у Північно-Західній прикордонній провінції Пакистану. У 1950 р. на кордоні між обома країнами навіть відбувалися збройні сутички.

Міждержавні стосунки вдалося врегулювати лише 1958 р. Через вельми низький освітній рівень населення, більшість мешканців Афганістану не брала жодної участі в політичному житті, а король та його оточення на власний розсуд змінювали урядові кабінети.

Упродовж 1945–1973 рр. при владі змінилося 7 прем'єр-міністрів.

Тривалий період (1953–1963 рр.) уряд країни очолював Мохаммед Дауд (1909–1978), племінник Надір Шаха й двоюрідний брат, а згодом і зять правлячого короля. Плануючи широку модернізацію Афганістану, М. Дауд вирішив спертися на допомогу СРСР. У 1956 р. Кабул отримав перші

поставки радянської зброї, а з 1961 р. в Афганістані, з'явилися військові інструктори із СРСР. Під час візиту до афганської столиці Хрущов підписав із Захір Шахом угоду про реалізацію спільних промислових проєктів загальною вартістю в 100 млн доларів. Загалом, до 1972 р. СРСР позижив Кабулу 900 млн доларів, причому 40% цих грошей афганці витратили на купівлю радянської зброї. Більша частина радянських цивільних інвестицій також була вигідною насамперед самій Москві. За допомогою СРСР збудовано залізницю від радянського кордону до Кабула, портові споруди на Амудар'ї, великий аеродром в Баграмі. Головним економічним проєктом 60-х рр., який було реалізовано за допомогою Радянського Союзу, стало будівництво газопроводу із Афганістану до СРСР. 1968 р. в радянську Середню Азію почав надходити дешевий афганський газ. Сам Афганістан використовував лише 3% видобутого на своїй території природного газу.

У березні 1963 р., бажаючи спинити поширення радянського впливу, котрий справедливо пов'язували із особою прем'єра, король відправив М. Дауда у відставку. Через рік, у 1964 р., прийнято конституцію, яка проголосила Афганістан парламентською монархією. Конституція передбачала повну виборність нижньої та часткову виборність вищої палат парламенту. У країні вперше в її історії з'явилися політичні партії. Процес лібералізації політичного життя в Афганістані другої половини 60-х рр. отримав назву «нової демократії».

Влітку 1965 р. відбулися перші в історії Афганістані вільні загальнонаціональні вибори. Втім, парламент справляв досить обмежений вплив на прийняття політичних рішень, що й далі залежали від короля та його оточення. У 1965 р. ліві сили сформували Народно-демократичну партію Афганістану (НДПА), яка в 1967 р. розкололася на дві фракції «Парчам» («Прапор») та «Хальк» («Народ»).

2. Квітнева революція 1978 р. та радянська інтервенція

У результаті безкровного державного перевороту 17 липня 1973 р. в Афганістані повалено монархію.

Скориставшись зарубіжним візитом короля Захір Шаха, до влади в країні прийшла група військових, очолена колишнім прем'єр-міністром М. Даудом, який у західній пресі одразу ж отримав прізвисько „Червоний принц”.

Новий уряд орієнтувався на співпрацю із Радянським Союзом, а у внутрішньополітичній сфері спирався на НДПА Народно-демократичну партію Афганістану.

В очах населення М. Дауд насамперед був родичем короля, а також послідовним прихильником реформ, тому афганці сприйняли зміну влади байдуже. М. Дауд швидко зосередив у своїх руках всі головні важелі влади в країні, поєднавши пости президента, прем'єр-міністра та головнокомандувача збройних сил. Незадоволені прокомуністичним курсом уряду ісламісти, яких очолив Гульбеддін Хекматіяр, підняли в червні 1975 р. повстання в Паншерській долині, однак швидко були розсіяні урядовими військами. Проти політичних противників режиму влада розгорнула таємну війну.

Прийнята в 1977 р. конституція закріпила існування в Афганістані однопартійної системи. Невдалі спроби економічних реформ, що призвели до ще більшого зuboжіння населення, викликали сплеск незадоволення неефективною діяльністю уряду. 26 квітня 1978 р. під час похорону вбитого невідомими чільного функціонера НДПА Народно-демократичну партію Афганістану відбувся траурний мітинг, на якому присутні виступили із різкою критикою правлячого режиму.

Різно відреагувавши, влада арештувала організаторів мітингу включно із лідерами НДПА Нур Мохаммедом Таракі (1917–1979 рр.) та Бабраком Кармалем (1929–1996 рр.).

Вже наступного дня, 27 квітня 1978 р., ті члени Народно-демократичної партії, що ще залишалися на свободі, організували державний переворот. У результаті повалення режиму М. Дауда до влади прийшов лідер партійної фракції «Хальк» Нур Мохаммед Таракі. Інша назва цих подій – Саурська революція (від пуштунської назви місяця квітень – «саур»).

М. Дауда та членів його родини було вбито. Переворот у Кабулі підтримав Радянський Союз, оскільки в останні роки свого правління М. Дауд почав переорієнтовуватися на співпрацю із США та Саудівською Аравією. Революційний уряд скасував конституцію 1977 р., змінив назву країни на Демократичну Республіку Афганістан і підписав із СРСР угоду про дружбу та співробітництво.

Отримавши фінансову та технічну допомогу від Радянського Союзу, Н.М. Таракі розпочав форсованими темпами здійснювати соціально-економічні реформи.

Н. М. Таракі: пообіцяв ліквідувати неписьменність, та запровадити програми емансипації жінок, розпочав проведення земельної реформи, Встановивши верхню межу землеволодіння в країні на рівні 6 га орної землі, уряд конфіскував «земельні надлишки» в майже 28 тис. селянських господарств.

Нерозважливо вдавшись до атеїстичної риторики, уряд налаштував проти себе духовенство. У кінці 1978 р. у деяких районах країни, під'юджувані фундаменталістами, повстали кілька племен.

До літа наступного року вони вже контролювали значну частину сільських районів Афганістану. Традиціоналістські родоплемінні структури країни чинили затятий опір спробам запровадити соціальні перетворення революційними насильницькими методами. Успішний переворот та захоплення влади не змогли усунути суперечностей всередині НДПА, яка складалася з двох фракцій. На розбіжності в політичних поглядах накладалися кланові та національні інтереси.

У своїй діяльності «Хальк» спирався переважно на пуштунів, що складали 54% населення країни, а «Парчам» – на таджиків, які становили 37% жителів Афганістану. Оскільки Н. М. Таракі був лідером «Хальку», невдовзі почалося безжальне фізичне знищення політичних конкурентів з «Парчаму».

Політична боротьба загострилася на початку 1979 р. Країна постала перед загрозою політичного хаосу. Політичні вбивства та збройні зіткнення політичних суперників просто на вулицях столиці стали щоденним явищем. У багатьох районах країни тривала партизанська війна. Зовнішньополітичний імідж країни серйозно зіпсувало викрадення в березні 1979 р. членами маоїстського радикального угруповання американського посла в Кабулі Адольфа Даббса. Під час невдалої операції із звільнення посол загинув. У цій ситуації міністр оборони Хафізулла Амін (1929–1979 рр.) організував 14 вересня 1979 р. черговий переворот, у результаті якого Н.М. Таракі усунуто від влади. Згодом колишнього прем'єра задушив подушкою особистий охоронець.

Революційна рада Афганістану оголосила Х. Аміна президентом. Новий керівник Афганістану продовжив прорадянську політику свого попередника, водночас почавши робити кроки в напрямку до політичної самостійності. Х. Амін не довіряв радянським радникам, яких було надіслано Москвою ще під час правління Н.М. Таракі. Одна з причин охолодження стосунків полягала в тому, що серед радників було багато таджиків, у безсторонності яких сумнівався афганський уряд. Відчувши загрозу власним інтересам, Москва зважилася на воєнну акцію в Афганістані. Радянський уряд надіслав до Кабула підрозділ спеціального призначення, який 27 грудня 1979 р. захопив президентський палац, знищивши Х. Аміна та його найближче оточення. Владу передано діячеві «Парчаму» Б. Кармалеві, який одразу ж звернувся до СРСР із офіційним проханням надіслати до Афганістану військовий контингент.

На рішення радянських лідерів ввести до Афганістану війська вплинула уявна загроза поширення на Афганістан ісламістських впливів з Ірану. Москва сподівалася, що Захід залишиться пасивним спостерігачем радянського втручання, як це було двома роками раніше під час криз в Анголі та Ефіопії.

Уведення до Афганістану іноземних військ та прихід до влади «таджицького» «Парчаму» ще більше загострили національні проблеми країни.

Значно активізувалися мусульманські повстанці, які розпочали партизанські дії в пуштунських прикордонних з Пакистаном районах ще 1978 р.

Тікаючи від репресій урядових та радянських військ, упродовж лише 1980 р. до Пакистану переселилося близько 800 тис. осіб.

Афганістан виключено з впливової міжнародної організації Ісламська конференція.

На вторгнення радянських військ до Афганістану неочікувано гостро відреагували Сполучені Штати. Президент США Дж. Картер наклав ембарго на поставки зерна до СРСР і закликав бойкотувати Олімпійські ігри в Москві влітку 1980 р. Щоправда, західноєвропейські країни не підтримали американських пропозицій про міжнародний економічний бойкот агресора, а невдовзі, після президентських виборів, Р. Рейган скасував ембарго. Поява в Афганістані інтервентів підняла на боротьбу з урядом навіть ті сили, які раніше зберігали нейтралітет або ставилися до лівих ідей із симпатією. До лав збройної опозиції режиму Б. Кармаля влилися десятки різноманітних організацій – від племінних ватажків до прихильників ісламської революції у Ірані. Крім пуштунів, партизанську боротьбу розпочали й інші народи Афганістану: таджики, узбеки, белуджі та ін. Отримавши значну військово-технічну допомогу від США, загальний обсяг якої за 1980–1988 рр. оцінюється в 3 млрд доларів, афганські партизани «моджахеди» («бійці за віру») створили в Пакистані та Ірані низку військово-вишкільних таборів та баз забезпечення.

На допомогу афганським повстанцям почали прибувати добровольці та військові інструктори із мусульманських, а іноді й немусульманських країн. Незважаючи на постійне збільшення чисельності «обмеженого контингенту військ», який у 1984 р. сягнув 150 тис. солдатів та офіцерів, радянська армія могла контролювати лише найбільші міста та транспортні шляхи. У багатьох місцевостях окупаційні гарнізони з року в рік перебували в оточенні, і зв'язок з ними утримувався виключно повітрям. Радянська армія часто вдавалася до методів колективної відповідальності, коли за партизанські напади репресій зазнавало цивільне населення. У багатьох підрозділах «обмеженого контингенту» поширювалися деморалізація та моральний розклад.

Непоодинокими були випадки, коли радянські військові займалися контрабандою, торгівлею зброєю та наркотиками, або навіть переходили на бік «моджахедів».

Усвідомлюючи невдачі політичного курсу країни, Б. Кармаль здійснював жорстокі репресії, намагаючись таким чином зміцнити свій режим. У 1982 р. партійна чистка відбулася в «Парчамі».

Після приходу до влади в СРСР Горбачова та проголошення нового політичного курсу сталися зміни й у політиці НДПА.

У середині 80-х рр. урядовий тиск на опозицію послабився. На виборах до провінційних органів самоуправління в 1985 р. 60% місць отримали незалежні від НДПА кандидати. У наступному році Б. Кармалю усунув від влади керівник національної служби безпеки ХАД Мохаммед Наджибулла (1947–1996 рр.), який став лідером країни.

Новий уряд проголосив політику «національного примирення» та 6-місячне одностороннє припинення вогню, якого, щоправда, не дотримувалася жодна сторона. Уряд М. Наджибулли почав відхід від практики жорсткого ортодоксального комуністичного будівництва. Наслідком лібералізації режиму стало створення в 1987 р. опозиційного Національного фронту. У травні 1988 р. згідно з підписаною в Женеві Афганістаном, Пакистаном, СРСР та США угодою, почався вивід радянських військ. Останні радянські солдати покинули Афганістан 15 лютого 1989 р.

Радянська інтервенція коштувала Афганістанові понад 2 млн жертв лише вбитими. Понад 3 млн осіб стало біженцями. Зруйновано тисячі населених пунктів, виставлено сотні тисяч мін. За офіційно оголошеними даними, радянська армія втратила вбитими 14453 солдатів та офіцерів, у тому числі – 2378 мешканців України.

Поразка, якої зазнав Радянський Союз у афганській війні, гнітюче вплинула на ціле радянське суспільство й прискорила процеси розпаду СРСР.

3. Режим руху «Талібан»

У лютому 1989 р. в Пешаварі (Пакистан) створено коаліційний уряд афганського руху опору. Своєрідним дипломатичним визнанням його повноважень стала акредитація при ньому офіційного представника США. Лідером об'єднання повстанських угруповань став Г. Хекматіяр.

Падіння уряду М. Наджибулли стало наслідком невдалого путчу 19–21 серпня 1991 р. в Москві та розпаду СРСР. Припинення поставок радянської зброї та боєприпасів винесло вирок кабульському комуністичному режимові. У квітні 1992 р. 60-тисячна армія узбеків під командуванням Абдул Рашида Дустума, що раніше воював на боці М. Наджибулли, перейшла на бік опозиції. Кабул зайняли таджицькі підрозділи Ахмед Шаха Масуда.

В грудні 1992 р. президентом країни обрано Бурхануддіна Раббані (1940–2011 рр.) – керівника Ісламської спілки Афганістану.

Незважаючи на ліквідацію прокомуністичного режиму, війна в Афганістані не припинилася. Влітку 1992 р. почався конфлікт між підрозділами А.Ш. Масуда та військами коаліції Г. Хекматіяра. Ситуація ускладнилася після того, як в жовтні 1994 р. в громадянську війну втрутилися підрозділи руху «Талібан» – вишколених та озброєних в Пакистані учнів релігійних шкіл медресе. У листопаді 1994 р. таліби захопили друге за величиною місто країни Кандагар і проголосили його своєю столицею.

Відзначаючись фанатичною самопожертвою та залізною дисципліною, таліби зуміли переламати хід війни на свою користь та взяти у вересні 1996 р. Кабул. Війська президента Б. Раббані та сили союзного йому А. Р. Дустума відійшли в північні райони країни. Отримавши військову допомогу від Росії та Узбекистану, А. Р. Дустум закріпився на півночі Афганістану, звідки зі зміненним успіхом вів бойові дії проти талібів, в руках яких опинилася переважна більшість території країни.

Під правлінням ортодоксально ісламістського уряду «Талібану» Афганістан перетворився на заповідник середньовічного обскурантизму. У країні заборонено поширення європейських та американських книг, фільмів та інших продуктів західної культури. Населенню суворо приписано носити тільки традиційний східний одяг. Під час товариського матчу з футболу між збірними Афганістану та Пакистану, пакистанських спортсменів мало не лінчував розгніваний натовп, який обурився тим, що вони вийшли на поле в трусах, хоча традиційний іслам приписує чоловікам ходити винятково в довгих штанах. Закрито перукарні, оскільки за нормами традиційного ісламу мусульманин повинен носити волосся однакової довжини на всій голові.

Великий резонанс у світі викликало знищення талібами двох великих скульптурних зображень Будди в провінції Баміан. Незважаючи на те, що обидві пам'ятки датувалися V ст., себто часами, коли ісламу ще не існувало, й на той факт, що обидві скульптури були внесені ЮНЕСКО до реєстру світової культурної спадщини, таліби усе ж висадили їх в повітря, посилаючись на заборону пророка Мухаммеда виготовляти людські зображення.

Хоча на початок 2001 р. таліби контролювали 90% території країни, їх уряд не здобув міжнародного визнання.

Проголошений лідером «Талібану» муллою Мохаммедом Омаром Ісламський Емірат Афганістан визнали лише Пакистан, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати. Решта країн світу не встановили дипломатичних відносин із талібами, мотивуючи своє рішення винятковою недемократичністю їх режиму.

Значну проблему для режиму талібів створили контакти керівництва країни із Осамом бен Ладеном, якого звинувачено в організації терористичних актів 11 вересня 2001 р. у США. Сполучені Штати заявили, що під управлінням «Талібану» Афганістан став розсадником міжнародного тероризму, оскільки на території країни цілком легальне діяли вишкільні табори ісламських терористів.

У листопаді 2001 р. США розпочали велику військову операцію в Афганістані, наслідком якої стало повалення режиму руху «Талібан». У боротьбі з талібами американці використали сили Північного альянсу, яким була надана значна військово-технічна та фінансова підтримка.

Унаслідок воєнної, чи, за визначенням керівництва США – антитерористичної операції, в країні створено новий світський уряд. Очолив його політик виразно прозахідної орієнтації Хамід Карзаї (1957 р. н.).

Після закінчення війни із талібами на території країни залишився військовий контингент країн НАТО, що мав займатися пошуками бойовиків «Аль-Каїди» та «Талібану». Юридичні основи політичного процесу, що проходить, в країні були закладені в рішеннях Боннської і Лондонської міжнародних конференцій з Афганістану (грудень 2001 року і січень 2006 року відповідно) і низки резолюцій РБ ООН (№ 1267, 1386, 1401), прийнятих після повалення режиму талібів. У січні 2004 року був прийнятий Основний закон Афганістану – конституція. У 2014 р. Ашраф Гані був обраний президентом Афганістану.

Понад двадцятилітня війна зламала традиційний суспільний уклад замкнених сільських громад Афганістану. За час перманентної війни виросло ціле покоління, яке не уявляє собі життя без зброї під рукою. Шалено знищений війною та бідний на природні ресурси Афганістан знову опинився на узбіччі світової політики. У країні спостерігалися інтернаціональні зусилля для стабілізації та боротьби з тероризмом. Афганський уряд здійснював реформи в таких сферах, як охорона здоров'я, освіта та інфраструктура. Проте внутрішня ситуація в країні залишалася напруженою через активність повстанців Талібану та інших екстремістських груп. Це призводило до продовження конфлікту та людських жертв. Урядові наведено були звинувачення в корупції, недовісті та недбалості стосовно питань прав людини. Це також спричинило недовіру до влади та поглиблення кризи в країні.

Сили Талібану воювали проти афганського уряду на чолі з президентом Хамідом Карзаєм, а пізніше президентом Ашрафом Гані, а також проти очолюваної США коаліції сил, яка включала всіх членів НАТО; наступ талібів у 2021 р. призвів до падіння уряду Ашрафа Гані.

У 2021 році таліби взяли під свій контроль країну, це призвело до збройних боїв, масштабного втручання та переселення населення, що призвело до гострих гуманітарних проблем.

Повстанці певною мірою поширилися через кордон до сусіднього Пакистану, зокрема Хайбер-Пахтунхви. Таліби вели війну проти афганських національних сил безпеки та їхніх союзників по НАТО, а також проти цивільних цілей. Країни регіону, зокрема Пакистан, Іран, Китай і росію, часто звинувачували у фінансуванні та підтримці повстанських груп.

Після повернення до влади талібів у серпні 2021 р. дію старого законодавства було припинено. Ісламська Республіка Афганістан була ліквідована і відновлено Ісламський Емірат Афганістан. Афганістан став ісламською теократичною державою, в якій панують норми шаріату.

7 вересня 2021 року Талібан оголосив про створення тимчасового уряду на чолі з Мохаммадом Хасаном Ахундом, хоча уряд залишався невизнаним на міжнародному рівні.

Західні країни призупинили більшу частину гуманітарної допомоги Афганістану після захоплення країни Талібаном у серпні 2021. Штати заморозили близько 9 мільярдів доларів США в активах, що належать центральному банку Афганістану, заблокувавши доступ Талібану до мільярдів доларів на рахунках у банках США.

У жовтні 2021 р. більше половини з 39 мільйонів жителів Афганістану зіткнулися з гострою нестачею продовольства.

11 листопада 2021 р. Human Rights Watch повідомила, що в Афганістані загрожує масовий голод через крах економіки та зруйновану банківську систему. Всесвітня продовольча програма ООН також неодноразово попереджав про погіршення продовольчої безпеки.

Протягом цього періоду Талібан зазнав внутрішніх конфліктів у зв'язку з поглядами на політичну та релігійну ідентичність країни. Періодично спостерігалися акти насильства та терористичні акти, що ставили під сумнів стійкість режиму Талібану.

Незважаючи на спроби Талібану врегулювати ситуацію в країні та встановити контроль над всією територією, проблеми з безпекою та стабільністю залишалися основними викликами для нового уряду. Уряд Талібану намагався отримати міжнародне визнання та допомогу, щоб сприяти економічному та соціальному розвитку країни.

Загалом, ситуація в Афганістані складна та суперечлива, країна стикається з численними викликами та проблемами, що вимагають рішучих дій та комплексних рішень.

Рекомендована література

7, 13, 38, 32, 47, 107, 203, 206, 220, 222, 294, 312-315, 318, 319, 384, 404, 424, 425, 445, 446, 453, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Лекція 6.

Тема: Основні тенденції розвитку Африканських країн після Другої світової війни

Логіка викладу:

1. Розвиток визвольної боротьби у колоніальній Чорній Африці.
2. Проголошення незалежності. Утворення незалежних держав.
3. Проблеми постколоніального розвитку незалежних держав.

Неоколоніалізм.

4. Чорна Африка наприкінці XX ст. – на початку XXI ст.

1. Розвиток визвольної боротьби у колоніальній Чорній Африці

«Чорна Африка» – поняття умовне, збірне. Воно об'єднує в собі назви, що вже зміцнилися в науковій літературі, – Тропічна і Південна Африка. В західній науковій літературі частіше використовується термін «Африка на південь від Сахари». Територія Тропічної Африки тягнеться від 20° півн. ш. до 20° півд. ш. Від останнього градуса до мису Голковий – це Південна Африка. Тропічна Африка, у свою чергу, підрозділяється на регіони – Західна Африка, Центральна Африка і Східна Африка.

Закінчення Другої світової війни практично не змінило політичну карту Африки, але внесло значні корективи в розвиток колоніальної економіки, прискорило процеси руйнування традиційних соціальних структур африканських суспільств.

Значно укріпила свої позиції африканська буржуазія, перш за все торгово-лихварська, помітно виросли ряди дрібної буржуазії і міського населення.

Одночасно звузилася сфера впливу традиційних феодально-аристократичних кругів. Різко збільшилася чисельність робочого класу, але як і раніше, абсолютна більшість продуктивного населення складала селянство.

Скорочення після війни сфери європейського колоніального панування в результаті звільнення низки азійських країн, привело до ще більш інтенсивної міжімперіалістичної боротьби за Африку.

В роки війни для Великої Британії, Франції, США, інших європейських держав вона була найважливішою сировинною і продовольчою базою. Військова промисловість цих країн не могла б задовольнити своїх потреб у військовий час без використання африканських природних ресурсів (Африка залишалася багатющою коморою корисних копалин і була їх крупним постачальником на світовий ринок. По запасах золота і алмазів континент займає перше місце в світі. На його частку припадає близько 2/3 запасів хрому, марганцю, фосфоритов; від 1/4 до 1/3 руд міді, урану, бокситів; майже 1/3—природного газу, 1/10 – запасів нафти. Континент проводить більше 1 млн т кави, близько 1,5 млн т какао, 1,5 млн т виляску.).

Так, чорна металургія США в значній мірі залежала в цей період від африканських марганцевих, хромитових, і інших руд. Ввезення сировини з Африки в США збільшилося з 1940 по 1945 р. на 265 %. Основним постачальником урану для атомних проектів Сполучених Штатів, з якого, до речі, була створена і перша атомна бомба, було бельгійське Конго.

Англійська металургія ще більшою мірою залежала від імпорту африканських руд, як і її машинобудівна промисловість не могла б функціонувати без отримання африканських промислових алмазів.

Після 1945 р. в прагненні відродити економіку західних країн, з початком холодної війни, наслідком якої стала і гонка озброєнь, попит на мінеральну, сільськогосподарську, технічну сировину, на деревину, каучук і ін. досяг ще більших розмірів.

Посиленою експлуатацією африканських колоній метрополії прагнули заповнити не тільки втрати, понесені в ході війни, але і відновити свою минулу економічну могутність. Після війни одержала свій подальший розвиток форма «колективного колоніалізму» в Африці.

Так, Франція зважаючи на брак власних капіталів розробила проект експлуатації своїх колоній за допомогою фінансових коштів Великої Британії, Бельгії, Швеції і США по так званому плану «Євразія». Після війни Франція стала складати і власні так звані «десятилітні плани» розвитку своїх колоній, замінені в 1949 р. «чотирирічними програмами». Вони ґрунтувалися на розробленому в 1946–1947 рр. «Генеральному плані розвитку заморських територій».

Бельгія в 1949 р. для своєї колонії Конго також розробила «Десятилітній план економічного і соціального розвитку».

В 1948 р. в Великій Британії створюються спеціальні Корпорація колоніального розвитку і Заморська корпорація по продовольству.

Ці і інші нововведення носили односторонній характер і повністю підпорядковувалися суто економічним інтересам країн метрополій, але ніяк не направлені на розвиток господарств африканських суспільств, на задоволення їх внутрішніх потреб.

Те ж саме відбулося і в здійсненні соціальної політики європейських держав в колоніях.

Африканська буржуазія і інтелігенція розглядалися колоніальною владою не як союзники, а як суперники і конкуренти. По відношенню до них застосовувалися різні репресивні заходи. Подібна практика стала однією з причин загострення антиколоніальної боротьби в 40 – 50-і рр., що переросла в 60-е рр. у визвольну революцію. До кінця 50-х рр. колоніальна адміністрація діяла тільки на користь буржуазних кіл своїх метрополій.

Були збережені колишні форми експлуатації: штучно занижена оплата праці найманих працівників, населення примусово обкладалося непосильними податками. Збільшення збору прямих податків поставила африканське населення в нестерпні життєві умови.

Непосильний економічний і соціальний гніт, крах надій на політичне самовизначення, обіцяне західними державами в прийнятій ними в 1941 р. Атлантичній хартії, привело африканські народи в рух. Боротьба африканців проти колонізаторів приймала різні форми – стихійні і організовані, мирні і озброєні. Виступи по своїх масштабах носили як локальний, так і масовий характер. Форми, методи і засоби боротьби на пряму були пов'язані з рівнем і специфікою суспільного і соціального розвитку народів Африки, етнічними і національними особливостями, стійкістю традиційних суспільних інститутів, соціальним складом учасників і, нарешті, характером системи колоніального управління, що склалася.

Розвиток національно-визвольного руху в Чорній Африці в післявоєнний час, в порівнянні з Азією, де цей рух придбав бурхливий і наступальний характер, стримувала загальна відсталість регіону, руйнівні наслідки багатовікової європейської работоргівлі, пряма включеність Тропічної і Південної Африки в світову капіталістичну систему економіки. Тому визвольна боротьба тут прийняла затяжний, поетапний характер.

Можна виділити три етапи визвольної боротьби в Чорній Африці. З 40-х до кінця 50-х рр. – етап порівняльно «мирного» тиску африканських народів на колонізаторів з використанням таких засобів боротьби, як страйки, бойкот іноземних товарів, мітинги і демонстрації, відправлення петицій колоніальним властям і ін. Проте там, де колонізатори намагалися подавити виступи африканців силою, їм відповідали озброєним опором. Так було в Уганді в 1945 і 1949 рр., на Мадагаскарі в 1947–1948 рр., в Кот-д'Івуарі в 1949 рр., в Кенії в 1952–1956 рр., в Камеруні в 1955 р. і у ряді інших місць.

З кінця 50-х до середини 60-х рр. – це етап стрімкого розвитку антиколоніальних виступів, що завершилися досягненням переважною більшістю африканських країн незалежності. На цьому етапі використовувалися як і раніше переважно мирні засоби боротьби.

I, нарешті, третій етап – з середини 60-х до кінця 80-х рр. Він вже пов'язаний з озброєною боротьбою африканських народів в португальських колоніях і проти расистських режимів півдня Африки – в Зімбабве і Намібії, а також з боротьбою «Умконто ве сизве» в ПАР.

Під час війни і в післявоєнні роки в більшості колоній Чорної Африки стали створюватися антиколоніальні політичні партії і організації, склалися профспілкові центри. Керівництво ними, як правило, здійснювалося пробуржуазними і дрібнобуржуазними представниками африканського населення, а також інтелігенцією. Але якщо раніше, в міжвоєнний період, вони займали помірковані позиції відносно колоніальної влади, то вже після війни їх вимоги і формульовані ними програми все більш набували радикального характеру.

Партії і організації створювалися на різних основах: на загальнонаціональному рівні, будувалися за територіальним і регіональним принципом, були і такі, які виступали одночасно з антиколоніальних і антикапіталістичних позицій (комуністичні). Створювалися різного роду організації партикулярного толку, як правило, на племінній основі, а також культурно-просвітницькі асоціації. Спільним, що їх всіх об'єднувало, були антиколоніальні настрої.

Крупними і згуртованими загальнонаціональними партіями в ті роки, тісно пов'язаними з практичною антиколоніальною діяльністю, стали: Національна рада Нігерії і Камеруну, створена в серпні 1944 р.; Народна партія конвенту Золотого Берега (Гана), Союз африканців Кенії і африканський національний конгрес Ньясаленда, що виник в тому ж 1944 р.; в 1946 р. було сформовано Демократичний рух малагасійського відродження; в 1947 р. виникла Ліга молодих сомалійців; в 1948 р. – Союз народів Камеруну і Конгрес Північної Родезії і ін.

Найкрупнішим з виниклих у той час політичних рухів стало Демократичне об'єднання Африки (ДОВА), створене в жовтні 1946 р. і діюче в загальних інтересах населення французької Чорної Африки і французького Сомалі.

В бельгійських і португальських колоніях, де всяка політична діяльність корінного населення була суворо заборонена, роль партій і рухів виконували створені культурно-просвітницькі організації. В Анголі, наприклад, виникло товариство «Йдемо відкривати Анголу» (1948 р.), а в бельгійському Конго, в тому ж році, була створена культурна асоціація народу конго – АБАКО і т.д.

Виникли і комуністичні організації: в 1957 р. в Сенегалі, в 1961 р. – в Лесото, в 1963 р. – в Нігерії.

Керівництво антиколоніальних організацій проводило мітинги протесту, кампанії громадянської непокори, закликало до бойкоту іноземних товарів і інших форм опору.

Набирав силу і робітничий рух на чолі з профспілками. Він зіграв важливу роль у визвольному русі. В 1942 р. був утворений Конгрес профспілок Нігерії, який в 1945 р. провів першу в історії країни загальний страйк, паралізувавши на якийсь час всю виробничу діяльність в колонії. В 1945 р. бере свій початок Профспілковий рух в Гані. В Північній Родезії перші профспілки африканських робітників виникли в 1948 р. В 1947 р. в Дакарі (Сенегал) був проведений Перший всеафриканський конгрес профспілок, на якому були представлені делегати від 19 колоній Чорної Африки. В кінці 40-х – початку 50-х рр. профспілковий рух одержав свій розвиток і в інших колоніях Тропічної і Південної Африки: в Кенії, на Мадагаскарі, Південної Родезії, Ньясаленде, в бельгійському Конго і португальських колоніях.

Метрополії намагалися зберегти контроль над своїми володіннями в Чорній Африці. Що було досить важко під тиском визвольного руху вже розпалася колоніальна система в Азії. Зросли роль і вплив СРСР в міжнародних справах, який виступав за звільнення колоніальних народів. Стали явним суперником європейським державам і Сполучені Штати, що встали на шлях активного проникнення в економіку колоній. І нарешті, ООН, серед засновників якої були і три африканські держави – Ефіопія, Лівія і південно-африканський Союз, встановила контроль, згідно статуту, за положенням в колоніях. Згідно його статті 73, відтепер метрополії були зобов'язані інформувати міжнародну організацію про свої дії по їх розвитку. ООН вимагала прозорості колоніальної політики європейських держав в так званих не «самокерованих територіях». Правда, терміни надання ним незалежності ООН не обумовлювала. Метрополії, скориставшись цим, дали чітко зрозуміти народам колоній, що самовизначення на них не розповсюджується.

В червні 1945 р. виникла і гостра дискусія в ООН з питання про майбутнє колишніх підмандатних, що тепер стали підопічними (Підопічними територіями Великої Британії були Танганьїка, британський Камерун, британське Того. У Франції були французький Камерун і французьке Того У Бельгії – Руанда і Урунді (Бурунді). Південно-африканський Союз мав в розпорядженні Південно-західну Африку (Намібія). В 1950 р. і Італія одержала для себе підопічну територію – Італійське Сомалі.), територій.

Представники Великої Британії, Франції і Бельгії наполягали на виключенні будь-якого визначення термінів надання ним незалежності. Зрештою була прийнята стаття 76 Статуту ООН, в якій йшлося про надання підопічним територіям в майбутньому «автономії або незалежності».

Франція в прийнятій нею в 1946 р. конституції, закріпила положення про так званий французький союз. Мінялася адміністративна схема управління колоніями, на їх територіях розширялися виборчі права населення. Відтепер Реюньон ставав заморським департаментом Франції. Того і Камерун оголошувалися асоційованими з нею територіями. Решта колоній в Чорній Африці одержала статус заморських територій Франції.

Розраховувавши на свою «постійну присутність» в Африці, Велика Британія ще в період Другої світової війни розробила план по об'єднанню всіх своїх колоній в Чорній Африці в три величезні федерації: східно-африканську (Кенія), Центрально-африканську (Південна Родезія (Зімбабве) і південно-африканську, (південно-африканський Союз). Ці плани передбачали досягнення конкретної мети – добитися більш ефективної експлуатації природних і людських ресурсів, зв'язати воедино традиційно промислово розвинені райони колоній з сировинними районами і районами резервуарами робочої сили.

Один з цих планів був здійснений. Так, в 1953 р. Велика Британія об'єднала, всупереч волі корінного населення, свої володіння в Центральній Африці: Північну Родезію (Замбія), Південну Родезію (Зімбабве) і Ньясаленд (Малаві) в так звану Федерацію Родезії і Ньясаленда. Вона проіснувала до 1963 р.

У верховному управлінні британськими володіннями в Чорній Африці істотних змін в післявоєнний час не відбулося. Як і раніше реальна влада залишалася в руках губернатора колонії і його адміністрації. Проте африканцям в деяких колоніях все ж таки був даний дозвіл створювати свої виконавчі і законодавчі органи, але тільки з дорадчими правами, і діяльність яких знаходилася під жорстким контролем колоніальної адміністрації. Більш того, виборче право для африканців обумовлювалося різними обмеженнями: майновим цензом, освітнім, вводилися і інші цензи залежно від рівня розвитку колонії. Таким чином, повсюдним явищем було те, що тільки одна десята частина населення могла брати участь у виборах. Єдиним привілеєм депутатів-африканців в радах було право критикувати дії колоніальної адміністрації.

Створювана Великою Британією видимість введення конституційних порядків в колоніях (тільки за період правління уряду Еттли було здійснено 36 так званих конституційних реформ) і їх реальна неефективність не могли не викликати розчарування у африканської інтелігенції і населення і не сприяти зростанню їх політичної самосвідомості.

Діяльність колоніальної адміністрації в бельгійському Конго, а також в підопічних метрополії територіях Руанді і Урунді здійснювалася під гаслом: «робота, а не виборче право». Робилося все можливе, щоб запобігти утворенню тут африканських партій і організацій політичного характеру.

Контакти колоніальної адміністрації з африканським населенням здійснювалися через посередство місцевій плеємінної ієрархії, що знаходилася в служінні у колоніальної влади. Система освіти в бельгійських колоніях знаходилася повністю в руках християнських місій. Шлях до отримання африканцем вищої освіти, що було виключно рідкісним явищем, лежав через церковну семінарію.

Відомо, що і після війни в Португалії і Іспанії збереглися фашистські режими. Політика, що проводиться ними усередині метрополій, автоматично переносилася і в колоніальні володіння в Африці, причому в самих крайніх формах її прояву. В руках генерал-губернаторів колоній була зосереджена необмежена влада, широко використовувалися принципи військово-бюрократичного централізму. Відносно так званого «нецивілізованого» населення, яке в португальських колоніях обчислювалося 99,3%, застосовувалися методи позаекономічного примусу.

В 1955 р. Португалія і Іспанія стають членами ООН. Щоб вийти з під контроль органів ООН за станом справ в колоніях цих країн, Португалія і Іспанія вносять в свої конституції поправки, перша в 1956 р., а друга – в 1958 р. Згідно цим поправкам, колоніальні володіння Португалії і Іспанії одержували статус провінцій.

В 1961 р. Португалія скоює черговий політичний маневр. Вона відміняє прийнятий нею в 1954 р. закон «про тубільців» і автоматично оголошує їх громадянами Португалії. Одночасно приймається і відповідний закон про заборону використання примусової праці. Проте в реальному положенні корінного населення ухвалення цих законів мало що змінило. Воно, як раніше, продовжувало нещадно експлуатуватися, було позбавлене яких би то не було політичних прав.

2. Проголошення незалежності. Утворення незалежних держав

Кінець 50-х рр. став тією межею, за якою почалося скидання колоніальних режимів, а 1960 р. увійшов до історії як «рік Африки». Це стало можливим через могутні антиколоніальні виступи в самій Африці, та сприятливі умови на світовій арені, – в обстановці перемог визвольних революцій в Азії, ослаблення європейського імперіалізму при одночасному зміцненні позицій на міжнародній арені природного союзника колоніальних народів соціалістичних країн на чолі з СРСР.

Першою країною, що пробила пролом в колоніальній системі в Тропічній Африці, став Золотий Берег. Велика Британія була вимушена погодитися з наданням країні незалежності, і 6 березня 1957 р. Золотий Берег проголосив себе державою Гана. Кваме Нкрума (лідер визвольної боротьби в

Західній Африці) був вибраний її першим президентом. Вірна своєму принципу «розділяй і володарюй», Велика Британія прагнула внести розкол в єдність антиколоніальних сил і таким чином відстрочити терміни надання незалежності. В Нігерії, наприклад, англійці стали надавати підтримку реакційно-феодалним елементам півночі. В Уганді підтримали сепаратистські прагнення Буганди і інших феодалних «королівств». В Кенії відкрито виступили на стороні африканського демократичного союзу (КАДУ), партії, що добивалася розчленовування країни на частини з своїми власними урядами. В Південній і Північній Родезії Велика Британія цілком встала на бік білих поселенців, передавши в їх власність свої промислові підприємства і плантації.

1 жовтня 1960 р. найбільша по населенню колонія в Африці, Нігерія, стає незалежною державою. В квітні 1961 р., здобуває незалежність Сьєрра-леоне. В Східній Африці першою з англійських колоній, незалежною, стала підопічна територія Танганьїка, яка після звільнення в 1962 р. Занзібара, утворила унітарну державу – З'єднану Республіку Танзанія. Її очолив видний діяч визвольного руху в Африці Джуліус Ньерере.

В жовтні 1962 р. незалежною стає Уганда, а в грудні 1963 р. – Кенія.

Під натиском виступів населення англійський уряд був вимушений згодитися на ліквідацію Федерації Родезії і Ньясаленда. В 1964 р. Ньясаленд і Північна Родезія оголошують про свій суверенітет. На політичній карті Африки з'являються ще дві нові незалежні держави – Малаві і Замбія.

Свою незалежність французькі колонії субрегіону завоювали шляхом ненасильних дій. Міжнародна вага і політичні позиції Франції до кінця 50-х рр. значно слабшали. Вона зазнала поразку у В'єтнамі, безперспективно виявилася і війна в Алжирі. Але, як і Велика Британія, Франція, шляхом різних політичних хитрувань, прагнула відстрочити відхід з колоній, а якщо не вдасться, то зберегти там свій вплив. В 1958 р. у Франції вступила в дію нова конституція, що передбачала – деякі формальні зміни у взаємостосунках між метрополією і колоніями. Проект конституції підлягав затвердженню на референдумі, але не тільки у Франції, але і в її колоніях. В проекті конституції було положення, згідно якому будь-якій із заморських територій Франції надавалося право на вихід з Франко-африканського співтовариства, у випадку, якщо більшість голосуючих на референдумі скаже новій конституції «ні». Першим зважився на цей крок народ Гвінеї. Вона проголосувала проти нової конституції Франції і отримала незалежність 2 жовтня 1958 р. гвінейський уряд очолив Ахмед Січу Турі.

Утворення незалежної гвінейської Республіки стало другим відчутним ударом по колоніалізму в Чорній Африці. Після 1958 р. у всіх французьких колоніях в регіоні посилювався рух за незалежність, і до кінця

1960 р. 12 колоній Франції і дві підопічні території стали суверенними державами.

Французька колоніальна імперія зникла з політичної карти миру. А 1960 рік, коли в цілому 17 африканських держав знайшли свободу, увійшов до історії континенту як «рік Африки».

В другій половині 50-х рр. національно-визвольний рух в бельгійських колоніях – Конго і підопічних територіях Руанда-Урунді охопив все населення. Про це говорить той факт, що до 1960 р. в бельгійському Конго діяло 113 різних політичних організацій.

У минулому бельгійська влада рішуче протидіяла створенню політичних організацій в середовищі місцевого населення, але тепер, не в силах протистояти наростаючому визвольному руху, навпаки прагнула заохочувати створення дрібних політичних партій в надії привернути на свій бік їх керівників.

Іншим випробуваним методом боротьби з борцями за незалежність були репресії. На початку 1959 р. у ряді міст поліція застосувала зброю. Розстріли мирних демонстрацій сколихнули всю країну. Бельгійській владі нічого не залишалося окрім як дати згоду про надання Конго незалежності 30 червня 1960 р. Під час проведення виборів до місцевих представницьких органів перемогу отримала партія конголезький національний рух. Її лідер Патріс Лумумба, сформував і очолив перший в історії країни національний уряд.

Завоювання незалежності народами Конго сприяло зростанню визвольного руху на підопічній території під бельгійським управлінням – Руанда-Урунді. Політичне життя розгорталося тут під знаком боротьби не тільки проти колонізаторів, але і міжплемінної ворожнечі двох основних народів, що населяють ці території, – бахуту і батутси. Останні, особливо в – Руанді, представляли пануючий прошарок, на який протягом багатьох років спиралася бельгійська влада. В Руанді найвпливовішою була партія Пармехуту, що користувалася підтримкою народу бахуту, в Урунді – партія Юпрона, очолювана представниками батутси.

Ці партії, кожна на своїй території, отримали перемогу на виборах до представницьких органів влади. Вони сформували уряди і звернулися в ООН із запитом про створення на підопічній території двох самостійних держав. Генеральна асамблея ООН 1 червня 1962 р. ухвалила рішення, що задоволення цієї вимоги. На африканському континенті з'явилися республіка Руанда і королівство Бурунді. Бельгія позбавлялася своїх останніх колоній в Африці.

В колоніях Португалії: Анголі, Мозамбіку, Гвінеє-Бісау, Сан-Томі і Прінсіпі, а також на Островах Зеленого Мису – панували найжорстокіші

форми расового пригноблення, використовувалися методи силового тиску на африканське населення.

В умовах жорстоких переслідувань визвольним силам в колоніях було виключно важко організувати боротьбу. Саме тому до кінця 50-х рр. португальські колонії називали «зоною мовчання». Проте поступовий революційний рух став наростати і тут. В 1961 р. почалося повстання в Анголі, яке поклало початок широкомасштабному партизанському руху. Озброєну боротьбу ангольців очолив, створений в грудні 1956 р., Народний рух за звільнення Анголи (МПЛА) під керівництвом Агостіньо Нето.

В січні 1963 р. почалася озброєна боротьба в Гвінеї-Бісау. Виступ народних мас очолила африканська партія незалежності Гвінеї-Бісау і Островів Кабо-Верде (ПАІГК) під головуванням Амілкара Кабрала.

В вересні 1962 р. створюється Фронт звільнення Мозамбіку (ФРЕЛІМО), який рівно через два роки закликав населення країни до загальної збройної боротьби. Керівниками ФРЕЛІМО були Едуарду Мондлане, а після його загибелі в 1969 р. Самора Машел.

Боротьба народів португальських колоній носила запеклий характер і продовжувалася більше десяти років. Колоніальна влада використовувала виключно збройні засоби придушення. Першою країною, що зламала опір колонізаторів, стала Гвінея-Бісау, що проголосила себе у вересні 1973 р. республікою. В ході Квітневої революції в Португалії був повалений фашистський режим. Відкрилися сприятливі перспективи для завоювання незалежності Анголою і Мозамбіком. Новий португальський уряд сів за стіл переговорів з представниками визвольних рухів і підписав угоди про надання незалежності своїм колишнім колоніям.

25 червня 1975 р. був спущений португальський прапор в Мозамбіку.

В Анголі ситуація виявилася складнішою. Після підписання угоди з Португалією в січні 1975 р. про передачу влади національним силам в країні спалахнула громадянська війна. Вона посилювалася і інтервенцією з боку расистської південно-африканської Республіки, яка встала на бік розколюючих угруповань – Національного фронту звільнення Анголи (ФНЛА) і Національного союзу за повну незалежність Анголи (УНІТА).

Для МПЛА склалася виключно небезпечна обстановка. В цих умовах керівництво руху, що представляв провідною політичною силою країни, звернулося по допомогу до СРСР і Куби, які, як і міжнародне співтовариство в особі ООН, надали підтримку МПЛА. 11 листопаду 1975 р. була, нарешті, проголошена незалежність Анголи, сформований уряд, який очолив лідер МПЛА Агостіньо Нето.

Біла меншина, що затвердилася при владі в Південній Родезії наполегливо не бажала йти на політичні поступки вимогам більшості африканського населення. В листопаді 1965 р. уряд білих расистів на чолі з

Яном Смітом позбавляє Південну Родезію статусу англійського домініону і в односторонньому порядку проголошує незалежність Родезії.

В країні встановлюється система апартхеїда. Африканці встали на шлях озброєної боротьби за скинення режиму, за досягнення справжньої незалежності і за формування органів влади на багаторасовій основі.

В 1967 р. Союз африканського народу Зімбабве (ЗАПУ), на чолі з Джошуа Нкомо, і африканський національний союз Зімбабве (ЗАНУ), на чолі з Робертом Мугабе, приймають декларацію про спільну боротьбу за звільнення. А в 1976 р. ЗАНУ і ЗАПУ оголошують про своє об'єднання і створення Патріотичного фронту Зімбабве (ПФЗ). «Білий» уряд Яна Сміта терпів поразку за поразкою. Його становище погіршувало і введенням ООН економічних санкцій проти Південної Родезії. Зрештою він був вимушений погодитися сісти за стіл переговорів. В кінці 1979 р. в Лондоні, за посередництвом англійського уряду, відбулася конституційна конференція, що завершилася підписанням між протиборчими сторонами Ланкастерської мирної угоди. В лютому 1980 р. пройшли парламентські вибори, на яких національно-визвольні сили Зімбабве отримали значну перемогу, одержавши більшість місць в вищому органі країни (77 з 100). 20 мандатів, згідно Ланкастерським угодам, було зарезервовано за білою общиною в особі партії Родезійській фронт на чолі з Яном Смітом.

В ніч з 17 на 18 квітня 1980 р. остання колишня британська колонія в Африці припинила своє існування. Було оголошено про утворення Республіки Зімбабве. Прем'єр-міністром незалежної і багаторасової держави став Роберт Мугабе.

Намібія (до 1968 р. Південно-Західна Африка) з 1915 р. знаходилася під управлінням Південно-Африканського Союзу (з 1961 р. – Південно-Африканської Республіки). В 1949 р. ЮАС, всупереч рішенням ООН, анексував Намібію і перетворив її на одну з своїх провінцій.

В 1960 р. на території, що була залежною від расистського режиму, сформувався рух Народна організація Південно-Західної Африки (СВАПО), яку очолив Сем Нуйома. Переконавшись в марності спроб домогтися незалежності мирним шляхом, СВАПО закликав мільйонний народ до озброєного виступу. Він почався в 1966 р. і тривав до поразки південно-африканської адміністрації і її сил в 1989 р. Боротьба, яку вів намібійський народ під керівництвом СВАПО, визнаного ООН «єдиним справжнім представником народу країни», була важкою і кровопролитною.

ЮАР відкрито ігнорувала всі резолюції ООН, що приймалися, по Намібії. В 1966 р. Генеральна асамблея ООН відмінила мандат ЮАР на управління країною, підтвердивши тим самим невід'ємне право народу Намібії на самовизначення. В 1976 р. Рада безпеки ООН приймає чергову резолюцію про припинення бантустанізації, вивід південно-африканських

військ і адміністрації, звільнення політв'язнів і передачу влади народу шляхом проведення загальних виборів. В 1978 р. РБ ООН приймає резолюцію за № 435, так званий план ООН про поетапну деколонізацію Намібії. Всі зусилля ООН були марні.

В усякому разі доти поки значна частина території Намібії до кінця 1980-х рр. не опинилася під контролем СВАПО. В цих умовах ЮАР була вимушена з великим спізненням визнати резолюцію ООН № 435 і погодитися на вступ її в силу з 1 квітня 1989 р. В листопаді 1989 р. в Намібії відбулися загальні парламентські вибори, на яких переконливу перемогу отримали представники СВАПО. 21 березня 1990 р. став вдень офіційного проголошення незалежності Намібії. Лідер СВАПО Сем Нуйома був обраний її першим президентом.

3. Проблеми постколоніального розвитку незалежних держав Африки. Неоколоніалізм

Політична незалежність стала важливою перемогою африканських народів. Відтепер вони могли самі визначати майбутнє свого розвитку. Проте вони одержали важку спадщину: економічну відсталість, зв'язаність з ринком західних держав або колишніх країн метрополій; деформований характер соціальних структур; нечіткість, розмитість політичних меж, складні міжнаціональні відносини. В результаті колоніального розділу Чорної Африки формально створювані межі колоній не мали нічого спільного з природними, історичними межами незаселеного африканського населення. Майже половина меж (44%) проведена по меридіанах і паралелях, де 30% – по прямих і дугоподібних лініях без урахування етнічного чинника, створивши тим самим умови для виникнення міжетнічних конфліктів і воєн.

Труднощі соціально-економічного розвитку поглиблювалися і природно-кліматичними катаклізмами. Африка стоїть на порозі екологічної катастрофи. Через екстенсивну вирубку лісів росте опустелювання величезних просторів – до 20 млн га в рік, збільшуючи непридатні для землеробства площі.

Штучний розділ території з етнічно різномірним населенням, вчинений в колоніальну епоху, і створення багатонаціональних колоній породили дві проблеми: відносини між різними народами в межах однієї знов утвореної країни і відносини між самими цими країнами. В Чорній Африці не опинилося жодній колонії з більш менш етнічно, лінгвістично і конфесійний однорідним населенням. У результаті, наприклад, народ мандинго виявився розділеним між Сенегалом, Малі, Гамбією,

португальською Гвінеєю, французькою Гвінеєю. Сьєрра-Леоне, Кот-д'Івуаром, Буркіна-Фасо і Мавританією.

Аналогічне положення ми спостерігаємо і в Східній Африці. Нілотські народи були роз'єднані межами чотирьох колоній: Судану, Уганди, Кенії і бельгійського Конго.

Приклад Сомалі теж показовий: вони опинилися в британському, французькому, Італійському Сомалі, а також представлені крупними об'єднаннями на територіях Ефіопії і Кенії.

Штучність державних меж вже в перші роки незалежного розвитку викликала напруженість у відносинах між Сомалі і Кенією, Ганою і Того, Камеруном і Нігерією. Вельми гострим був Сомалі-ефіопський конфлікт, який в лютому 1964 р. вилився в озброєне зіткнення між двома країнами. До часу досягнення незалежності фіксується величезне відставання від західних країн за розмірами валового національного продукту в цілому і на душу населення зокрема.

Нерозвинена структура економіки, що відрізнялася монокультурним господарством, пануванням ручної праці, гострим браком капіталів, засобів виробництва. Частка Чорної Африки в світовому капіталістичному виробництві в 1962 р. складала 1%. Випуск промислової продукції на душу населення в країнах Чорної Африки складав 20 доларів, а сільськогосподарської – 60 доларів, тоді як в розвинених країнах вони складали 480 і 120 доларів відповідно.

Національний дохід на душу населення, в перерахунку на європейський коливався в межах від 50 (Буркіна-Фасо, Ефіопія) до 150 доларів (Гана, Сенегал, Замбія, Малаві, Південна Родезія). В цілому національний дохід на душу населення більшості африканських країн в 1960 р. складав менше 1/12 доходу промислово розвинених капіталістичних країн.

Від епохи колоніальної залежності незалежним африканським державам дістався монокультурний характер економіки. Колонія спеціалізувалася на виробництві однієї-двох експортних культур, на здобичі одного-двох видів мінеральної сировини.

Гана проводила в основному какао (в 1957 р. частка какао-бобів в експорті Гани складала 56%), Дагомея (Бенін) – пальмове масло, Сенегал, Нігер, гамбія – арахіс, Уганда – виляск і кава, Занзібар – гвоздику, французька Екваторіальна Африка проводила і експортувала в основному виляск і деревину; Сьєрра-леоне – залізняк, бельгійське Конго – мідь.

Оброблювальна промисловість в колоніях Чорної Африки практично була відсутня. Сировина вивозилася колонізаторами з вигодою для себе, а «повертали» його тій же колонії у вигляді палива, напівфабрикатів, предметів ширьжитку і навіть харчових продуктів, причому за цінами, що перевищують на 30–40% ціни світового ринку. Африканці піддавалися, таким чином,

подвійному пограбуванню – і як товаровиробники, і як покупці промислових виробів за завищеними цінами.

Рівень експлуатації африканського населення був такий, що повністю позбавляв його можливості накопичення капіталів для власного розвитку. Розміри капіталу, що вивозиться метрополіями, значно перевищували розміри того що ввозився. Населення колоній було позбавлене повністю і можливості внутрішньої африканської торгівлі. До колонізації між різними народами регіону велася мінова торгівля худобою, горіхами кола, сушеною і в'яленою рибою, зерном, золотом, тканинами.

Після розділу Африки між європейськими державами кожна колонія була жорстко прив'язана до одного ринку – ринку метрополії і її валютної зони. Зв'язки ж між колоніями, навіть між найближчими сусідами, були зведені нанівець. Номенклатура експорту колоній, що склалася, служила перешкодою відродженню цих зв'язків і після отримання ними незалежності. Ще довгий час зберігалася одностороння орієнтація зовнішньої торгівлі на свою колишню метрополію.

Наслідком колоніальної економічної системи була диспропорція розвитку продуктивних сил в колоніях. Капітал прямував в першу чергу в ті області, де йому була забезпечена найвища норма прибутку – райони багаті родовищами корисних копалин, вирощувалися найприбутковіші експортні культури: сизаль, какао, кави, бананів, виляск тощо.

Чималу роль у виборі об'єкту колоніальної експлуатації грав і ступінь віддаленості того або іншого району від узбережжя океану. Склалося своєрідний поділ Африки на «вигідні» райони, які прагнули розвивати, такі як провінція Катанга в бельгійському Конго, середній перебіг Нігеру в Малі, прибережні райони Гани, Кот-д'Івуару, Камеруну, Нігерії і «невигідні», освоювати які було недоцільно. віддалені від океану країни, такі, як Чад, Нігер, Верхня Вольта (Буркіна-Фасо), північні райони в Малі, Гані, Дагомеї (Беніні), в тому ж Кот-д'Івуарі тощо. Таке положення негативно відображалось на процесі становлення держав, що одержали незалежність.

Початковий етап розвитку суверенних держав ускладнювався практично повною відсутністю необхідних національних кваліфікованих кадрів. В Гвінеї, наприклад, на час отримання нею незалежності в 1958 р. налічувалося 29 осіб з вищою освітою на 3,5 млн чоловік населення. При цьому, жодного з дипломом інженера або економіста. Подібна картина спостерігалася і в інших країнах Чорної Африки. Майже більш 70% активного населення Африки було безграмотним, понад 50% дітей, що досягли шкільного віку, не мали нагоди відвідувати школу з початковим рівнем освіти. Неписьменність, життя в умовах родової общини, а також в умовах замкнутого натурального господарства призводили до того, що

значний відсоток населення був не в змозі навіть зрозуміти хід процесів, єство явищ суспільного розвитку і виробити до них правильне відношення.

На Чорну Африку доводиться 48 держав із загальним числом населення понад 500 млн чоловік. Тут найбільший в світі приріст населення – до 3% (підрховано, що через кожні 26 років населення Африки збільшується удвічі), але і найбільша смертність, а також коротка тривалість життя – близько 46 років.

Етнічний склад населення Чорної Африки надзвичайно строкатий і складний. За деякими даними, тут проживає близько 50 націй і народностей і приблизно до 3 тисяч різних племен, що говорять на 1,5 тисячах мовах і діалектах.

Відразу після проголошення політичної незалежності перед африканськими країнами стала проблема вибору шляху соціально-економічного розвитку і політичної орієнтації. Ще на П'ятому panaфриканському конгресі його учасники деякі з яких пізніше стали першими особами в своїх державах, визначили для Африки так званий «третій шлях» розвитку, відмінний як від капіталізму західного зразка, асоційованого ними з колоніалізмом, так і від моделі радянського «комунізму», неприйнятної з причини її класового характеру і атеїстичної спрямованості.

На самому початку 60-х рр. лідерами багатьох держав регіону була узята на озброєння концепція «африканського соціалізму». Основні його положення такі: зберігати і розвивати те «хороше, що було в національному традиційному суспільстві»; використовувати все корисне, що є в культурах Заходу і Сходу; проводити в життя ідею надкласової національної єдності в суспільстві, «взаємній соціальній відповідальності»; мати масову політичну партію вільну від «гегемонії одного класу» і якого-небудь обмеження в ній партійного членства. Джерелом моральних норм і духовних цінностей африканця оголошувалася релігія, а негритюд як форма світського світогляду членів суспільства. Економічну основу «африканського соціалізму» складали наявність різних форм власності, змішана економіка, використання зарубіжного досвіду, технологій, знань і фахівців.

В зовнішньополітичній діяльності пріоритет уділявся розвитку ідей panaфриканізму і афро-азійської солідарності. 60-е рр. проходили під знаком африканізації політики і культури, в переважній більшості країн.

Амаду Ахиджо проводить політику побудови «камерунського соціалізму». Затверджує основи «заирського націоналізму» Мобуту Сесе Секо Куку Нбгенду Ва За Банга, символом якого стає його дехристианізоване ім'я. В країні здійснюються заходи під гаслом: «Заїр – одна країна, у Заїру – одна партія, а у партії – один вождь».

В 1963 р. курс на побудову «демократичного африканського соціалістичного суспільства» проголошує Кенія; «ліричний соціалізм» глави Сенегалу Леопольда Сенгора, «гуманний соціалізм» лідера Замбії Кеннета Каунди і багато інших.

Часто за гаслами різних варіантів «африканського соціалізму» ховалася тенденція до затушовування соціальних суперечностей, що заглиблювалися.

Важкий економічний стан, в якому опинилася більшість держав, неприкритий тиск, а деколи і пряме втручання західних держав, той факт, що, з одного боку, у всіх африканських країнах в колоніальні роки з'явилися зачатки капіталістичних відносин, які вже було важко знищити, а з іншою – ці паростки капіталізму не одержали повного розвитку і не цілком вичерпали свій соціально-економічний потенціал, – все ці та інші явища сприяли тому, що то одна, то інша країна перманентно опинялася в глибокій кризі.

За 40 років незалежного існування Чорна Африка пережила більше 100 державних переворотів, була свідком виникнення в окремих країнах регіону авторитарних, диктаторських, часто одіозних, режимів. До них, наприклад, відносилися правління Ж. Б. Бокасса в Центральноафриканській Республіці, Іді Аміна Дада в Уганді, Муса Траоре в Малі, Х. Хабре в Чаді, Мобуту Сесе Секо в Заїрі і ін.

З кінця 60-х і протягом 70-х рр. у ряді африканських держав відбулися національно-демократичні революції: в Конго (Браззавіль, 1968 р.), в Сомалі (1969 р.), Беніне (1972 р.), Ефіопії (1974 р.). На шлях побудови революційно-демократичних держав після скидання португальського колоніалізму встали Ангола (1975 р.), Мозамбік (1975 р.), Гвінея-Бісау (1973 р.). Ідентичний шлях розвитку вибрав для себе і Зімбабве після скинення в 1980 р. расистського режиму. Ці держави склали так звану групу країн соціалістичної орієнтації, що вступили у тісні відносини з Радянським Союзом і іншими країнами соціалістичної співдружності. Що спостерігалось до 1991 р.

Після отримання суверенітету колишніми колоніями прийшла на зміну непрям, неоколоніальна залежність. Неоколоніалізм став чинником, який стримував соціально-економічний розвиток країн, продовжував зберігати за ними роль аграрно-сировинних придатків західноєвропейського світового ринку, важкі умови кредитів, обумовлені високим банківським відсотком, що виділялися африканським країнам, привели до тому, що зовнішній борг Чорної Африки постійно ріс і нагромаджувався і тим самим підривав основи реалізації багатьох соціально-економічних програм.

4. Чорна Африка наприкінці XX ст. – на початку XXI ст.

Колишні метрополії і їх європейські союзники, США і Японія, Китай вибудовуючи свої відносини з країнами регіону, переслідуючи щонайменше три основні цілі – збереження політичного впливу над молодими державами, можливості експлуатації їх продуктивних сил, утримання їх в системі власних взаємостосунків.

В період 1960–1973 рр. з їх сторони робився упор на розширення «співпраці» головним чином з африканськими режимами консервативного толку. Економічні зв'язки поєднувалися одночасно з політичним натиском, деколи оголошенням торгового бойкоту, спробами їх ізоляції на міжнародній арені.

З кінця 60-х рр. колишніми країнами-метрополіями вводиться поняття «партнерства» з країнами Африки, що звільнилися.

Після краху колоніальної системи колишні метрополії, низка інших капіталістичних держав направляли зусилля до того, щоб зберегти країни, що звільнилися, в колишньому положенні аграрно-сировинних додатків. Цю задачу і повинен був вирішити «економічний» неоколоніалізм.

В країни Африки стали переводитися трудомісткі, «брудні» виробництва. Зрештою у вигравші опинилися капіталістичні держави. Іноземний капітал міцно влаштувався в економіці більшості країн Африки. В 1970 р. компанії Великої Британії в країнах Африки (без ЮАР) мали в розпорядженні 823 філіали. Франція мала 467 філіалів своїх крупних компаній. Бельгія мала в розпорядженні дочірні підприємства в кількості 157, ФРН – 87, Італія – 42 і США мали 361 філіал.

Найважливішим засобом неоколоніалістської експлуатації залишилося витягання прибутку і надприбутку на старі і нові капіталовкладення. Тільки за 1970 р. прибуток на іноземні інвестиції перевищив 1 млрд долл. Це значно більше тієї суми, яку складали потреби держав Африки для забезпечення щодо нормальних темпів підвищення норми накопичення і в рішенні задач економічного зростання.

Через нерівноправні умови торгівлі і співпраці, нав'язаної іноземними монополіями, з 1960 по 1970 р. африканські країни втратили більше 6 млрд долл. Утворення подібного дефіциту відбувалося через кон'юнктуру цін, що постійно мінялася в ці роки, причому не на користь експортної продукції африканських країн.

Допомога промислово розвинених країн надавалася африканським державам не безвідплатно. Часто погашення заборгованості і виплата по ній відсотків зводили нанівець ефект нових фінансових надходжень.

Повсюдним явищем стали кризові ситуації, коли країна-боржник виявлялася не в змозі виплачувати борги і просила надання їй певних пільг. Країни-донори неохоче йшли на це, а якщо і погоджувалися, то

обумовлювали свій крок новими економічними і політичними вимогами. Стала складатися ситуація, коли зростання зовнішньої заборгованості африканських країн стало приймати розміри, що робили неможливим її погашення.

Так, в 1983 р. вперше за післяколоніальний період все чисте надходження іноземних інвестицій пішло на сплату тільки відсотків раніше отриманих кредитів і позик. Таким чином, все більша частина коштів, що надходили ззовні, а також доходів, отриманих від продажу експортної продукції, йшли на погашення боргів і сплату по них відсотків, а не на розвиток.

Вже до початку 80-х рр. визначилося коло африканських країн з негативним приростом ВВП на душу населення, починаючи від – 0,7% до – 4,6%. Серед них виявилися Центрально-африканська Республіка, Замбія, Мадагаскар, Ліберія, Заір, Гана, Уганда, Чад.

В 80-і рр. відзначені подальшим погіршенням економічного стану, зростанням соціальної напруги, політичних конфліктів і цивільних уособиць. Негативний процес економічного розвитку в країнах Африки в 80-і рр. був викликаний дією багатьох чинників.

Енергетична криза 70-х рр. поклала початок структурної перебудови в промислово розвинених країнах, що призвели за собою створення енергоємних і матеріаломістких виробництв, понизивши тим самим імпорт сировини всіх видів з країн третього світу. Намітилося падіння частки африканських країн в світовій торгівлі. Дефіцит торгового балансу став хронічним, що спонукало їх знов і знов звертатися до зовнішніх позик. В 80-х рр. життєвий рівень десятків мільйонів африканців різко впав. Для порівняння: в США дохід на душу населення складав 16490 долл. в Ефіопії – 110 долл., в Швейцарії – 14200 долл., в Малі – 130, в Об'єднаних Арабських Еміратах – 19020 долл., в Чаді – 90 долл.

Африка 80-х тримала першість по вельми безрадісних показниках – по дитячій смертності, демографічному зростанню, концентрації міського населення і зростанню безробіття, відставанню виробництва продовольства, погіршенню екологічної обстановки.

Стан погіршувався і тим, що західні країни уклали низку договорів про поховання в надрах Африки 23 млн т високотоксичних відходів. Якщо в Європі поховання подібних відходів коштувало близько 1 тис. долл. за тонну, в США – 2,5, африканцям же запропонували по 40–50 долл. за тонну. З Беніном, наприклад, домовилися і за ціною 2,5 долл. з розрахунку поставки отруйливих речовин більше мільйона тонн. Правда, громадськість забила на сполох і цей контракт був анульований.

В 1986 р. ООН приймає спеціалізовану програму дій по забезпеченню підйому і розвитку Африки. Політику «структурного

врегулювання» здійснювали близько 30 африканських держав. Але, окрім майже повної дезорганізації виробництва, ніяких позитивних результатів досягнуто не було.

У результаті політики «структурного врегулювання» виявилася відсутність в ній захисних заходів для найбідніших верств населення, відмова від державних дотацій на продукти харчування і товари першої необхідності. Різко піднялися ціни. Були згорнуті програми національної охорони здоров'я і освіти. Інші напрями розвитку також не були підкріплені фінансовою допомогою з боку зарубіжних інвесторів. Країни, де проводилися реформи за сценаріями МВФ і Світового банку, були охоплені виступами населення, в ряду з них відбулися і державні перевороти.

До середини 80-х економічна і соціальна криза в Чорній Африці стала настільки серйозною, що ООН була вимушена зробити спробу надати африканському регіону особливий статус. Була розроблена спеціальна програма «дій ООН по забезпеченню економічного підйому і розвитку в Африці на 1986-1990 рр.». Всі зусилля ООН виявилися марні.

В 1991 р. Генеральна асамблея приймає чергову програму «Повістку дня для розвитку в Африці на 90-е рр.». Напрями цього документа були конкретизовані в так званій Каїрській програмі дій, прийнятою Організацією африканської Єдності (ОАЄ) в 1995 р., і у фінансовому плані на 1995-2005 рр., розробленому Економічним комітетом у справах Африки ООН. Рішення про спільні дії були покликані прискорити вихід Африки з кризи. Вирішальна роль при цьому відводилася МВФ і МБРР. Включення Африки в глобалізований світ здійснювалося через програми так званої структурної перебудови. Це було умовою надання допомоги Африці з боку МВФ і Світового банку.

Структурна перебудова передбачала зведення до мінімуму втручання держави в економіку, зменшення бюджетних витрат і субсидій на соціальні потреби, зняття обмежень на рух капіталів, приватизацію державних підприємств. Фактично уряди африканських країн примушували відмовитися від участі в розвитку власного господарства, надавши свободу ринковим силам. Обтяжені боргами і не вирішеними соціальними проблемами, низка африканських країн, що прийняли умови МВФ, опинилися в безперспективному положенні. Щорічне зростання ВВП на душу населення в країнах, охоплених структурною перебудовою, виявилася рівним нулю, тоді як в незадіяних цими програмами – 1%. Інші показники теж були не на користь країн, що згодні з неоліберальними перетвореннями. Політика неоліберальних реформ, що здійснювалися в 90-е рр. в рекомендованих міжнародними фінансовими корпораціями, затверджених ООН, не сприяла позитивній трансформації африканської економіки.

Про це свідчить той факт, що об'єм виробництва товарів і послуг країн Тропічної Африки в середині 90-х рр. дорівнював об'єму цих показників такої невеликої європейської країни, як Бельгія. Рекомендації ззовні позбавили більшість населення доступу до системи освіти і охорони здоров'я. Якщо в 1960 р. витрати Гани на освіту на душу населення складали 4,2 долари, збільшені в 1972 р до 12 доларів, в 90-х склали один долар. Всесвітній банк наполягав і на тому, щоб африканські уряди припинили фінансування і державних університетів. В 90-е рр. фактично зникли умови для створення прошарку високоосвічених фахівців, професійної еліти. Згорання системи охорони здоров'я привело країни Африки на південь від Сахари до пандемії Сніду. З 34 млн чоловік, уражених їм у всьому світі, близько двох третин живуть і вмирають в Тропічній Африці.

Логіка вільної конкуренції як неодмінна норма неоліберальної економіки зробила не вигідним вирощування пшениці, рису, інших необхідних для населення злакових культур, сприяла перекладу їх на натуральне виробництво.

В місцевому промисловому і ремісничому виробництві склалася подібна ситуація. З причини їх неконкурентоспроможності і нерентабельності багато виробництв занепали.

Безробіття стало масовим явищем в більшості країн Африки вже під кінець XX століття. Перш за все вона охопила молодь і жінок на рівні 20-30% працездатного населення. Чорна Африка – єдине місце на планеті, де бідність наростає і наростатиме в наступному тисячолітті.

В 1997 р. 54% її жителів знаходилося за порогом убогості і бідності. 43% мізерних доходів на душу населення доводилося на обслуговування зовнішнього боргу, що складало 83% валового внутрішнього продукту. Велика частина іноземної допомоги, що росте з року в рік, витрачалася не на програми підвищення ефективності економіки, а на надзвичайні поставки жертвам стихійних бід, регіональних конфліктів і зміст біженців. Певна частина допомоги просто розкрадалася нечистими на руку африканськими урядовцями. Наприклад, до часу проголошення незалежності в Конго (Бразавіль) було близько 3 тисяч державних службовців. На початку 90-х рр. їх налічувалося 73 тисячі, на утримання яких йшло три четверті бюджету.

Ситуація, що склалася в Африці до початку третього тисячоліття, не зводиться тільки до економічних неладів, хоча темпи розвитку кризи, що випереджали зусилля по його подоланню такі великі, що народилося поняття «афропесимізм».

Реальністю 90-х рр. залишалися війни, що носили особливо руйнівний характер (в Ліберії, Руанді, Заїрі, Ефіопії, Сомалі, Анголі), голод, що відносив сотні тисяч життів, економічна розруха, крах державності в ході політики неоліберальної модернізації, що проводиться.

На початку ХХІ ст. Чорна Африка стикається з низкою викликів і можливостей. Наприклад, стали помітними певні позитивні тенденції, такі як економічний зріст в деяких країнах, поліпшення умов життя, розвиток інфраструктури та інноваційних технологій.

У той же час, Південна та Тропічна Африка стикаються з численними проблемами, такими як корупція, конфлікти, нерівність, нестабільність політичної ситуації, проблеми з доступом до освіти та охорони здоров'я. Ці фактори ускладнюють розвиток регіону та підтримують цикли бідності.

Однак, варто відзначити, що уряди та міжнародні організації активно сприяють соціальному, економічному та культурному розвитку цих регіонів. Досягнення у галузі освіти, здоров'я, підтримки бізнесу, розвитку інфраструктури та збереження навколишнього середовища є вирішальними для забезпечення стійкого розвитку регіону. Уряди та громадські організації спільно працюють над вирішенням цих проблем та сприяють створенню та збереженню мирного та процвітаючого суспільства в Південній та Тропічній Африці на початку ХХІ ст.

Рекомендована література

82, 84, 212, 213, 215, 240, 241, 305, 306, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Лекція 7.

Тема: Іран після Другої світової війни

Логіка викладу:

1. Криза монархічного режиму
2. «Біла революція»
3. Ісламська революція
4. Ірано-іракська війна
5. Іран наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

1. Криза монархічного режиму

У другій половині 40-х рр. в Ірані розгорілася гостра політична боротьба, постійно змінювалися уряди, відбувалися заворушення та спроби державних переворотів. Така ситуація склалася внаслідок суперництва за

владу в країні кількох політичних сил: прихильників партії «Гуде», лівих націоналістів, ісламських екстремістів.

Додаткові труднощі іранському уряду створювали інспіровані СРСР національні рухи азербайджанців та курдів. 12 грудня 1945 р. у головному місті радянської зони окупації Тебрізі проголошено Азербайджанську республіку, а 24 січня 1946 р. курди оголосили про створення Мехабадської республіки. Озброєні радянською зброєю азербайджанські комуністи захопили владу в північно-західних районах країни й, орієнтуючись на радянські зразки, розпочали творення власної адміністративної системи. Коли уряд вислав на придушення заколоту армію, радянські військові не пропустили іранців до Тебрізу. У грудні 1946 р. лише після того, як під тиском США радянські війська залишили Іран, тегеранському урядові вдалося повернути контроль над населеними азербайджанцями районами. На початку 1947 р. придушено курдські виступи.

У 1951 р. прем'єром країни став лідер лівих націоналістів Мохаммед Мосаддик (1881–1967 рр.). Він вніс до парламенту законопроект, що передбачав націоналізацію власності «Англо-Іранської нафтової компанії», яка мала виняткові права на розробку родовищ країни. На його підтримку висловилися духовництво та Національний фронт (НФ), створений в 1949 р., що об'єднав представників національної буржуазії та інтелігенції. Британці, намагаючись не допустити націоналізації, підкупили частину депутатів парламенту та членів уряду. За наказом М. Мосаддика, агенти іранської спецслужби викрали із офісу нафтовидобувної компанії списки «подарунків», розданих корумпованим іранським політикам. Списки було оприлюднено. Отримавши такий потужний козир, прем'єр зумів провести через парламент закон про націоналізацію. Здійснена 2 травня 1951 р. націоналізація «Англо-Іранської нафтової компанії» викликала різку реакцію Великобританії відкликала своїх фахівців з Ірану, що паралізувало роботу нафтопереробного заводу в Абадані. Схилила союзні країни припинити закупівлі іранської нафти. Це різко погіршило фінансове становище країни. Поглибилася внутрішньополітична криза, виник конфлікт між М. Мосаддиком й шахом Мохаммедом Резою (1919–1980 рр.). Протистояння між чільним державним посадовцем та монархом завершилося на користь М. Мосаддика. На початку 1953 р. прем'єр змусив шаха виїхати за кордон. Він не пішов на поступки американцям. Уряд втяв у свої руки управління нафтовидобутком та нафтоперегінними заводами, відмовившись від послуг західних компаній. В серпні 1953 р. британські та американські спецслужби провели в Ірані спільну операцію «Аякс», було здійснено державний переворот.

Генерал Фазлулла Захеді, який очолив переворот, віддав під суд М. Мосаддика і оголосив про бажання нормалізувати стосунки з країнами

Заходу. Згодом М. Мосаддика засуджено до трьох років ув'язнення. Після перевороту шах повернувся на батьківщину. У серпні 1954 р. Іран підписав угоду про рамки нафтового консорціуму терміном на 25 років.

США та Велика Британія, які відігравали головну роль у цьому об'єднанні, отримали особливі права на розробку іранських нафтових родовищ. Новий уряд у вересні 1954 р., передав на 25 років право на видобуток та переробку нафти на півдні Ірану спеціальному Міжнародному нафтовому консорціуму з 8 західних компаній. Ірану відрاهовувалося 50% прибутків консорціуму. 1955 р. Іран вступив до створеного під патронатом США Багдадського пакту.

5 березня 1959 р. Іран підписав зі США угоду про довготривалу програму двостороннього співробітництва. Іран отримав фінансову допомогу США (800 млн) – технічну допомогу, упродовж десятиліття Іран зумів майже подвоїти видобуток нафти: з 32 млн тонн у 1950 р. до 57 млн тонн у 1961 р., започатковані промислові та соціальні програми, розширено та удосконалено мережу шосейних і залізничних доріг, модернізовано морські порти, прокладено зрошувальні системи, побудовано гідроелектростанції.

2. «Біла революція»

Спираючись на фінансування від США, шахський уряд здійснив широку програму реформ внутрішнього життя країни та швидкої модернізації суспільного устрою, що отримали згодом назву «білої революції» або «революції шаха і народу».

Економічні перетворення почалися зі здійснення земельної реформи. На початку 1961 р. великі землевласники, серед яких значну частину складало духовенство, в примусовому порядку передали свої наділи державі, за грошову компенсацію. Згодом ці землі, а також землі, що були власністю шаха, розподілено між селянством. Загалом поділено понад 155 тис. га шахських і 20 тис. га державних земель; уряд розробив законопроект про обмеження розмірів земельної власності; встановив верхню межу землеволодіння: 600 га богарних земель і 300 га зрошуваних під паром та пасовищами; завдяки підтримці уряду було створено сільськогосподарські кооперативи; відсоток селян, що володіли приватними земельними наділами, зріс з 25% до 78% всіх сільських господарів.

Зворотним боком аграрних реформ стала гостра криза, що охопила в 60-х рр. іранське село. Її головною причиною була відсутність необхідної для ефективного обробітку землі інфраструктури та оборотних коштів у дрібних власників.

Крім земельної реформи, уряд здійснив також низку інших заходів, спрямованих на модернізацію економіки та суспільного устрою країни. Спеціальні програми мали на меті ліквідувати неписьменність покращити лікарську допомогу.

Шах виніс на референдум 23 січня 6 ключових законопроектів і отримав схвалення народу. Вони охоплювали: 1. земельну реформу, 2. націоналізацію лісів, 3. продаж державних фабрик та заводів для фінансування земельної реформи, 4. участь робітників в прибутках підприємств, 5. зміну закону про вибори в парламент, 6. створення «корпусу освіти» для боротьби з неписьменністю.

Пізніше уряд прийняв ще 6 законів, в тому числі про створення «корпусу охорони здоров'я», про націоналізацію водних джерел. У 1963 р. жінки отримали виборчі права. Навесні 1963 р. почалося створення «корпусу просвітництва» – напіввійськової організації, сформованої з випускників шкіл та вузів. Службовців корпусу, замість військової служби, на 14 місяців відправляли в віддалені райони країни, де вони навчали неписьменних і пропагували основи санітарно-гігієнічні норми.

У січні 1963 р. уряд зобов'язав підприємців встановити залежність заробітної платні робітників від ефективності праці підприємства. Приватні власники з незадоволенням сприйняли це розпорядження й вдалися до його саботажу. До кінця року дія закону була поширена лише на 6000 осіб. Згодом уряд підвищив тарифні сітки для працівників бюджетної сфери. Уряд боровся з казнокрадством та корупцією. За звинуваченнями в зловживанні службовим становищем і крадіжках державних коштів арештовано багато військових та цивільних чиновників. Серед засуджених до тюремного ув'язнення опинилися три бригадні генерали й навіть колишній міністр оборони. Безжально придушувалися усі вияви опозиційності. 1957 р. за допомогою було створено ізраїльтян таємну поліцію САВАК. У червні 1963 р. у відповідь на надання урядом надзвичайних економічних привілеїв громадянам США. При цьому мінявся якісний стан економіки, швидше від інших галузей промисловості розвивалися металургія та машинобудування. Але значно збільшила випуск продукції і легка промисловість. В сільському господарстві велике землеволодіння залишалося лише там, де широко застосовувались техніка та наймана праця, в інших випадках земля за викуп в розстрочку на 10 років передавалася селянам-орендарям, зобов'язаним вступити в кооператив, що фінансувався державою і давав їм насіння, знаряддя праці, грошові позички, організовував реалізацію продукції.

Ліквідовувалася неписьменність, розвивалися вища освіта, наука, культура. Головним інвестором та організатором перетворень виступала авторитарна держава. Країна на очах набувала європейського вигляду. Але саме це прискорило революцію.

До модернізаційних процесів вороже поставилися ортодоксальні кола шіїтського духовенства і закликали народ до повстання. У зіткненнях з поліцією та армією загинуло близько 10 тис. осіб. Лідер релігійної опозиції, відомий богослов, знавець традиційного ісламського права та філософії аятола Рухолла Хомейні (1900–1989 рр.) змушений був емігрувати до – Іраку, а згодом, до Франції.

3. Ісламська революція

Опір іранського суспільства політиці соціальних реформ шаха особливо посилювався в середині 70-х рр. Головною причиною незадоволення населення була європеїзація країни, вплив іноземців, поширення західної масової культури, жорстокі урядові репресії проти тих, хто критикував шаха за політику вестернізації країни.

Поява в Ірані західного одягу, музики, кінофільмів, книг, журналів та загалом західного способу життя дратувала ортодоксально налаштоване духовенство. Форсоване проведення економічних та соціальних реформ відбувалося без врахування специфіки традиційного суспільного укладу та канонів мусульманства. Значний опір викликало поширення західної фінансової системи, яка розоряла дрібних підприємців та сільськогосподарських виробників.

Шахські реформи перевернули в іранському суспільстві все: порушили колишній освячений релігією спосіб життя переважної більшості населення, традиційні зв'язки, між людьми; вони підносили молодших, але освічених, над старшими, але не освіченими; вони зрівнювали багато в чому жінку з чоловіком, а інколи дозволяли їй піднятися над ним (наприклад, завдяки тій ж освіті); вони приносили індивідуалізм та егоїзм в поведінку людей, роз'єднаність між людьми, спонукували останніх діяти всупереч звичаям; при цьому мільйони людей позбулися надійних джерел засобів до існування; аграрна реформа виштовхнула в міста численні групи сезонних робітників, батраків, дрібних торговців та ремісників; традиційні середні міські верстви – купці, торговці, ремісники (їх називали «базар») розорялися та убожіли через конкуренцію легкої промисловості; багаторазове збільшення чисельності інтелігенції понизило її статус у суспільстві; середня та велика буржуазія тяготилася диктатом держави та корумпованого чиновництва. Незадоволення в суспільстві росло й через привілеї, якими володіли іноземці.

У 1976 р. під тиском США Мохаммеду Резі довелося піти на деяку лібералізацію свого режиму. Шах звернувся до народу з виступом, засудив практику політичних арештів та зловживання в судах, поліцейні тортури, про

які він нібито не знав. - У квітні 1977 р. судові процеси в Ірані стали відкритими, частково ліквідовано цензуру, в країну стали допускати зарубіжних спостерігачів. У грудні 1977 р. президент США Джиммі Картер відвідав Іран підтримав лібералізаційні процеси, пов'язавши водночас їх розвиток із продовженням американської фінансової підтримки.

Скориставшись наданням обмежених демократичних свобод у 1978 р., організаційно оформилася антишахська опозиція. Карім Санджабі та Шахпур Бахтіяр створили Національний фронт, а Мехді Базарган – Товариство захисту свободи і прав людини. Духовним лідером опозиції залишався аятола Рухолла Мусаві Хомейні (аятолла (вищий титул, означає «знамення Бога»). Створивши в Парижі центр антиурядової пропаганди, він зумів схилити на свій бік переважну більшість населення Ірану. У своїх відкритих листах до народу аятола вимагав звільнення політв'язнів, ліквідації урядового репресивного апарату, покарання винних у економічних та політичних зловживаннях, скорочення військових видатків та згортання співпраці з європейськими країнами та США.

В 1971 р. в книзі «ісламський уряд» Хомейні обґрунтував необхідність підпорядкування світської влади духовній, створення в Ірані теократичної держави.

7 січня 1978 р. в урядовій газеті «Етте-лаат» було опубліковано образливу статтю, що висміювала спроби Хомейні чинити тиск на шахський уряд. У відповідь релігійно налаштована студентська молодь 9 січня влаштувала велику маніфестацію в священному для шиїтів місті Кумі.

Розганяючи чотиритисячну демонстрацію, поліція почала стріляти в натовп і вбила близько 100 осіб. Після цих подій спалахи антиурядових виступів стали повторюватися через кожні 40 днів – 18 лютого, 29 березня і т. д. Демонстрантів, які збиралися на поминання убитих, розганяла поліція, з'являлися нові жертви, й усе повторювалося спочатку. У червні 1978 р. під час розгону маніфестантів у Тебрізі дійшло до вуличних боїв та погромів урядових установ, унаслідок чого загинуло майже 1000 осіб.

8 серпня 1978 р шах Змушений піти на поступки, але вже було пізно. 19 серпня, скориставшись терористичним актом в Абадані, внаслідок якого загинуло 700 осіб, шах звинуватив релігійну опозицію в незаконній діяльності й заборонив легальні опозиційні партії та їхню пресу. У відповідь у країні почалися масові акції протесту, що знову призвели до людських жертв.

В вересні 1978 р. Хомейні кинув клич: «Смерть шаху», що відразу став популярним. 7 вересня 1978 р. здійснено спробу запровадити в країні воєнний стан, що призвело до загального страйку. 8 вересня 1978 р. на вулиці Тегерану вийшли десятки тисяч людей. Поліція пробувала їх розігнати. У ході вуличних зіткнень сотні осіб загинули. Преса згодом назвала події 8

вересня 1978 р. «чорною п'ятницею, яка розлила море крові між шахом і народом».

Восени 1978 р. політичне протистояння в Ірані сягнуло піку. Промисловість, транспорт і комунальні служби країни були майже повністю паралізовані страйками. Відчуваючи непевність у своїх силах, уряд робив суперечливі кроки: відбувалися арешти як лідерів опозиції, так і офіцерів САВАК, розпущено деякі партії, але водночас із тюрем випущено політичних в'язнів. Злякавшись посилення політичної нестабільності, західні інвестори почали вивозити з Ірану свої гроші. В окремі дні з країни за кордон переводилося по 50 млн доларів. Відплив грошей одразу ж негативно позначився на економіці.

Незважаючи на заборону вуличних маніфестацій, опозиція вирішила продовжити демонстрації. Для цього лідери антишахського руху скористалися традиційними для шиїтів днями пам'яті імама Хусейна, упродовж яких кожного року протягом десяти днів відбуваються траурні вуличні походи. 2 грудня 1978 р. почалося відзначення днів пам'яті Хусейна, а 12 грудня на вулиці Тегерану вийшло 2 млн осіб.

У січні 1979 р. в Хузістані почалися відкриті збройні зіткнення між армією та антишахськими партизанами. Оскільки армія не змогла встановити контроль над ситуацією, а окремі підрозділи відмовлялися виконувати накази головнокомандування, шах запропонував очолити уряд лідерові поміркованої опозиції Бахтіяру. Новий прем'єр одразу ж розпустив САВАК й оголосив про припинення протистояння влади з народом. 15 січня 1979 р. шах виїхав за кордон на лікування.

Маючи намір стабілізувати економіку, Бахтіяр скоротив бюджетні видатки на 7 млрд доларів, головним чином за рахунок відмови від закупівлі зброї. Однак релігійні кола не визнали уряду, що отримав владу з рук шаха.

1 лютого 1979 р. майже 4 мільйони іранців зібралися в районі аеропорту іранської столиці, щоб зустріти літак, на якому повертався з вигнання аятола Хомейні.

5 лютого Хомейні оголосив прем'єром країни одного із своїх прибічників М. Базаргана. У країні почалося двовладдя, оскільки різні міністерства визнавали різних прем'єрів. Апогеєм кризи стали події 9 лютого 1979 р. У цей день підрозділи шахської гвардії «безсмертних» напали на навчальну базу під Тегераном, особовий склад якої активно виявляв підтримку Хомейні. Протягом двох наступних днів бої між прихильниками та противниками аятоли поширилися на Тегеран та інші міста.

12 лютого сили, що зберігали вірність шахові, припинили опір. Загалом під час подій 9–12 лютого 1979 р. загинуло 964 особи і близько 4000 поранено. Бахтіяр змушений був залишити країну.

Загалом, число жертв іранської революції, разом з убитими урядовими військами та спецслужбами під час антиурядових демонстрацій 1978–1979 рр., досягнуло 15 тис. осіб. Після ліквідації уряду Бахтіяра влада опинилася в руках духовенства, хоча формально прем'єром залишився призначений аятолою Хомейні М. Базарган. Після проведеного 30 березня референдуму, 1 квітня 1979 р. країну проголошено Ісламською Республікою. У грудні 1979 р. прийнято нову конституцію країни, аятолу Хомейні проголошено «факіхом» – пожиттєвим правителем Ірану. Світське законодавство замінено нормами шаріату, а шийїзм проголошено державною ідеологією країни. На виборах до парламенту, що відбулися в два етапи у березні та травні 1980 р., найбільшу кількість мандатів отримала створена прихильниками Хомейні Ісламська республіканська партія.

У січні 1980 р. президентом країни обрано Абульхасана Банісадра (1933–2021 рр.), який, втім, мав значно меншу владу, ніж аятола Хомейні. Для боротьби із опозицією при уряді створено спеціальний трибунал, що розглядав справи членів шахського уряду, офіцерів служб безпеки та інших діячів попереднього режиму.

Лише до серпня 1979 р. трибунал виніс 500 смертних вироків. Водночас ісламська влада жорстоко придушила національні виступи курдів, белуджів та азербайджанців.

Уряд націоналізував великі промислові підприємства, розірвав угоди з іноземними компаніями. Впроваджувалися принципи «ісламської економіки». В судочинство та повсякденне життя іранців вводилися норми шаріату, включаючи обов'язкове носіння жінками одягу, що закривав все тіло, заборону на вживання спиртних напоїв, дискотеки, перегляди західних фільмів тощо.

Непримиренна права та ліва опозиція наражалася на жорстокі репресії. В той же час приватна власність оберігалася.

Зовнішня політика Ірану визначалася запропонованим аятолою Хомейні гаслом: «Ні Захід, ні Схід, а Ісламська республіка». Особливо напруженими були відносини Ірану зі США, які аятола навіть оголосив «світовим Сатаною».

У листопаді 1979 р. в іранській столиці студенти Тегеранського університету захопили будинок американського посольства разом з усім персоналом. Вимагаючи видачі шаха, що виїхав до США, іранці впродовж 444 днів утримували заручників. Президент США Дж. Картер, відмовившись видати Мохаммеда Резу, спробував вчинити фінансовий тиск на Іран, заморозивши в банках США понад 8 млрд доларів іранських авуарів.

У відповідь релігійні фундаменталісти вчинили напади на американські посольства в Пакистані, Малайзії, Індії та Туреччині, а в Парижі іранські агенти вбили племінника шаха. Спроба у квітні 1980 р.

американського елітного спецпідрозділу «Дельта» силою повернути заручників завершилася повним провалом. Іран повернув заручників лише 20 січня 1981 р., приурочивши цей акт до інавгурації нового президента Рональда Рейгана.

Спричинена захопленням заручників криза змусила піти у відставку тимчасовий уряд М. Базаргана. Новим прем'єром став Мохаммед Алі Раджаї. У країні почалися збройні сутички між прихильниками різних політичних груп, що намагалися усунути своїх противників від влади.

Суперечки всередині іранського урядового табору призвели до втечі з країни в червні 1981 р. президента республіки Абульхасана Банісадра. Котрому для того, аби вилетіти за кордон, довелося заховатися у туалеті авіалайнера. У Парижі опальний політик створив опозиційну до теократичного режиму Тегерана Раду національного опору.

Наступним президентом країни у вересні 1981 р. став Алі Хаменеї (1939 р. н), авторитетний священник, знавець перської та арабської літератури, письменник та перекладач. Вибори нового президента відбулися не безхмарно – на А. Хаменеї вчинено замах, і він мало не загинув.

Головним завданням внутрішньої політики іранський уряд визначив ісламізацію суспільства, захист країни від впливів Заходу. За звинуваченнями в «антиісламській» поведінці влада почала переслідувати політичних противників та прихильників світського способу життя. Приводом до репресій могли стати усна критика духовенства, або навіть жарти на релігійну тематику. Для боротьби із інакодумцями створено воєнізований «Корпус стражів ісламської революції», що згодом неодноразово використовувався в ролі політичної поліції. Тисячі іранців, які отримали свого часу світську освіту, емігрували до Туреччини, Європи та Північної Америки.

Суттєвою складовою іранської зовнішньої політики у 80-х рр. стала спроба експорту ісламської революції до інших мусульманських країн. Іранський уряд надавав фінансову та військово-технічну підтримку багатьом терористичним угрупованням, а також національно-визвольному рухові в Афганістані. Іран довгий час підтримував тісні стосунки з радикальними палестинськими організаціями. Винесений у лютому 1989 р. іранським духовним судом смертний вирок британському письменнику індійського походження Салману Рушді (1947 р. н.) викликав міжнародний скандал.

Приводом до вироку стала книга «Сатанинські вірші», в якій, на думку іранських богословів, у образливий для мусульман спосіб автор змалював постать пророка Мухаммеда. Іран встановив високу грошову винагороду за голову С. Рушді, причому приватні жертводавці подвоїли суму, початково запропоновану за вбивство письменника. Уряд

Великобританії оголосив, що захистить свого громадянина, однак йому довелося переховуватися на конспіративних квартирах.

4. Ірано-іракська війна

Найбільшим зовнішньополітичним конфліктом в історії Ісламської Республіки Іран стала війна 1980–1988 рр. з Іраком. Прикордонні ускладнення між двома країнами почалися ще в грудні 1971 р., коли Іран, за підтримки США, зайняв три острови в гирлі прикордонної річки Шатт-ель-Араб: Абу-Муса, Томб-ель-Бозорг і Томб-е-Кучек. Острівці належали Об'єднанім Арабським Еміратам, але на них претендував також й Ірак.

Після ісламської революції в Ірані та розвалу його старого державного апарату, президент, прем'єр та головнокомандувач збройних сил Іраку Саддам Хусейн вирішив повернути втрачені арабські території. Водночас багдадський лідер бажав виступити в ролі захисника загальноарабських інтересів.

Намагаючись використати політичний хаос в сусідній державі, 22 вересня 1980 р. війська Іраку вторглися на іранську територію. Приводом до війни стала відмова Ірану повернути захоплені 1971 р. острови та надати автономію арабам в іранському Хузистані. Крім цього, Ірак вимагав змінити на свою користь лінію іраксько-іранського кордону, що пролягала по тальвегу (найглибшій частині русла) річки Шатт-ель-Араб. Війна, в якій ініціатива по чергово переходила від однієї сторони до іншої, швидко набрала рис затяжного довготривалого конфлікту. У перші дні бойових дій іракська авіація знищила нафтові термінали в Абадані, Хорремшехрі та на о. Харк, а наземні війська на 50 кілометрів вклинилися на іранську територію. Однак уже восени 1981 р. іранці повернули втрачені на першому етапі боїв землі й навіть захопили плацдарм по той бік іракського кордону.

У липні 1982 р. розпочалися важкі бої навколо Басри, що тривали до самого кінця війни. Не маючи змоги змінити перебіг наземних операцій, з 1984 р. Іран та Ірак розпочали «танкерну війну», що полягала у взаємних атаках на нафтоналивні судна у Перській затоці. Оскільки жертвами таких нападів часто ставали судна нейтральних країн, до регіону було стягнуто великі з'єднання бойових кораблів США та СРСР, які зобов'язалися гарантувати режим вільного судноплавства в Перській затоці. У відповідь на обстріли танкерів у кувейтських територіальних водах у жовтні 1987 р. США знищили дві іранські нафтовидобувні платформи.

Навесні 1985 р., у відповідь на масований іранський наступ на центральній ділянці фронту, Ірак почав завдавати бомбові удари по цивільних об'єктах у містах Ірану.

Іран вдався до аналогічних бомбардувань, тому 1985-й рік отримав згодом назву періоду «війни міст».

Упродовж 1986–1988 рр. запеклі бої відбувалися на півострові Фао, який іракці втратили в лютому 1986 р. Лише повернувши в квітні 1988 р. цей півострів, С. Хусейн погодився розпочати мирні переговори.

Бойові дії ірано-іракської війни закінчилися 20 серпня 1988 р. підписанням перемир'я. Остаточну мирну угоду Іран та Ірак уклали в серпні 1990 р.

Восьмилітня війна, що стала найкривавішим конфліктом другої половини XX ст., обійшлася Ірану у 500 тис. людських жертв (Ірак втратив вбитими 250 тис. осіб.). Унаслідок війни Ірану довелося переселити із району бойових дій 1,5 млн осіб. Жодних територіальних надбань чи важливих стратегічних переваг жодна зі сторін конфлікту не отримала.

Не справдилися ані плани Іраку приєднати заселений переважно арабами Хузістан, ані розрахунки Ірану поширити ісламську революцію на територію свого західного сусіда. У цьому конфлікті більшість арабських країн підтримали Ірак, і лише Сирія, Лівія, Алжир, Південний Ємен та ОВП – Іран.

Скандального міжнародного розголосу конфлікт набрав у 1985–1986 рр., коли було оприлюднено матеріали афери «Іран-контрас», що полягала в таємному продажі Сполученими Штатами зброї Іранові в обмін за допомогу в звільненні американських заручників, яких утримували в Лівані бойовики проіранського терористичного угруповання «Хезболлах». Гроші, отримані американцями в результаті продажу зброї, пізніше передано нікарагуанським партизанам «контрас».

5. Правління Алі Акбара Хашемі Рафсанджані

Наприкінці 80-х рр. серед політичної еліти Ірану йшлося до розколу. Частина керівників країни виступала за лібералізацію політичного режиму, пом'якшення ригористичних норм, накинутих країні ісламістською моделлю державного устрою, та нормалізацію стосунків із країнами Заходу. Прихильники традиційних ісламських цінностей рішуче заперечували проти таких пропозицій.

На проведених у квітні – травні 1988 р. виборах до парламенту реформатори отримали більшість депутатських мандатів. Після того, як 3 червня 1989 р. аятола Хомейні помер, його спадкоємцем «факіхом» рада мусульманських старійшин обрала Хаменеї, що раніше виконував президентські функції. Водночас А. Хаменеї отримав духовний сан аятоли.

В липні на виборах новим президентом країни обрано голову парламенту Алі Акбара Хашемі Рафсанджані (1934–2017 рр).

Зайнявши президентський пост, А.Х. Рафсанджані розпочав обережні економічні реформи, оголосив про наміри дещо лібералізувати суспільне життя країни. Президент пообіцяв, що за 10 років економіка Ірану відбудує руйнування, завдані війною, буде приватизовано великі підприємства й ліквідовано неефективні механізми управління господарством. Водночас Іран почав відходити від попередньої політики ортодоксальної конфронтації із країнами Заходу.

Після того, як у серпні 1990 р. Тегеран підписав остаточну мирну угоду з Іраком, зміцнилося регіональне становище країни. Під час кувейтської кризи та війни у Перській затоці іранський уряд навіть спробував відіграти роль посередника в мирних переговорах, але невдало. Попри те, значним успіхом стало відновлення в червні 1991 р. закупівель США іранської нафти.

У 90-х рр. Іран продовжував підтримувати шійтські рухи в Лівані, Алжирі та Єгипті, розпочав налагодження контактів з новими мусульманськими державами, що виникли на території колишнього СРСР. Вже перші економічні реформи 1990–1991 рр. вилилися в підвищення цін, що, викликало масові виступи незадоволених.

Тим не менше, на парламентських виборах квітня–травня 1992 р. прихильники нового президентського курсу знову перемогли консерваторів. Наступні роки були сповнені економічних та політичних проблем, які виникали внаслідок конфлікту інтересів між традиціоналістами та прихильниками реформ.

У 1997 р. А.Х. Рафсанджані на посту президента змінив Мохаммед Хатамі (1943 р.н.). Новому президенту довелося вирішувати складні економічні проблеми, які спричинило падіння світових цін на нафту 1997–1998 рр. Водночас країна мусила виплачувати значні обсяги отриманих раніше закордонних кредитів.

Стосунки між реформаторами та традиціоналістами сягнули критичної точки. Економічні реформи значною мірою були паралізовані судовою владою, яка продовжувала залишатися в руках духовенства. М. Хатамі постійно зазнавав критики як з боку ортодоксальних ісламістів, так і з боку більш радикальних прихильників ліберальних перетворень. Періодично в країні відбувалися великі вуличні маніфестації. Одні з найпотужніших виступів студентської молоді, що вимагала секуляризації держави та ліберальних реформ, відбулися 10–11 лютого 2001 р.

Іран продовжує залишатися одним із головних бастионів ісламського фундаменталізму. Дещо пом'якшивши політику протистояння із країнами Заходу, Тегеран послідовно дотримується антиізраїльського курсу.

Усвідомлюючи неминучість здійснення економічної модернізації, іранське керівництво обережно пробує віднайти власний «ісламський шлях» розвитку країни, який мав би гармонійно поєднати традиційну духовну культуру та економічну практику класичного ісламу із сучасними реаліями ліберального вільного ринку.

На початку 2000-х ядерна програма Ірану стала центром міжнародного контролю. Країна зіткнулася з санкціями з боку міжнародного співтовариства через занепокоєння щодо розробки ядерної зброї. Переговори та угоди, такі як Спільний всеосяжний план дій (JCPOA) у 2015 р., відіграли вирішальну роль у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики Ірану.

У цей період також спостерігався поштовх до соціальних реформ в Ірані, зокрема за президента Хасана Рухані (2013–2021 рр.), який прагнув просувати більш ліберальну соціальну політику. Це включало зусилля щодо покращення громадянських свобод для жінок і меншин, хоча прогрес у цих сферах залишався повільним і нерівномірним.

Іран стикається з економічними проблемами протягом цього періоду, посиленими санкціями та безгосподарністю. Країна переживала періоди інфляції та економічного спаду, що призводило до громадського невдоволення та протестів проти уряду.

Регіональний вплив Ірану продовжував розширюватися протягом періоду 2000–2025 рр., особливо в таких країнах, як Ірак, Сирія та Ліван. Втягнення країни в регіональні конфлікти та підтримка бойовничих груп формували її внутрішню політику та міжнародні відносини.

Загалом внутрішня політика Ірану в 2000–2025 рр. відзначалася складним взаємовпливом політичних, соціальних та економічних факторів. Країна пройшла через періоди реформ, репресій і зовнішнього тиску, що сформувало її внутрішню динаміку та зовнішні відносини.

Рекомендована література

292, 294–299, 314, 318, 319, 425–437, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Лекція 8.

Тема: Пакистан в другій половині XX ст.

Логіка викладу:

1. Внутрішня та зовнішня політика 50-х рр.
2. Правління військових

3. Економічні реформи Зульфікара Алі Бхутто
4. Диктатура Зія-уль-Хака
5. Економічні реформи та політична боротьба на межі ХХ–ХХІ ст.

1. Внутрішня та зовнішня політика 50-х рр.

Про створення Пакистану було оголошено 14 серпня 1947 р. Географічно країна була розділена територією Індії на дві частини. До складу Західного Пакистану увійшли Белуджистан, Панджаб, Сінд та Північно-Західна прикордонна провінція, а Східного – Східна Бенгалія та північно-східна частина Ассаму. Столицею нової мусульманської держави стало місто Карачі.

Лідер Мусульманської ліги А. М. Джинна, за яким у серпні 1947 р. офіційно було закріплено титул «каїд-і-азама» (великого вождя), обійняв пост генерал-губернатора країни, водночас очоливши Установчі збори. Першим прем'єром став «каїд-і-мїлат» (вождь нації) Ліакат Алі Хан (1895–1951 рр.). Країна залишилася британським домініоном.

Після того, як 11 вересня 1948 р. А. М. Джинна несподівано помер, генерал-губернатором країни було обрано бенгальця Ходжу Назімуддіна (1894–1964 рр.).

Пакистан, який здобув статус домініону водночас із Індійським союзом, опинився в порівняно важчому економічному та політичному становищі, ніж його східний сусід. Зосереджена на території Пакистану промисловість була переважно обробною, причому, зорієнтованою на індійську сировину. У країні бракувало національного капіталу, а банківська система була розвинута дуже слабо. Під час поділу колективного надбання колоніальних часів, Індія саботувала попередньо досягнуту угоду про передачу пакистанцям належної їм частини резервного фінансового фонду.

Низьким був загальноосвітній рівень населення. Лише 13% мешканців Пакистану вміли писати та читати. Запропонована урядом як державна мова урду була рідною лише для 3,3 млн з 82 млн мешканців країни.

Територія Пакистану складалася з двох великих частин, які розділяло 1600 км індійської території.

Додаткову проблему створював багатонаціональний склад держави, що особливо відчувалося в населеному бенгальцями 30-мільйонному Східному Пакистані (Східній Бенгалії), де постійно лунали претензії щодо дискримінації місцевого населення та непропорційного фінансування програм державного розвитку для двох частин країни.

Незадоволення національною політикою уряду виявлялося і в західнопакистанських провінціях.

Намагаючись погасити сепаратистські настрої, уряд у 1955 р. здійснив адміністративну реформу, ліквідувавши автономію Сінду, Белуджистану, Панджабу та Північно-Західної прикордонної провінції, які було об'єднано в єдину провінцію Західний Пакистан.

Складною проблемою було розміщення та інтеграція понад 6 млн мусульманських біженців, що покинули Індію.

Більшість прибулих складали бідні та некваліфіковані робітники. Своєю чергу, переселення до Індії фахівців-немусульман спричинило кадрові труднощі в багатьох сферах економіки та суспільного життя Пакистану. Уряд в Карачі змушений був запрошувати на роботу британських спеціалістів.

У ході формування політичної системи країни Пакистан зіткнувся з численними проблемами. У країні тривалий час відбувалися дискусії про доцільність запровадження кур'яльної системи виборів, за якої християни, буддисти, індуїсти та каста «недоторканих» мали б обирати депутатів місцевих органів влади за окремими списками. Вибори до національного парламенту після проголошення незалежності не проводилися в Пакистані аж до 1954 р. Влада була в руках Мусульманської ліги.

На виборах, що відбулися 8–12 березня 1954 р., обрано Установчі збори, які мали затвердити конституцію країни. Після запеклої політичної боротьби, що ускладнилася розпуском перших Установчих зборів й введенням у жовтні 1954 р. воєнного стану, лише в кінці лютого 1956 р. Пакистан прийняв конституцію. Згідно з нею 23 березня 1956 р. країна була проголошена незалежною Ісламською Федеративною Республікою Пакистан. Конституція зафіксувала норму, за якою президентом країни міг бути лише мусульманин. Пакистан залишився в складі Британської співдружності.

Проголошення повної незалежності від Великобританії не покращило економічної ситуації країни, а нестійкі уряди, які в 1955–1958 рр. перебували при владі, не змогли запропонувати ефективної програми виходу з кризи. Поряд з тим, з кінця 1956 р. почав набирати силу сформований на основі кількох правих партій Ісламський фронт, що виступав за базовану на канонах догматичного мусульманського віровчення жорстку внутрішню політику.

Зберігаючи добрі стосунки з Великобританією, в середині 50-х рр. Пакистан водночас почав зближення із США. Цей процес пришвидшила зміна в 1953 р. на посту прем'єра Ходжі Назімуддіна, зорієнтованого на розвиток стосунків з Лондоном, проамерикансько налаштованим Мухаммедом Алі Богра (1909–1963 рр.).

У травні 1954 р. США та Пакистан підписали угоду про взаємодопомогу та оборону. У вересні того ж року Пакистан вступив у військовий блок СЕАТО, а у вересні 1955 р. – в Багдадський пакт.

2. Правління військових

Унаслідок військового перевороту 7 жовтня 1958 р. до влади в Пакистані прийшов генерал Мохаммед Айюб Хан (1907–1974 рр.), який вже 27 жовтня оголосив себе президентом країни, змістивши при цьому обраного в 1955 р. Іскандера Мірзу (1899–1969).

Новий військовий керівник Пакистану став фактичним диктатором. Взявши владу, армія розпустила парламент, заборонила партії, запровадила пресову цензуру та військові трибунали. Надзвичайні військові закони в зародку придушили найменшу можливість опозиційної діяльності. Спеціальна комісія розробила нову конституцію країни, яка була прийнята в 1962 р. Після прийняття конституції в країні формально відновлено демократичні свободи, хоча головні важелі влади й надалі залишалися в руках військових.

У лютому 1960 р. Айюб Хана переобрали на президентський пост. Спробу усунути диктатора від влади парламентським способом зроблено в 1965 р., коли на чергові президентські вибори опозиція висунула як єдиного кандидата сестру «батька нації» А.М. Джинни – Фатіму Джинну. Однак і на цих виборах Айюб Хан переміг.

Незважаючи на недемократичні методи правління та авторитаризм, уряд Айюб Хана зумів добитися суттєвих економічних успіхів. Було проведено помірковану земельну реформу. Держава викупила у 5 тис. поміщиків землю й передала її за символічну плату 74 тис. малоземельних селян та колишніх орендарів. Уряд запровадив програми, спрямовані на збільшення національного експорту. Почалася боротьба з корупцією та зловживаннями службовців. Особливо динамічно в кінці 50-х – на початку 60-х рр. розвивалися електроенергетика, суднобудування та машинобудування.

1 серпня 1960 р. столицю Пакистану перенесено із перенаселеного Карачі в місто Равалпінді на півночі країни. Водночас у 10 км північніше від тимчасової столиці почалося будівництво нової пакистанської столиці – Ісламабада.

Упродовж 1958–1968 рр. ВВП Пакистану зріс на 261%. За той самий період виробіток електроенергії збільшився в 7,4 рази, а цивільний флот країни майже подвоївся. У 1958 р. в Пакистані відкрито одне з найбільших у світі родовищ смарагдів. Однак, усі економічні реформи не змогли зламати

традиційного для країни ще з колоніальних часів домінування «21 родини» – найвпливовіших олігархічних груп, які в середині 60-х рр. продовжували контролювати 60% промислового та 80% банківського капіталу Пакистану.

У зовнішній політиці військовий лідер країни продовжив попередню орієнтацію на США та підтвердив участь Пакистану у військових структурах СЕАТО. В середині 60-х рр. становище Пакистану погіршилося через невдачі спроби підтримки антиіндійського повстання в Кашмірі, що врешті-решт призвело до короткотривалої, але повномасштабної війни з Індією.

Війна почалася в квітні 1965 р. в Качі – великій безлюдній болотистій рівнині, що розділяє індійський Гуджарат і пакистанський Сінд. Через незначне економічне значення Качу там не була проведена лінія кордону. Суперечка виникла через близько 2500 кв. км території. Унаслідок запеклих боїв, які в серпні поширилися і на Кашмір, жодна зі сторін не змогла досягти стратегічної переваги, не кажучи вже про повну перемогу. На заклик Ради безпеки ООН бої на індо-пакистанському кордоні припинилися 22 вересня.

За посередництвом СРСР, 10 січня 1966 р. в Ташкенті Пакистан та Індія підписали угоду про відведення військ на вихідні позиції, обмін військовополоненими, виплату відшкодувань за знищене майно та передачу територіальної суперечки в Качі на розгляд міжнародного арбітражу. Проведений згодом в Гаазі арбітраж передав Пакистану 800 кв. км Качу, що становило 30% спірної території.

На ґрунті протистояння з Індією Пакистан почав зближуватися з Китаєм. Айюб Хан використав конфлікт для того, аби запровадити 6 вересня 1965 р. воєнний стан, що діяв аж до 1969 р. У листопаді 1968 р. на 200-тисячному мітингу в Пешаварі студент політехнічного коледжу двічі вистрелив у Айюб Хана під час його виступу. Президент залишився живим і негайно вдався до жорстоких репресій, котрі невдовзі призвели до неочікуваних владою результатів. Звинувативши гамузом всю опозицію в підготовці замаху на своє життя, Айюб Хан наказав арештувати тисячі осіб включно з популярними політиками-лідерами опозиційних партій Зульфікаром Алі Бхутто, що очолював Партію пакистанського народу (ППП) та Абдул Валі Ханом, який керував Національною народною партією (НПП).

З. А. Бхутто був членом уряду, однак в 1966 р. пішов з посади нібито через негаразди зі здоров'ям, але радше через незгоду з політичним курсом президента.

Трьома складовими партійної програми Партії пакистанського народу стали гасла: «Іслам – наша віра, демократія – наша форма правління, ісламський соціалізм – наша економічна система».

А. Валі Хан, що походив із родини відомого ще з міжвоєнних часів лідера пуштунського руху «червоних сорочок» Абдулл Гаффар Хана, також мав високий авторитет серед населення.

Урядові репресії лише погіршили ситуацію. У головних містах країни – Карачі, Лахорі, Лаяпурі, Равалпінді – почалися масові заворушення.

Гарячкове намагаючись погасити народні протести, уряд запровадив комендантську годину та обмеження зібрань. Почалися сутички демонстрантів з поліцією, з'явилися перші жертви. Це викликало радикалізацію опозиції, і страйкарі протестуючи проти погіршення економічного становища, долучили до своїх економічних вимог і політичні. Страйкували докери, таксисты, лікарі, вчителі й навіть банківські службовці. Майже щоденно відбувалися сутички страйкарів та маніфестантів з армією та поліцією. Опозиція вимагала ліквідації поста президента та прямих парламентських виборів. Після того, як уряд втратив контроль над ЗМІ, протестаційний рух зміцнився настільки, що в деяких містах влада на вулицях повністю опинилася в руках демонстрантів.

Під тиском демонстрантів 11 лютого 1969 р. уряд перевів З.А. Бхутто під домашній арешт, після чого його будинок в Ларкані на півночі Сінду перетворився на неофіційний центр опозиційного руху. 15 лютого 1969 р. Айюб Хан змушений був скасувати військовий стан. Президент, однак, не відмовився від влади, намагаючись створити проурядову коаліцію з представників правлячої Мусульманської ліги та ще семи поміркованих партій. Втім, це об'єднання, що отримало назву Комітет демократичних дій, не мало достатнього авторитету, аби перехопити ініціативу в опозиції. Спроба провести в кінці лютого – на початку березня 1969 р. конференцію круглого столу провалилася.

Увечері 25 березня 1969 р. у радіозверненні до народу Айюб Хан оголосив про свою відставку. Владу було передано головнокомандувачу збройних сил 52-річному генералові Азі Мохаммеду Ях'я Хану (1917–1980 рр.).

Ях'я Хан закінчив Лахорський університет та військове училище. Під час Другої світової війни воював у Єгипті, Лівії, Сирії, Іраці, Італії та на Криті, закінчивши війну командиром полку. З 1966 р. генерал виконував обов'язки головнокомандувача збройних сил Пакистану. 31 березня 1969 р. Ях'я Хан прийняв присягу президента. Генерал оголосив, що мету своєї діяльності він вбачає в створенні умов для вільних виборів та цивілізованої передачі влади військовими цивільним. Одним з перших розпоряджень нового керівника Пакистану був поділ країни на дві зони (Західний і Східний Пакистан), для кожної з яких передбачено окремий шлях виходу з кризи. Скасовано запроваджений 1955 р. адміністративний поділ, що викликав багато нарікань. Намагаючись погасити народні виступи, новий президент підвищив зарплату, що одразу ж викликало інфляцію та стрімке зростання цін. Проти найодіозніших функціонерів старого режиму порушено кримінальні справи.

Найважливішою політичною реформою стала зміна виборчого законодавства, завдяки чому у виборах, що відбулися в березні 1970 р., взяло участь 56,9 млн осіб. Проблему неписьменності більшості виборців було вирішено через запровадження бюлетенів із спеціальними символами, кожен з яких позначав якусь партію або ж конкретного політика. «Авами Ліг» обрала своїм символом човен, партія З.А. Бхутто – шаблю, НПП – хатинку тощо. Унаслідок парламентських виборів ППП отримала 82 із 300 парламентських мандатів.

3. Економічні реформи Зульфікара Алі Бхутто

Наступна гостра політична криза вразила Пакистан навесні 1971 р. На території Східного Пакистану, де ще із кінця 40-х рр. існував сепаратистський рух, у березні 1971 р. почалося збройне повстання. Воєнний конфлікт спричинив погіршення економічної ситуації в країні. Акції військового придушення опозиційного руху остаточно вичерпали загальнонаціональну скарбницю. Лише перші 20 днів військової операції проти партизанів у Східній Бенгалії обійшлися урядові майже в 200 млн доларів. Почався різкий спад ділової активності. Зовнішній борг Пакистану сягнув 4 млрд доларів. Пакистанському уряду довелося оголосити про припинення виплати своїх закордонних боргів, а згодом, отримавши гуманітарну допомогу для потерпілих від стихійного лиха, третину цієї допомоги повернути як відсотки за кредити. Війна в Бенгалії розірвала внутрішні, а також почасти й міжнародні торгові зв'язки країни. Бунтівний Бангладеш щорічно постачав у Західний Пакистан сировини на 1 млрд і купував товарів ще на 1,5 млрд рупій.

3 грудня 1971 р. почалася третя індо-пакистанська війна. Унаслідок стрімкого наступу індійських військ у Східному Пакистані, вже 16 грудня захоплено Дакку, після чого пакистанські війська на території Східної Бенгалії капітулювали. Згодом Східний Пакистан проголосив незалежність як Республіка Бангладеш.

На хвилі незадоволення некомпетентністю й безпорадністю військових, котрі не вміли керувати економікою та програли війну з Індією, 20 грудня 1971 р. до влади в Пакистані прийшов уряд ППП Партія пакистанського народу, очолений партійним лідером З. А. Бхутто (1928–1979 рр.). З.А. Бхутто визнав незалежність Республіки Бангладеш й звільнив з в'язниці лідера бенгальського національно-визвольного руху Муджибура Рахмона, що став першим президентом колишньої провінції. Водночас у Сімлі було досягнуто домовленості з Індією, згідно з якою індійська армія залишала пакистанську територію, а між обома країнами відновлювалися

торгівельні та транспортні контакти. З приходом до влади нового уряду покращилися стосунки Пакистану із США. Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Лівія та Іран почали надавати пакистанцям фінансову допомогу.

3 січня 1972 р. новий уряд розпочав націоналізацію важкої промисловості, а в березні того ж року – аграрну реформу: верхня межа приватного землеволодіння була встановлена в розмірі 150 акрів зрошуваної та 300 акрів богарної землі. Викуплена в заможних землевласників земля передавалася селянам безоплатно. З.А. Бхутто добровільно віддав на користь безземельних селян значну частину приватних земельних володінь своєї родини. Щорічно значна частина бюджету виділялася на покращення умов життя в сільській місцевості.

У квітні 1972 р. у Пакистані скасовано воєнний стан, звільнено політв'язнів, знято обмеження на політичну діяльність. Країна вийшла з СЕАТО

і Британської співдружності. 14 серпня 1973 р. було прийнято третю конституцію країни. Конституція передбачала парламентську форму правління, федеративний устрій з широкою автономією провінцій та закріплення ісламу як державної релігії.

Прем'єр-міністром країни став З.А. Бхутто, а звільнений ним пост президента обійняв Ф. І. Чоудрі (1904–1982 рр.). Спроби економічних реформ уряду З. А. Бхутто зіткнулися з об'єктивними труднощами: у 1973 і 1975 рр., Пакистан вразили стихійні лиха, упродовж 1972–1976 рр. унаслідок зростання світових цін на нафту роздрібні ціни в країні зросли в шість разів. У 1974–1975 роках через масштабні зіткнення на релігійному ґрунті загострилася політична ситуація. Спроби уряду З. А. Бхутто запровадити в Пакистані елементи сучасного соціального захисту клерикальні кола сприйняли як ліву загрозу. Особливо важко складалися стосунки З. А. Бхутто із Національною народною партією А. Валі Хана та ісламістами, представники яких домінували в провінційних урядах Північно-Західної прикордонної провінції та Белуджистану. Так і не знайшовши спільної мови з опозицією, уряд заборонив партію А. Валі Хана, яка була в той час головною опозиційною до режиму силою.

У березні 1977 р. з численними порушеннями проведено парламентські вибори. Опозиційний блок дев'яти партій – Пакистанський національний альянс не визнав оголошеної після виборів перемоги правлячої партії, що підтримувала З. А. Бхутто. Розпочалися вуличні демонстрації та мітинги, під час яких поліцією та військовими було вбито понад 270 осіб.

4. Диктатура Зія-уль-Хака

Через загострення внутрішньополітичної ситуації, 5 липня 1977 р. військове командування на чолі з начальником штабу сухопутних військ генералом Мохаммедом Зія-уль-Хаком (1924–1988 рр.) оголосило про усунення прем'єр-міністра від влади.

У країні введено воєнний стан і віддано до суду кількох членів уряду. Новий військовий керівник Пакистану – «мулла в уніформі кольору хакі», як охрестила його західна преса, вдався до політики послідовної ісламізації всіх сторін суспільного життя країни. У Пакистані відновлено покарання у вигляді публічного побиття палицями, відрубання кінцівок, уведено традиційні релігійні податки, в кінці 1979 р. заборонено діяльність усіх політичних партій, за винятком правих консерваторів та релігійно-общинних об'єднань.

Звинуваченого в корупції та організації вбивств своїх політичних супротивників колишнього прем'єра З. А. Бхутто в квітні 1979 р. за вироком суду повісили. У березні 1981 р. прийнято тимчасовий конституційний указ, згідно з яким легітимізовано владу М. Зія-уль-Хака. У тому ж році створено Федеральну консультативну раду, яка отримала права законотворчої ініціативи. На проведеному в грудні 1984 р. референдумі пакистанці висловилися за продовження політики ісламізації країни.

Після проведення в лютому 1985 р. на безпартійній основі парламентських виборів, у результаті яких обрано прихильних до військового режиму депутатів, 30 грудня 1985 р. воєнний стан скасовано й відновлено дію конституції, щоправда із значно розширеними повноваженнями президента.

У країні сформовано цивільний уряд який очолив Мохаммед Хан Джунеджо (1932–1993 рр.). Партії отримали право діяти легально, за умови виконання ними офіційних приписів та спеціальних правил.

Протягом 80-х рр. для Пакистану склалася надзвичайно сприятлива зовнішньополітична ситуація. Через падіння шахського режиму в Ірані та вторгнення радянських військ до Афганістану, Сполучені Штати Америки змушені були зробити ставку в регіоні на Ісламабад як свого головного союзника. Пакистан тримав від США фінансово-технічну допомогу на понад 3,2 млрд доларів. Завдяки великим західним інвестиціям та поблажливому ставленню з боку США, Пакистан у 1987 р. розпочав роботу над власною ядерною та стратегічною ракетною зброєю. М. Зія-уль-Хак збирався наздогнати в ядерній сфері Індію, яка ще 1974 р. здійснила ядерний вибух, хоча й заперечувала його військовий характер.

5. Економічні реформи та політична боротьба на межі XX–XXI ст.

За нез'ясованих донині обставин 17 серпня 1988 р. М. Зія-уль-Хак загинув у авіакатастрофі. На виборах, проведених у листопаді 1988 р., перемогла Пакистанська народна партія, керована Беназір Бхутто (1953 р.н.), донькою З.А. Бхутто. 1 грудня 1988 р. Б. Бхутто зайняла пост прем'єра.

Уряд Пакистанської народної партії виступив з амбітною програмою реформування всіх сфер суспільного життя країни. Очолений першою в історії мусульманських країн жінкою уряд Пакистану почав радикальні реформи, які, щоправда, швидко призвели до негативних соціальних наслідків. Внутрішньополітичне становище в країні загострилося настільки, що спочатку армія, а згодом й цілі провінції (Панджаб, Белуджистан) відмовилися виконувати урядові розпорядження. У серпні 1990 р. уряд Б. Бхутто був змушений піти у відставку.

На парламентських виборах у жовтні 1990 р. переміг Ісламський демократичний альянс. Прем'єром став лідер Пакистанської мусульманської ліги Наваз Шаріф (1949 р.н.). Порівняно короткий період правління в 1990–1993 рр. уряду Н. Шаріфа позначився спробами реалізації програм лібералізації економіки та будівництва ринкового суспільства західного типу.

Всі спроби реформ зазнавали критики з боку союзників по альянсу, а крім цього, гострий особистий конфлікт розгорівся між прем'єр-міністром та президентом Ісхак Ханом. 18 квітня 1993 р. президент відправив Н. Шаріфа у відставку, але Верховний суд визнав указ президента неконституційним.

Конфлікт між першими особами держави тривав кілька місяців, поки 17 липня 1993 р. військові не усунули від влади обох. Тимчасовий уряд очолив колишній віце-президент Світового банку Моїнуддін Ахмед Куреші (1930–2016 рр.), а функції президента покладено на голову сенату. Після перемоги ППП (Партії пакистанського народу) на чергових виборах у жовтні 1993 р. на три роки до влади повернулася Б. Бхутто (1993–1996 рр.). У листопаді 1993 р. президентом обрано одного з чільних представників ППП Фарука Ахмеда Легарі (1940 р.н.). Правління ППП позначилося подальшим загостренням економічної кризи в країні та суперечками всередині правлячої партії. Звинувативши уряд в некомпетентності, 1996 р. Ф.А. Легарі відправив Б. Бхутто у відставку й призначив новим прем'єром одного з найстаріших політиків країни Мерарджа Халіда.

Вибори в лютому 1997 р. принесли переконливу перемогу Пакистанській мусульманській лізі, що здобула дві третини місць у парламенті. Після цього прем'єр-міністром країни знову став Наваз Шаріф.

Він залишався на цьому посту до 1999 р. Контролюючи парламент, прем'єр насамперед вирішив убезпечитися від президента, який належав до конкуруючої політичної сили. Обмеживши через парламент повноваження президента, Н. Шаріф змусив Ф.А. Легарі у грудні 1997 р. подати у відставку. У тому ж місяці новим президентом обрано колишнього суддю Рафіка Тарара (1929–2022 рр.).

Н. Шаріф продовжив економічні реформи. Деяке зростання показників господарського розвитку країни в середині 90-х рр. супроводжувалося збільшенням безробіття, посиленням соціальної напруженості та зубожінням значної частини населення Пакистану. Потужну протидію викликали ліберальні пропозиції, що суперечили традиційним цінностям мусульманської культури. Крім цього, слід зважати, що складна й подекуди брудна політична боротьба, яка розгорілася на політичному Олімпі країни в другій половині 90-х рр., сильно вплинула на дискредитацію ідеї парламентського демократичного правління.

У травні 1998 р. у відповідь на демонстративне випробування ядерної зброї в Індії, Пакистан провів аналогічні випробування. США наклали економічні санкції на обидві країни, однак Пакистан постраждав від цих санкцій значно більше, ніж Індія, оскільки його економіка була слабшою за індійську. Погіршення стосунків з Індією призвело влітку 1999 р. до короткотривалого, але запеклого збройного конфлікту в Кашмірі. Під тиском США, які погрожували посиленням економічних санкцій, Н. Шаріф наказав відвести підтримувані пакистанським урядом формування кашмірських мусульман зі спірних територій. Незадоволені цим рішенням військові вчинили 12 жовтня 1999 р. безкровний державний переворот. Звинувачений у корупції, зловживанні владою та непотизмі, Н. Шаріф опинився під слідством. У квітні 2000 р. його засудили до позиттєвого ув'язнення.

Керівником держави став генерал Первез Мушарраф (1943–2023 рр.). Військовий уряд оголосив про наміри боротися з корупцією та зловживаннями чиновництва, а також про те, що стабілізувавши ситуацію в країні, одразу ж передасть владу демократично обраним представникам. Однак, оскільки не було оприлюднено конкретних термінів демократичних перетворень, Пакистан потрапив у зовнішньополітичну ізоляцію. Деяко покращилося становище Пакистану восени 2001 р., коли готуючись до війни в Афганістані, США довелось заручитися допомогою пакистанського керівництва. П. Мушарраф придушив антиамериканські виступи в країні й оголосив про підтримку воєнної кампанії Сполучених Штатів проти уряду руху «Талібан».

Сучасний Пакистан змушений постійно вирішувати складні соціальні та політичні проблеми. У країні бракує капіталу для налагодження нормального функціонування сфери щоденного побуту, систем освіти та

охорони здоров'я. Великі видатки щорічно поглинають армія та виплата зовнішнього боргу. Навіть за офіційною заниженою статистикою близько третини мешканців Пакистану живуть зараз за межею бідності. Сильні антизахідні настрої, які панують в пакистанському суспільстві, не сприяють встановленню партнерських стосунків із розвиненими країнами світу та відлякують потенційних інвесторів.

Рекомендована література

14, 99, 222, 294, 314, 318, 319, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Лекція 9.

Тема: Країни Латинської Америки у другій половині XX – початку XXI століття

Логіка викладу:

1. Латинська Америка в перше повоєнне десятиріччя
2. Латинська Америка у другій половині 50-х – 60-х роках. Латиноамериканська економічна інтеграція
3. Економічний та політичний розвиток у 60-х – першій половині 70-х років
4. Нові тенденції на латиноамериканському субконтиненті у 80-х – на початку 90-х років
5. Латинська Америка у 90-ті роки XX-го – перші роки XXI ст.

1. Латинська Америка в перше повоєнне десятиріччя

У Латинській Америці сьогодні налічується 27 країн загальною площею 20 млн кв. км і з населенням понад 350 млн осіб. Незважаючи на ряд спільних ознак, таких як відсталість соціально-економічної структури, монокультура економіки, виражений латифундизм та архаїчність відносин у сільському господарстві, латиноамериканські країни після Другої світової війни значною мірою різнилися за рівнем свого розвитку. У цілому ж, їх умовно можна поділити на три групи. До першої входить «велика четвірка»: Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі – країни з найбільш розвинутою обробною промисловістю. До другої належать Колумбія, Венесуела, Перу – держави з розвинутою гірничою промисловістю. До них примикають Коста-Ріка, Сальвадор та Уругвай. Третя група – це суто аграрні країни Центральної

Америки. їм найбільш властиві монокультура, латифундії, дрібнотоварний уклад.

У повоєнний період для країн Латинської Америки був характерним процес одержавлення значної частини власності через викуп або пряму націоналізацію. Найбільш інтенсивно він відбувався в Чилі, Аргентині, Мексиці, Бразилії. Одержавлення ряду галузей почалося вже у перші повоєнні роки: в Аргентині в період правління президента Хуана Домінго Перона (1946–1953 рр.), у Мексиці – за президента Мігеля Алемана (1946–1952 рр.), у Бразилії – під час президентства Жетуліу Варгаса (1951–1954 рр.), у Чилі в період правління президента Гонсалеса Відели (1946–1952 рр.) і продовжувалося до 60-х років. Формування значного державного сектора не було одноразовим актом у жодній з латиноамериканських країн. Водночас у деяких країнах континенту розгорнувся наступ на позиції аграріїв-латифундистів. Безземельне селянство не тільки справедливо вимагало реалізації гасла «землю тому, хто її обробляє», а й було небезпечним вибуховим матеріалом. З його рядів вийшло чимало всіляких борців за «справедливість», у тому числі й відвертих авантюристів. Щоправда, кампанія за ліквідацію латифундій, де панували архаїчні форми господарювання, такі як парцеляція землі (поділ земельної ділянки на менші частини (парцели)), передача її селянським сім'ям на кабальних умовах, обробіток землі примітивним селянським реманентом за мізерну платню або «вічні борги», що тягнулися з діда-прадіда, була складною і мала безліч противників. Це, насамперед, військові – генералітет та офіцерський корпус – особлива каста у країнах Латинської Америки, що формувалася в основному з представників латифундистських родів. Армії в Латинській Америці завжди виступали інструментом військових переворотів, приходу до влади воячини – і чи не єдиною умовою авторитарних, відверто військових режимів кауділістського типу. Саме латифундизм найбільше живив диктаторські режими.

Однак те, що державний сектор почав відігравати не просто помітну, а важливу роль у політичному житті країн Латинської Америки, було теж не випадковим явищем. Зміцнюючи свою владу, військові авторитарні режими намагалися таким чином обмежити присутність у своїх країнах іноземних монополій, яким часто погрожували націоналізацією і не раз вдавалися до неї. Проте передавати націоналізовані іноземні компанії власній національній буржуазії означало для авторитарних режимів створювати передумови для демократії і руйнувати підвалини власної влади. З іншого боку, контроль над державною економікою компенсував диктаторським режимам відсутність широкої соціальної бази. Навіть підходи до земельної реформи значною мірою підпорядковувалися цій меті. Так, на основі закону 1967 р., що передбачав ліквідацію латифундій у Чилі, до 1970 р. було

експропрійовано 1310 маєтків великих землевласників загальною площею 3,4 млн га. Християнсько-демократична партія, яка тоді перебувала при владі, обіцяла наділити землею 100 тис. селян.

Однак землю отримали лише 29 тис. селянських сімей. Основна ж маса їх була об'єднана в асентам'єнти (кооперативи), що контролювалися державою.

З політикою одержавлення власності було тісно пов'язане прагнення латиноамериканських правлячих кіл до режиму закритості економіки, що пояснювалося їхнім намаганням протидіяти іноземній економічній експансії, насамперед з боку США. Саме це штовхало місцеві політичні режими до одержавлення й час від часу до націоналізації власності іноземних компаній, що мало відлякувати іноземних інвесторів.

З іншого боку, завдяки таким заходам місцеві власті сподівалися позбавитися залежності від імпорту через налагодження власного виробництва.

У цілому, виробництво промислової продукції у країнах регіону до кінця 50-х років виросло у 2,5 рази порівняно з довоєнним часом. Особливо швидкими темпами розвивалася економіка таких країн як Аргентина, Мексика, Бразилія, Чилі, Венесуела та Колумбія. Сільське господарство було екстенсивним і слабозвинутим. Низький рівень життя населення спричиняв численні страйки. Якщо на початку 50-х років у країнах континенту страйкувало 2–2,5 млн осіб, то в 1965 р. – 8,5–9 млн чол. Досить активним був і селянський рух.

Політичне життя латиноамериканських країн характеризувалося нестабільністю. Крім Мексики, військові перевороти всюди були постійним явищем. Понад 70 пучтів за 25 повоєнних років – таким був баланс внутрішньополітичного неспокою. Відновлення в окремих країнах – Перу (1956 р.), Колумбії та Венесуелі (1958 р.) – конституційного ладу аж ніяк не означало, що ці країни остаточно вийшли з системи військово-диктаторських режимів, з системи каудилізму.

Правоконсервативний характер військових хунт мав антидемократичну спрямованість і закономірно викликав масові соціальні протести, чим поспішали скористатися комуністичні партії, що прагнули захопити владу і встановити свою «диктатуру пролетаріату». Такі спроби наприкінці 40-х років мали місце у Колумбії та Коста-Ріці, а на початку 50-х років – у Гватемалі.

Прикладом може також бути Куба, де боротьба проти диктатури генерала Батісти, в ході якої відкривалися широкі перспективи для демократичних перетворень, завершилася лівою диктатурою. Керівник руху Ф. Кастро та його соратники внаслідок хиткості своїх позицій у країні проголосили себе марксистами-ленінцями і звернулися за підтримкою до

радянського керівництва. Невдовзі країні ліві радикали, заручившись підтримкою СРСР, почали будувати комунізм за радянським зразком. Замість правої диктатури Батісти на Кубі утвердилася ліворадикальна, комуністична диктатура Ф. Кастро, а сама Куба перетворилася на військовий форпост соціалізму в Латинській Америці, стала одним із джерел напруженої системної конфронтації між Сходом і Заходом.

У системі зовнішньополітичних зв'язків повоєнного часу країни Латинської Америки всіляко підтримували курс США, правлячі кола яких були стурбовані можливістю проникнення у Західну півкулю комунізму. Офіційна позиція США щодо Латинської Америки проявилася у доктрині Клейтона, проголошеній на міжнародній конференції в Чапультепекі (лютий–березень 1945 р., Мексика). США, виходячи з доктрини Монро (1823 р.), поставили питання про розширення свого співробітництва з латиноамериканськими країнами на основі приватного підприємництва та вільної конкуренції, скасування митних бар'єрів, обмеження діяльності державного сектора, створення однакових можливостей для національного та іноземного капіталу.

Дещо в пом'якшеному вигляді ці основні положення увійшли до «економічної хартії». На Чапультепекській конференції був реорганізований Панамериканський союз, закладені основи оборонного пакту. Підписаний учасниками Чапультепекський акт передбачав спільне використання збройних сил проти агресії з боку комуністичних країн.

Прийняті рішення зрештою були оформлені в Міжамериканському договорі про взаємну оборону Західної півкулі. Під агресією розумілися будь-які дії, що ставили під загрозу «суверенітет або політичну безпеку будь-якої американської держави». Однак основною метою договірних угод було недопущення комунізму в Латинській Америці. З цією ж метою у 1948 р. на Міжамериканській конференції в Боготі була створена Організація американських держав (ОАД).

Інвестиційна політика США в Латинській Америці була традиційною: США відмовляли цим країнам у державних позиках, заохочували приватні вкладення капіталів, вимагали створення сприятливого клімату для них. У плані реалізації договорів спільної боротьби проти зазіхань комунізму в Латинській Америці слід розглядати інтервенцію США у Гватемалі в 1954 р. з метою скинення уряду Хакобо Арбенса, який зважився на конфіскацію земель у великих латифундистів та американської «Юнайтед фрут компанії», почав проводити антифеодалну аграрну реформу та співробітничати з комуністами. Одержавлення латиноамериканцями власності США правлячі кола цієї країни розглядали як небезпечний крок на шляху до комунізму і позбавлену перспективи спробу прискорити виробництво продукції. Це був головний камінь спотикання, навколо якого

постійно виникали суперечності між США і латиноамериканськими країнами.

2. Латинська Америка у другій половині 50-х – 60-х роках. Латиноамериканська економічна інтеграція

Друга половина 50-х – перша половина 60-х років характеризувалися глибокими кризовими явищами в соціальній, політичній та економічній сферах країн Латинської Америки. Вони були викликані збереженням та незмінністю застарілих суспільних структур. Давалися взнаки монокультурності виробництва, падіння доходів від експорту природних ресурсів, внаслідок появи численних синтетичних замінників сировини, слабкий приплив іноземних капіталів як наслідок політики одержавлення, здійснюваної латиноамериканськими урядами. Внаслідок цього національний дохід на душу населення навіть скоротився, що посилювало соціальні конфлікти. Відбулося падіння диктаторських режимів у Перу (1956 р.), Колумбії (1957 р.), Венесуелі (1958 р.), на Кубі (1959 р.).

Для нового президента США Дж. Кеннеді та його команди стало очевидним, що безвихідь штовхатиме населення Латинської Америки в бік утопії та ілюзій. У березні 1961 р. Кеннеді запропонував усім латиноамериканським країнам об'єднатися в «Союз заради прогресу» з метою ліквідації злиднів та відсталості. Як протипагу комуністичній революції ідеологи «нових рубежів» висунули концепцію «мирно регульованої революції» під якою розумілися реформи та ряд інших важливих заходів (аграрна та податкова реформи, підвищення темпів індустріалізації тощо).

Прийнята на сесії ОАД у Пунта дель Есте (серпень 1961 р., Уругвай) програма «Союзу заради прогресу» містила низку конкретних пунктів, під які США надавали довгострокові позики на суму 20 млрд дол. строком на 10 років. Зокрема, передбачалося щорічне збільшення валового національного доходу на душу населення на 3,6 %, здійснення аграрної реформи, ліквідація неграмотності до 1970 р. й т. ін. Тим самим Сполучені Штати Америки сподівалися запобігти проникненню комунізму до Латинської Америки, створити умови для представницької демократії як головного чинника суспільної стабільності.

Вирішальний вплив на формування американської політики 60-х років щодо Латинської Америки справили дестабілізаційні дії режиму Ф. Кастро. Обстановка бідності та невпевненості в багатьох країнах Латинської Америки загрожувала обернутися соціальними катаклізмами, подібними до кубинського. Хоча заради справедливості варто зауважити, що правлячі кола

США в латиноамериканській політиці не завжди дотримувалися рекламаних ними демократичних принципів. Вони не раз ішли на контакти і надавали підтримку військовим режимам, якщо останні вели активну боротьбу проти комуністичних сил. Це скоріше була тактика, продиктована складними умовами досягнення стратегічної мети – масового засвоєння латиноамериканськими суспільствами азів сучасної демократії – та геополітичними інтересами США.

Процес цей був непростим. Латиноамериканські режими, ближчі за своєю суттю до тоталітаризму, аніж до демократії, наочно демонстрували складність повороту на шлях демократії. У першій половині 60-х років на континенті знову відбулася низка військових переворотів: Аргентина (1962 р.), Гватемала, Гондурас, Еквадор (1963 р.), Бразилія, Болівія (1964 р.). І якщо до військових режимів США виявляли певну терпимість, то на спроби комуністів захопити владу вони реагували негайно й ефективно. Так, 28 квітня 1965 р. американська морська піхота висадилася в Домініканській Республіці. Президент Джонсон дав ясно зрозуміти, що «США не дозволять встановити ще один комуністичний режим у Західній півкулі».

Новим явищем у Латинській Америці 60-х років стала економічна інтеграція. Щоправда, продиктована вона була дещо іншими причинами, аніж європейська. Одні країни вбачали в ній форму подолання вузькості національного ринку, інші – колективне знаряддя боротьби з проникненням іноземного капіталу. Внаслідок цього на середину 70-х років інтеграційні процеси охопили майже всі країни регіону. Уже в 1960 р. утворилася Латиноамериканська інтеграція вільної торгівлі (ЛІАВТ), реорганізована в 1980 р. в Латиноамериканську асоціацію інтеграції (ЛАІ), куди увійшли 11 країн. Невдовзі з'явився Центральноамериканський спільний ринок (ІДАСР, 1961 р.), куди увійшли п'ять країн, у 1968 р. заявила про себе Карибська асоціація вільної торгівлі (КАВТ), до складу якої увійшли 12 країн.

І нарешті, у 1975 р. утворився широкий економічний союз – Латиноамериканська економічна система, членами якої стали 26 держав, інтеграційні об'єднання, що виникли в 60–70-х роках, доповнилися суто спеціалізованими об'єднаннями, що підкреслювало монокультурний характер економіки країн Латинської Америки. Зокрема, в 1974 р. було створено Союз експортерів бананів та Союз країн – експортерів цукру (21 країна).

У 1975 р. утворилися також Асоціація країн-експортерів срібла та Карибська судноплавна компанія.

3. Економічний та політичний розвиток у 60-х – першій половині 70-х років

Заходи, спрямовані на здійснення програми «Союз заради прогресу», сприяли прискоренню темпів економічного розвитку. У цілому з 1950 по 1975 р. валовий національний дохід латиноамериканських країн зріс у чотири рази. Регіон з аграрного, сировинного перетворився на аграрно-індустріальний. Посилився наступ на латифундизм. До 1964 р. в 16 країнах ухвалено закони про аграрні реформи.

Однак політична нестабільність на субконтиненті не зменшувалася. Її джерелом на початку 60-х років стала Куба. Радянський Союз прагнув використати соціалістичну Кубу як плацдарм для просування комунізму в Латинській Америці. У 1962 р. за згодою Ф. Кастро СРСР таємно розмістив на Кубі радянські ракети та бомбардувальники. У відповідь США вдалися до військово-морської блокади Куби. Тільки здоровий глузд політичних лідерів, насамперед Дж. Кеннеді, врятував світ від трагічних наслідків, якими могла обернутися ця авантюра.

Уроки Карибської кризи не зупинили послідовників більшовицької доктрини «ощасливлення» народів. Компартії Аргентини, Перу, Уругваю, Еквадору, Венесуели, Болівії, які не мали скільки-небудь серйозної соціальної бази, отримували щедрі грошові підтримку від КПРС, вдавалися до організації «партизанських загонів», розпалювання внутрішніх чвар, тероризму. Все це лише поглиблювало неспокій у регіоні.

Слідом за низкою військових переворотів відбулися трагічні події у Чилі. Перемога на президентських виборах 1970 р. кандидата лівої коаліції «Фронт національного визволення» Сальвадора Альєнде, який негайно приступив до радикальних перетворень – здійснення націоналізації основних галузей промисловості, аграрної реформи, – обернулася соціально-економічною кризою (падіння виробництва, інфляція тощо).

12 вересня 1973 р. генерал Аугусто Піночет здійснив військовий переворот. Після цього відбулися парадоксальні події: з одного боку, терор і репресії (за 15 років диктатури Піночета кількість убитих сягнула 15,5 тис. осіб, пропали – 2,2 тисяч), а з іншого – піночетівська адміністрація жорсткими заходами державного регулювання забезпечила ринкові реформи та прискорення економічного розвитку Чилі, тобто здійснила перетворення, які внаслідок своїх демократичних принципів унеможливлювали існування військової диктатури. 5 жовтня 1988 р. народ сказав «ні» Піночету, а в грудні 1989 р. на загальних виборах програв і його кандидат, архітектор чилійського «економічного дива», колишній міністр фінансів Брнан Бихі. У березні 1990 р. у країні відновлено демократію.

4. Нові тенденції на латиноамериканському субконтиненті у 80-х – на початку 90-х років

Кардинальні зміни, що відбулися в житті світового співтовариства за останні десятиріччя, не обійшли й Латинську Америку. Демократія та ринкова економіка сприяли глибокій ерозії суто латиноамериканської моделі суспільства, яку марксистично-ленінці розглядали як передумову переходу до комуністичної формації. Мілітаризм, марксизм, популізм та кредо закритої економіки, основним генератором якої була ідея заміни імпорту національним продуктом, як типові риси Латинської Америки відходять поступово у минуле. За винятком Куби, скрізь відбувалися реформи. Самі спроби військових переворотів дедалі частіше наштовхувалися на опір усередині країни, викликали протести міжнародного співтовариства. За винятком Чилі та Парагваю, військові скрізь показали свою неспроможність досягти економічних успіхів. Військові диктатори поступилися демократично обраним урядам. Панівною стала тенденція до політичного плюралізму. Однак латиноамериканці відвернулися не тільки від мілітаризму, а й комунізму. Якщо в 60-х роках багато хто пророкував комунізацію субконтиненту, то сьогодні ідеали цього варіанту суспільного устрою повністю дискредитували себе. На прикладі комуністичних країн, особливо Куби, багато хто переконався, що комунізм гальмує розвиток продуктивних сил, веде до зубожіння. В Нікарагуа, де в 1979 р. владу захопили комуністичні сандіністи на чолі з «команданте» Даніелем Ортегою, у 1990 р. виборці, у яких нарешті з'явилася реальна можливість вибору, рішуче відхилили комунізм.

Втратив свою привабливість і популізм, який ґрунтувався на переконанні, що держава, оволодівши всіма суспільними важелями, в тому числі й через одержавлення економіки, покращить життя. Визначився поворот до роздержавлення та приватизації засобів виробництва, до відкритості економіки, демократії та ринку. Повсюдно почався відхід від системи протекціонізму, латиноамериканці стали активно включатися у світове господарство. Позичати і витрачати стало буденною практикою сучасного економічного життя. Активізувалося залучення американських, японських, німецьких, французьких, британських інвестицій. Іноземний капітал проник у найновіші галузі: електротехніку, машинобудування, виробництво автомобілів тощо. Наприкінці 80-х років обсяг зарубіжних капіталовкладень в економіку Латинської Америки становив близько 100 млрд дол.

Новим у плані економічної інтеграції став вихід латиноамериканських країн на світові ринки. Північноамериканська угода про зовнішню торгівлю (НАФТА англ. North American Free Trade Agreement,

NAFTA) є угодою 1994 р. між Канадою, Мексикою та США) відкриває ринки Канади та Сполучених Штатів Америки для Мексики, а з часом, можливо, й для інших країн.

Вихід латиноамериканських країн на нові економічні рубежі супроводжувався труднощами перехідного періоду 1980–1990 рр., зокрема прискореним зростанням цін на товари. Так, річна інфляція у Бразилії сягнула 2750 %, в Аргентині – 3080, Перу – 7500, Болівії – 11 800, Нікарагуа – 14 300 %. У 1989 р. зовнішня заборгованість країн континенту становила 430 млрд дол. Половина цієї суми припадала на Бразилію та Мексику. Водночас спостерігались спад виробництва, безробіття, зниження реальної заробітної плати. На кінець 80-х років країни регіону перевели за кордон 223 млрд американських доларів лише на сплату боргу та виплату дивідендів іноземним інвесторам. У той же час подушний дохід латиноамериканців був нижчим, ніж 10 років тому. 80-ті роки нарекли втраченим десятиріччям.

Така ситуація спонукала до поглиблення реформ, що в загальному плані звелось до збалансування бюджетів, звільнення надлишку робочих рук, стабілізації ринків, скасування обмежень, приватизації державних підприємств. Тарифи на квоти відійшли в минуле, усюди запанувала вільна торгівля. Результати не забарилися. У 1993 р. темпи зростання виробництва в Чилі становили 10,4 %, в Аргентині 9 %, у Венесуелі 7 %. Пішла на спад інфляція. Її рівень у 1994 р. в Болівії та Мексиці не перевищував 10 %. Водночас створювалися сприятливі умови для інвестування іноземного капіталу. У 1989–1992 рр. Мексика, наприклад, залучила до свого економічного розвитку 35 млрд дол. На місце самовпевнених генералів приходили відповідальні політики.

Латиноамериканські країни почали переходити до реформ не всі одночасно. Так, Чилі здійснювала реформу уже з другої половини 80-х років, а Еквадор розпочав їх лише в першій половині 90-х років. У тих країнах, де реформи ще чітко не визначилися, труднощі в економіці набули загрозливого характеру. Так, у Бразилії, де спад виробництва сповільнився, але не припинився, щомісячна інфляція перевищувала 30 %. Спад спостерігався також в економіці Перу, річний рівень інфляції у Колумбії дорівнював 20 %. У багатьох країнах мала місце фінансова нестабільність, що непокоїло експортерів.

Економічні реформи в Латинській Америці, як і в інших країнах, супроводжувалися загостренням соціальних проблем. Населення не бажало миритися зі своїм становищем мешканців бананових республік, не бажало «затягувати паски». Майже 70 млн латиноамериканців мають денний дохід нижчий за 1 американський долар. А тому настійними були вимоги збільшити соціальні витрати: на охорону здоров'я, освіту, забезпечення житлом і т. ін.

Характерною особливістю латиноамериканського економічного зростання було те, що воно відбувалося в основному завдяки іноземним інвестиціям. Проблемою є й те, що тільки в Коста-Ріці та Чилі існує традиція влади закону. Очевидці згадують, що під час перевороту в 1973 р. у Сантьяго танки зупинилися на червоне світло світлофорів. В інших країнах ще й досі на першому плані стоїть боротьба з корупцією, що є звичайним явищем латиноамериканського життя, з мафіозними кланами, з суддями, схильними коритися наказам представників виконавчої влади.

Майже повсюди – в Уругваї, Болівії, Перу, Венесуелі, усій Центральній Америці – перспективи демократії залежали від успіхів економіки. Для латиноамериканських країн з їх історією влади олігархії, самовпевнених армій, військово-бюрократичних хунт, бригадами смерті, партизанщиною крайніх лівих і крайніх правих потрібен час, щоб стати демократичними державами, і перші важливі кроки на цьому шляху вже зроблено. Протягом 80-х років упали військово-диктаторські режими в 13 країнах регіону, зокрема в Болівії (1982), Аргентині та Гренаді (1983), Уругваї (1984), Гватемалі (1985), Сурінамі (1985-1987), Чилі, Парагваї, Панами (1989), Гаїті (1994). У більшості країн перехід до конституційного ладу відбувся мирно. На Гренаді, в Панами та Гаїті – шляхом внутрішніх заворушень і завдяки військовому втручанню США. У Сальвадорі та Нікарагуа – через консенсус правих і лівих сил. Єдиний диктаторський режим на території Латинської Америки – це комуністичний режим Ф. Кастро на Кубі, який за більше як 40 років свого перебування при владі не спромігся навіть задовольнити мінімальні потреби своїх громадян. Припинення з розпадом СРСР «братньої допомоги» поставило режим у складне становище.

Таким чином, події 80-х років засвідчили, що латиноамериканці вважають недопустимими військові режими. Демократія створювала умови для народовладдя, і те, що чилійці і болівійці в 1988 р. відвернулися від генералів Аугусто Піночета і Х'юго Банзера, а в 1990 р. нікарагуанці, яким було дано шанс, скинули Данієля Ортегу, було справедливим і закономірним її вираженням.

5. Латинська Америка у 90-ті роки XX-го – перші роки XXI ст.

Економічний розвиток. Якщо у 80-ті роки в Латинській Америці ще тільки позначився відхід від моделі державного капіталізму і почалося впровадження відкритої економіки, то в 90-ті цей процес прискорився.

Середньорічні темпи зростання виробництва по регіону в 1991–1998 рр. сягнули 3,3 %. Спала інфляційна хвиля. Показник інфляції по регіону за 1998 р. становив 10 %. А в Аргентині та Бразилії був зведений до мінімуму –

відповідно 1 % і 2,6 %. Країнам Латинської Америки у 90-х роках удалось здійснити великомасштабну реструктуризацію, домогтися списання зовнішніх боргів, що зменшило тиск на економіку. Піднесенню виробництва сприяли також політика жорсткої економії і масовий приплив зарубіжних інвестицій. У 1996 р. вони становили 62 млрд дол., – майже у п'ять разів більше, ніж у 1990 р. Важливе значення мало також збільшення латиноамериканського експорту: з 1986 по 1996 р. його обсяг зріс зі 137 млрд до 494 млрд дол. Понад 60 млрд дол. у 1990–1995 рр. дала приватизація державної власності.

Процес втягнення латиноамериканського субконтиненту в ринкову економіку був настільки стрімким і всезагальним, що навіть соціалістична Куба після краху комунізму у Східній Європі зазнала його впливу. У 1993 р. уряд Фіделя Кастро дозволив дрібне приватне виробництво, вільне володіння валютою й селянські ринки. Однак домогтися серйозних успіхів шляхом поєднання деяких механізмів вільного ринку з недоторканністю комуністичної ідеології не вдалося. Рівень життя населення не підвищився, карткова система залишилася.

Деякий спад, що намітився у виробництві в останні роки минулого століття, латиноамериканці пов'язують з фінансовими кризами другої половини 1997 р. в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та росії (1998 р.).

Успіхи економічного розвитку латиноамериканського субконтиненту у 90-х роках значною мірою зумовлені подальшим розвитком американської інтеграції.

У 1994 р. на форумі 34 держав Північної, Центральної і Південної Америки та Карібського басейну ухвалено рішення про створення у 2005 р. зони вільної торгівлі всієї Західної півкулі – Американської асоціації вільної торгівлі (АЛКА). На той час у плані інтеграційного процесу найбільш ефективно діяли НАФТА (Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА; англ. North American Free Trade Agreement, NAFTA).) і МЕРКОСУР (МЕРКОСУР (Mercosur исп. Mercado Común del Sur, порт. Mercado Comum do Sul, гуар. Ñemby Ñemuha, англ. Southern Common Market) – економічний союз держав у Південній Америці Південноамериканський спільний ринок), створений 26 березня 1991 р., як регіональне економічне об'єднання внаслідок підписання Асунсьйонського договору між Аргентиною, Бразилією, Парагваєм і Уругваєм. Договір гарантував вільне пересування капіталів, активів, послуг і людей, скасування мит для його учасників і запровадження спільного митного тарифу для третіх країн. МЕРКОСУР охопив 70 % території Південної Америки з населенням понад 200 млн осіб і ВВП близько 900 млрд дол. З 1991 по 1996 р. обсяг торгівлі усередині блоку збільшився у чотири рази (з 4,1 млрд до 15 млрд дол.).

У 1996 р. до МЕРКОСУР на правах асоційованого члена приєдналися Чилі та Болівія. Поступова ліквідація митних бар'єрів, регламентація торговельних відносин, принцип рівноправного партнерства, акцент на економічну та політичну самостійність – все це приваблювало в МЕРКОСУР нових потенційних учасників. Особливо важливе значення мало прийняття політичної резолюції, згідно з якою повага до демократичних інститутів проголошувалася необхідною умовою участі в МЕРКОСУР. У квітні 1996 р. спільними зусиллями демократично налаштованих політиків Бразилії і Мексики вдалося запобігти військовому переворотові Ліно Ов'єдо у Парагваї. У 1997 р. загальний рівень зростання виробництва у країнах-учасниках МЕРКОСУР становив 4,1 %, а рівень інфляції знизився до 10 %.

У грудні 1995 р. було підписано договір про лібералізацію торгівлі між МЕРКОСУР і країнами ЄС. На Західну Європу припадає 30 % експорту МЕРКОСУР.

Свідченням подальшого зростання ролі МЕРКОСУР у розвитку нового, демократичного етапу інтеграції стало прийняття у квітні 1997 р. країнами так званої андської групи (Венесуела, Колумбія, Еквадор, Болівія) у болівійському місті Сукре спеціального «Акта Сукре». Андське співтовариство заявило про свій намір (кінець 1998 р.) підписати угоду про єдину зону вільної торгівлі з МЕРКОСУР.

Розширення і зміцнення МЕРКОСУР як об'єднавчого ядра майбутньої латиноамериканської інтеграції не влаштовує США. Сполученим Штатам не вигідно мати такого серйозного конкурента. Звідси особлива заінтересованість у якнайшвидшому створенні АЛКА.

Загальний спад економічної активності у світі, викликаний як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками, негативно вплинув на економіку країн Латинської Америки, зорієнтовану на зовнішній ринок. Це проявилось в економічному застої в одних і падінні виробництва в інших країнах, у зростанні заборгованості, яка в 2002 р. сягнула 850 млрд дол., у кризі платоспроможності, що загострилася в 2002 р. Погіршення економічної кон'юнктури призвело до соціальних негараздів і заворушень у ряді країн. Зокрема, 19–20 грудня 2001 р. відбулися масові виступи в Аргентині.

У квітні 2002 р. двома подіями – державним переворотом і контрпереворотом – почалися масові протести широкої громадськості Венесуели проти авторитарного правління президента Уго Чавеса, які з початку грудня 2002 р. переросли у загальнонаціональний безстроковий страйк. Припинили роботу багато підприємств. Завмерла нафтова галузь, що негативно відбилося на світовому ринку енергоносіїв. Загалом країни регіону можна згрупувати у чотири категорії: країни з високими шансами стійкого зростання; країни, в яких перспективи розвитку в цілому сприятливі, але є серйозні проблеми; країни, що стикаються з серйозними ризиками;

країни, де в середньотерміновому плані дуже ймовірна політична або економічна криза.

Демократизація економіки кардинально вплинула на політичний розвиток латиноамериканського регіону. У 90-ті роки поглибився перехід від авторитаризму до демократії. Наприкінці 80-х – у 90-х роках набули чинності нові конституції у Бразилії (1988 р.), Колумбії (1991 р.), Парагваї (1992 р.), Перу (1993 р.), Аргентині (1994 р.), Уругваї (1997 р.), Еквадорі (1998 р.), Венесуелі (1999 р.), внесені суттєві поправки до Основних законів Болівії (1994), Нікарагуа (1995 р., 2000 р.), Бразилії (1997 р.) і Мексики (протягом останнього десятиріччя). Усюди збережено посади президентів, проте їхні повноваження значно урізані. Лише в Перу та Венесуелі конституційні реформи надали президентам фактично необмежену владу. У багатьох країнах спрощено механізм імпічменту президента, обмежено термін перебування на президентській посаді.

Особлива увага приділена дотриманню прав людини. Нові конституції сприяли розвитку багатопартійності й політичного плюралізму, дали можливість активніше використовувати елементи прямої демократії – плебісцити і референдуми, право на законодавчу ініціативу. Гілки влади стали більш збалансованими. Проведені реформи скрізь підтвердили або запровадили принцип прямих виборів губернаторів і мерів, забезпечили суттєву децентралізацію місцевих органів влади.

Примітним явищем у політичному житті стала зміна характеру взаємовідносин цивільної влади і армії. Відомо, що аж до початку 90-х років у країнах Центральної Америки цивільні уряди існували лише де-юре, а військові контролювали ситуацію і в будь-який час могли натиснути на гачок. Сьогодні така ситуація зберігається лише в Парагваї. Вагомою групою тиску під час прийняття політичних рішень залишається армія Чилі, збройні сили Колумбії і Перу також відіграють певну роль у політиці. На прийняття політичних рішень впливають військові Бразилії та Аргентини. Цивільному контролю підлягає лише армія Мексики. Таким чином, проблеми взаємовідносин між арміями і суспільствами ще далеко не вирішені, проте вектор їх розвитку визначений.

Загалом, у Латинській Америці визріли і дедалі відчутніше виявляють себе ті економічні, політичні та правові інститути, які сприяють демократизації і європеїзації субконтиненту.

Рекомендована література

16–36, 214, 245, 338, 388, 407, 408, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

2.4. Зміст семінарських занять та методичні рекомендації до них

Семінарське заняття № 1.

Тема: Китай після Другої світової війни – на початку XXI ст.
(2 години)

Мета: розглянути основні тенденції розвитку Китаю після Другої світової війни; розкрити причини та наслідки громадянської війни 1946–1949 рр.; проаналізувати недоліки внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу Китаю в другій половині XX ст.; охарактеризувати становище країни на сучасному етапі.

Зміст семінарського заняття

1. Громадянська війна 1946–1949 рр. Проголошення КНР.
2. Соціально-економічний та внутрішньополітичний розвиток Китаю в 1949–1957 рр.
3. «Великий стрибок» 1958–1960 рр: форсування темпів економічного зростання.
4. «Культурна революція» 1966–1976 рр.
5. Особливості розвитку Китаю на сучасному етапі.

Понятійний апарат

Гоміндан, площа Тяньаньмень, Китайська Народна Республіка (КНР), НВА, «п'яти зловживань промисловців», «три зловживання чиновників», групи трудової взаємодопомоги, «Нехай розквітнуть всі квіти, нехай сперечається сто шкіл», політика «трьох червоних прапорів», «великий стрибок», «народна комуна», «нова генеральна лінія партії», «Три роки напруженої праці – десять тисяч років благоденства», «правий опортунізм», Аксай Чін, «Весь народ вчиться у армії, весь народ – солдати», «Культурна революція», чотири пережитки минулого, хунвейбіни, «Червона книжечка», «Вогонь по штабах», «цзаофані», р. Уссурі, о-в Даманський, площа Тяньаньмень, Чотири модернізації, банда чотирьох, «молоді», «Не має значення, якого кольору кішка, головне, аби вона ловила мишей», Рух 5 квітня, «Іскри Батьківщини», «Лобнорські тигри», «Фань Лунгун», Гонконг (Сянган), Макао (Аоминь), «одна країна – дві системи», «три народні представництва», вільні економічні зони.

Завдання для обов'язкового виконання

1. Домашні завдання:

Ден Сяопін – китайський політичний діяч.

2. Аудиторні завдання:

1. Вказати на основні тенденції розвитку країн Азії у другій половині XX ст.
2. Які мала наслідки громадянська війна у Китаї в 1946–1949 рр.?
3. Коли було утворено КНР?
4. Розкрийте суть першої п'ятирічки 1953–1957 рр.
5. Що таке «великий стрибок»? Розкрийте суть і наслідки.
6. Які напрямки зовнішньої політики КНР в кінці 50-х–середині 60-х рр. XX ст.?
7. Розкрийте суть «культурної революції» (1966–1976 рр.)
8. Що сприяло погіршенню радянсько-китайських відносин в 60-х рр. XX ст.?
9. Чому відбулося американо-китайське зближення у 70-х рр. XX ст.?
10. Охарактеризуйте суть реформ, проведених після смерті Мао Цзедуна.
11. Коли відбулася нормалізація китайсько-радянських відносин?
12. У чому полягає суть Тайванської проблеми?

Методичні рекомендації

Вивчення питання слід розпочати із загальної характеристики соціально-економічного та суспільно-політичного становища Китаю у післявоєнний період, вказуючи на те, що в цей час знову постало питання про політичне об'єднання країни. Громадянська війна 1946–1949 рр. призвела до створення Китайської Народної Республіки і проголошення політики « нової демократії ». Проаналізувати зміни у внутрішній та зовнішній політиці КНР в 60-х–70-х рр. XX ст.: « великий стрибок », « культурна революція » (основні етапи); вказати на наслідки та спроби подолання кризи. Розглядаючи питання про зовнішню політику Китаю у перші післявоєнні десятиліття, слід проаналізувати китайсько-радянську угоду про дружбу, співпрацю і взаємодопомогу 1950 р., яку було підписано у Москві. В розрізі вищевказаних змін вказати на причини та наслідки погіршення китайсько-радянських стосунків, яке супроводжувалося розпалюванням китайським керівництвом конфлікту з СРСР (в 60-х рр. XX ст. відбувся розрив у радянсько-китайських відносинах і розпочався процес зближення КНР з країнами Заходу). Повернувшись до своєї давньої політики протистояння із СРСР, у 1980 р. КНР відмовилася продовжити термін радянсько-китайської угоди 1950 р. і приєдналася до бойкоту Московської Олімпіади. Окремого вивчення потребує питання розвитку КНР в роки реформ (70-ті–80-ті рр. XX ст.). Щодо сучасного періоду розвитку, то варто зазначити, що КНР виходить

на передові позиції у світовому економічному розвитку, а у зовнішньополітичному плані намагається відігравати самостійну роль в якості найбільшої регіональної держави.

Рекомендована література:

2, 4, 5, 45–50, 54–58, 66, 87–95, 102, 103, 128–199, 201, 225, 233, 283, 293, 336, 342, 353–358, 387–398, 417, 418, 469, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Семінарське заняття № 2.

Тема: Японія після Другої світової війни – на початку ХХІ ст.
(2 години)

Мета: з'ясувати специфіку американського окупаційного режиму у повоєнній Японії; вказати на причини стрімкого економічного розвитку Японії в другій половині ХХ ст.; простежити особливості внутрішньої та зовнішньої політики Японії на сучасному етапі.

Зміст семінарського заняття

1. Окупаційний режим США в Японії. Реформи другої половини 40-х років ХХ ст. Конституція 1946 р.
2. Економічний розвиток Японії в повоєнний період, подальше перетворення її в один з провідних світових економічних центрів.
3. Зовнішня політика ліберальних демократів. Радянсько-японські відносини.
4. Місце та роль Японії у світовій економіці та політиці сьогодні.

Понятійний апарат

Окупаційна адміністрація США, Потсдамська конференція, дзайбацу, кокутай, культ імператора, синтоїзм, бусидо, символ держави, 9 стаття Конституції, Міжнародний військовий трибунал, Сан-Франциський мирний договір, «економічне диво», ліцензії, патенти, система довічного найму, Партія демократичного соціалізму, Комейто, Соку гаккай, Ліберально-демократична партія, Кунашир, Хабомаї, Шикотан, Ітуруп, 3 принципів без'ядерної політики, «економічна дипломатія», система 1955, «2-й нафтовий шок», «нові індустріальні країни» (НІК), «четвірка східноазійських тигрів», третинний сектор, нетарифні бар'єри, Локхід, справа К. Танаки, Асоціація країн Південно-східної Азії (АСЕАН), «3

принципи Такесіта», рецесія, крах «мильної бульбашки», «кейрецу», «З відкриття», «нова реставрація Мейдзі», Фукусіма, глобалізація, партія Нова Японія, «політичний карлик з великим гаманцем», «економічна тварина», «надто мало, надто пізно», питання «північних територій».

Завдання для обов'язкового виконання

1. Домашні завдання:

Територіальна проблема у радянсько-японських та російсько-японських відносинах.

2. Аудиторні завдання:

1. Охарактеризуйте особливості післявоєнного окупаційного режиму в Японії (1945–1952 рр.)

2. Коли було прийнято нову конституцію Японії? Її основні положення.

3. Які наслідки для Японії мала Сан-Франциська мирна конференція 1951 р.?

4. Які особливості соціально-економічного та політичного розвитку постокупаційного періоду (1952–1960-х рр.)?

5. В чому полягає суть «японського економічного дива»?

6. Вкажіть, які заходи передбачала американська окупаційна політика в Японії у післявоєнний період.

7. Які азійські країни разом з Японією вийшли на передові економічні позиції у світі?

8. Проаналізуйте особливості внутрішньополітичної боротьби та економічного розвитку Японії в кінці XX – на початку XXI ст.

Методичні рекомендації

Опрацьовуючи питання цієї теми, потрібно вказати на те, що політика союзних держав по відношенню до післявоєнного устрою Японії була сформульована в Потсдамській декларації від 26 липня 1945 р. Слід вказати на основні положення декларації: викорінення в Японії милітаризму, усунення усіх перешкод по відродженню та зміцненню демократичних тенденцій, встановлення свободи слова, віросповідання і мислення, а також дотримання громадянських прав. Далі потрібно дати характеристику американському окупаційному режимові, підкреслюючи, що США привласнили собі усі найважливіші державні функції як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні. Простежити особливості розвитку Японії у постокупаційний період (1952 – середина 60-х рр.), який позначився відродженням та зміцненням найбільших фінансово-промислових груп Японії. Розглядаючи питання про економічне зростання Японії, потрібно зазначити, що, вже протягом 60-х рр. XX ст. Японія

випереджає інші розвинені країни за темпами економічного росту і студентам слід визначити основні причини цього.

Потрібно вказати на те, що шлях розвитку, названий «японською моделлю», став взірцем для цілої низки східних країн. Суть такого шляху розвитку полягає в прагненні розвиватися по капіталістичному шляху розвитку, не відмовлятися від власних історичних особливостей і фундаментальних традицій.

Рекомендована література:

108–118, 208, 450, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Семінарське заняття № 3.

Тема: Індія в другій половині XX – на початку XXI ст.
(2 години)

Мета: сформувати уявлення про основні напрямки політичного розвитку Індії в другій половині XX – на початку XXI ст.; проаналізувати процес розвитку партійно-політичної і державно-правової структур Індії в 80–90-х рр. XX ст.

Зміст семінарського заняття

1. Особливості національно-визвольного руху індійського народу у післявоєнний період.
2. Проголошення незалежності Індії: зміни в суспільно-політичному становищі.
3. Соціально-економічний та політичний розвиток Індії в 60–70-х рр. XX ст.
4. Внутрішня та зовнішня політика Індії в 80–90-х рр. XX ст.

Понятійний апарат

Домініон, Мусульманська ліга, Індійський національний конгрес (ІНК), Пакистан, Акт про незалежність Індії, Хінду Махасабха, Днем незалежності країни, хариджани, економічний курс Дж. Неру, «соціалістично орієнтована» економіка, «суспільство соціалістичного зразка», хінді, панча шила, Рух країн неприєднання, Аксай Чін, лінію Мак-Магона, Сватантра, «синдикат», «зелена революція», «Джаната» (Народна партія), Індійський національний конгрес Індіри (ІНК (І)), Джамму і Кашмір, штат Ассам, «Акалі Дал», Золотий храм, Амрітсар, Халістан, «Ассам Гана Парішад», таміли,

сингалезці, «Джаната Дал», «Бхаратія Джаната», індо-пакистанський конфлікт.

Завдання для обов'язкового виконання

1. Домашні завдання:

Перехід Індії від планової до ринкової економіки в 1991 році.

2. Аудиторні завдання:

1. Коли було проголошено незалежність Індії?
2. Назвіть і охарактеризуйте основні положення Конституції Індії 1950 р.
3. Які особливості партійної системи Індії?
4. Які відбулися зміни в діяльності ІНК після проголошення незалежності Індії?
5. Як відбувався процес становлення індійської державності в період з 1950 р. по 1970 р.?
6. В чому полягає суть концепції „індійського соціалізму“?
7. Чому відбулося падіння популярності ІНК?
8. Проаналізуйте процес розвитку партійно-політичної і державно-правової структур Індії в 80–90-х рр. XX ст.

Методичні рекомендації

Готуючись до семінарського заняття, студенти повинні спочатку вказати на першочергові завдання, які постали перед новим державним урядом незалежної Індії: індіанізація адміністративного апарату і збройних сил; робота по підготовці нової конституції; розробка системи відносин із суб'єктами федерації; проблема визначення державних кордонів Індії. Аналізуючи основні положення Конституції 1950 р., слід вказати на те, що, згідно, до цієї конституції, Індійський Союз проголошувався суверенною парламентською республікою, яка базувалася на принципах демократизму та секуляризму. Розкрити суть і принципи концепції «індійського соціалізму». Особливу увагу варто звернути на діяльність ІНК та на розвиток партійно-політичної і державно-правової структур Індії на сучасному етапі (80–90-ті рр. XX ст.). Підсумовуючи, слід вказати на те, що на сучасному етапі домінуючою тенденцією розвитку Індії є рух в напрямку демократичного режиму, базованого на принципах федеративності і політичного поліцентризму.

Рекомендована література

14, 215–216, 235, 216, 316, 359–385, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Семінарське заняття № 4.

Тема: Країни Південно-Східної Азії після Другої світової війни – на початку ХХІ ст.
(2 години)

Мета: охарактеризувати соціально-економічне та політичне становище країн регіону після Другої світової війни; вказати на специфіку розвитку країн Південно-Східної Азії у постколоніальний період і на сучасному етапі.

Зміст семінарського заняття

1. Внутрішньо- та зовнішньополітичне становище В'єтнаму у післявоєнний період:

- серпнева революція 1945 р. та утворення Демократичної Республіки В'єтнам;

- агресія Франції проти В'єтнаму. Женевські угоди по Індокитаю;

- в'єтнамсько-американська війна. Паризькі угоди 1973 р.

2. Економічний та внутрішньополітичний розвиток Індонезії в другій половині ХХ ст. та на сучасному етапі.

3. Становище Камбоджі та Лаосу в другій половині ХХ ст. Поворот до ринку і перші результати на шляху до ринкової економіки.

4. Нові індустріальні країни регіону:

- суть феномену «нових індустріальних країн»;

- основні етапи розвитку НІК;

- проблеми та труднощі НІК на сучасному етапі.

Понятійний апарат

Східний Пакистан, Бангладеш, шість пунктів, Авами Ліг (Народна Ліга), мукті бахані (сили визволення), Чіттагонг, Кхулна, «друга революція», Антифашистська ліга народної свободи (АЛНС), Бірманський Союз, карени, качини, шани, ва, «Бірманський шлях до соціалізму», М'янма, Національна демократична ліга, Нобелівська премія миру, Каренський національний союз (КНС), «засновника держави», «керована демократія», квазідержави, крейсер «Ренвілл», ось «Пекін-Джакарта», рух «Голкар», «новий порядок» М. Сухарто, «панча сіла», Східний Тімор, СЕАТО, «хукбалахапів», Фронт визволення Моро, «Абу Саяф», В'єт Мінь, «брудна війна», Меконг, Д'єн Б'єнфу, В'єтконг, Тонкінська затока, «Тонкінська резолюція», «стежка Хо Ши Міна», «Оранжевий препарат», с. Сонг Мі, свято Тет, «наступ Тет»,

Соціалістична Республіка В'єтнам, «політика оновлення», Народом III Сурамаріта, «Південно-Східна Швейцарія», червоні кхмери, Ангка (Організація), соансроки, «Буде рис – буде все!», Лао Іссара (Визволення Лаосу), Лаоська Народно-Демократична Республіка (ЛНДР), «Патет Лао»

Завдання для обов'язкового виконання

1. Домашні завдання:

Панідеології в сучасних країнах Сходу.

2. Аудиторні завдання:

1. Проаналізуйте особливості політичного та економічного розвитку регіону у післявоєнний період.

2. В яких умовах відбувалося проголошення незалежності країн регіону? Дайте порівняльну характеристику.

3. Вкажіть на специфіку шляхів розвитку країн регіону у постколоніальний період.

4. З'ясуйте, яким був вплив США на політичне становище країни даного регіону.

Методичні рекомендації

Даючи загальну характеристику розвитку Південно-Східного регіону Азії, варто зазначити, що постколоніальний період в історії цих держав розпочався у різний час. Зрозуміло, що така нерівномірна лінія політичного розвитку держав регіону відобразилась як на внутрішній політиці кожної країни, так і на загальнорегіональному рівні. Слід вказати на те, що досить чітко можна провести поділ регіону на дві частини – держави Індокитаю та інші країни, більшість яких ввійшли до створеної в 1967 р. Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Потрібно детально розглянути діяльність АСЕАН, вказати на її функції та повноваження. Не слід забувати про те, що історію індокитайського регіону після Другої світової війни можна розділити на два етапи, межею якої був 1975 рік. В 90-х рр. XX ст. країни цього регіону також інтегрувалися в АСЕАН, проводячи в економіці курс на розвиток ринкових відносин. Тому вже з кінця XX ст. можна говорити про спільність історичного розвитку усіх десяти держав Південно-Східної Азії.

Рекомендована література

59, 60, 62, 69, 71, 74, 75, 79, 100, 237, 238, 247, 248, 249, 250, 254, 256, 257-278, 281, 282, 439, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Семінарське заняття № 5.

Тема: Туреччина в другій половині XX – на початку XXI ст.
(2 години)

Мета: простежити особливості розвитку Туреччини в другій половині XX ст. і на сучасному етапі; проаналізувати економічні реформи 80–90-х рр. XX ст.; вказати на основні вектори зовнішньої політики на сучасному етапі.

Зміст семінарського заняття:

1. Соціально-економічний розвиток та внутрішньополітичне становище в країні в кінці 40-х–на початку 60-х років XX ст.
2. Державний переворот 1960 р.: наростання соціальної напруги в країні в 60–70-х рр. XX ст.
3. Особливості зовнішньої політики Туреччини у повоєнний час.
4. Економічні перетворення в країні в 80–90-х роках XX ст. Тургут Озал.
5. Розвиток Туреччини на сучасному етапі.

Понятійний апарат

Партія національного піднесення, Демократична партія, Спілка націоналістів, Багдадський пакт, лимонадники, Комітет національного порятунку, Друга республіка, Партія справедливості, «Сірі вовки», «Революційна молодь», енозіс, Турецька Республіка Північного Кіпру, геджеконд, «акції відплати», Третя республіка, Вітчизна, Партія правильного шляху, Партія добробуту, «Сатанинські вірші», Партія справедливості та розвитку.

Завдання для обов'язкового виконання:

1. Домашні завдання:

Курдське питання – одне з невирішених питань сучасності.

2. Аудиторні завдання:

1. У чому проявлялася лібералізація політичної системи та економічного життя Туреччини у повоєнний період?
2. Охарактеризуйте процес внутрішньополітичної боротьби в 60–70-х рр. XX ст.
3. Що призвело до безкровного державного перевороту 28 квітня 1960 р.?
4. В яких роках відбулися ще дві спроби військового перевороту? Які вони мали наслідки?

5. Чому в середині 60-х рр. XX ст. відбулося погіршення американо-турецьких стосунків?
6. У чому полягає суть кіпрського конфлікту 1974 р.?
7. Які наслідки державного перевороту 12 вересня 1980 р.?
8. Охарактеризувати політичну діяльність Тургута Озала.
9. Проаналізувати економічні реформи 80–90-х рр. XX ст.
10. У чому полягає суть курдської проблеми? Вказати на пошуки шляхів її вирішення.

Методичні рекомендації

Насамперед варто вказати на те, що післявоєнний устрій Туреччини характеризувався лібералізацією політичної системи та економічного життя. Однак 60–70-ті рр. позначилися внутрішньополітичною боротьбою. Далі слід проаналізувати положення Конституції 1961 р., яка проголосила Туреччину національною, демократичною, світською та соціально-правовою державою. Вивчаючи питання про економічні перетворення 80–90-х рр. XX ст., студенти повинні звернути увагу на той факт, що процеси лібералізації суспільних звичаїв та вестернізації культури, які супроводжували поглиблення економічних контактів із Заходом, викликали стійке неприйняття з боку фундаменталістських кіл. Варто зазначити, що на сучасному етапі в Туреччині існує низка неврегульованих соціальних, економічних та національних проблем. Одним із найгостріших питань є курдська проблема, коли у відповідь на жорстокі репресії з боку уряду, курди вдалися до тактики індивідуального терору. На сучасному етапі турецький уряд енергійно намагається розв'язати курдську проблему, зокрема було скасовано одіозні заборони на вживання курдської мови та розвитку культури.

Рекомендована література

6, 217–219, 230, 352, 234, 401–403, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Семінарське заняття № 6.

Тема: Іран після Другої світової війни – на початку XXI ст.

(2 години)

Мета: з'ясувати причини зміцнення позицій західних держав щодо Ірану в другій половині XX ст.; вказати на наслідки ісламської революції; проаналізувати реформи 90-х рр. XX ст. в Ірані, дати їм оцінку.

Зміст семінарського заняття:

1. Соціально-економічна та внутрішньополітична ситуація в країні в 1945–1955 рр.
2. Зміцнення позицій західних держав щодо Ірану в 50 – 70-х рр. XX ст. «Біла революція».
3. Передумови, причини та рушійні сили революції 1978–1979 рр. Проголошення ісламської республіки.
4. Іран в 80-х – 90-х рр. XX ст.: основні аспекти економічного та політичного розвитку. Ірано-іракська війна 1980–1988 рр.
5. Розвиток Ірану на сучасному етапі.

Понятійний апарат

«Туде», Азербайджанська республіка, Мехабадська республіка, Англо-Іранська нафтова компанія, Національний фронт (НФ), операція «Аякс», Багдадський пакт, Біла революція, корпус просвітництва, САВАК, європеїзація, вестернізація, «базар», Товариство захисту свободи і прав людини, Національний фронт, аятола, «касетна війна», «Ісламський уряд», Кум, Етте-лаат, «Смерть шаху!», «чорна п'ятниця, яка розлила море крові між шахом і народом», імам, «безсмертні», Ісламська Республіка, факіх, «світовий сатана», «Дельта», «Корпус стражів ісламської революції», Хузістан, «танкерна війна», «війна міст», Іран-контрас, Хезболлах,

Завдання для обов'язкового виконання:

1. Домашні завдання:

Аятола Хомейні – лідер ісламської революції 1978–1979 рр.

2. Аудиторні завдання:

1. В чому полягала криза монархічного режиму в Ірані?
2. Коли відбулася «біла революція»?
3. Розкрити суть реформ внутрішнього життя Ірану.
4. Чому в 70-х рр. XX ст. в країні посилювався опір іранського суспільства політиці соціальних реформ шаха?
5. Які причини і наслідки ісламської революції?
6. Охарактеризуйте діяльність аятоли Хомейні.
7. Коли відбувалася ірано-іракська війна?
8. Які наслідки ірано-іракської війни?
9. Проаналізувати реформи 90-х рр. XX ст. в Ірані.
10. Якими були стосунки між реформаторами і традиціоналістами в кінці 90-х рр. XX ст.?

Методичні рекомендації

Готуючись до семінарського заняття, перш за все, потрібно усвідомити, що у другій половині 40-х рр. XX ст. Іран став ареною гострої політичної боротьби, постійних змін урядів, заворушень та навіть спроб державних переворотів. Така ситуація склалася внаслідок суперництва за владу в країні кількох політичних сил. Далі слід з'ясувати поняття «біла революція», вказавши на те, що спираючись на фінансування від США, шахський уряд здійснив широку програму реформ внутрішнього життя країни та швидкої модернізації суспільного устрою. Потрібно простежити причини ісламської революції 70-х рр. XX ст., зауваживши, що саме європеїзація іранського суспільства викликала незадоволення серед населення. Щодо зовнішньої політики 80-х рр. XX ст., то варто зазначити, що найбільшим зовнішньополітичним конфліктом в історії Ісламської Республіки стала війна 1980–1988 рр. з Іраком, яка став затяжною і довготривалою. Вказати на наслідки цієї війни і подальше проведення реформ в іранському суспільстві, спрямовані на лібералізацію суспільного життя країни.

Рекомендована література

292, 294–299, 314, 318, 319, 425–437, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Семінарські заняття № 7.

Тема: Арабські країни та Близький Схід у другій половині XX – на початку XXI ст.
(2 години)

Мета: вивчити особливості соціально-економічного та політичного розвитку країн арабського та Близького Сходу у післявоєнний період; розкрити суть арабо-ізраїльського конфлікту; вказати на невирішені проблеми сучасності в арабських країнах та країнах Близького Сходу.

Зміст семінарського заняття

1. Утворення держави Ізраїль. Виникнення та поглиблення близькосхідної проблеми.
2. Соціально-економічний та політичний розвиток Єгипту в 50–80 рр. XX ст.
3. Сирія, Ірак, Алжир в 50–70 рр. XX ст.
4. Арабо-ізраїльські війни. Суть сіонізму.

5. Економічна та політична характеристика країн Близького Сходу в 70–90-х рр. XX ст.

6. Курдська проблема на сучасному етапі.

Понятійний апарат

Ліги арабських держав (ЛАД), всеарабський політичний пакт, Партія арабського соціалістичного відродження (БААС), арабський націоналізм, панарабська солідарність, Союз арабського Магрибу, Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), «нафтова війна», «Хагана», декларація Бальфура, Єврейське агенство, Семіраміс, резолюція № 181, «Джихад аль-Мукаддас» (Священна боротьба) та «Абталь аль-Ауда» (Герої повернення), Армія оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ), операція «Хірам», план «Йоав», Фалудзький котел, «Єврейський національний фонд», феддаїни, Організація визволення Палестини (ОВП), «шестиденна війна», «електронна війна», резолюція № 242, ФАТХ, «поле Доусона», «Чорний вересень», «вільні офіцери», «лінія Бар-Лева», Кемп-Девідська мирна угода, Інтифада, «Венеційська декларація», Лікуд, «плану Рейгана», «Ахіле Лауро», «війна каміння», ХАМАС («Ісламський рух опору», «Мужність»), Аль-Джихад, друга інтифада.

Завдання для обов'язкового виконання

1. Домашні завдання:

Внутрішня та зовнішня політика Саддама Хусейна.

2. Аудиторні завдання:

1. Вкажіть на особливості політичного та економічного розвитку арабських країн у повоєнний період.
2. Розкрийте суть арабо-ізраїльського конфлікту.
3. Коли було утворено державу Ізраїль?
4. Що таке «інтифада»?
5. Охарактеризуйте близькосхідний мирний процес у 90-х рр. XX ст.
6. Вкажіть на причини та наслідки громадянської війни в Лівані.

Методичні рекомендації

Вивчення теми потрібно розпочати з проблеми об'єднання арабських країн в єдине політичне утворення. Ще в ході Другої світової війни арабські країни зробили перші кроки до створення загальноарабського політичного об'єднання, ініціатором якого виступив Єгипет (в 1945 р. було створено Лігу арабських держав). Варто зазначити, що завершення Другої світової війни призвело до зростання в арабських країнах національної свідомості та політичної активності прихильників незалежності, а також посилення арабського національно-визвольного руху. Щодо економічного розвитку, то

для значної частини арабських країн у перші повоєнні десятиліття були характерні соціалістичні експерименти в економіці. Сучасна ж економічна модель багатьох арабських країн є багатоукладним поєднанням елементів державного капіталізму, вільного ринку, а подекуди і навіть патріархальних господарських відносин. Далі слід детальніше розглянути еволюцію арабо-ізраїльського конфлікту, вказавши на те, що арабо-палестинське протистояння стало найбільш масштабним конфліктом другої половини ХХ ст. Безперечно, що справедливе врегулювання арабо-ізраїльських суперечок повинно позитивно вплинути на нормалізацію міждержавних відносин у регіоні та світі.

Рекомендована література

236, 284, 286–291, 298, 300–303, 305–311, 315, 321–332, 406, 410–416, 447–452, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Семінарське заняття № 8.

Тема: Тропічна та Південна Африка в 1945 – на початку ХХІ ст.
(2 години)

Мета: розглянути основні тенденції розвитку африканських країн в другій половині ХХ ст.; встановити послідовність та специфіку деколонізації країн Африканського континенту; вказати на основні проблеми становлення державності та розвитку країн Африки у постколоніальний період.

Зміст семінарського заняття

1. Основні тенденції розвитку африканських країн у другій половині ХХ ст.

- Роль колоніальної Чорної Африки у післявоєнній світовій економіці. Зміни в характері колоніальної експлуатації.

- Розвиток визвольної боротьби та політика метрополій.

- Проголошення незалежності. Утворення незалежних держав. Ліквідація англійських, французьких, бельгійських, португальських володінь в Африці.

- Суспільно-політичні та соціально-економічні проблеми розвитку. Неоколоніалізм.

- Чорна Африка в 70–90 рр. ХХ ст.

- Країни Африки в системі міжафриканських і міжнародних відносин.

2. Ефіопія:

- Розвиток країни у післявоєнний період.
- Революція 1974 р. і повалення монархії.
- Розпад ефіопської держави.

3. Південно-Африканська республіка:

- Режим апартеїду.
- Політика уряду ПАР в 70-ті р. XX ст.
- На шляху створення нерасової демократичної держави.

4. Ліберія:

- Післявоєнний розвиток.
- Громадянська війна (1989–1991 рр.)

Понятійний апарат

«Чорна Африка», колективний колоніалізм, «Єврофрика», Умконто ве сизве, «Йдемо відкривати Анголу», АБАКО, «самокеровані території», стаття 76 Статуту ООН, Французький Союз, «постійна присутність», «робота, а не виборче право», статус провінцій, «рік Африки», бахуту, батутси, Пармехуту, Юпрона, «зона мовчання», Народний рух за звільнення Анголи (МПЛА), Фронт звільнення Мозамбіку (ФРЕЛІМО), Національний фронт звільнення Анголи (ФНЛА), Національного союзу за повну незалежність Анголи (УНІТА), апартхейд, Ланкастерська мирна угода, Народна організація Південно-Західної Африки (СВАПО), «африканський соціалізм», негритюд, панафриканізм, афро-азіатська солідарність, «камерунський соціалізм», «ліричний соціалізм», «гуманний соціалізм», «африканський Піночет», неокolonіалізм, «брудні» виробництва, агро-сировинний придаток, «структурне врегулювання», неоліберальні реформи, «афропесимізм», Організація африканської єдності, Браззавільське угруповання, Конференція по координації розвитку країн Півдня Африки (САДКК), руху несприєднання,

Завдання для обов'язкового виконання

1. Домашні завдання:

Рік Африки.

2. Аудиторні завдання:

1. Вкажіть на особливості політичного та економічного розвитку регіону у післявоєнний період.

2. В чому полягала суть проблеми державного будівництва?

3. Охарактеризуйте процес деколонізації Африканського континенту.

4. Проаналізуйте характер національно-визвольних рухів африканського населення.

5. В чому полягає суть апартеїду?

6. Дайте оцінку та зробіть порівняльну характеристику військових режимів в африканських країнах.

Методичні рекомендації

Тема даного семінарського заняття є складною і багатоплановою. Щоб знайти відповіді на всі поставлені проблемні питання, студенти повинні з'ясувати загальноісторичні процеси на Африканському континенті в зазначений період: активізація національно-визвольних рухів; поступова деколонізація; становлення державності і розвиток африканських країн у постколоніальний період. Слід зазначити, що першою від своїх африканських колоній відмовилася Франція, дещо складніше деколонізаційні процеси проходили в британських колоніях Центральної Африки, а останньою з європейських держав, що зберігала африканські колонії була Португалія, оскільки колоніалізм становив одну з основ ідеологічної доктрини. Потрібно вказати на низку проблем, які постали перед молодими незалежними африканськими державами: відсталість, недосконалість соціальної структури, переважна роль у суспільстві родоплемінних зв'язків, поширеність клановості та традиційних патріархально-патронажних стосунків, національна строкатість, локальні війни та етнічні конфлікти, проблеми державного будівництва. Роблячи висновки, студенти повинні зауважити, що сучасна Африка залишається одним із найбільш проблемних регіонів світу: у багатьох країнах спроби запровадження європейської моделі демократичного розвитку призводять до протилежних від очікуваних результатів – внутрішньополітичне напруження, розквіт корупції та економічний занепад.

Рекомендована література

82, 84, 212, 213, 215, 240, 241, 305, 306, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

3. САМОСТІЙНА ТА ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

3.1. Методичні рекомендації з організації самостійної роботи

Самостійна робота студентів має на меті більш глибоке засвоєння ними теоретичних та аналітичних основ курсу, розвиток творчого мислення, набуття навиків та вмінь у самостійному виборі різних методів пізнання. Самостійна робота тісно узгоджується зі змістом тем спецсемінару і проводиться за всіма основними темами.

Самостійна робота передбачає конкретні визначені викладачем питання теми, які студент готує самостійно. Наслідки самостійної роботи студенти викладають у рефератах, повідомленнях на семінарських заняттях, у співбесідах з викладачем, на консультаціях.

Працюючи самостійно, слід скористатися підручниками, посібниками, рекомендованою літературою, науково-довідниковими виданнями, можливостями Інтернету. Обов'язковою умовою самостійної роботи є застосування знань, набутих при вивченні інших тем курсу, а також інших історичних дисциплін. Важливим є посилення на історичні джерела та наукову літературу.

В процесі самостійної роботи слід проявляти творчість і вміння відстоювати власну точку зору.

3.2. Зміст самостійної та індивідуальної роботи

Тема 1. Країни Сходу після Другої світової війни – на початку ХХІ ст. «Біла революція» в Ірані.

План

1. Іран після Другої світової війни.
2. Реформи 1963 р. в Ірані.
3. Наслідки «білої революції», її вплив на подальший розвиток країни.

Понятійний апарат

«Біла революція», ісламські екстремісти, Мухаммед Мосаддик, «корпус просвітництва», таємна поліція САВАК, аятолла Хомейні.

Методичні поради

Вивчення цієї теми слід розпочати з висвітлення суспільно-політичних процесів на території Ірану у післявоєнний період: постійні зміни урядів, заворушення та спроби державних переворотів, суперництво за владу прихильників партії Туде, лівих націоналістів та ісламських екстремістів; національні рухи азербайджанців та курдів. Студенти повинні зазначити, що це був період політичної нестабільності (50–60-ті рр. XX ст.).

Далі слід зупинитися на питанні про проведення широкої програми реформ внутрішнього життя країни та швидкої модернізації суспільного устрою, що отримали згодом назву «білої революції». Перерахувати і розкрити суть реформ: земельної (аграрної), націоналізації лісів; продажу державних фабрик і заводів; зміни закону про вибори до парламенту; створення «корпусу просвітництва» для ліквідації неписьменності. Слід підкреслити, що разом з реформами уряд Ірану демонстрував бажання покінчити з традиційним для країни казнокрадством та корупцією.

Питання для самоконтролю

1. Що являла собою «біла революція»?
2. Розкрити суть реформ внутрішнього життя Ірану.
3. Дати характеристику розвитку Ірану в 50–60-х рр. XX ст.

Рекомендована література

292, 294–299, 314, 318, 319, 425–437, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Тема 2. Національно-релігійні відносини в Індії в 80–90-х рр. XX ст.

План

1. Державний розвиток Індії в 80–90-х рр. XX ст.
2. Зіткнення між індусами та мусульманами на етнічному ґрунті.
3. Регіональні сепаратистські рухи 90-х рр. XX ст.

Понятійний апарат

Сепаратистський рух, сикхи, тамільська меншість, сингалізька більшість, ультранационалістична паніндуїстська партія «Бхаратія джаната».

Методичні поради

Розглядаючи тему, слід зазначити, що 80-ті рр. XX ст. були позначені постійними етнорелігійними конфліктами. Найбільшу проблему індійського

уряду в першій половині 80-х рр. XX ст. становив сепаратистський рух у Пенджабі. Студенти повинні детально розглянути особливості правління І. Ганді; зупинитися на висвітленні питання про врегулювання найбільшої проблеми індійського уряду в першій половині 80-х рр. XX ст. – сепаратистського руху. Далі слід розкрити питання про зіткнення між індусами та мусульманами; про кампанію бомбових терористичних актів, розпочатих сикхами проти індуського цивільного населення (1984 р.). Студенти повинні звернути увагу на низку заходів, які здійснив індійський уряд для виділення в окремі адміністративні території зон розселення незадоволених існуючим адміністративним поділом національних та релігійних груп. Розкрити суть регіональних сепаратистських рухів 90-х рр. XX ст. (ультранационалістична паніндуїстська партія «Бхаратія джаната»). Звернути увагу на новий курс уряду прем'єр-міністра А. Б. Ваджаї, спрямований на розбудову військової промисловості та петретворення Індії у світову наддержаву. Кашмірська криза 1999 р., нормалізація міждержавних стосунків.

Питання для самоконтролю

1. Що становило найбільшу проблему індійського уряду в першій половині 80-х рр. XX ст.?
2. Які було застосовано заходи щодо врегулювання етнорелігійних конфліктів в Індії?

Рекомендована література

14, 215–216, 235, 216, 316, 359–385, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Тема 3. Радянсько-китайські відносини в 60–80-х рр. XX ст.

План

1. Зміна курсу керівництва КПК у внутрішній та зовнішній політиці після Другої світової війни.
2. Радянська допомога у соціалістичному розбудовуванні КНР.
3. Погіршення стосунків між СРСР і Китаєм в кінці 60-х – на початку 80-х рр. XX ст.

Понятійний апарат

«Великий стрибок», «культурна революція», хунвейбіни, «цзаофани» («бунтівники»)

Методичні поради

Вивчення питання слід розпочати з розгляду китайсько-радянської угоди про дружбу, співпрацю і взаємодопомогу 1950 р., яку було підписано у Москві. Далі слід вказати, що за десять років СРСР надав Китаю допомогу у будівництві 250 великих об'єктів, кредити на суму 2 мільярди доларів. Розглядаючи питання про погіршення стосунків між країнами, варто проаналізувати зміни у внутрішній та зовнішній політиці КНР в 60–70-х рр. XX ст.: «великий стрибок», «культурна революція». В розрізі цих подій вказати на причини та наслідки погіршення китайсько-радянських стосунків, яке супроводжувалося розпалюванням китайським керівництвом конфлікту з СРСР (в 60-х рр. XX ст. відбувся розрив у радянсько-китайських відносинах і розпочався процес зближення КНР з країнами Заходу). Зазначити, що в 1965 р. розпочалися чистки в китайській армії за підозрою у співпраці з СРСР; у 1967 р. у Пекіні «хунвейбіни» розгромили посольство СРСР; в 1969 р. відбулася збройна сутичка на кордоні СРСР в районі острова Даманський на р. Уссурі і в Джунгарському проході на кордоні Синьцзян-Уйгурського автономного округу. Повернувшись до своєї давньої політики протистояння із СРСР, у 1980 р. КНР відмовилася продовжити термін радянсько-китайської угоди 1950 р. і приєдналася до бойкоту Московської Олімпіади.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягала суть «великого стрибка»?
2. Вказати на причини та наслідки погіршення радянсько-китайських стосунків.
3. Проаналізувати основні збройні конфлікти 60-х рр. XX ст. між КНР і СРСР.
4. Вказати на причини відмови Китаєм продовжити термін мирного договору 1950 р.

Рекомендована література

2, 4, 5, 45–50, 54–58, 66, 87–95, 102, 103, 128–199, 201, 225, 233, 283, 293, 336, 342, 353–358, 387–398, 417, 418, 469, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Тема 4. Роль армії у внутрішньополітичному житті Туреччини після Другої світової війни.

План

1. Туреччина під час правління Демократичної партії.
2. Туреччина в 60–70-х рр. XX ст.
3. Туреччина в 80–90-х рр. XX ст.

Понятійний апарат

«Моссад», А. Мендерес, «процес 167-ми», два крила – «офіцерське» і «генеральське», Ісмет Іненю.

Методичні поради

Вивчаючи тему, студенти повинні спершу охарактеризувати політичне становище Туреччини у післявоєнний період, вказуючи на те, що роль армії у внутрішньополітичному житті Туреччини була особливою протягом декількох післявоєнних десятиліть. Зазначити, що в 1947 р. було підписано угоду між США і Туреччиною про надання останній військово-технічної допомоги; 1951 р. – вступ Туреччини в НАТО. З 50-х років XX ст. розпочинається створення системи військових баз, варто вказати на те, що на 1960 р. чисельність власної армії сягнула півмільйона солдат. Охарактеризувати переворот 1960 р., вказати на наслідки. Охарактеризувати переворот 1980 р., вказати на наслідки (створення Ради національної безпеки). З'ясувати, чому 1983 р. виявився переломним і військові поступово почали відновлювати політичні свободи в країні.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризувати політичне становище Туреччини у післявоєнний період.
2. Вказати на особливу роль армії у внутрішньополітичному житті країни протягом декількох десятиліть.
3. Які були причини і наслідки переворотів 1960 і 1980 рр.?
4. Коли було створено РНБ (Раду національної безпеки)?

Рекомендована література

292, 294–299, 314, 318, 319, 425–437, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

Тема 5. Економічний розвиток Японії в 60–90-х рр. XX ст.

План

1. Стрімкий економічний розвиток Японії в 60–70-х рр. XX ст.

2. Японо-американські стосунки в 80–90-х рр. XX ст. «Економічні війни».
3. Фінансова криза 1997 р., її наслідки.

Понятійний апарат

«Спільний ринок», «японське економічне диво», «економічна війна», «Хейсей» («Досягнення загального миру»).

Методичні поради

Розгляд даної теми слід розпочати із визначення причин стрімкого економічного зростання Японії. Зауважити, що економіка часів уряду Танаки (1972–1974) отримала назву «золотого віку сучасної Японії». Далі студенти повинні звернути увагу на той факт, що в кінці 70-х–на початку 80-х рр. XX ст. економіка Японії зміцнилася настільки, що країна змогла розпочати «економічні війни» – пряму боротьбу за ринки збуту в США. США на той час були головним торгівельним партнером Японії. Далі слід прослідкувати процес сповільнення темпів приросту японського ВВП у 90-х рр. XX ст. Охарактеризувати причини фінансової кризи 1997 р.: закриття Токійської фондової біржі, ліквідація наслідків фінансової кризи власними силами.

Питання для самоконтролю

1. Розкрити суть «японського економічного дива».
2. Дати характеристику японо-американським відносинам у післявоєнний період.
3. Що таке «економічні війни»?
4. Якими були причини та наслідки фінансової кризи 1997 р.?

Рекомендована література

108–118, 208, 450, 51, 59, 96, 97, 98, 104, 213, 337, 351, 440, 441.

3.3. Тематика рефератів і методичні рекомендації до них

Написання рефератів. Навчальний реферат – це письмова робота, в якій у стислій формі на основі опрацювання наукової та методичної літератури розкривається конкретна проблема чи окремий аспект теми дисципліни.

Реферат складається з плану і таких складових частин: вступ, основна частина (включає розділи і підрозділи), висновки, список використаних джерел і літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, її значення для поглибленого опанування програмного матеріалу, визначається мета та дослідницькі завдання реферату, об'єкт дослідження, загальні методи розкриття теми.

Основна частина може складатися з кількох розділів. В одному з них, як правило, розглядаються рівень дослідженості, характеризуються різні точки зору на проблему. В інших розділах розкривається зміст обраної теми, подається опис та аналіз опрацьованого матеріалу, оцінка тих чи інших процесів і явищ, робляться узагальнення щодо окремих аспектів проблеми.

Важливою структурною частиною реферату є висновки. В них лаконічно, без аналізу і обґрунтування робляться узагальнення і формулюються результати виконаної роботи. Висновки засвідчують здатність студента до самостійних узагальнень.

В кінці реферату наводиться список використаної літератури та джерел. Студенти можуть використовувати рекомендовану викладачем літературу, а також самостійно добирати літературу до досліджуваної теми.

Оформлення реферату. Обсяг реферату 10–15 сторінок. Подається у друкованому вигляді. Розмір лівого поля до 30 мм, правого, верхнього та нижнього – 1,5 мм.

Тема 1: Гандізм – Суспільно-політичне і релігійно-філософське вчення

Методичні рекомендації

Ганді Мохандос Карамчанд – один із лідерів індійського національно-визвольного руху, його ідеолог, безпосередньо керував антиколоніальною боротьбою індійського народу. Гандізм – вчення, розроблене Махатмою Ганді, яке стало ідеологією індійського національно-визвольного руху. Головні принципи і риси: досягнення незалежності мирними, ненасильницькими засобами, шляхом залучення до боротьби широких верств населення; ідеалізація старовини, апеляція до релігійних почуттів народу, боротьба з кастовою нерівністю.

1. Індонезія в другій половині XX ст.: становлення основ державності

Методичні рекомендації

Особливість політичного розвитку Південно-Східного регіону Азії полягає в тому, що після капітуляції Японії його буквально поглинула хвиля визвольних революцій. В Індонезії ж ще до капітуляції Японії її лідер Ахмед Сукарно виклав 1 червня 1945 р. свої «п'ять принципів» майбутньої незалежної індонезійської держави: «націоналізм», «інтернаціоналізм», «демократія», «всезагальний благоустрій», «віра в Бога». Ці принципи були включені до конституції Республіки Індонезія і зберігали свою значимість аж до кінця XX ст.

2. Сучасні гострі проблеми в країнах Латинської Америки

Методичні рекомендації

Розглядаючи тему, слід зазначити, що сучасні проблеми існування і розвитку всього людства полягають у запобіганні світової термоядерної війни і забезпеченні миру для всіх народів; подоланні розриву в рівні соціально-економічного розвитку між розвиненими країнами і тими, що розвиваються, подоланні голоду, убогості і неписьменності; регулюванні стрімкого зростання населення в країнах, що розвиваються; запобіганні катастрофічному забрудненню навколишнього середовища; забезпеченні людства необхідними ресурсами. Слід зауважити, що глобальні проблеми породжені протиріччями суспільного розвитку, масштабами впливу діяльності людства на навколишній світ і пов'язані також із нерівномірністю соціально-економічного і науково-технічного розвитку країн та регіонів. Розв'язання глобальних проблем вимагає розгортання міжнародного співробітництва. Проаналізувати детально гострі проблеми розвитку країн Латинської Америки: уповільнення темпів економічного розвитку, зростання безробіття, інфляції, посилення корупції, мафії, створення нелегальних виробництв (наприклад, наркотиків – яскравий приклад – Колумбія).

3. Рік Африки

Методичні рекомендації

Проблема деколонізації Африки та 1960 р. як кульмінаційного моменту у визначеному процесі є надзвичайно актуальною, адже у післявоєнний період склалися всі об'єктивні і суб'єктивні умови розвитку африканських країн як незалежних і самобутніх. Настав період звільнення Африканського континенту від європейського колоніалізму та здобуття цими країнами можливості самостійного розвитку. Слід вказати на те, що процес деколонізації Африки можна поділити на два етапи:

1.) з середини 50-х – до середини 60-х рр. XX ст. – поява незалежних держав у Північній і Тропічній Африці;

2.)1975–1990 рр. – завершення деколонізації півдня Африки.

Розвиток національно-визвольних рухів на території африканських держав спричинив звернення уваги на процеси, що відбувалися з боку світової громадськості. 1960 рік був названий «Роком Африки» внаслідок того, що протягом цього року сімнадцять африканських країн стали незалежними. В 1960 р. було проголошено Декларацію ООН про надання незалежності колоніальним країнам і народам.

4. Панідеології в сучасних країнах Сходу

Методичні рекомендації

В ідеологічній і політичній боротьбі в афро-азійських країнах досить широко використовується наднаціональна ідеологія, або панідеології (панісламізм, пантюркізм, панарабізм, сіонізм). Вони возвеличують єдність великих суспільних утворень на територіальній, расовій, етнокультурній і релігійній основі. Майже всі вони зародилися у першій половині XX ст., а з часом отримали нові акценти, новий зміст і функції. Варто проаналізувати кожен з панідеологій, вказати на їх специфічні особливості.

3.3. Тематика рефератів з курсу

1. Роль Індії в міжнародній політиці після Другої світової війни: шлях до статусу ядерної держави.
2. Війни у В'єтнамі (1945–1975 рр.): боротьба за незалежність та міжнародні наслідки.
3. Китайсько-американські відносини (1949–2024 рр.): конфронтація, співпраця та стратегічні виклики.
4. Ісламська революція в Ірані 1979 р.: історичні передумови та глобальні наслідки.
5. Афганістан між СРСР, США та Талібаном: аналіз військових та політичних конфліктів (1979–2024 рр.).
6. Китайська програма «Один пояс – один шлях» як стратегічний інструмент міжнародного впливу.
7. Корейська проблема у XXI ст.: можливості мирного врегулювання конфлікту.
8. Розвиток Японії після Другої світової війни: від руїн до глобальної економічної потуги.
9. Конфлікт між Тайванем і Китаєм у XXI ст.: історичний контекст та сучасні виклики.
10. Арабська весна 2010–2012 рр.: причини, хід подій та наслідки для Близького Сходу.
11. Деколонізація Африки у 1950 – 1970-х рр.: боротьба за незалежність та її наслідки.
12. Геноцид у Руанді 1994 р.: передумови, перебіг та міжнародна реакція.
13. Апартеїд у Південній Африці (1948–1994 рр.): політика расової сегрегації та її подолання.
14. Роль ООН у врегулюванні африканських конфліктів (1960–2024 рр.): досягнення та провали.
15. Вплив Китаю на економіку Африки у XXI ст.: співпраця чи неоколоніалізм?
16. Політичні перевороти в Африці у другій половині XX ст.: головні тенденції та наслідки.
17. Африканський Союз у XXI ст.: чи здатний він забезпечити стабільність на континенті?
18. Сомалійські пірати у XXI ст.: історичні причини та сучасний стан проблеми.
19. Громадянська війна в Судані (1955–2024 рр.): етнічний та політичний контекст.

20. Французький вплив у постколоніальній Африці: політика «Франсафрики» у XXI ст.
21. Кубинська революція 1959 р.: вплив на Латинську Америку та міжнародні відносини
22. Операція «Кондор» (1970–1980-ті рр.): боротьба з лівими рухами в Латинській Америці
23. Політика США щодо Латинської Америки після 1945 р.: від «доктрини Монро» до сучасності.
24. Венесуельська криза 2013–2024 рр.: економічні, політичні та соціальні наслідки.
25. Мексиканська нарковійна у XXI ст.: причини, наслідки та міжнародний контекст.
26. Фідель Кастро та його роль у світовій політиці XX ст.
27. Колумбія та угода з FARC (2016 р.): кінець громадянської війни чи тимчасове перемир'я?
28. Соціальні протести у Латинській Америці (2019–2024 рр.): боротьба за демократію чи криза влади?
29. Роль Бразилії в економічній інтеграції Латинської Америки у XXI ст.
30. Зміни клімату та їхній вплив на Амазонію: історичний аналіз екологічної кризи.

3. 4. Тематика курсових робіт та методичні рекомендації до їх виконання

1. Деколонізація в Азії після Другої світової війни: роль міжнародних організацій та супердержав.
2. Японське економічне «диво» (1950 – 1990-ті рр.): причини та наслідки для світової економіки.
3. Китайська культурна революція (1966–1976 рр.): соціальні, економічні та політичні наслідки.
4. Конфлікт на Корейському півострові: історичні передумови, перебіг та перспективи врегулювання.
5. Політика реформ Дена Сяопіна в Китаї (1978–1997 рр.): економічні та соціальні трансформації.
6. Роль Індії в міжнародній політиці XXI ст.: між Заходом, Росією та Китаєм.
7. Війни у В'єтнамі (1945–1975 рр.): колоніальна спадщина та вплив Холодної війни.
8. Ісламська революція в Ірані 1979 р.: передумови, наслідки та вплив на світову геополітику.
9. Арабська весна (2010–2012 рр.): вплив на політичні режими Близького Сходу.
10. Роль Китаю у світовій політиці у 2000–2024 рр.: стратегія «Один пояс – один шлях».
11. Талібан і політичний ландшафт Афганістану (1996–2024 рр.): між ісламізмом та глобальними викликами.
12. Розвиток цифрових технологій в Азії: Японія, Китай, Південна Корея та Індія у XXI ст.
13. Японська «м'яка м'яка сила» в глобальному просторі: аніме, поп-культура та дипломатія..
14. Конфлікт між Тайванем і КНР у XXI ст.: економічний, військовий та політичний аспекти.
15. Кашмірський конфлікт між Індією та Пакистаном (1947–2024 рр.): історичний контекст та перспективи врегулювання.
16. Декolonізація Африки в 1950–1970-х рр.: соціально-економічні виклики нових держав.
17. Апартеїд у Південній Африці (1948–1994 рр.): боротьба за рівноправність та політика Нельсона Мандели.
18. Геноцид у Руанді 1994 р: причини, перебіг та міжнародна реакція.
19. Політичні перевороти в Африці у другій половині XX ст.: головні тенденції та наслідки.

20. Роль Африканського Союзу у стабілізації конфліктів на континенті у XXI ст.
21. Вплив Китаю на економіку Африки у 2000–2024 рр.: новий колоніалізм чи взаємовигідна співпраця?
22. Сомалійські пірати у XXI ст.: історичні корені та заходи боротьби з морським тероризмом.
23. Громадянська війна в Судані (1955–2024 рр.): конфлікт між Північчю та Півднем.
24. Французький вплив у постколоніальній Африці: політика «Франсафрики» у XXI ст.
25. Енергетична криза та майбутнє африканських країн у світовій економіці.
26. Джихадистські рухи в Африці у XXI ст.: «Боко Харам» і «Аль-Шабаб».
27. Демографічний вибух в Африці: виклики та можливості економічного розвитку.
28. Роль ООН у врегулюванні африканських конфліктів у XXI ст.: успіхи та провали.
29. Сучасні екологічні виклики Африки: зміна клімату та боротьба з опустелюванням.
30. Політичні трансформації в Ефіопії у 2018–2024 рр.: від автократії до демократії?
31. Кубинська революція (1959 р.): її вплив на Латинську Америку та світ.
32. Операція «Кондор» (1970-ті – 1980-ті рр.): міжнародна змова проти лівих рухів у Латинській Америці.
33. Політика США щодо Латинської Америки після Другої світової війни: від «доктрини Монро» до сучасності.
34. Бразилія у XXI ст.: шлях від економічного зростання до політичної нестабільності.
35. Венесуельська криза (2013–2024 рр.): історичні причини та міжнародні наслідки.
36. Наркокартелі в Латинській Америці: їхній вплив на політику та економіку у 1980–2024 рр.
37. Фідель Кастро та його роль у світовій політиці XX ст.
38. Мексиканська нарковійна: історія та сучасність (2000–2024 рр.).
39. Політика лівих урядів у Латинській Америці (2000–2024 рр.): Болівія, Венесуела, Чилі.
40. Колумбія та підписання мирної угоди з FARC (2016 р.): чи можливий тривалий мир?

41. Мігрантська криза у Центральній Америці: соціально-економічні причини та політичні наслідки.
42. Демократичні трансформації в Аргентині у XXI ст.: виклики та досягнення.
43. Сучасні соціальні протести у Чилі та Перу (2019–2024 рр.): причини та наслідки.
44. Економічний вплив Бразилії на регіон Латинської Америки у XXI ст.
45. Зміни клімату та їхній вплив на Амазонію: історична перспектива та сучасні виклики.

Методичні рекомендації по написанню курсових робіт.

Згідно з навчальним планом з курсу «Новітня історія країн Азії, Африки та Латинської Америки (1945–2024 рр.)» передбачено виконання курсової роботи. Написання курсової роботи є важливим моментом у вивченні курсу, оскільки дає студентові можливість достатньо глибоко вивчити і дослідити одну із ключових проблем даного курсу.

Першим кроком до написання курсової роботи є вибір теми дослідження. Під час вибору теми студент керується власними науковими інтересами, цілями і прихильностями. Однак при цьому слід враховувати такі важливі фактори, як актуальність теми, її важливість, науково-теоретичне, практичне, пізнавальне значення, наявність джерел і можливість їх використання, стан розкриття даного питання в історичній літературі. Роботу над обраною темою слід розпочинати з опрацювання літератури, яка є в наявності в доступних бібліотеках. Далі потрібно скласти план дослідження. Після цього слід систематизувати матеріал у відповідності з планом роботи, який заздалегідь повинен бути затверджений у керівника курсового проекту. Зібравши джерельний і критичний матеріал, студент приступає до написання курсової роботи.

У вступові необхідно сформулювати актуальність, мету, завдання, хронологічні та територіальні рамки дослідження, проаналізувати історіографію та джерельну базу по даній темі, вказати на структуру роботи. За об'ємом курсова робота не повинна перевищувати встановлені норми – 25–30 сторінок, оскільки занадто великий об'єм свідчить про невміння синтезувати матеріал, про те, що автор переписує цілі сторінки з літератури, що абсолютно недопустимо. Науковий апарат роботи передбачає необхідність посилань на використану літературу і джерела. В кінці роботи надається загальний список використаних джерел та літератури.

Теми курсових робіт затверджуються на кафедрі. Тут же визначається і науковий керівник. Завершена курсова робота подається в одному примірнику на кафедру. Науковий керівник готує відгук на курсову роботу, після цього вона приймається до захисту. Захист курсової роботи відбувається публічно в спеціально створеній комісії. Рішення про оцінку комісія приймає на закритому засіданні. Після захисту курсова робота залишається на кафедрі.

3.5. Індивідуальні навчально-дослідницькі завдання.

Завдання до контурних карт

Завдання 1.

Індія після Другої світової війни

Позначте Британські володіння на 1946 р.

Відмітьте територію Джамму і Кашміру, спірну територію між Індією та Пакистаном.

Покажіть демаркаційну лінію між Індією та Пакистаном у Кашмірі встановлену у 1949 р.

Позначте територію Пакистану до 1971 р.

Позначте райони в яких відбулися збройні конфлікти на китайсько-індійському кордоні в 1959, 1962 рр.

Завдання 12.

Арабо-Ізраїльські війни

Позначте на карті кордони території єврейської держави.

Позначте на карті кордони території арабської держави

Позначте на карті зону під міжнародним контролем

Позначте кордони Ізраїлю на 1949 р.

Вкажіть напрям арабського наступу.

Вкажіть напрямки наступу ізраїльських військ у бойових діях на Голанських висотах під час другої арабо-ізраїльської війни.

Вкажіть напрямки наступу ізраїльських військ у бойових діях на західному березі р. Йордан під час другої арабо-ізраїльської війни.

Позначте райони розташування йорданських військ у бойових діях на західному березі р. Йордан під час другої арабо-ізраїльської війни.

Вкажіть напрямки наступу ізраїльських військ у бойових діях на Синайському півострові під час другої арабо-ізраїльської війни.

Позначте межі просування єгипетських військ на 8.10. 1973 у бойових діях на Синайському півострові під час третьої арабо-ізраїльської війни.

Позначте лінію припинення вогню на 24.10. 1973 у бойових діях на Синайському півострові під час третьої арабо-ізраїльської війни.

Завдання 3. Афганська війна

Вкажіть райони компактного проживання пуштунів на території Афганістану.

Вкажіть райони компактного проживання таджиків на території Афганістану.

Вкажіть райони компактного проживання хазарейців на території Афганістану.

Вкажіть райони компактного проживання узбеків на території Афганістану.

Вкажіть основні напрямки вводу радянських військ на територію Афганістану в 1979 р.

Позначте райони зосередження радянських військ (т. зв. зони відповідальності).

Завдання 4. Ірано-іракська війна

Позначте території на яких проживають курди

Арабські райони на території Іраку

Шийтські райони на території Іраку

Нафтові райони на території Ірану та Іраку

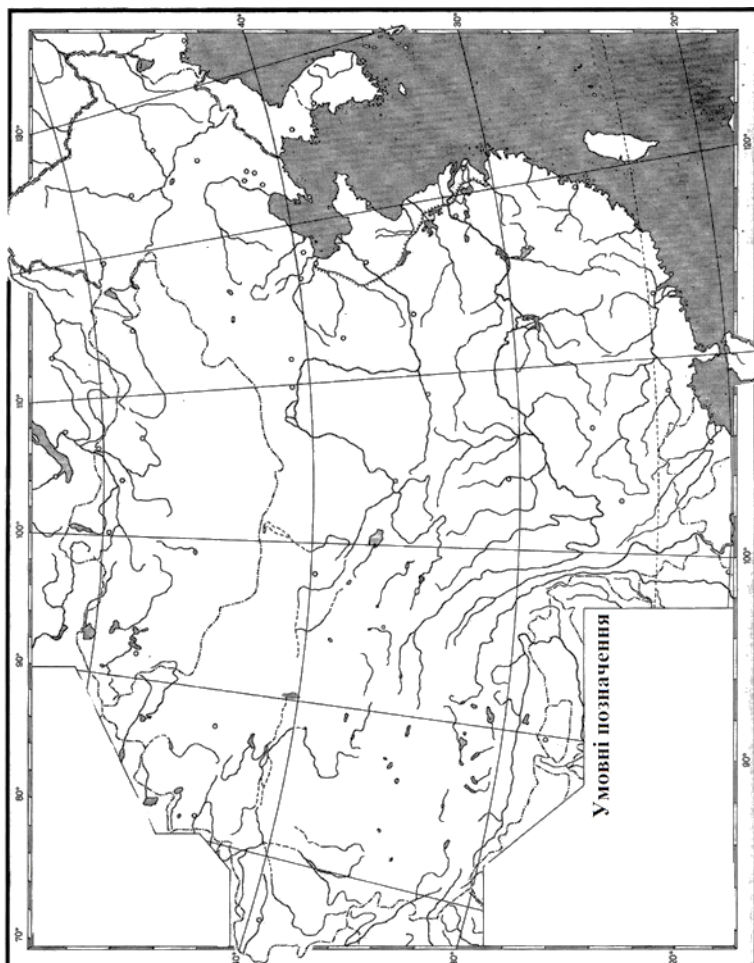
Покажіть райони розташувань іранських та іракських військ напередодні війни.

Позначте 4 суперечливі райони на ірано-іракському кордоні.

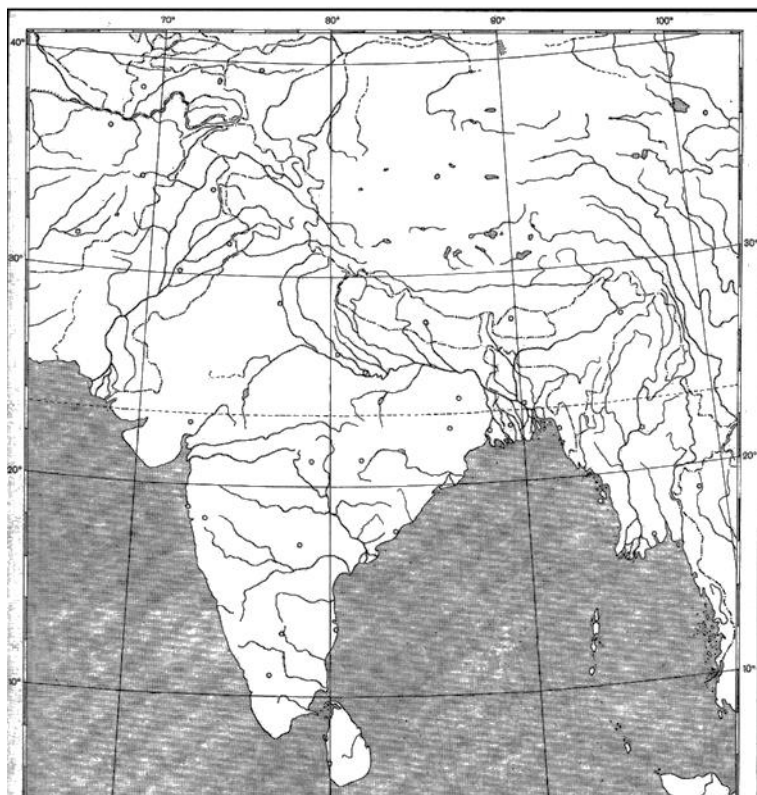
Позначте становище військ на кінець листопада 1990 р.

Дидактичне забезпечення самостійної роботи студентів

Центральна та Східна Азія

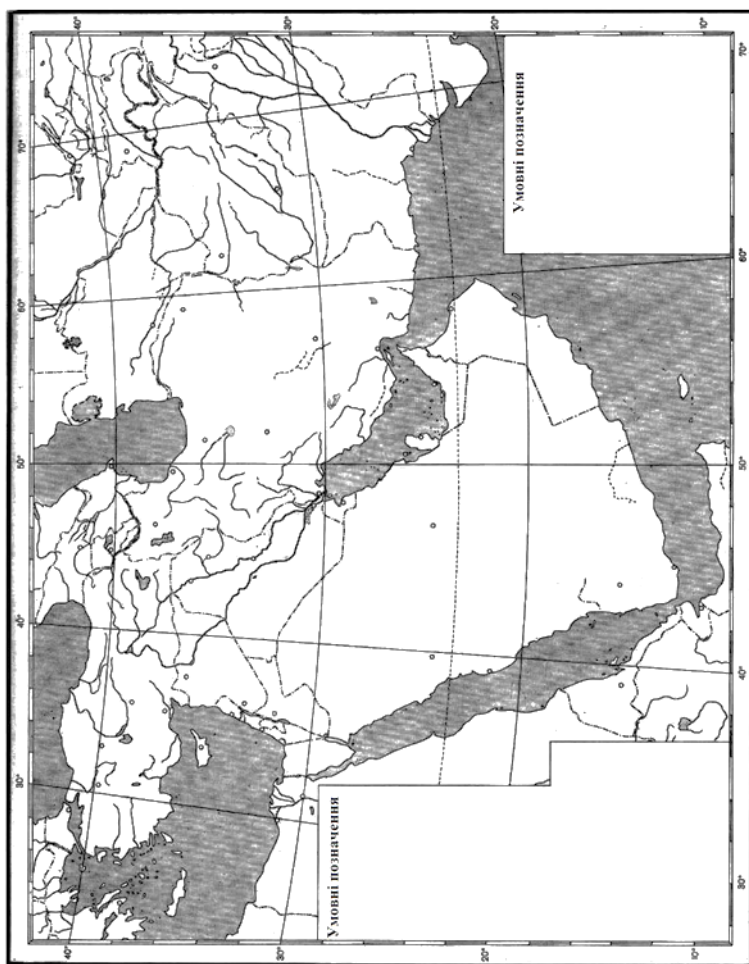

Південна Азія

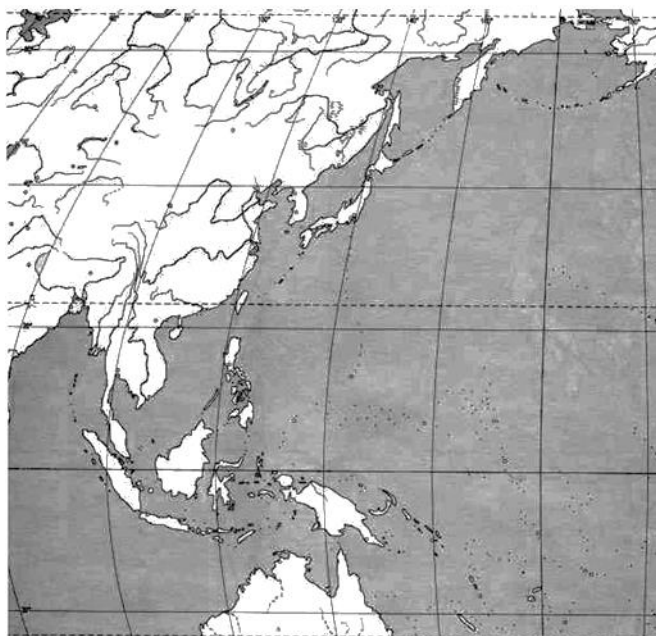

Умовні позначення

Західна Азія

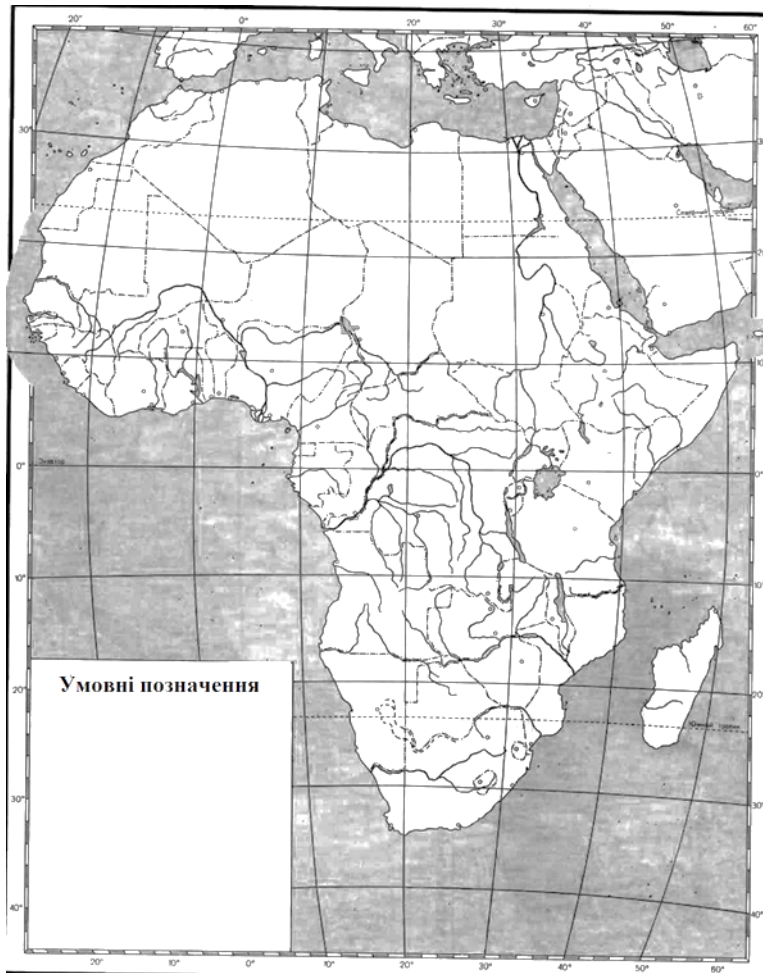
Тихоокеанський регіон

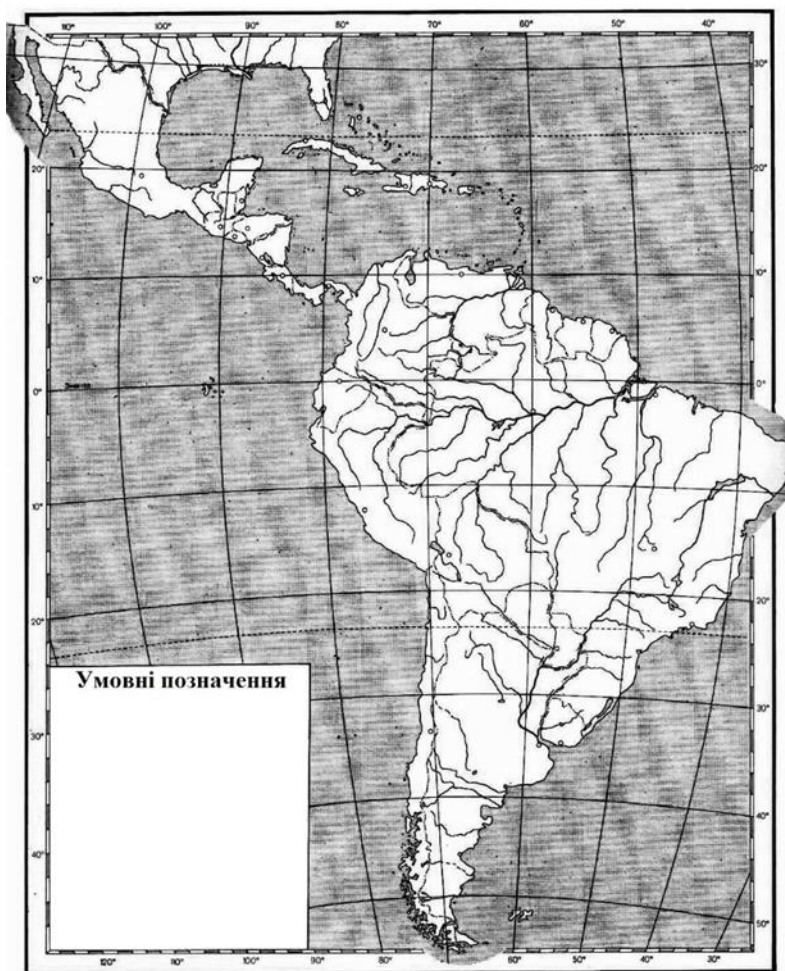
Умовні позначення

Африка

Латинська Америка

4. КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

4.1. Питання для самоконтролю

1. Японія в умовах окупаційного режиму США (1945–1952 рр.).
2. Японія в 50 – 70-і рр. XX ст. Причини бурхливого економічного розвитку.
3. Японія на сучасному етапі розвитку.
4. Афганістан після Другої світової війни – на початку ХХІ ст.
5. Квітнева революція 1978 р. в Афганістані. Проголошення ДРА.
6. Втручання іноземних держав у внутрішньополітичні справи Афганістану в кінці 70 – 80-х рр. XX ст.
7. Утворення держави Пакистан. Перше десятиріччя розвитку країни (1947–1958 рр.)
8. Становлення основ пакистанської державності у другій половині XX ст.
9. Прихід військових до влади в 1956 р. в Пакистані.
10. Пакистан в період президентства З. А. Бхутто. Конституція 1973 р.
11. Особливості розвитку Пакистану на сучасному етапі.
12. Утворення республіки Бангладеш. Конституція 1972 р.
13. Особливості політичного розвитку Республіки Бангладеш на сучасному етапі.
14. Громадянська війна у Китаї 1945–1949 рр. Проголошення КНР.
15. Економічні та внутрішньополітичний розвиток КНР в 1949–1957 рр. «Великий стрибок».
16. «Культурна революція» 1966–1976 рр. у Китаї
17. Розвиток КНР з кінця 70-х рр. XX ст.
18. Зовнішня політика Китаю у 80 – 90-х рр. XX ст. Нормалізація китайсько-радянських відносин.
19. Розвиток Китаю на сучасному етапі.
20. Тайванська проблема на сучасному етапі.
21. Виникнення та ускладнення близькосхідної проблеми.
22. Утворення держави Ізраїль.
23. Арабо-ізраїльські війни, їх наслідки.
24. Арабо-ізраїльська війна 1948–1949 рр., її наслідки.
25. Друга арабо-ізраїльська війна 1967 р., її наслідки.
26. Політичний та економічний розвиток Ізраїлю у 80 – 90- рр. XX ст.
27. Туреччина в 1945–1960 рр.

28. Економічний та політичний розвиток Туреччини після перевороту 1960 р.
29. Економічні перетворення в Туреччині в 80-х рр. XX ст. Політична діяльність Тургута Озала.
30. Війна в Індокитаї 1946–1954 рр.
31. Розкол В'єтнаму. Особливості розвитку ДРВ і республіки В'єтнам (1954–1961 рр.)
32. Американо-в'єтнамська війна. Паризькі угоди 1973 р.
33. В'єтнам на шляху реформ (середина 80-х – 90-ті рр. XX ст.)
34. Індія після Другої світової війни.
35. Суть «індійського соціалізму».
36. Політичний та економічний розвиток Індії в 80 – 90-х рр. XX ст.
37. Особливості розвитку малих країн Південної Азії (Шрі-Ланка, Мальдіви, Непал, Бутан (1945–2009 рр.)
38. Таміло-сінгальський конфлікт на о. Шрі-Ланка в кінці XX ст.
39. Розкол Кореї 1945 р., його наслідки.
40. Корейська війна 1950–1953 рр., її наслідки.
41. Корейський півострів в кінці XX – на початку XXI ст.
42. Економічний та політичний розвиток Ірану в другій половині XX ст.
43. «Біла революція» в Ірані, внутрішньополітичний розвиток країни в 1978–1997 рр.
44. Ірано-іракська війна 1980–1988 рр. Національно-визвольний рух курдів.
45. Розвиток Ірану на сучасному етапі.
46. Курдська проблема на сучасному етапі.
47. Деколонізація Африканського континенту.
48. Громадянська війна 1991–1998 рр. у Сомалі: дезінтеграція країни.
49. Країни Тропічної та Південної Африки в другій половині XX ст.
50. Країни Магрибу на сучасному етапі розвитку.
51. Суть політичних змін в ПАР з кінця 80-х рр. XX ст. Режим Апартеїду.
52. Країни Південно-Східної Азії в другій половині XX – на початку XXI ст.
53. Перемога національно-визвольних сил країн Південно-Східної Азії після Другої світової війни.
54. Інтеграційні процеси в Південно-Східній Азії. Створення та діяльність АСЕАН.
55. Нові індустриальні країни в Азії.
56. Становище Камбоджі та Лаосу в другій половині XX ст.: поворот до ринкової економіки.
57. Державний переворот 1970 р. у Камбоджі. Кхмерська республіка.

- 58. Камбоджа в 1989–1998 рр. Відновлення монархії.
- 59. Гватемальська революція 1944–1954 рр.
- 60. Нікарагуанська революція 1978–1979 рр.
- 61. Центральноамериканські республіки в останній чверті XX ст.
- 62. Латинська Америка в другій половині 50-х – першій половині 70-х рр. XX ст. Кубинська революція.
- 63. Неоліберальний варіант модернізації: військові режими 70 – 80-х рр. XX ст. в Латинській Америці.
- 64. Суецька криза 1956 р.
- 65. Ірак в кінці – на початку XXI ст. Правління Саддама Хусейна.

4.2. Тести для поточного контролю

1. Вкажіть на основні тенденції розвитку країн Азії у другій половині XX ст.
2. Які мала наслідки громадянська війна у Китаї в 1946–1949 рр.?
3. Коли було утворено КНР?
4. Розкрийте суть першої п'ятирічки 1953–1957 рр.
5. Що таке «великий стрибок»? Розкрийте суть і наслідки.
6. Які напрямки зовнішньої політики КНР в кінці 50-х–середині 60-х рр. XX ст.?
7. Розкрийте суть «культурної революції» (1966–1976 рр.)
8. Що сприяло погіршенню радянсько-китайських відносин в 60-х рр. XX ст.?
9. Чому відбулося американо-китайське зближення у 70-х рр. XX ст.?
10. Охарактеризуйте суть реформ, проведених після смерті Мао Цзедун.
11. Коли відбулася нормалізація китайсько-радянських відносин?
12. У чому полягає суть Тайванської проблеми?
13. Охарактеризуйте особливості післявоєнного окупаційного режиму в Японії (1945–1952 рр.)
14. Коли було прийнято нову конституцію Японії? Її основні положення.
15. Які наслідки для Японії мала Сан-Франциська мирна конференція 1951 р.?
16. Які особливості соціально-економічного та політичного розвитку постокупаційного періоду (1952 – 1960-х рр.)?
17. В чому полягає суть «японського економічного дива»?
18. Вкажіть, які заходи передбачала американська окупаційна політика в Японії у післявоєнний період.
19. Які азійські країни разом з Японією вийшли на передові економічні позиції у світі?
20. Проаналізуйте особливості внутрішньополітичної боротьби та економічного розвитку Японії в кінці XX – на початку XXI ст.
21. Проаналізуйте особливості політичного та економічного розвитку Південно-Східної Азії у післявоєнний період.
22. В яких умовах відбувалося проголошення незалежності країн Південно-Східної Азії? Дайте порівняльну характеристику.
23. Вкажіть на специфіку шляхів розвитку країн Південно-Східної Азії у постколоніальний період.
24. З'ясуйте, яким був вплив США на політичне становище країни даного Південно-Східної Азії.

25. У чому проявлялася лібералізація політичної системи та економічного життя Туреччини у повоєнний період?
26. Охарактеризуйте процес внутрішньополітичної боротьби в 60–70-х рр. XX ст.
27. Що призвело до безкровного державного перевороту 28 квітня 1960 р.?
28. В яких роках відбулися ще дві спроби військового перевороту? Які вони мали наслідки?
29. Чому в середині 60-х рр. XX ст. відбулося погіршення американо-турецьких стосунків?
30. У чому полягає суть кіпрського конфлікту 1974 р.?
31. Які наслідки державного перевороту 12 вересня 1980 р.?
32. Охарактеризувати політичну діяльність Тургута Озала.
33. Проаналізувати економічні реформи 80–90-х рр. XX ст.
34. У чому полягає суть курдської проблеми? В чому полягала криза монархічного режиму в Ірані?
35. Коли відбулася «біла революція»?
36. Розкрити суть реформ внутрішнього життя Ірану.
37. Чому в 70-х рр. XX ст. в країні посилювався опір іранського суспільства політиці соціальних реформ шаха?
38. Які причини і наслідки ісламської революції?
39. Охарактеризуйте діяльність аятоли Хомейні.
40. Коли відбувалася ірано-іракська війна?
41. Які наслідки ірано-іракської війни?
42. Проаналізувати реформи 90-х рр. XX ст. в Ірані.
43. Якими були стосунки між реформаторами і традиціоналістами в кінці 90-х рр. XX ст.?
44. Вкажіть на особливості політичного та економічного розвитку арабських країн у повоєнний період.
45. Розкрийте суть арабо-ізраїльського конфлікту.
46. Коли було утворено державу Ізраїль?
47. Що таке «інтіфада»?
48. Охарактеризуйте близькосхідний мирний процес у 90-х рр. XX ст.
49. Вкажіть на причини та наслідки громадянської війни в Лівані.
50. Вкажіть на особливості політичного та економічного розвитку регіону у післявоєнний період.
51. В чому полягала суть проблеми державного будівництва в Африці?
52. Охарактеризуйте процес деколонізації Африканського континенту.
53. Проаналізуйте характер національно-визвольних рухів африканського населення.
54. В чому полягає суть апартеїду?

55. Дайте оцінку та зробіть порівняльну характеристику військових режимів в африканських країнах.

4.3. Модульна контрольна робота

Модульна контрольна робота № 1

Варіант 1.

Обрати вірний варіант відповіді.

1. Коли у Китаї було популярне гасло: «Вчитися у СРСР»: а) у 50-х рр.; б) у 60-х рр.; в) у 70-х рр.
2. «Велика культурна революція» в Китаї відбувалася: а) 1949–1965 рр.; б) 1966–1969 рр.; в) 1976–1989 рр.
3. Ден Сяопін помер на 93 році життя у: а) 1989 р.; б) 1997 р.; в) 1999 р.
4. Розгін демонстрації на площі Тяньаньмень відбувся у: а) 1989 р.; б) 1990 р.; в) 1997 р.
5. Індія набула статусу домініону: а) 1946 р.; б) 1947 р.; в) 1949 р.; г) 1950 р.
6. Т.зв. «П'ять мирних принципів співіснування» було проголошено: а) 1950 р.; б) 1954 р.; в) 1962 р.; г) 1965 р.
7. Помер Джавахарлал Неру: а) 1962 р.; б) 1964 р.; в) 1966 р.; г) 1970 р.
8. Другий термін правління Індіри Ганді припадає на : а) 1964–1980 рр.; б) 1966–1980 рр.; в) 1980–1984 рр.
9. «Джаната парті» утворена: а) 1950 р.; б) 1964 р.; в) 1977 р.; г) 1989 р.
10. У 1951 р. уряд Ірану очолив: а) Абульхасан Бенісабр; б) Мохаммед Мосаддик; в) Ісмет Іненю.
11. Першим президентом Ірану став: а) Абульхасан Бенісабр; б) Хашемі Рафсанджані; в) Аятола Хомейні.
12. Початок ірано-іракської війни припадає на: а) 1963 р.; б) 1973 р.; в) 1978 р.; г) 1980 р.
13. Договір про безпеку між Японією та США було підписано: а) 1946 р.; б) 1951 р.; в) 1952 р.; г) 1960 р.
14. Японію було прийнято до ООН: а) 1946 р.; б) 1951 р.; в) 1956 р.; г) 1972 р.
15. Політичний скандал, пов'язаний з діяльністю американського авіаконцерну «Локхід», розгорівся в Японії: а) 1956 р.; б) 1962 р.; в) 1972 р.; г) 1976 р.
16. «Символ держави та єдності нації» – це: а) конституція Японії; б) імператор; в) самурайство; г) уряд.

17. Туреччина вступила в НАТО в: а) 1950 р.; б) 1952 р.; в) 1967 р.; г) 1978 р.
18. Закон про наділення землею у Туреччині було прийнято: а) 1945 р.; б) 1946 р.; в) 1947 р.; г) 1948 р.
19. Демократичну республіку В'єтнам було проголошено: а) 1945 р.; б) 1954 р.; в) 1976 р.
20. Г. А. Насер приймає рішення про націоналізацію Суецького каналу в: а) 1952 р.; б) 1956 р.; в) 1970 р.; г) 1972 р.
21. А. Садат був убитий ісламськими екстремістами в: а) 1970 р.; б) 1972 р.; в) 1981 р.; г) 1987 р.
22. С. Хусейн став президентом Іраку в: а) 1968 р.; б) 1970 р.; в) 1979 р.; г) 1980 р.
23. Операція «Буря в пустелі» припадає на: а) 1989 р.; б) 1990 р.; в) 1991 р.; г) 1992 р.
24. Друга арабо-ізраїльська війна відбулася в: а) жовтні-листопаді 1949 р.; б) жовтні – листопаді 1955 р.; в) жовтні – листопаді 1956 р.; г) жовтні – листопаді 1967 р.
25. «Шестиденна війна» відбулася в: а) червні 1949 р.; б) червні 1956 р.; в) червні 1967 р.; г) червні 1973 р.
26. Четверта арабо-ізраїльська війна відбулася в: а) жовтні 1967 р.; б) жовтні 1973 р.; в) жовтні 1982 р.; г) жовтні 1987 р.
27. Скинення монархії в Афганістані і проголошення республіки відбулося в: а) 1973 р.; б) 1978 р.; в) 1979 р.; г) 1986 р.
28. Заміна Б. Кармаля М. Наджибулою відбулася в: а) 1973 р.; б) 1978 р.; в) 1979 р.; г) 1986 р.
29. Захват талібами Кабулу припадає на: а) 1994 р.; б) 1996 р.; в) 1998 р.; г) 2001 р.
30. Радянські війська було виведено з Афганістану в лютому: а) 1970 р.; б) 1979 р.; в) 1980 р.; г) 1989 р.

Дати визначення наступним термінам:

1. Алавіти	9. Кокутай
2. Анклав	10. Копти
3. Бакр-ід	11. Моджахеди
4. Балуба	12. Сикхи
5. Брахмани	13. Трайбалізм
6. Далай-лама	14. Хунвейбіни
7. Йєна	15. Шіїти
8. Касти	

Варіант 2.

Обрати вірний варіант відповіді.

1. Коли у Китаї було популярне гасло: «Вчитися у СРСР»: а) у 50-х рр.; б) у 60-х рр.; в) у 70-х рр.
2. «Велика культурна революція» в Китаї відбувалася: а) 1949–1965 рр.; б) 1966–1969 рр.; в) 1976– 1989 рр.
3. Ден Сяопін помер на 93 році життя у: а) 1989 р.; б) 1997 р.; в) 1999 р.
4. Розгін демонстрації на площі Тяньаньмень відбувся у: а) 1989 р.; б) 1990 р.; в) 1997 р.
5. Індія набула статусу домініону: а) 1946 р.; б) 1947 р.; в) 1949 р.; г) 1950 р.
6. Т. зв. «П'ять мирних принципів співіснування» було проголошено: а) 1950 р.; б) 1954 р.; в) 1962 р.; г) 1965 р.
7. Помер Джавахарлал Неру: а) 1962 р.; б) 1964 р.; в) 1966 р.; г) 1970 р.
8. Другий термін правління Індіри Ганді припадає на : а) 1964–1980 рр.; б) 1966–1980 рр.; в) 1980–1984 рр.
9. «Джаната парті» утворена: а) 1950 р.; б) 1964 р.; в) 1977 р.; г) 1989 р.
10. У 1951 році уряд Ірану очолив: а) Абульхасан Бенісабр; б) Мохаммед Мосаддик; в) Ісмет Іненю.
11. Першим президентом Ірану став: а) Абульхасан Бенісабр; б) Хашемі Рафсанджані; в) Аятола Хомейні.
12. Початок ірано-іракської війни припадає на: а) 1963 р.; б) 1973 р.; в) 1978 р.; г) 1980 р.
13. Договір про безпеку між Японією та США було підписано: а) 1946 р.; б) 1951 р.; в) 1952 р.; г) 1960 р.
14. Японію було прийнято до ООН: а) 1946 р.; б) 1951 р.; в) 1956 р.; г) 1972 р.
15. Політичний скандал, пов'язаний з діяльністю американського авіаконцерну «Локхід», розгорівся в Японії: а) 1956 р.; б) 1962 р.; в) 1972 р.; г) 1976 р.
16. «Символ держави та єдності нації» – це: а) конституція Японії; б) імператор; в) самурайство; г) уряд.
17. Туреччина вступила в НАТО в: а) 1950 р.; б) 1952 р.; в) 1967 р.; г) 1978 р.
18. Закон про наділення землею у Туреччині було прийнято: а) 1945 р.; б) 1946 р.; в) 1947 р.; г) 1948 р.

19. Демократичну республіку В'єтнам було проголошено: а) 1945 р.; б) 1954 р.; в) 1976 р.
20. Г. А. Насер приймає рішення про націоналізацію Суецького каналу в: а) 1952 р.; б) 1956 р.; в) 1970 р.; г) 1972 р.
21. А. Садат був вбитий ісламськими екстремістами в: а) 1970 р.; б) 1972 р.; в) 1981 р.; г) 1987 р.
22. С. Хусейн став президентом Іраку в: а) 1968 р.; б) 1970 р.; в) 1979 р.; г) 1980 р.
23. Операція «Буря в пустелі» поразка Іраку припадає на: а) 1989 р.; б) 1990 р.; в) 1991 р.; г) 1992 р.
24. Друга арабо-ізраїльська війна відбулася в: а) жовтні-листопаді 1949 р.; б) жовтні – листопаді 1955 р.; в) жовтні – листопаді 1956 р.; г) жовтні – листопаді 1967 р.
25. «Шестиденна війна» відбулася в: а) червні 1949 р.; б) червні 1956 р.; в) червні 1967 р.; г) червні 1973 р.
26. Четверта арабо-ізраїльська війна відбулася в: а) жовтні 1967 р.; б) жовтні 1973 р.; в) жовтні 1982 р.; г) жовтні 1987 р.
27. Скинення монархії в Афганістані і проголошення республіки відбулося в: а) 1973 р.; б) 1978 р.; в) 1979 р.; г) 1986 р.
28. Заміна Б.Кармаля М.Наджибулою відбулася в: а) 1973 р.; б) 1978 р.; в) 1979 р.; г) 1986 р.
29. Захват талібами Кабулу припадає на: а) 1994 р.; б) 1996 р.; в) 1998 р.; г) 2001 р.
30. Радянські війська було виведено з Афганістану в лютому: а) 1970 р.; б) 1979 р.; в) 1980 р.; г) 1989 р.

Дати визначення наступним термінам:

1. Бхаратія джаната парті	8. Протекторат
2. В'єтконг	9. Пуштуни
3. В'єтмін	10. Рупія
4. Вакуф	11. Свадежі
5. Ваххабіти	12. Сварадж
6. Вілайет	13. Сегрегація
7. Гоміндан	14. Сикхи
	15. Суніти

4.4. Методичні рекомендації до модульної контрольної роботи

Особливості вищої освіти зумовлюють великий обсяг самостійного опрацювання навчального матеріалу. Цей навчальний матеріал, і якісно, і кількісно, далеко виходить за межі конспектів лекцій, навчальних посібників тощо. Згадані конспекти та посібники, потрібні лише для того щоб ознайомитись з основами дисципліни, її понятійно-категоріальним апаратом, зрештою – для успішного розв'язання тестових контролів.

Виконання контрольної роботи дозволяє, хоч і в межах окремої теми, але глибше ознайомитись з певною цариною знань, сучасним станом досліджень в цій галузі, історіографією та перспективними напрямками наукових пошуків тощо. Така форма початкової роботи дає необхідний досвід пошуку, обробки та використання інформації для виконання практичного завдання – висвітлення сучасного стану наукових досліджень, накопичених знань щодо конкретної проблеми представленої як предмету дослідження – теми вашої контрольної роботи.

Отже, виконання цього завдання потребує роботи не з підручниками і навчальними посібниками, а з науковими джерелами та актуальними публікаціями в ЗМІ. Під науковими джерелами маються на увазі наукові монографії (публікація результатів дослідження певної проблеми дослідником або групою дослідників), статті в наукових та науково-публіцистичних виданнях тощо. Ознайомлення з цими джерелами та їх уважне опрацювання, дозволяє студентові скласти уявлення про існуючі праці присвячені проблемі, що є предметом і темою контрольної роботи, наявні наукові дискусії, різні точки зору щодо інтерпретації та оцінки тих чи інших фактів, явищ, процесів тощо. Таким чином студент може ознайомитись з методологією і методами досліджень, аргументацією, що її використовують різні дослідники для підтвердження своєї та спростування інших точок зору.

Текст контрольної роботи. повинен мати виразну структуру, що відповідає плану. Використаний матеріал повинен розкривати запропоновану тему і відповідати плану. В тексті повинні бути посилання на використаний матеріал. Якщо твердження є наслідком Вашого аналізу, то потрібно послатись на ті матеріали, що дозволили зробити висновок. Обов'язковими посиланнями на джерела супроводжуються в тексті: цитати, маловідомі факти, цифри статистики, оцінки і судження експертів тощо.

Обсяг тексту контрольної роботи:

Розмір – від 10 до 15 стор А4, 12 шрифт, 1 міжрядковий інтервал. Менший або більший обсяг можуть свідчити про недостатнє опрацювання теми і механічне його формування з розлогих «цитувань» інших досліджень.

Вимоги до оформлення тексту:

Текст формується за допомогою абзаців, вирівнюється за шириною сторінки, абзаци не виокремлюються збільшенням міжрядкового інтервалу.

Відступи: від лівого краю – 2,5-3 см., правого – 1,5 см., зверху і знизу – 2 см.

При використанні прямих цитат матеріалів з мережі Інтернет, потрібно формувати текст у звичайний формат засобами Ворд. Необхідно уникати розтягування рядків, збільшення міжрядкового інтервалу, інтервалів між абзацами тощо.

Посилання на джерела (зноски):

Обов'язкові посилання на цитати, факти, цифри статистики, новітні дані (крім загальновідомої інформації), оцінки, судження експертів і т. ін.

Джерела:

Потрібно використати не менш ніж 5 джерел (більше – краще). Навчальні посібники джерелом не вважаються. Реферати розміщені на загальнодоступних і комерційних сайтах в мережі Інтернет використовувати як джерела для написання контрольної роботи забороняється.

В кінці роботи, під заголовком «Список використаної літератури та джерел», подається список використаної літератури, матеріалів з мережі Інтернет та інших джерел, що вами використовувались. Список формується за алфавітним принципом.

В тексті контрольної роботи, посилання на джерела списку подавати у квадратних дужках, наприклад [1], [1; 7]; при цитуванні, після номера джерела, вказувати конкретні сторінки, на яких знаходиться цитований текст, наприклад: [1, 5]; якщо вводиться в тих самих квадратних дужках ще одно (або декілька джерел), то воно відокремлюється від попереднього джерела крапкою з комою (наприклад, [4, 5; 8, 10–11]).

4.5. Питання для підсумкового контролю

1. Японія в умовах окупаційного режиму США (1945–1952 рр.).
2. Японія в 50 – 70-і рр. XX ст. Причини бурхливого економічного розвитку.
3. Японія на сучасному етапі розвитку.
4. Афганістан після Другої світової війни – на початку XXI ст.
5. Квітнева революція 1978 р. в Афганістані. Проголошення ДРА.
6. Втручання іноземних держав у внутрішньополітичні справи Афганістану в кінці 70 – 80-х рр. XX ст.
7. Утворення держави Пакистан. Перше десятиріччя розвитку країни (1947–1958 рр.)
8. Становлення основ пакистанської державності у другій половині XX ст.
9. Прихід військових до влади в 1956 р. в Пакистані.
10. Пакистан в період президентства З. А. Бхутто. Конституція 1973 р.
11. Особливості розвитку Пакистану на сучасному етапі.
12. Утворення республіки Бангладеш. Конституція 1972 р.
13. Особливості політичного розвитку Республіки Бангладеш на сучасному етапі.
14. Громадянська війна у Китаї 1945–1949 рр. Проголошення КНР.
15. Економічні та внутрішньополітичний розвиток КНР в 1949–1957 рр. «Великий стрибок».
16. «Культурна революція» 1966–1976 рр. у Китаї
17. Розвиток КНР з кінця 70-х рр. XX ст.
18. Зовнішня політика Китаю у 80 – 90-х рр. XX ст. Нормалізація китайсько-радянських відносин.
19. Розвиток Китаю на сучасному етапі.
20. Тайванська проблема на сучасному етапі.
21. Виникнення та ускладнення близькосхідної проблеми.
22. Утворення держави Ізраїль.
23. Арабо-ізраїльські війни, їх наслідки.
24. Арабо-ізраїльська війна 1948–1949 рр., її наслідки.
25. Друга арабо-ізраїльська війна 1967 р., її наслідки.
26. Політичний та економічний розвиток Ізраїлю у 80 – 90- рр. XX ст.
27. Туреччина в 1945–1960 рр.
28. Економічний та політичний розвиток Туреччини після перевороту 1960 р.
29. Економічні перетворення в Туреччині в 80-х рр. XX ст. Політична діяльність Тургута Озала.

30. Війна в Індокитаї 1946–1954 рр.
31. Розкол В'єтнаму. Особливості розвитку ДРВ і республіки В'єтнам (1954–1961 рр.)
32. Американо-в'єтнамська війна. Паризькі угоди 1973 р.
33. В'єтнам на шляху реформ (середина 80-х – 90-ті рр. XX ст.)
34. Індія після Другої світової війни.
35. Суть «індійського соціалізму».
36. Політичний та економічний розвиток Індії в 80 – 90-х рр. XX ст.
37. Особливості розвитку малих країн Південної Азії (Шрі-Ланка, Мальдіви, Непал, Бутан (1945–2009 рр.)
38. Таміло-сінгальський конфлікт на о. Шрі-Ланка в кінці XX ст.
39. Розкол Кореї 1945 р., його наслідки.
40. Корейська війна 1950–1953 рр., її наслідки.
41. Корейський півострів в кінці XX – на початку XXI ст.
42. Економічний та політичний розвиток Ірану в другій половині XX ст.
43. «Біла революція» в Ірані, внутрішньополітичний розвиток країни в 1978–1997 рр.
44. Ірано-іракська війна 1980–1988 рр. Національно-визвольний рух курдів.
45. Розвиток Ірану на сучасному етапі.
46. Курдська проблема на сучасному етапі.
47. Деколонізація Африканського континенту.
48. Громадянська війна 1991–1998 рр. у Сомалі: дезінтеграція країни.
49. Країни Тропічної та Південної Африки в другій половині XX ст.
50. Країни Магрибу на сучасному етапі розвитку.
51. Суть політичних змін в ПАР з кінця 80-х рр. XX ст. Режим Апартеїду.
52. Країни Південно-Східної Азії в другій половині XX – на початку XXI ст.
53. Перемога національно-визвольних сил країн Південно-Східної Азії після Другої світової війни.
54. Інтеграційні процеси в Південно-Східній Азії. Створення та діяльність АСЕАН.
55. Нові індустріальні країни в Азії.
56. Становище Камбоджі та Лаосу в другій половині XX ст.: поворот до ринкової економіки.
57. Державний переворот 1970 р. у Камбоджі. Кхмерська республіка.
58. Камбоджа в 1989–1998 рр. Відновлення монархії.
59. Гватемальська революція 1944–1954 рр.
60. Нікарагуанська революція 1978–1979 рр.
61. Центральньоамериканські республіки в останній чверті XX ст.

- 62. Латинська Америка в другій половині 50-х – першій половині 70-х рр. XX ст. Кубинська революція.
- 63. Неоліберальний варіант модернізації: військові режими 70 – 80-х рр. XX ст. в Латинській Америці.
- 64. Суецька криза 1956 р.
- 65. Ірак в кінці – на початку XXI ст. Правління Саддама Хусейна.

4.6. Комплексні контрольні роботи (ККР)

Комплексна контрольна робота

Варіант 1.

- ст.
1. Діяльність Індійського національного конгресу в 20–30-х рр. XX ст.
 2. Корейська війна 1950–1953 рр., її наслідки.
 3. Фінансово-економічна криза 1997–1998 рр. в Азії, її наслідки.

Комплексна контрольна робота

Варіант 2.

- 1978–1979 рр.
- Револуція 1925–1927 рр. у Китаї, її характер та рушійні сили.
 - Передумови, причини та рушійні сили ісламської революції в Ірані
 - Корейський півострів в кінці XX – на початку XXI ст.

Комплексна контрольна робота

Варіант 3.

1. Суть мандатної системи.
2. Окупаційний режим США в Японії. Реформи другої половини 40-х років XX ст. Конституція 1946 року.
3. Політичний та економічний розвиток Ізраїлю у 80–90-х рр. XX ст.

Комплексна контрольна робота

Варіант 4.

1. Соціально-економічний та політичний розвиток Японії в 1918–1945 рр.
2. Ірано-іракська війна 1980–1988 рр.
3. Створення та діяльність АСЕАН в 60–90-х рр. XX ст.

4.8. Форми контролю

Контроль знань здійснюється з метою встановлення рівня засвоєння студентами теоретичного матеріалу та практичних навичок, що передбачені навчальною програмою дисципліни і включає такі форми:

- поточний контроль;
- модульний контроль;
- підсумковий контроль;
- ректорський контроль.

Поточний контроль передбачає перевірку знань на семінарах (обговорення, доповнення до відповіді, повідомлення по персоналіям, реферати, тести для поточного контролю тощо).

Модульний контроль передбачає проведення модульних контрольних робіт за наслідками вивченого матеріалу з навчальних тем курсу.

Підсумковий контроль передбачає екзамен. Для студентів всіх форм навчання передбачається обов'язкове написання модульної контрольної роботи і реферату.

4.9. Система, форми, критерії та шкала оцінювання знань

Оцінювання знань з дисципліни здійснюється на основі результатів поточного і підсумкового контролю знань за **100**-бальною шкалою. Завдання *поточного контролю* оцінюється в межах від **0** до **60** балів, а завдання, що виносяться на *екзамен* – в **40** балів.

Впродовж вивчення курсу студент має брати активну участь у обговоренні програмних питань на семінарських заняттях, виконанні модульних контрольних робіт, завдань для самостійного вивчення дисципліни.

Рівень знань студентів з усіх тем курсу «оцінюється методом усного опитування на семінарських заняттях, а також за наслідками виконання поточних тестів, модульних контрольних робіт, рефератів з визначеної проблематики. Основними підсумковими формами оцінювання знань з усієї програми курсу є врахування роботи студентів впродовж семестру (за модульно-рейтинговою системою) та співбесіди з ними при допущенні до заліку і рівень знань, виявлений під час складання заліку. Оцінюється також наукова робота студентів (участь у конференціях, конкурсах, олімпіадах, написання статей).

На екзамен виносяться питання, які охоплюють теоретичні основи навчального курсу, особливості історичного процесу в регіоні у контексті світової історії. Загальна підсумкова оцінка з дисципліни складається з суми балів за результатами всіх видів робіт впродовж вивчення курсу.

Порядок оцінювання знань та визначення рейтингу студента за кредитно-модульною системою організації навчального процесу

1. Основні терміни і визначення

Поточно-модульний контроль (ПМК) – це один з видів контролю стану засвоєння знань та вмінь студента з модуля навчальної дисципліни. Поточно-модульний контроль включає оцінювання знань студента під час проведення семінарських занять, виконання завдань самостійної та індивідуальної роботи, тестування, колоквіуму, контрольної роботи і проведення модульної контрольної роботи.

Підсумковий контроль (ПК) – це контроль рівня засвоєння знань та вмінь студента в цілому з навчальної дисципліни, для якої навчальним планом передбачений екзамен.

Підсумковий контроль може здійснюватися у двох варіантах.

Перший варіант – підсумковий контроль проводиться в усній і (або) письмовій формі за вибором кафедри.

Другий варіант – захист результатів виконання індивідуального навчально-дослідницького завдання з поданням відповідного звіту.

Індивідуальне навчально-дослідницьке завдання (ІНДЗ) – специфічний вид позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального, наукового чи навчально-дослідницького характеру, яке використовується в процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу. Результатами ІНДЗ може бути підготовка наукових звітів, участь (з публікацією тез доповідей) у науково-практичних конференціях, конкурсах і олімпіадах, публікація наукових статей тощо. Зміст, форми, звітність, порядок і критерії оцінювання ІНДЗ встановлюється згідно пропозицій викладачів кафедри.

Рейтинговий показник студента з навчальної дисципліни – це числова величина, яка дорівнює сумі набраних студентом балів під час вивчення та контролю знань з усіх модулів дисципліни за встановленою для дисципліни шкалою розподілу балів.

Рейтинг студента – це порядкова позиція студента в академічній групі за результатами навчання з навчальної дисципліни. Оцінка, отримана студентом у разі повторного оцінювання результатів навчання, на сукупний рейтинг студента не впливає.

Шкала оцінювання знань студента встановлює взаємозв'язки між рейтинговим показником з дисципліни, національною шкалою оцінювання знань студента і шкалою оцінок ECTS.

Шкала оцінювання знань

Рейтинговий показник	Оцінка у національній шкалі		Оцінка ECTS
90–100	Зараховано	5 (відмінно)	A (відмінно)
82–89		4 (добре)	B (добре)
75–81			C (добре)
68–74		3 (задовільно)	D (задовільно)
60–67			E (задовільно)
35–59	Незараховано	2 (незадовільно)	FX (незадовільно) з можливістю повторного складання
1–34			F (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням

Критерії визначення оцінок

5 (відмінно) A – «відмінно» – студент глибоко і досконало знає матеріал усіх тем дисципліни, повністю засвоїв теоретичні основи курсу, уміє визначати причини і наслідки суспільно-політичних та соціально-економічних процесів, що відбулися в історії.

4 (добре) B – «дуже добре» – студент добре засвоїв теоретичний матеріал дисципліни і здобув практичні навички на рівні, який дає можливість виконувати завдання на рівні вище середнього з окремими неточностями (у визначенні характеристики подій і явищ зарубіжної історії тощо).

C – «добре» – студент засвоїв теоретичний матеріал дисципліни і здобув практичні навички на рівні, який дає можливість виконувати завдання на рівні вище середнього з кількома помилками.

3 (задовільно) D – «задовільно» – студент в цілому засвоїв теоретичний матеріал і набув практичних навичок, що дозволяє йому непогано виконувати завдання, проте кількість суттєвих помилок становить більше трьох.

E – «задовільно» – студент ознайомлений в загальних рисах з теоретичним матеріалом і має практичні навички, достатні для виконання завдань на рівні мінімальних вимог.

2 (незадовільно) FX – «незадовільно» – студент має уявлення про теоретичний матеріал дисципліни, але при виконанні практичних завдань допускається дуже грубих помилок. Необхідно повторно опрацювати матеріал і повторно скласти іспит.

F – «незадовільно» – студент не засвоїв матеріал навчальної дисципліни не розуміє теоретичного матеріалу та не має практичних навичок для виконання поставлених завдань. Необхідна подальша робота з обов'язковим повторним опрацюванням курсу.

2. Розподіл балів на поточно-модульний і підсумковий контроль знань

Загальна кількість балів, що відводиться на навчальну дисципліну – 100 балів. З дисциплін, для яких навчальним планом передбачено проведення підсумкового контролю (екзамену) на поточно-модульний контроль виділяється 60 балів, на підсумковий контроль – 40 балів. З дисциплін, для яких підсумковий контроль передбачено у формі заліку, на поточно-модульний контроль виділяється 100 балів.

2.1. Поточно-модульний контроль

Розподіл і затвердження за кожним видом роботи балів поточно-модульного контролю здійснюється з урахуванням наступних підходів.

Кількість балів, що припадає на поточно-модульний контроль (100 або 60 балів), розподіляється відповідно по модулях відповідно до їх кількості і змісту згідно з робочою програмою навчальної дисципліни.

У межах кожного модулю кількість балів розподіляється по змістових модулях за різними видами навчальної діяльності студента і на модульну контрольну роботу.

В межах змістового модулю кількість балів розподіляється за такими видами навчальної діяльності студента:

- усна відповідь на семінарських заняттях та колоквіумах;
- поточні контрольні роботи;
- тестування;
- публікації у наукових виданнях;

- участь у наукових гуртках та проблемних групах;
- участь у розробці навчально-методичних матеріалів;
- підготовка рефератів, доповідей;
- розв'язання завдань;
- самостійна та індивідуальна робота із змістового модулю;
- доповіді та повідомлення на наукових конференціях різного рівня.

Модульна контрольна робота проводиться у письмовій формі після вивчення всіх змістових модулів у формі опитування, тестування, поточних контрольних робіт тощо. Форма і зміст модульної контрольної роботи визначається кафедрою.

Певну кількість балів студент одержує за виконання завдань самостійної та індивідуальної роботи з окремого модулю і підготовку відповідного звіту про її виконання.

Бали за відвідування занять не нараховуються, водночас зменшується кількість балів за пропуск занять без поважних причин.

3. Організація і порядок проведення поточно-модульного і підсумкового контролю

Загальний порядок оцінювання знань студента за кредитно-модульною системою, порядок розподілу балів, форми і види завдань, критерії оцінювання знань тощо для кожної навчальної дисципліни доводяться викладачем до відома студентів на початку навчального семестру.

3.1. Організація і проведення поточного контролю

Поточно-модульний контроль передбачає перевірку стану засвоєння визначеної системи елементів знань та вмінь студентів з того чи іншого модулю.

Оцінювання знань з того чи іншого змістового модулю проводиться за результатами проведення семінарських занять, виконання студентами самостійної роботи та інших завдань, передбачених робочою навчальною програмою та обов'язкового виконання студентом модульної контрольної роботи.

Результати поточно-модульного контролю виставляються в журналах обліку роботи академічних груп.

3.2. Організація і проведення модульної контрольної роботи

До модульної контрольної роботи допускаються студенти у разі виконання ними усіх передбачених видів робіт і завдань, передбачених

робочою навчальною програмою для даного модулю, в тому числі завдання самостійної роботи, реферати, контрольні роботи, тестування тощо.

Модульні контрольні роботи проводяться у письмовій формі.

У разі, коли студент не з'явився на проведення модульної контрольної роботи без поважних причин, він отримує нуль балів.

Перездача модульної контрольної роботи допускається у строки, які встановлюються викладачем.

3.3. Організація і проведення підсумкового контролю

До підсумкового контролю допускаються студенти, які виконали усі модульні контрольні роботи, передбачені для навчальної дисципліни і за рейтинговим показником набрали не менш як 35 балів (з 60 балів).

У разі, коли рейтинговий показник з навчальної дисципліни (за поточно-модульним контролем) не менш ніж 60 балів, студент має право не складати підсумковий контроль з навчальної дисципліни. Рейтинговий показник студента при цьому виставляється відповідно до набраної кількості балів.

За результатами підсумкового контролю рейтинговий показник з навчальної дисципліни не може бути зменшений.

3.4. Визначення рейтингового показника з навчальної дисципліни

Підсумковий рейтинговий показник студента з навчальної дисципліни, для якої навчальним планом передбачено екзамен встановлюється як сума набраних студентом балів під час вивчення та контролю знань з усіх модулів дисципліни і підсумкового контролю за встановленою шкалою розподілу балів.

Підсумковий рейтинговий показник студента з навчальної дисципліни, для якої навчальним планом передбачено залік встановлюється як сума набраних студентом балів за поточно-модульним контролем.

Якщо студент не погоджується з результатами контрольних заходів, він може протягом двох днів після ознайомлення з результатами, звернутися з апеляцією до завідувача кафедри. Завідувач кафедри протягом трьох днів разом з викладачем, розглядає апеляцію і приймає остаточне рішення, про яке повідомляється студент.

За результатами апеляції кількість виставлених балів не зменшується.

Якщо у підсумку студент отримав за рейтинговим показником оцінку «FX», то він допускається до повторного складання підсумкового контролю з дисципліни. Студент, допущений до повторного складання підсумкового контролю зобов'язаний у терміни, визначені деканатом,

перездати невиконані (або виконані на низькому рівні) завдання поточно-модульного контролю, виконати модульні контрольні роботи і скласти підсумковий контроль. Рейтинговий показник студента з навчальної дисципліни при цьому визначається за результатами повторного складання підсумкового контролю і не впливає на загальний рейтинг студента.

У разі отримання студентом за рейтинговим показником оцінки «F», то він повинен пройти повторний курс вивчення цієї дисципліни протягом наступного семестру (навчального року) за графіком, встановленим деканатом. Бали, отримані студентом при вивченні дисципліни у попередній період, анулюються.

Розподіл балів при оцінюванні знань студентів

№	Об'єкт контролю	Оціночні нормативи в балах	Примітки
1.	Робота на семінарських заняттях: — виступ — доповнення	«відм.» – 5 балів «добре» – 4 бали «задов.» – 3 бали «незадов.» – 0 балів 1 – 2 бали	
2.	Поточні контрольні роботи: контрольні роботи тестування	«відм.» – 5 балів «добре» – 4 бали «задов.» – 3 бали «незадов.» – 0 балів	
3.	Модульний контроль: Контрольні роботи	«відм.» – 25 балів «добре» – 18 балів «задов.» – 15 балів	

		«незадов.» – 0 балів	
4.	Підготовка та захист рефератів	«відм.» – 8 балів «добре» – 6 бали «задов.» – 4 бали «незадов.» – 0 балів	Враховується використання джерел та наукової літератури. За оригінальність судження можливе заохочення до 5 балів.
5.	Самостійна та індивідуальна робота	«відм.» – 5 балів «добре» – 4 бали «задов.» – 3 бали «незадов.» – 0 балів	
6.	Доповіді та повідомлення на наукових конференціях різного рівня	5 – 25 балів	
7.	Публікації в наукових виданнях	25 балів	
8.	Участь в наукових гуртках та проблемних групах	6 – 10 балів	
9.	Участь у розробці навчально-методичних матеріалів	10 балів	

**Розподіл балів при рейтинговій системі оцінювання з
навчальної дисципліни «Новітня історія країн Азії, Африки та
Латинської Америки (1945–2024 рр.)» для якої передбачено
підсумковий контроль – екзамен**

	Модуль 1				Загал ьна сума балів
Кількість балів за модуль	100				100
Змістові модулі (ЗМ)	ЗМ 1-1	ЗМ 1-2	ЗМ 1-3	Екзамен	
Кількість балів за змістовим модулем	20	20	20	40	
В тому числі за видами робіт:					
Лекції					
Практичні заняття	10	10	10		
СРС	8	8	8		
Інші види, в тому числі індивідуальне	2	2	2		

5. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

5.1. Джерела

1. Аерофотознімок ракет на Кубі, 1962 р. Національний архів. URL : <https://www.archives.gov/milestone-documents/aerial-photograph-of-missiles-in-cuba>
2. Англо-американський слідчий комітет (у вихідному документі надруковано лише уривки. Проект Avalon надав повний текст.). *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/angtoc.asp
3. Атлантична хартія; 1941 рік. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: <https://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>
4. Афганські жінки в русі. Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0030966/>
5. Багдадський пакт; 4 лютого 1955 року. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp
6. Близький Схід 1916–2001 : Документи. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/mideast.asp
7. Боготська конференція американських держав, Статут Організації американських держав; 30 березня – 2 травня 1948 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad062.asp
8. Веб-архів уряду Індії. Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США. URL: <https://www.loc.gov/collections/indian-government-web-archive/about-this-collection/>
9. Ведення миру в Америці: виступ міністра Ачесона; 19 вересня 1949 року. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad063.asp
10. Висновки зі звіту Посередника ООН щодо Палестини від 16 вересня 1948 року. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad063.asp
11. Гендерні питання в Афганістані, Ірані, Пакистані та Таджикистані Веб-архів. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/collections/gender-issues-in-afghanistan-iran-pakistan-and-tajikistan-web-archive/about-this-collection/>
12. Гуманітарна допомога жінкам і дітям Афганістану. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0030230/>

13. Декларація незалежності Ізраїлю; 1948 рік. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/israel.asp
14. Департамент медичного здоров'я та сімейного добробуту, уряд Уттаракханд. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0032172/>
15. Довідник із зовнішніх відносин Сполучених Штатів щодо джерел про В'єтнам, 1969–1975 рр. /упоряд. Едвард К. Кіфер, Джон М. Карленд і Бредлі Л. Коулман, Офіс історика Державного департаменту США. Опубліковано 1 лютого 2012 р. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/guide-to-sources-on-vietnam-1969-1975>
16. Договір про взаємну оборону між США та Республікою Китай; 2 грудня 1954 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/chin001.asp
17. Договір про взаємну оборону між США та Республікою Корея; 1 жовтня 1953 року. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kor001.asp
18. Договір про взаємну оборону між США та Республікою Філіппіни; 30 серпня 1951 року. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/phil001.asp
19. Доктрина Трумена (1947). Стенограма. *Національний архів*. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine>
20. Доповідь про стан переговорів про перемир'я та перемир'я в Палестині, 21 липня 1949 р. (уривки). *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad172.asp
21. Допомога палестинським біженцям – Резолюція Генеральної Асамблеї від 8 грудня 1949 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad174.asp
22. Єгипет 2008. Веб-архів. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/collections/egypt-2008-web-archive/about-this-collection/>
23. Ізраїльсько-єгипетський договір; 1973 рік. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/isregypt.asp
24. Імміграція в Палестину – Заява президента Трумена, 4 жовтня 1946 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad163.asp

25. Індокитай – В'єтнам, Камбоджа і Лаос : Документи. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/indoch.asp
26. Комісія з прав людини Пакистану. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0028682/>
27. Конференція Ріо-де-Жанейро з підтримання миру та безпеки на континенті (Договір Ріо) 15 серпня – 2 вересня 1947 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad061.asp
28. Коран. Рибалкін В. С. (Дослідження, переклад (фрагмент), коментарі). К. : СтилоС, 2002. 271 с.
29. Кубинська ракетна криза: 1961 рік. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/msc_cubamenu.asp
30. Лок Сабха, Парламент Індії. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0030478/>
31. Міжнародний режим для території Єрусалиму та охорони святих місць – Резолюція Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1949 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad175.asp
32. Міністерство закордонних справ, Уряд Індії. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0030885/>
33. Міністерство розвитку Північно-Східного регіону, Уряд Індії. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0030881/>
34. Національна комісія у справах жінок, Індія. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0036788/>
35. Національна місія охорони здоров'я – Мізорам. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0032162/>
36. Незалежність Ізраїлю – лист від уповноваженого Тимчасового уряду Ізраїлю до президента Сполучених Штатів, 15 травня 1948 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad169.asp
37. Новий Пакистан. Веб-архів. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0006083/>
38. Обмін нотами між державним секретарем і міністром закордонних справ Китаю, 10 грудня 1954 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/chin002.asp
39. Оборона Пакистану. Веб-архів. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0006066/>

40. Організація Об'єднаних Націй – Документи. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/unmenu.asp
41. Палестинська національна хартія; 1968 рік. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/plocov.asp
42. Поділ Палестини: Резолюція Генеральної Асамблеї; 29 листопада 1947 року. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/res181.asp
43. Позиція Сполучених Штатів щодо палестинського питання - заява Гершеля В. Джонсона, заступника представника Сполучених Штатів в ООН, 11 жовтня 1947 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad166.asp
44. Позиція Сполучених Штатів щодо палестинської проблеми - Заява посла Воррена Р. Остіна, представника Сполучених Штатів у Раді Безпеки, 19 березня 1948 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad167.asp
45. Прес-реліз про визнання США Ізраїлю, 14 травня 1948 року. Стенограма. *Національний архів*. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/press-release-announcing-us-recognition-of-israel>
46. Призначення Посередника ООН у Палестині. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad167.asp
47. Промова Державного секретаря США Джорджа Маршалла (далі йде стенограма Європейського акту про відновлення /Плану Маршалла, 1948). *Національний архів*. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine>
48. Пропозиція Сполучених Штатів щодо тимчасової опіки ООН над Палестиною - заява президента Трумена, 25 березня 1948 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad167.asp
49. Резолюція в Тонкінській затоці, 1964. Стенограма. *Національний архів*. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/tonkin-gulf-resolution>
50. Різні обличчя націоналізму в Пакистані. Веб-архів. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/collections/the-different-faces-of-nationalism-in-pakistan-web-archive/about-this-collection/>
51. Спільна резолюція Конгресу США від 24 березня 1949 р. - Про дозвіл спеціального внеску Сполучених Штатів для надання допомоги палестинським біженцям. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad173.asp

52. Ставлення американського уряду до Палестини - лист президента Рузвельта до короля Ібн Сауда, 5 квітня 1945 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad161.asp
53. Стаття Нгуєн Фу Чонга «Деякі теоретичні та практичні питання стосовно соціалізму та шляху до соціалізму у В'єтнамі». *Модерні ідеології Азії*. Колективна монографія Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 138–155.
54. Статут ООН; 1945 рік. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/unchart.asp
55. Створення погоджувальної комісії для Палестини – Резолюція Генеральної Асамблеї від 11 грудня 1948 р. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad170.asp
56. Угода про перемир'я для відновлення Південнокорейської держави, 27 липня 1953 р. Стенограма. *Національний архів*. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/armistice-agreement-restoration-south-korean-state>
57. Угода ХАМАС; 1988 рік. *Проект Авалон: документи з права, історії та дипломатії* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp
58. IKWRO – Іранська та курдська організація із захисту прав жінок. *Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США*. URL: <https://www.loc.gov/item/lcwaN0030305/>

5.2. Література

1. Американська історія та політика URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/9-2/>
2. Антонюк Л. Л., Дроботюк О. В., Хлистова О. С. Стратегії інноваційного розвитку КНР: 1978–2018 рр. *Україна-Китай*. 2018. № 14. С. 38–47.
3. Антонюк Л. Л., Хоменко О. В. Інноваційна стратегія конкурентного розвитку КНР. *Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці* : монографія / [А. М. Поручник, Я. М. Столярчук, А. М. Колот та ін.] ; за заг. ред. А. М. Поручника та Я. М. Столярчук. К. : КНЕУ, 2016. С. 60–92.
4. Антонюк Л. Л., Хоменко О. В. Стратегічні вектори міжнародних економічних відносин України та КНР. *Україна-Китай*. 2017. № 3 (9). С. 70–75.

5. Антонюк Л. Л., Хоменко О. В. Технологічна конкурентоспроможність Китаю у Четвертій промисловій революції. *Україна-Китай*. 2017. №1 (7). С. 102–108.
6. Аулін О. А. Інтеграційні пріоритети Турецької Республіки у контексті реалізації концепції неоосманізму. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець ХХ – початок ХХІ століття)* : монографія. / За заг. ред. В. О. Шведа. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 155–169.
7. Афганістан під владою талібів: виклики та загрози : аналіт. доп. / Є. В. Гобова, С. І. Данилов, В. О. Кіктенко, Д. Марков, І. М. Семиволос, Ю. С. Філь. *Інформаційно-аналітичний бюлетень Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України*. 2021. № 2. 24 с.
8. Бельтран С. М. Конституционные основы законодательной деятельности латиноамериканских федераций (Аргентины, Бразилии, Венесуэлы и Мексики) [Текст] : дис...канд. юрид. наук: 12.00.02 / Бельтран Сауседо Мартин ; Киевский ун-т им. Тараса Шевченко. К., 1995. 155 с.
9. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / З англ. перекл. Олена Фешовець. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 288 с.
10. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза світової влади / Пер. з англ. Ганна Лелів. Львів : «Літопис», 2012. 168 с.
11. Богомолов О. В. Імена революції: дискурс Арабської весни. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 380 с.
12. Богомолов О. В., Данилов С. І., Радівілов Д. А., Шестопалець Д. В. Іслам та громадянське суспільство в часи випробувань. *Аналітична доповідь*. Київ, 2015.
13. Бондаренко М. М. Афганістан: незгасаючий вогонь війни. К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2016. 256 с.
14. Борділовська О. А. Індія і Пакистан: інтелектуальна історія розлучення. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2018. 340 с.
15. Бредихин А. В. Военные элиты в политической жизни Аргентины в 40 – 60-е гг. XX ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2004. № 3. С. 14–20.
16. Бредихин А. В. Десарролистський милитаризм в Аргентині (во II-й половині 60 – 70-е гг. XX ст.). *Наука. Релігія. Суспільство*. 2004. № 2. С. 3–10.
17. Бредихин А. В. Истоки перонизма. *Вісник Донецького університету. Серія Б. Гуманітарні науки*. 2003. № 2. С. 110–118.
18. Бредихин А. В. Неоперонизм и неохустисиализм: истоки и причины стойчивости. *Вісник Донецького університету. Серія Б. Гуманітарні науки*. 2004. № 1. С. 153–164.

19. Бредихин А. В. Перонизм: идеология и политика. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2004. № 2. С. 8–14.
20. Бредіхін А. В. Політичне та торговельно-економічне співробітництво України з Латинською Америкою (1994–1997 рр.) [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / А.В.Бредіхін ; Донецький держ. ун-т. Донецьк, 1999. 18 с.
21. Бредіхін А. В. Аграрна політика пероністів. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2006. – № 4. С. 38–44.
22. Бредіхін А. В. Вплив перонізму на відносини Аргентини з США. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2006. №2. С. 14–21.
23. Бредіхін А. В. Вплив перонізму та неоперонізму на політичну систему Аргентини. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2005. № 3. С. 33–38.
24. Бредіхін А. В. Деякі аспекти відносин між Аргентиною і США у контексті провалу шокової терапії аргентинської економіки у 80-ті рр. *Дослідження світової політики*. К. : Інститут світової економіки та міжнародних відносин. 2002. № 21. С. 92–100.
25. Бредіхін А. В. Зовнішня політика Аргентини у 80 – 90-х рр. XX ст. *Наукові праці : Науково-методичний журнал*. Т. 37. Вип.24, історичні науки. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П.Могили. 2005. С. 71–74.
26. Бредіхін А. В. Історіографія проблеми «ідейно-політичні коріння та особливості формування пероністського руху». *Схід*. 2007. № 2. С. 79–82.
27. Бредіхін А. В. Неоконсервативний варіант модернізації в Аргентині (1976–1983 рр.). *Наука. Релігія. Суспільство*. 2005. № 2. С. 10–14.
28. Бредіхін А. В. Неоперонізм і фінансово-економічна криза в Аргентині (2001–2003). *Вісник Донецького університету. Серія Б. Гуманітарні науки*. 2004. № 2. С. 124–131.
29. Бредіхін А. В. Неоперонізм та політичні і соціальні-економічні процеси в Аргентині на початку XXI ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2005. № 2. С. 10–14.
30. Бредіхін А. В. Парадокси перонізму. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2004. № 1. С. 18–24.
31. Бредіхін А. В. Перехід від авторитаризму до демократії в Аргентині (80-ті рр. XX ст.). *Історичні і політологічні дослідження*. / Гол. ред. П. В. Добров. 2004. № 4. С. 174–178.
32. Бредіхін А. В. Причини військового перевороту 1943 р. в Аргентині. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2006. № 1. С. 3–9.
33. Бредіхін А. В. Причини перемоги перонізму. *Історичні і політологічні дослідження* / Гол. ред. П. В. Добров. 2004. № 3. С. 196–202.
34. Бредіхін А. В. Роль «індивідуального фактору» в історії Аргентини. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2005. № 4. С. 103–109.

35. Бредіхин А. В. Формування та еволюція пероністського режиму в Аргентині (1946–1989 рр.). : дис. ... д-ра істор. наук : Донецьк, 2007.
36. Бредіхин А. В. Фракційна боротьба в хустісіалістській партії в поставторитарний період. *Історичні і політологічні дослідження* / Гол. ред. П. В. Добров. 2005. № 3. С. 205–213.
37. Бузань В. Політика адміністрації Джиммі Картера щодо арабсько-ізраїльського конфлікту (1977–1981 рр.) URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/16-2/>
38. Буров А. В. Афганістан : втрачений світ. К. : Наш формат, 2018. 416 с.
39. Весела Н. М.. Інтеграційні процеси в Латинській Америці та Карибському басейні: особливості, тенденції, перспективи [Текст] : дис... канд. політ. наук : 23.00.04 / Весела Наталія Миколаївна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2002. 197 с.
40. Весела Н. Інтеграція країн Латинської Америки : автореф. дис... канд. політ. наук. К., 2002. 29 с.
41. Воронянський О. В. Країнознавство : короткий курс лекцій. Харків, 2019. 78 с.
42. Галуцько В. Афганістан: війна народу з війною. К. : Темпора, 2011. 288 с.
43. Гейтхаус Г. Курдські жінки у боротьбі з Ісламською державою. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/09/140907_kurdish_women_fighters
44. Геллер М. Кров нашого покоління. К. : Темпора, 2010. 448 с.
45. Гобова Є. В. «Китай – відповідальна держава»: аналіз функціонування стратегічного нарративу. *Китаєзнавчі дослідження. Збірник наукових праць*. № 2. 2020.
46. Гобова Є. В. Жіночий рух у КНР після 1949 року: пошуки термінології та єдності. *Східний світ*. 2021. № 4. С. 97–102.
47. Гобова Є. В. Заохочення до миру: офіційна позиція КНР з афганського питання. *Інформаційно-аналітичний бюлетень Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського*. 2021. № 2.
48. Гобова Є. В. Кризова комунікація Китаю на початковому етапі епідемії COVID-19. *Китаєзнавчі дослідження. Збірник наукових праць*. № 1. 2020. С. 5–16.
49. Гобова Є. В. Послаблення контролю народжуваності у КНР – можливі соціально-економічні наслідки. *Інформаційно-аналітичний бюлетень Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського*. 2021. № 1. С. 6–7.
50. Гобова Є. В. Поява і трансформація ідеї «тотальної вестернізації» Китаю. *Китаєзнавчі дослідження*. 2022. № 3. С. 19–33.

51. Гобсбаум Е. Вік екстремізму: Коротка історія XX ст. (1914–1991) / Пер. з англ. К., 2001. 543 с.
52. Голамусейн М. Основные проблемы защиты конституционных прав и свобод человека в Исламской Республике Иран [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Голамусейн Масуд ; Ереванский гос. ун-т. Ереван, 2008. 26 с.
53. Головченко В. Хуан Мануель Сантос: тернистий шлях до національного примирення в Колумбії. *Американська історія та політика: академічний журнал*. № 4. К., 2017. С. 199–214. URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/1263-2/>
54. Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Березень – червень 2018. *TRUMAN Index*. 2018. № 3(7). С. 13–17.
55. Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Березень – червень 2018. *TRUMAN Index*. 2018. №3(7). С. 13–17.
56. Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Квітень – червень 2017. *TRUMAN Index*. 2017. №4. С. 17–24.
57. Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Липень–жовтень 2017. *TRUMAN Index*. 2017. №1(5). С. 15–22.
58. Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Листопад 2017 – лютий 2018. *TRUMAN Index*. 2018. № 2(6). С. 14–19.
59. Городня Н. Азійсько-Тихоокеанський регіон: інтеграційний вимір. *Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем*. Навч. посіб. / За ред. Л. Д. Чикаленко. К. : Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. С. 394–404.
60. Городня Н. АСЕАН: утворення й етапи розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2010. Вип. 102. С. 7–10.
61. Городня Н. Вплив фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр. на формування східноазійського регіоналізму. *Дослідження світової політики*. 2008. Вип. 42. С. 240–258.
62. Городня Н. Д. Нормалізація і розвиток американсько-в'єтнамських відносин у 1990-ті рр. *Acta de Historia & Politica : Saeculum XXI*. № 1. 2019. 15 с.
63. Городня Н. Д. Регіональна інтеграція у великій Східній Азії в XXI ст. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – початок XXI століття)* : монографія. / За заг. ред. В. О. Шведа. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 27–49.
64. Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.) : монографія. К. : «Прінт-Сервіс», 2014. 528 с. URL:

http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/books/other/gorodnya_shidny_2014.pdf

65. Городня Н. Двосторонні союзи і партнерства США у Східній Азії (кін. XX – поч. XXI ст.): досвід співпраці в контексті інтересів України. *Науковий вісник Дипломатичної академії*. 2014. Вип. 21. Ч. 1. С. 99–107.
66. Городня Н. Динаміка американсько-китайських відносин в кінці XX–XXI ст. як свідчення нової ролі Китаю у міжнародній системі. *Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи*. «Один пояс, один шлях»: монографія / За ред. О. М. Олійника. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. С. 74–97.
67. Городня Н. Інтеграційні процеси в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в глобальну епоху: регіональна специфіка *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2012. Вип. 18. С. 77–83.
68. Городня Н. Інтеграційні процеси в Східній Азії на початку XXI ст. у вимірі економічної, політичної і соціокультурної складових дослідження світової політики. *Дослідження світової політики*. К., 2013. Вип. 1 (62). С. 137–155.
69. Городня Н. Іслам в країнах Близького Сходу і Південно-Східної Азії: спільне та відмінне. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. К.: Інститут міжнародних відносин при КНУ імені Тараса Шевченка. 2006. Вип. 63. Част. 1. С. 38–45.
70. Городня Н. Країни Східної Азії в першому десятилітті XXI ст.: регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети. *Дослідження світової політики*. К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2010. Вип. 50. С. 198–227.
71. Городня Н. Піднесення економік країн ПСА у другій половині XX ст. та активізація глобальних азійсько-центричних тенденцій. *Дослідження світової політики*. 2009. Вип. 46. С. 203–229.
72. Городня Н. Політика США щодо Китаю за адміністрації Д. Трампа. *Американська історія і політика*. 2021. № 11. С. 46–56.
73. Городня Н. Регіон Східна Азія у XXI ст.: взаємовідносини між державами «глобального Півдня». *Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми*: збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету. К., 2016. С. 12–34.
74. Городня Н. Співпраця США і В'єтнаму у сфері безпеки у 2001–2017 рр. *Науковий збірник «Сторінки історії»*. 2021. № 53. С. 316–339.
75. Городня Н. Стратегія «залучення» М'янми в політиці США за адміністрації Б.Обами. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2013. Вип. 4 (117) С. 13–17

76. Городня Н. Східна Азія в глобальних перетвореннях сучасності під впливом фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. *Дослідження світової політики*. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2011. Вип.1(54). С.197–222.
77. Городня Н. США – КНР: основні тенденції розвитку відносин у 2017–2019 рр. *Китай в період реформ і відкритості : збірник наукових праць* / За заг. ред. Н. Д. Городньої ; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету. Київ : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 139–151.
78. Городня Н. Трансформація американсько-індійських відносин у перше постбіполярне десятиліття. *Історичні і політологічні дослідження*. 2014. № 3–4 (57–58). С. 246–259.
79. Городня Н. Трансформація американсько-тайського альянсу у постбіполярний період. *Американська історія і політика*. 2022. № 13. С. 42–63.
80. Городня Н. Формування і розвиток політики Індії «Дивитися на схід» і «Діяти на сході». *Східний світ*. 2022. № 4. С. 258–281.
81. Губрієнко О. М. Конституційно-правовий статус глави держави в президентських республіках Латинської Америки : загальний огляд. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : 36. науков. праць. 2007. № 3 (34). С. 98–104.
82. Гуцало С. Є. Північна Африка: уроки минулого та проблеми інтеграції Магрибу. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – початок XXI століття)* : монографія. / За заг. ред. В. О. Шведа. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 199–214.
83. Дергачев В. Цивилизационная геополитика (Большие многомерные пространства). Одесса : ИПРЭИ НАНУ, 2003. 262 с.
84. Добровольський О. В. Геополітичний розвиток Південної Азії, Океанії, Африки й Латинської Америки та інтереси України. К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2006. 128 с.
85. Дослідження цивілізацій Сходу та Заходу: історія, філософія, філологія / Ред.: Л. В. Матвеева; Упоряд.: І. Отрощенко; НАН України. Ін-т сходознавства ім. А.Кримського. Каф. філос. та релігієзнавства, Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». К., 2004. 166 с.
86. Дроботюк О. В. Вплив західної економічної думки на економічну політику Китаю: друга половина XX – початок XXI ст. *Китаєзнавчі дослідження*. №. 2. С. 80–97. doi: <https://doi.org/10.51198/chinesest2023.02.080>
87. Дроботюк О. В. Китайська економіка на порозі 2019 року: підсумки та прогнози. *Україна-Китай*. 2019. №1(15). С. 42–46.

88. Дроботюк О. В. Модель оцінювання якості вищої освіти КНР. *Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти у XXI столітті* : монографія / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; [Д. Г. Лук'яненко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова та ін.] ; за ред. д. е. н., проф. Д. Г. Лук'яненка та д. е. н., проф. Л. Л. Антонюк. К. : КНЕУ, 2019. С. 159–176.
89. Дроботюк О. В. Нові продуктивні сили епохи Сі як основа для економічної модернізації та інновацій. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність* : матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2024 р. м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 34–38.
90. Дроботюк О. В. Роль спеціальних економічних зон в політиці реформ та відкритості КНР. *Україна-Китай*. 2018. № 14. С. 48–51.
91. Дроботюк О. В. Сталий розвиток Китайської Народної Республіки: інклюзивні інновації. *Китаєзнавчі дослідження*. 2018. № 2. С. 127–132.
92. Дроботюк О. В. Українсько-китайське економічне співробітництво: підсумки 2010–2018 рр. *Україна-Китай*. 2019. № 4(18). С. 8–17.
93. Дроботюк О. В. Українсько-китайські торговельні відносини в умовах повномасштабної війни Росії проти України. *Україна – Китай*. 2023. № 1(24). С. 50–60.
94. Дроботюк О. В., Осадчук В. Є., Шайдецька В. О. Глобальне лідерство КНР в альтернативній енергетиці. *Україна-Китай*. 2020. № 1(19). С. 30–37.
95. Дроботюк О. В., Осадчук В. Є., Шайдецька В. О. Енергетична трансформація в Китаї: шлях до глобального лідерства у альтернативній енергетиці. *Китаєзнавчі дослідження*. 2020. №1. С. 17–26. URL: <https://doi.org/10.15407/chinesest01.017>
96. Іваницька О. П. Історія міжнародних відносин : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Слово, 2011. 628 с.
97. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002) : навчальний посібник. Вінниця : Видавництво «Фоліант», 252 с.
98. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2013) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 1052 с.
99. Ігнат'єв П. М. Пакистан: від деколонізації Британської Індії до сьогодення. Чернівці : Книги – ХХІ, 2014. 352 с.
100. Ігнат'єв П. М. Шрі-Ланка: країнознавчий портрет. Чернівці : Книги – ХХІ, 2009. 288 с.
101. Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Universities in incipience of the knowledge economy: focus on Taiwan and Ukraine. *Вчені записки*. 2016. Спецвип. С. 95–100.

102. Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Китай у глобальному науково-освітньому просторі: стратегії інтелектуального прориву. *Схід*. 2015. № 5. С. 46–55.
103. Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Університети в економіці знань: Тайвань та Україна. *Ринок цінних паперів України*. 2015. № 9–10. С. 45–57.
104. Історія в термінах і поняттях : довідник: Навч. посіб. / За загал. ред. Т. В. Орлової. Вишгород : ПП Сергійчук М. І., 2014. 732 с.
105. Історія релігій світу : Навчальний посібник / В. І. Лубський, С. М. Піддубна, М. В. Лубська, І. В. Куліш. К. : Університет економіки та права «КРОК», 2009. 556 с.
106. Ішук М. О., Іваницька О. П. Розвиток американо-китайських відносин за президенства Дж. Буша-молодшого. *Історія, філософія, право*. С. 45–49. URL: <file:///C:/Users/HP/Desktop/5455-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-10954-3-10-20180611.pdf>
107. Калашников О. Факти та міфи про Афганську війну: історія, політика, пам'ять. К. : Видавництво Старого Лева, 2017. 448 с.
108. Капранов С. В. Сінто у соціокультурних трансформаціях XIX–XX ст. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського, 2014. 116 с.
109. Капранов С. В. Від японізму до аніме: з історії рецепції Ніцше в Японії. *Східний світ*. 2020. № 1. С. 97–108.
110. Капранов С. В. Дзен-буддизм та духовно-інтелектуальний потенціал Японії (друга пол. XIX – XX ст.). *Східний світ*. 2019. № 3. С. 5–14.
111. Капранов С. В. Інтерпретація янмінізму в пізній творчості Місіми Юкіо. *Модерні ідеології Азії. Колективна монографія Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ*. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 167–176.
112. Капранов С. В. Ненго («гасла правління») у XX–XXI ст.: нове обличчя традиційної ідеології. *Модерні ідеології Азії. Колективна монографія Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ*. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 177–202.
113. Капранов С. В. Поняття Бога в «Дослідженні блага» Нісіди Кітаро. *Модерні ідеології Азії. Колективна монографія Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ*. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 156–166.
114. Капранов С. В. Поняття Бога у «Дослідженні блага» Нісіди Кітаро. *Сходознавство*. 2021. № 88. С. 157–170.
115. Капранов С. В. Роль Окакури Тенсіна у розвитку діалогу культур Індії та Японії. *Східний світ*. 2022. № 4. С. 65–78.
116. Капранов С. В. Традиція та модерність в ідеологічних течіях Японії. *Модерні ідеології Азії. Колективна монографія Інститут сходознавства ім.*

- А. Ю. Кримського НАНУ. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 157–203.
117. Капранов С. В. Традиція та модерність в ідеологічних течіях Японії. *Модерні ідеології Азії. Колективна монографія Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 156–202.*
118. Капранов С. В. Японські лауреати Нобелівської премії. *Китаєзнавчі дослідження*. 2019. № 2. С. 61–70.
119. Карпіцький М. М., Філь Ю. С. Релігійно-етичний парадокс у Магабгараті у контексті індійської культурної традиції. *VII Конгрес сходознавців : зб. матер., м. Київ, 27 листопада 2023 р. К. : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського ; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 40–44.*
120. Касаткіна К. Місце Куби в зовнішньополітичних інтересах США (XIX – середина XX ст.). *Американська історія та політика : академічний журн.* № 2. К., 2016. С. 191–196. URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/editorial-board/>
121. Киктенко В. А. Историко-философская концепция Джозефа Нидэма: китайская наука и цивилизация : (филос. анализ теорет. подходов). К., 2008. 530 с.
122. Киктенко В. А. Источники по истории российской духовной миссии в Пекине в фондах Института рукописи НАН Украины. *Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение*. 2001. 1 (4) спецвыпуск.
123. Киктенко В. А. Китайская логика: историография, методология, типология. *China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The First International Conference*. Kyiv-Seoul, 2009. С. 81–89.
124. Киктенко В. А. Несвободный, но успешный: Китай как аргумент диктаторов. *Радио Свобода. Донбасс. Реалии*. 25 июн. 2018 г. URL: <https://youtu.be/Ok9A6sUV7tg?list=PLRVLFiynwHmHOVy7iynAfcgRG2JDcJA4>
125. Киридон А. М., Аладіна О., Гусейнова О. Латинська Америка в сучасному світі: основні тенденції розвитку. URL: <file:///C:/Users/HP/Desktop/alexi,+5.pdf>
126. Кириченко А. В. Розвиток ринку громадського харчування Китаю. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2024 р. м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 38–41.*
127. Кириченко В. П. Загострення економічної кризи в Латинській Америці: крах моделі розвитку чи результат рекомендацій МВФ.

Дослідження світової політики. Зб. наук. праць. ІСЕМВ НАН України. Вип. 19. 2002. С. 155–167.

128. Китай – це країна-цивілізація, яка впливає і впливатиме на те, як виглядатиме світ». Інтерв'ю в. о. директора Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України доктора філософських наук Віктора Кіктенка. *Про науку. Компетентно.* URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=DjvVf3eW9F0>

129. Кіктенко В. Геополітика: Новий шовковий шлях. 5 канал «Геополітика». 23.01.2016. URL:

https://www.youtube.com/watch?v=3hukg_jYcS0

130. Кіктенко В. Головна геостратегічна мета Китаю – створення нового шовкового шляху. *Громадське радіо*. 19 травня 2016. URL: <http://hromadskeradio.org/tu/programs/rankova-hvylya/geostrategichna-meta-kytayu-stvoryty-novyuy-shovkovyy-shlyah-shodoznavec>

131. Кіктенко В. О. «Китайська загроза» в глобальному контексті: теорія і реальні виклики. *Східний світ*. 2015. № 2. С. 117–125.

132. Кіктенко В. О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР. *Східний світ*. 2015. № 3. С. 106–114.

133. Кіктенко В. О. «Концепція наукового розвитку» Ху Цзіньтао: ідеологія третьої соціальної трансформації Китаю. *Східний світ*. 2021. №3. С. 123–134.

134. Кіктенко В. О. «Один пояс, один шлях» – глобальний геоекономічний проект Китаю. *Україна–Китай*. 2017. № 2 (8). С. 20–26.

135. Кіктенко В. О. «Політичне конфуціанство» Цзя Ціна як відмова від західної моделі розви. *Китаєзнавчі дослідження*. 2019. № 1. С. 11–19.

136. Кіктенко В. О. «Потрійне представництво» Цзян Цземіня: інкорпорування неоконсерватизму до марксизм-ленінізму. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021. №1. С. 56–67.

137. Кіктенко В. О. «Школа Джозефа Нідема»: дискусії навколо китайської науки та цивілізації. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 412 с.

138. Кіктенко В. О. Альтюссерівський структуралізм у китайському марксистському філософському дискурсі. *Східний світ*. 2024. № 1. С. 173–190.

139. Кіктенко В. О. Від колоніалізму до глобалізації: методологія вивчення сприйняття західних ідей в Азії. *Західні ідеї в країнах Азії: адаптація, інтерпретація, синтез* : колективна монографія / В. О. Кіктенко, Є. В. Гобова, О. В. Дроботюк та ін.; Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Одеса : Видавництво «Азіатика», 2024. С. 17–64.

140. Кіктенко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ. *Східний світ*. 2016. № 1. С. 83–93.

141. Кіктенко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 4. С. 42–60.
142. Кіктенко В. О. Громадські організації, наукові та освітні центри України в ініціативі «Один пояс, один шлях». *Україна – Китай*. 2019. № 1(15). С. 28–33.
143. Кіктенко В. О. Західні ідеї в китайському інтелектуальному контексті: від прагматизму до фрейдомарксизму (історико-філософські нариси) : монографія / В. О. Кіктенко; Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Одеса : Видавництво «Азіатика», 2024. 338 с.
144. Кіктенко В. О. Ідеї Сі Цзіньпіна про соціалізм з китайською специфікою в нову епоху: оновлення офіційної ідеології КПК. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021. №4. С. 5–25.
145. Кіктенко В. О. Ідеологія Комуністичної партії Китаю в Період політики реформ і відкритості. *Модерні ідеології Азії : монографія*. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 47–124.
146. Кіктенко В. О. Інституційна теорія науки Тобі Хаффа: Ісламський світ, Китай і Захід. *China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The Second International Conference*. Kyiv-Seoul, 2011. С. 1–7.
147. Кіктенко В. О. Інтелектуальні і соціальні основи китайської науки в концепції Дьорка Бодде. *Східний світ*. 2011. № 4. С. 19–24.
148. Кіктенко В. О. Історичний дискурс у традиційному та сучасному Китаї. *Східний світ*. 2016. № 4. С. 52–64.
149. Кіктенко В. О. Історичні етапи розвитку феноменології в Китаї. *Китаєзнавчі дослідження*. 2018. № 2. С. 15–34.
150. Кіктенко В. О. Історія та сучасні тенденції вивчення філософії А. Грамші в Китаї. *Східний світ*. 2022. № 3. С. 160–172.
151. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок ХХІ століття). Київ, 2018. 388 с.
152. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок ХХІ століття) / 2-е вид., виправл. та доповн. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 484 с.
153. Кіктенко В. О. Китаїзований феноменологічний марксизм: рецепція західних ідей та пошук власних теоретичних підходів. *Китаєзнавчі дослідження*. 2023. № 3. С. 21–33.
154. Кіктенко В. О. Китай у сучасному світі: мирне піднесення, відродження нації та «м'яка сила». *Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців*. К., 2017. С. 11–99.

155. Кіктенко В. О. Конфуціанство та/або комунізм: перспективи політичного розвитку Китаю. *Східний світ*. 2013. № 2–3.
156. Кіктенко В. О. Концепт «стратегічне партнерство» у зовнішній політиці Китаю та пошуки формули міжнародних відносин «нового типу»; Політичні та економічні складові стратегічного партнерства України та Китаю. *Східний вектор стратегічного партнерства України. Аналітична доповідь*. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013.
157. Кіктенко В. О. Концепція деконструкції Жака Дерріди в роботах китайських учених-марксистів. *Східний світ*. № 3. С. 177–198.
158. Кіктенко В. О. Космічні обрії соціально-економічного підйому Китаю. Україна – Китай. 2018. С. 44–47.
159. Кіктенко В. О. Крайній орієнтоцентрізм Джона Хобсона: східні витoki західної науки і цивілізації. *Схід та діалог цивілізацій* [упорядники: О. Д. Василюк, Н. М. Зуб]. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2012. С. 134–140.
160. Кіктенко В. О. Культурний релятивізм Натана Сівіна: традиційна китайська наука і медицина. *Китаєзнавчі дослідження*. [Збірка наукових праць]. Том 1. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2011. С. 88–95.
161. Кіктенко В. О. Культурно-історична модель китайської науки Бенджаміна А. Ельмана. *Східний світ*. 2011. № 3. С. 63–73.
162. Кіктенко В. О. Моральна метафізика Моу Цзунсяня: посткантіанство і неоконфуціанство. *Східний світ*. 2014. № 3. С. 133–141.
163. Кіктенко В. О. Нові можливості для співпраці науковців України та Китаю у Дослідницькій мережі мозкових центрів «Поясу та Шляху». *Україна – Китай*. 2019. № (16). С. 28–29.
164. Кіктенко В. О. Огляд гіпотез походження китайської цивілізації. *Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л. В. Матвєєвої*. Збірник наукових статей. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2010. С. 270–281.
165. Кіктенко В. О. Огляд історії аналітичної філософії в Китаї (XX – початок XXI століття). *Східний світ*. 2018. № 2. С. 17–29.
166. Кіктенко В. О. Огляд розвитку філософії науки і техніки в Китаї // *Китаєзнавчі дослідження*. 2017. № 1–2. С. 12–21.
167. Кіктенко В. О. Перегляд засад синології і реконструкція китайської культури у поглядах «нових конфуціанців». *Східний світ*. 2014. № 4. С. 156–161.
168. Кіктенко В. О. Подолання методології наукового пізнання Дж. Нідема в нових моделях реконструкції китайської науки й цивілізації. *Гуманітарні студії. Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 14. С. 141–150.

169. Кіктенко В. О. Порівняльна епістемологія Джеффри Ллойда: філософські основи науки і культури (Стародавня Греція та Стародавній Китай). *Мультиверсум*. 2011. № 8 (106). С. 56–71.
170. Кіктенко В. О. Порівняльний аналіз конфуціанства і демократії: спільне, відмінне та можливості взаємодії. *Китаєзнавчі дослідження*. 2014. № 1–2. С. 5–13.
171. Кіктенко В. О. Рецепція ідей Франкфуртської школи китаїзованим марксизмом: дослідження та інтерпретації. *Китаєзнавчі дослідження*. 2022. № 4. С. 50–68.
172. Кіктенко В. О. Розвиток українського китаєзнавства: до питання необхідності створення мозкового центру з досліджень сучасного Китаю. *Україна–Китай*. 2017. № 3(9). С. 104–105.
173. Кіктенко В. О. Розробка штучного інтелекту в Китаї як шлях до глобального технологічного лідерства. *Україна – Китай*. 2018. № 5(10). С. 76–81.
174. Кіктенко В. О. Розширення діалектичного матеріалізму в філософії Фен Ці. *Китаєзнавчі дослідження*. 2019. № 2. С. 5–12.
175. Кіктенко В. О. Роль теорії «м'якої сили» в створенні нового образу Китаю. *Китаєзнавчі дослідження*. 2015. № 1–2. С. 39–50.
176. Кіктенко В. О. Російсько-українська війна в наративах країн Азії / Україна і світ після 24.02.2022. Круглий стіл «Філософської думки». Філософська думка. 2023. №3. С. 35–43.
177. Кіктенко В. О. Семантика і прагматика концепту Ініціатива «Один пояс, один шлях». *Китаєзнавчі дослідження*. 2018. № 1. С. 58–68.
178. Кіктенко В. О. Сприйняття марксизму Дьйордя Лукача в Китаї: від ідеологічної критики до формування наукового підходу. *Китаєзнавчі дослідження*. 2022. № 3. С. 34–50.
179. Кіктенко В. О. Стратегічне партнерство в зовнішній політиці Китаю (висновки для України). *Сходознавство*. 2012. № 60. С. 48–75.
180. Кіктенко В. О. Сучасна модель російсько-китайських відносин: асиметричне стратегічне партнерство. *Східний світ*. 2016. № 2–3. С. 24–36.
181. Кіктенко В. О. та ін. Аудит зовнішньої політики: Україна – Китай. *Дискусійна записка*. К. : Інститут світової політики, 2016. 60 с.
182. Кіктенко В. О. Теорія «мирного піднесення/розвитку» Китаю в політичному та науковому дискурсі. *Східний світ*. 2015. № 1. С. 125–137.
183. Кіктенко В. О. Теорія Ден Сяопіна: практична філософія та оновлена ідеологія Комуністичної партії Китаю. *Східний світ*. 2020. № 3. С. 25–36.
184. Кіктенко В. О. Трансформація моделі науково-технічного розвитку КНР. *Трансформаційні процеси у країнах Сходу*. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. С. 57–65.

185. Кіктенко В. О. Україна–Китай: історичні та кроскультурні контакти. *Україна–Китай: діалог та взаємозбагачення культур* : Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. К. : ДАКККІМ, 2008. С. 9–22.
186. Кіктенко В. О. Філософія американського прагматизму, конфуціанство та китайська модернізація. *Китаєзнавчі дослідження*. 2016. № 1–2. С. 18–29.
187. Кіктенко В. О. Філософія Мартіна Гайдеггера у працях китайських філософів-марксистів: від ідеологічного заперечення до формування системних досліджень. *Китаєзнавчі дослідження*. 2023. № 4. С. 30–52.
188. Кіктенко В. О. Філософія Славоя Жижека в дослідженнях китайських учених: між марксизмом та психоаналізом. *Східний світ*. 2023. № 1. С. 183–198.
189. Кіктенко В. О. Філософські й теоретичні висновки проекту «Наука й цивілізація в Китаї». *Мультиверсум. Філософський альманах* Зб. наук. праць. К. : Український центр духовної культури, 2008. № 72. С. 120–135.
190. Кіктенко В. О. Філософські та методологічні положення концепції історії науки Дж. Нідема. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури* : зб. наук. праць. Вип. XX. К. : Міленіум, 2008. С. 54–63.
191. Кіктенко В. О. Формування національної школи українського китаєзнавства (1991 – початок ХХІ ст.). *Східний світ*. 2019. № 4. С. 27–61.
192. Кіктенко В. О. Шлях з Києва до Пекіну. До 300-річчя заснування православної місії в Китаї. *Україна – Китай*. 2014. № 1. С. 54–61.
193. Кіктенко В. О. Шляхом модернізації до глобального лідерства: до 70-річчя утворення КНР. *Україна – Китай*. 2019. № 3(17). С. 30–31.
194. Кіктенко В. О. Шовкові контури нової архітектури безпеки в Азії. *Дзеркало тижня*. 19 червня 2015. № 22.
195. Кіктенко В. О., Гончарук А. З., Гобова Є. В. 40 років Політики реформ і відкритості Китаю. *Вісник НАН України*. 2019. № 4. С. 68–82.
196. Кіктенко В. О., Дроботюк О. В. Науково-освітнє співробітництво між Україною та КНР у період 2016–2020 рр. *Східний світ*. 2021. № 4. С. 33–55.
197. Кіктенко В. О., Дроботюк О. В. Науково-освітнє співробітництво між Україною та КНР у період 2016–2020 рр. *Східний світ*. 2021. № 4. С. 33–55. URL: <https://doi.org/10.15407/orientw04.033>
198. Кіктенко В. Президент Української асоціації китаєзнавців: «Нам важливо мати свою думку про Китай, а не те, що скаже Брюссель чи Вашингтон». *«Україна – Китай»*. 2019. № 2 (16). С. 106–115.
199. Кіктенко В. Про доцільність приєднання України до формату «16+1» (співпраця країн Центральної та Східної Європи). *«Стан та перспективи розбудови українсько-китайського стратегічного співробітництва»*. Збірка виступів. Пекін, 2016. С. 50–62.

200. Кіндратішин К. І. Громадська думка та антивоєнні рухи у США під впливом війни у В'єтнамі (1964–1975 рр.) / К. І. Кіндратішин, Л. М. Ямпольська. *Сходознавство. Актуальність та перспективи: матеріали доп. IV Міжнар. наук.-метод. конф., Харків, 24 берез. 2023 р.* : [у 2 ч.] / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Н. В. Руда (голова) та ін.]. Харків, 2023. Ч. 2. С. 86–91.
201. Кіслов Д. В. Кодекс держаності Конфуція та сучасне ставлення до принципу верховенства закону. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2024 р. м. Київ*. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 41–46.
202. Клименко О. А. Партії та неурядові організації в політиці лібералізації торгівлі НАФТА. К. : Науковий світ, 2005. 153 с.
203. Ковальков О. Л., Городня Н. Д. Ставлення населення УРСР до введення радянських військ в Афганістан. *Український історичний журнал*. 2021. № 4. С. 108–118.
204. Ковальова О. І. Політична інтеграція в Латинській Америці: генеза, ключові характеристики, детермінанти кризових тенденцій [Текст] : дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Ковальова Олександра Ігорівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. К., 2004. 218 с.
205. Ковальова О. І. Російська військово-стратегічна загроза домінуванню США в Латинській Америці: наміри та реальність. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2015. № 5. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2515/2245.
206. Кожухарь О. А. Історія Афганської війни 1979–1989 рр. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2009. 328 с.
207. Коментар Віктора Кіктенка підсумків візиту Сі Цзіньпіна в Москву. Радіо Свобода, 6 липня 2017 року. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nvUviCxAfFc>
208. Короваєнко П. О. Іредзумі: феномен натільного живопису Японії / П. О. Короваєнко, Л. М. Ямпольська. *VII Конгрес сходознавців* : зб. матеріалів, Київ, 27 листоп. 2023 р. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 44–47.
209. Корсунський С. В. Як будувати відносини з країнами Азії: економіка, дипломатія, культурні особливості. Харків : Віват, 2021. 284 с.
210. Корсунський С. В. Як нації відновлюються: досвід Східної Азії [Текст] / Сергій Корсунський. Харків : Віват, 2023. 188 с.
211. Косенко А. Політичний аспект у співробітництві КНР та країн Південної Америки (1990-ті рр. – початок XXI ст.). URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/13-3/>
212. Кравченко М. В. Інтеграційний розвиток регіону Субсахарської Африки. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – початок XXI століття)* : монографія / За

заг. ред. В. О. Шведа. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 237–258.

213. Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія : Навчальний посібник. В. Головченко, О. Кравчук. К. : ЗАТ «Нічлава, 2006, 232 с.

214. Лаврова І. І. Соціальна політика в Аргентині в умовах неоліберальної моделі розвитку (90-ті роки ХХ століття) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Донецький національний університет. Донецьк, 2006. 20 с

215. Лукаш О. І., Прип'ік Є. О. Африка – Індія у контексті інтеграційних тенденцій та перспектив співробітництва. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець ХХ – початок ХХІ століття)* : монографія. / За заг. ред. В. О. Шведа. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 215–236.

216. Лукаш О. І., Тихоненко І. В. Регіональна система Південної Азії: Індія та особливості інтеграційного розвитку. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець ХХ – початок ХХІ століття)* : монографія / За заг. ред. В. О. Шведа. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 76–109.

217. Мавріна О. С. Концепт стратегічного партнерства в Туреччині та його застосування в зовнішньополітичній практиці. *Східний вектор стратегічного партнерства України в умовах глобального світу. Аналітична доповідь* / За ред. В. О. Кіктенко. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013. С. 25–43.

218. Мавріна О. С. Стратегічне партнерство України та Туреччини: новий рівень економічної і політичної співпраці. *Східний вектор стратегічного партнерства України в умовах глобального світу. Аналітична доповідь* / За ред. В. О. Кіктенко. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013. С. 96–107.

219. Мавріна О. С. Трансформаційні процеси політичної системи Туреччини на сучасному етапі. *Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі. Колективна монографія*. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. С. 31–45.

220. Манзюк Є., Ямпольська Л. Афганська війна (1979–1989 рр.): історична пам'ять і сучасні комеморативні практики. Scientific Collection «InterConf». 2023. 184. С. 223–230. Retrieved from URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5084>

221. Марков Д. Є. Nepalese Sacred Space in Premodern and Early Modern Hindu-Buddhist Context: One of India's desa and Independent punya bhumi. *Східний світ*. 2022. № 4. С. 79–105.

222. Марков Д. Є. Афганістан під владою талібів: позиція Пакистану. *Інформаційно-аналітичний бюлетень*. № 2, 2021.
223. Марков Д. Є. Ідеологія буддійського модернізму у творчості непальського реформатора та просвітника Чіттадгара Грідаї. *Модерні ідеології Азії. Колективна монографія Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ*. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 222–247.
224. Марков Д. Є. Непал і прикордонні конфлікти в Гімалаях: між Китаєм і Індією. *Інформаційно-аналітичний бюлетень*. № 1, 2021.
225. Михайлов В. С., Неділько В. В. Великі шовкові шляхи: історико-геополітична метафора та сучасність. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2024 р. м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 46–51.*
226. Модерні ідеології Азії. Колективна монографія Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 256 с.
227. Мохаммад Р. А. Управление человеческими ресурсами в государственном секторе Исламской Республики Иран [Текст] : автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.02 / Мохаммад Реза Али. Ереван, 2006. 44 с.
228. Мурадян М. Ю. Комплексное экономико-географическое исследование Исламской Республики Иран [Текст] : автореф. дис... канд. геогр. наук : 24.00.20 / Мурадян Мариета Юриковна ; Ереванский гос. ун-т. Ереван, 2005. 25 с.:
229. Мусійчук В. А. Інтеграція традиційних уявлень у сучасну соціалістичну ідеологію В'єтнаму. *Модерні ідеології Азії. Колективна монографія Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ*. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 127–155.
230. Мхитарян Н. І. Участь Турецької Республіки в інтеграційних процесах: інституційний та безпековий аспекти. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – початок XXI століття)* : монографія. / За заг. ред. В. О. Шведа. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 170–198.
231. Наджат С. Відносини між Іракським Курдистаном та Іраком у другому десятилітті ХХІ століття: пошук оптимальної моделі співіснування. *Політичне життя*. 2018. № 4. С. 102–106.
232. Несправа М. В. Радикальний джихадизм у Європі початку ХХІ ст. : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 304 с.
233. Олійник О. М. Китай – США в інтеграційних процесах Азійсько-Тихоокеанського регіону. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – початок XXI століття)* : монографія. / За заг. ред. В. О. Шведа. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 50–75.

234. Орлова Т. В. Вестернізація Туреччини: історія і сучасність. *Гілея : науковий вісник*. 2011. Вип. 4. С. 171–176.
235. Орлова Т. В. Ресурс «м'якої сили» сучасної Індії: йога. *Індологія в Україні (Всеукраїнські конференції індологів: тези, доповіді, промови, статті) : збірник наукових праць / відп. наук. ред. О. І. Лукаш ; НАН України, Всеукраїнська асоціація індологів ; Посольство Республіки Індія в Україні*. 2018. С. 204–205.
236. Орлова Т. В. Єгипет: парадокси модернізації на арабський лад. *Гілея*. 2012 Вип. 6. С. 213–218.
237. Орлова Т. В. Китайсько-в'єтнамський варіант модернізації. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. 2017. 65. С. 246–253.
238. Орлова Т. В. Особливості модернізаційних процесів у сучасному В'єтнамі. *Країни пострадянського простору: виклики модернізації*. Зб. наук. праць. 2016. С. 155–163.
239. Орлова Т. В. Зміни статусу жіноцтва Туреччини у XX – на початку XXI ст. *Наукові записки : Зб. наукових статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2011. Вип. L. С. 263–270.
240. Орлова Т. В. ПАР: «Африканський ренесанс» у деклараціях і реаліях. *Вісник ДАКККиМ*. 2012. Вип. 3. С. 206–210.
241. Орлова Т. В. Сучасна системна криза тропікоафриканської цивілізації: причини і прояви. *Гілея : науковий вісник*. 2011. Вип. 4. С. 152–162.
242. Отрощенко І. В. Колективне керівництво та боротьба за владу в МНР 1950-х рр. / Ю. Цеденбал і Д. Дамба. *Східний світ*. 2021. № 1. С. 5–17. URL: <https://doi.org/10.15407/orientw2021.01.005>
243. Пасічник Н. Політика США щодо Куби за президентства Барака Обама. *Американська історія та політика : академічний журн.* № 2. К., 2016. С. 197–204. URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/editorial-board/>
244. Пасічник Н. С. Еволюція американської політики щодо Куби за президентства Дж. Кеннеді. *Гілея : науковий вісник*. 2014. 82. С. 443–447.
245. Перга Т. Особливості соціально-економічного розвитку Мексики в 40 70-х рр. XX ст. *Американська історія та політика: академічний журнал*. № 4. К., 2017. С. 223–232. URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/1263-2/>
246. Підберезних І Є Сполучені Штати Америки в Південно-Східній Азії: партнерство в умовах сучасних викликів (1990 – початок 2000-х рр.) : монографія. Миколаїв : Іліон, 2018. 475 с.
247. Підберезних І. Є. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки США та Сінгапуру на початку ХХІст. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2020. № 3 (69). Т. 3. С. 6.

248. Підберезних І. Є. Американсько-філіппінські відносини у сфері безпеки і оборони на початку ХХІ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 32. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О. А. Мельничука. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. С. 61–68.
249. Підберезних І. Є. АСЕАН та «Тихоокеанський трикутник»: політика балансування. *Часопис української історії* / За ред. доктора історичних наук, професора А. П. Коцура. К., 2016. Вип. 33. С. 7.
250. Підберезних І. Є. Військовий чинник в американсько-філіппінському співробітництві в справі зміцнення безпеки в АТР. *Наукові праці : науково-методичний журнал*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 195. Т. 207. Історія. С. 5.
251. Підберезних І. Є. Вплив та роль США в історії міжнародних відносин на Далекому Сході після Другої світової війни. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського : Збірник наукових праць*. Випуск 3.32 : Історичні науки. Миколаїв : МНУ, 2012. С. 10.
252. Підберезних І. Є. З історії становлення та розвитку американсько-бірманських відносин: 1980-ті роки – сучасність. *Наукові праці : наук. журн. / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили; ред. кол.: Ю. В. Котляр (голова) [та ін.]*. Миколаїв, 2017. Т. 304. Вип. 292. («Історія»). С. 6.
253. Підберезних І. Є. Забезпечення національної безпеки між США та Індонезією на початку ХХІст. *Юридична наука*. 2020. № 9.
254. Підберезних І. Є. Зовнішньополітичний напрям адміністрації Б. Обама на півробітництво з країнами Південно-Східної Азії. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. Вип. XXXIX. С. 5.
255. Підберезних І. Є. Зовнішня політика та дипломатія США на Далекому Сході в умовах глобалізації: характеристика домінуючих напрямків. *Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць*. Випуск 107. Частина І. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. С. 7.
256. Підберезних І. Є. Індонезія: шлях до прогресивного розвитку та демократії. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Історичні науки* / За заг. ред. проф. С.В. Гаврилюка. Луцьк : Вид-во Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2015. Вип. №5 (306). С. 6.
257. Підберезних І. Є. Історичний досвід міждержавного співробітництва та партнерства другої адміністрації Б. Обама з державами Південно-Східної Азії. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Випуск 22. Зовнішня

політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Частина I. Серія «Історичні науки» / За заг. ред. В. Г. Ціватого, Н. О. Татаренко. К., 2015. С. 6.

258. Підберезних І. Є. Історичні особливості становлення міждержавних відносин США та Індонезії на початку 2000-х років. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 30. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О.А. Мельничука. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 61–68.

259. Підберезних І. Є. Історія співпраці Сполучених Штатів Америки і країн Південно-Східної Азії. *Наукові праці : науково-методичний журнал*. Вип. 270. Т. 282. Історія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016.

260. Підберезних І. Є. Політика адміністрації президента США Джо Байдена щодо країн Південно-Східної Азії. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимодря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 48. Том 1. С. 24–33.

261. Підберезних І. Є. Політика балансування забезпечення національної безпеки США, Китаю та країн Південно-Східної Азії. *Юридична наука*. 2020. № 10. 4 с.

262. Підберезних І. Є. Політика США у Південно-Східноазійському регіоні за часів президентства Б. Обами. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення : збірник наукових праць* / За загальною редакцією д.і.н., проф. Кудряченка А. І. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К. : Вид-во «Фенікс», 2013.

263. Підберезних І. Є. Проблеми регіональної безпеки в країнах Південно-Східної Азії: міжнародна співпраця та механізми її здійснення. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Історичні науки* / За заг. ред. проф. С. В. Гаврилюка. Луцьк : Вид-во Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2015. Вип. № 7 (308).

264. Підберезних І. Є. Проблеми та перспективи розвитку адміністративно-правового забезпечення національної безпеки США, України та АСЕАН. *Юридична наука*. 2020. № 11.

265. Підберезних І. Є. Реалізація зовнішньополітичної стратегії забезпечення національної безпеки Сполучених Штатів Америки щодо країн Південно-Східної Азії. *Юридична наука*. 2020. № 12.

266. Підберезних І. Є. Реалізація зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів Америки щодо країн Південно-східної Азії. *Американська історія та політика : науковий журнал*. № 2. К., 2016.

267. Підберезних І. Є. Регіональна політика США у рамках забезпечення національної безпеки та її глобальні пріоритети в Південно-Східній Азії. *Юридична наука*. 2020. № 7.
268. Підберезних І. Є. Регіональне всеосяжне економічне та Транстихоокеанське партнерства: економічні каталізатори Південно-Східної Азії. *Наукові праці : наук. журн.* / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили; ред. кол. : Ю. В. Котляр (голова) [та ін.]. Миколаїв, 2017. Т. 292. (Серія «Історія»; вип. 280).
269. Підберезних І. Є. Регіональні відносини з країнами Південно-Східної Азії на шпальтах «Financial Times»: джерелознавчий аспект. *Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць* / Гол. ред. В. М. Вашкевич. К. : «Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 113 (10).
270. Підберезних І. Є. Розвиток адміністративно-правового забезпечення національної безпеки США шляхом приєднання до Договору про дружбу та співробітництво з АСЕАН. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 110–115.
271. Підберезних І. Є. Розвиток регіонального партнерства в рамках адміністративно-правового забезпечення національної безпеки США та Індонезії. *Юридична наука*. 2019. № 11. Т. 2.
272. Підберезних І. Є. Розвиток системи національної безпеки в американсько-бірманських відносинах: 1980-ті роки – сучасність. *Юридична наука*. 2019. № 12. Т. 2.
273. Підберезних І. Є. Роль Південно-Східної Азії в стратегії Сполучених Штатів Америки щодо Китаю. *Наукові праці : науково-методичний журнал*. Вип. 262. Т. 274. Історія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016.
274. Підберезних І. Є. Стан адміністративно-правового забезпечення національної безпеки США та М'янми (2008–2009рр.). *Юридична наука*. 2019. № 6. Т. 2.
275. Підберезних І. Є. Стратегічні інтереси США у Південно-Східній Азії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія* / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 2. Ч. 3.
276. Підберезних І. Є. Сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку адміністративно-правового забезпечення національної безпеки між США і В'єтнамом. *Юридична наука*. 2019. № 8. Т. 2.
277. Підберезних І. Є. США – М'янма: проблеми взаємовідносин сучасної доби. *Історичні записки : Збірник наукових праць* / Гол. ред. В. П. Михайлюк. Луганськ : Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2013. Випуск 39. С. 12.
278. Підберезних І. Є. США та наслідки Другої Світової війни на Тихому океані в історичній ретроспективі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: Збірник наукових праць*. Випуск 3.33: Історичні науки. Миколаїв : МНУ, 2012.

279. Підберезних І. Є., Кременська Ю. В. Визначення поняття авторитаризму та проблеми класифікації. *Вісник науки та освіти (Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2024. № 2(20). С. 1638–1649.
280. Підберезних І. Є., Мядзелець Є. Рух за громадянські права чорношкірого населення США. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. (АПСНІМ)*. 2020. № 4 (28). С. 27–31.
281. Підберезних І.Є. Відносини між США та Індонезією на початку ХХІ ст. *Гілея : науковий вісник*. К. : Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 150 (№ 11). Ч. 1. Історичні науки. С. 4.
282. Підберезних І.Є. Розвиток відносин між США і В'єтнамом: сучасний стан, напрямки, перспективи. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. Вип. XXXIV.
283. Політика Китаю в регіоні Середнього Сходу: здобутки і перспективи. Китай в період реформ і відкритості : збірник наукових праць / За заг. ред. Н. Д. Городньої ; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету. К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 154–165.
284. Попков В. В. Реванш Востока. Соотношение Запада и Востока в глобальных геополитических трансформациях (конец XX – начало XXI века). Харьков : Бурун Книга, 2010. 127 с.
285. Пошедін О. Зовнішньополітичні підходи США та Китаю щодо глобального міжнародного порядку. URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/16-2/>
286. Пророченко Н. О. Закономірності та особливості функціонування державно-політичних інститутів в умовах арабо-мусульманського суспільства. *Дослідження світової політики* : Збірник наукових праць. К. : ІСЕМВ НАН України, 2013. Вип. 1 (62). С. 28–42.
287. Пророченко Н. О. Арабський Схід на шляхах реконструкції ісламського цивілізаційного простору. *Антологія творчих досягнень*. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2010. Вип. 5. С. 201–203.
288. Пророченко Н. О. Взаємовплив внутрішньої та зовнішньої політики країн регіону Перської затоки в подоланні соціальних криз та регіональних конфліктів. *Дослідження світової політики. Зб. наукових праць* / Інститут світової економіки і міжнародних відносин. К., 2001. № 14. С. 23–37.
289. Пророченко Н. О. Внутрішня гетерогенність ісламської цивілізації як фактор адаптації до сучасних глобальних змін та перспектив розвитку. *Світ ХХІ ст. у контексті мультицивілізаційного прогресу* : Матеріали

Міжвідомчої науково-теоретичної конференції / Відп. ред. В.К. Гура. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2010. С. 28–34.

290. Пророченко Н. О. Вплив соціокультурних надбань та політичних традицій ісламської спільноти на характер еволюції соціально-економічних комплексів та політичних систем арабського світу. *Антологія творчих досягнень*. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2011. Вип. 6. С. 165–167.

291. Пророченко Н. О. Доктрина ісламської економіки і спроби її реалізації на сучасному етапі. *Українська орієнталістика : Міждисциплінарний сходознавчий збірник наукових праць викладачів та студентів Інституту східних мов Київського національного лінгвістичного університету*. К. : КНЛУ, 2006. С. 111–116.

292. Пророченко Н. О. Еволюція ролі шийтського духовенства у суспільно-політичному розвитку Ірану (історичний аспект). *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. № 1 (7). С. 56–73.

293. Пророченко Н. О. Ідея «Один пояс – один шлях» як фактор стабілізації ситуації в регіоні Близького та Середнього Сходу. *Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи* : монографія / Наук. ред. О. М. Олійник, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. С. 172–181.

294. Пророченко Н. О. Іран, Афганістан, Пакистан як історичні субкультури Ісламського світу. *Глобальна периферія в ХХІ ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу*. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д. і. н. проф., Гури В. К. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К. : LAT&K, 2014. С. 290–326.

295. Пророченко Н. О. Іран: від «білої революції» до ісламської антишахської революції (аналіз суспільно-політичних трансформацій). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2020. Вип. 28–29. С. 251–260 DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-251-260

296. Пророченко Н. О. Іслам як фактор адаптації арабських суспільств до процесів глобальної трансформації. *«Світ у ХХІ ст.: Південь-Північ у вимірах перспектив глобального співіснування»*. Матеріали Міжвідомчої науково-теоретичної конференції / Відп. ред. В.К. Гура. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2011. С. 28–34.

297. Пророченко Н. О. Ісламська держава: соціальний аспект феномену. *Ісламська держава: генезис і нові тренди = Islamic state: genesis and new trends* / під ред. Салаха З., Ауліна О. А. – Громад. орг. «Араб. Дім», Громад. орг. «Укр. центр ісламознавства». Львів : Манускрипт, 2015. С. 20–25.

298. Пророченко Н. О. Консервативна еволюція традиційних соціально-політичних структур Арабського Сходу як фактор стабільності цивілізаційного розвитку. *Проблеми глобальної безпеки в регіональних інтерпретаціях та вимірах : Матеріали Міжвідомчої науково-теоретичної конференції* / Відп. ред. В.К. Гура. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2009. С. 28–35.
299. Пророченко Н. О. Концепція ісламської економіки: історичне коріння, релігійно-етичні принципи та сучасна світова практика. *Аль-Калям : збірка наукових праць*. Вип. № 7. Бібліотека ісламознавства. Вінниця : ТОВ Нілан-ЛТД, 2018. С. 208–220.
300. Пророченко Н. О. Монархії Арабського Сходу: традиціоналізація сучасності. *Дослідження світової політики*. Зб. наукових праць. К., 2005. Вип. 33. С. 68–81.
301. Пророченко Н. О. Основні принципи ісламської концепції світового устрою. *Українська орієнталістика : Зб. наук. праць викл. та студ. Ін-ту схід. мов Київ. нац. лінгв. ун-ту і Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія»* / Київ. Нац. лінгв. ун-т; Нац. Ун-т «Києво-Могилянська академія» / Голов. ред. І. В. Срібняк. К. : КНЛУ. 2007–2008. Вип. 2–3. С. 106–114.
302. Пророченко Н. О. Особливості розвитку країн Арабського Сходу в постбіполярний період: суспільно-економічний аспект. *Дослідження світової політики : Зб. наукових праць* / Відп. ред. В. К. Гура. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2007. Вип. 38. С. 114–132.
303. Пророченко Н. О. Особливості формування політичних систем в країнах Арабського Сходу в постбіполярний період. *Дослідж. світ. політики : зб. наук. пр.* 2006. Вип. 35. С. 29–45
304. Пророченко Н. О. Політична еліта Ірану: досвід поєднання традиції і сучасності у формуванні курсу суспільно-політичного розвитку. «Аль-Калям». *Збірка наукових праць УЦД. Бібліотека ісламознавства*. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 93–109.
305. Пророченко Н. О. Політичний іслам у країнах Північної Африки. *Дослідження світової політики*. Зб. наукових праць. К., 2005. Вип. 30. С. 23–38.
306. Пророченко Н. О. Політичний іслам у країнах Субсахарської Африки. *Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України : матеріали міжнар. наук. конф.* Вид. укр. та англ. мов.: доповн. та уточ. / від. наук. ред. О. І. Лукаш; НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К., 2017. С. 59–68.
307. Пророченко Н. О. Політичні системи арабських країн: соціокультурна відповідність, межі сталості та перспективи трансформації.

Електронний журнал «Ісламознавчі студії». Науковий альманах. Пробний випуск. К., 2013. С. 82–104. URL: https://issuu.com/islam4all/docs/almanax_0_2013

308. Пророченко Н. О. Політичні системи арабських країн: соціокультурна відповідність, межі сталості та перспективи трансформації. *Дослідження світової політики* : Зб. наукових праць / Гол. ред. Ю.М. Пахомов. К. : ІСЕМВ НАН України, 2011. Вип. 1 (54). С. 39–74.

309. Пророченко Н. О. Політичні системи арабських країн: соціокультурна адаптованість, межі сталості, перспективи трансформації. *Дослідження світової політики* : Зб. наукових праць. / Відп. ред. В.К. Гура. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. Вип. 42. С. 81–108.

310. Пророченко Н. О. Проблеми еволюції арабської єдності в контексті політики США на Близькому Сході. *Зб. наук. досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ*. К., 2004. № 28. С. 66–80.

311. Пророченко Н. О. Проблеми ефективності процесів модернізації в арабських країнах у контексті глобальних перетворень і внутрішньої соціокультурної еволюції. *Дослідження світової політики* : Зб. наукових праць / Відп. ред. В. К. Гура. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2009. Вип. 46. С. 61–94.

312. Пророченко Н. О. Проблеми і перспективи розвитку *Афганістану в контексті протиріч між внутрішньодержавними центрами сили. Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми* : збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету ; відп. наук. ред. О. І. Лукаш. К., 2016. С. 229–246.

313. Пророченко Н. О. Процеси адаптації арабо-мусульманського суспільства до визначальних змін сучасного світу. *Аль-Калям. Збірка наукових праць Українського центру ісламознавчих досліджень. Бібліотека ісламознавства*. Донецьк, 2013. Випуск 2. С. 58–74.

314. Пророченко Н. О. рівна Проблеми і перспективи розвитку Ірану, Афганістану, Пакистану в контексті внутрішньодержавної еволюції та регіональних процесів. *Міжнародні регіональні процеси та зовнішньополітичні пріоритети України* : Монографія / Заг. ред. професорів С. Шергіна, В. Космини, Л. Чекаленко. К. : Дипломатична академія України при МЗС України, 2017. С. 214–247.

315. Пророченко Н. О. Розвиток країн Арабського Сходу в контексті світ-системних змін. *Антологія творчих досягнень*. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2005. Вип. 2. С. 388–396.

316. Пророченко Н. О. Роль традиції у суспільному розвитку сучасної Індії. *Тези IV Всеукраїнської конференції індологів «Індія – 70 років незалежного розвитку: досягнення, проблеми, перспективи»*, 30–31 січня 2018 р. До Дня Республіки Індія / НАН України, Всеукраїнська асоціація індологів, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Посольство Республіки Індія в Україні. К., 2018. С. 6–7.
317. Пророченко Н. О. Самої нафти вже не досить. Країни Аравійського півострова: економіка, суспільство і проблема регіональної інтеграції. *Політика і час*. 2001. № 7. С. 78–85.
318. Пророченко Н. О. Середній Схід в інтеграційних процесах: Іран, Пакистан, Афганістан. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – початок XXI століття)* : монографія. / За заг. ред. В. О. Шведа. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 134–154.
319. Пророченко Н. О. Середній Схід в інтеграційних процесах: Іран, Пакистан, Афганістан. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – початок XXI століття)* : монографія / за заг. ред. В. О. Шведа, пер. англ. Прип'ік Є. О., Кравченко М. В. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 134–155
320. Пророченко Н. О. Сила ісламських традицій. Політичні традиції і демократія у державах Аравійського півострова. *Політика і час*. 2003. № 8. С. 62–68.
321. Пророченко Н. О. Соціокультурний розвиток Арабського світу як сталий різновид альтернативи євроатлантичної версії глобальної уніфікації. *Дослідження світової політики* : Збірник наукових праць / Відп. ред. В. К. Гура. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2010. Вип. 50. С. 73–99.
322. Пророченко Н. О. Субсахарська Африка та Великий Магриб. *Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації* : монографія / авт. кол. О. А. Аулін, Д. В. Брильов. Н. О. Пророченко, О. А. Ярош. К., 2019. С. 254–270.
323. Пророченко Н. О. Терористи чи захисники віри? Ісламський фундаменталізм в етичних вимірах. *Політика і час*. 1995. № 9. С. 64–69.
324. Пророченко Н. О. У замкнутому колі. Деякі аспекти політичної практики ісламських фундаменталістів. *Політика і час*. 1995. № 2. С. 69–73.
325. Пророченко Н. О. Цивілізаційний фундамент соціокультурних надбань та політичних традицій ісламської спільноти як підґрунтя еволюції соціально-економічних комплексів та політичних систем Арабського світу. *Дослідження світової політики* : Збірник наукових праць / Гол. ред. Ю. М. Пахомов. К. : ІСЕМВ НАН України, 2012. Вип. 1 (58). С. 118–136.
326. Пророченко Н. О. Чому зростає «Халіфорнія»? Політичний іслам і сучасність. *Політика і час*. 2002. № 11. С. 46–53.

327. Пророченко Наталія Олександрівна Іранський досвід модернізації: суспільно-політичний вимір. *Країни пострадянського простору: виклики модернізації : збірник наукових праць* / за заг. ред. канд. іст. наук, доцента А. Г. Бульвінського. – ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 163–173.
328. Радивілов Д. А. Ибадиты: из опыта исторической самоидентификации. *IV Сходознавчі читання А. Кримського*. К., 2000. С. 42–44.
329. Радівілов Д. А. Ібадити: історична ретроспектива як спосіб доктринальної само ідентифікації. *Східний світ*. № 2. Київ. 2001. С.167–169.
330. Радівілов Д. А. Іслам. *Енциклопедія сучасної України*. Том 3. Київ, «Наукова думка», 2005. С. 540–543.
331. Радівілов Д. А. Існад традиції ібадитів Оману. *Східний світ*. № 8. Том 5. 1999. С. 76–84.
332. Радівілов Д. А. Фіхх: до проблеми співвідношення правових та релігійних норм. *V Сходознавчі читання А. Кримського*. К., 2001. С. 33–34.
333. Самойленко А. А. Політика Аргентини в Латинській Америці у 80-х – на початку 90-х рр. [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Самойленко Алла Анатоліївна ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 1996. 199 с.
334. Світова історія XX Існад ХХІ ст. Енциклопедичний словник. 4-те вид., доопрацьоване і доповнене: в 2-х т. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста Львів, 2021. *Світова історія ХХ–ХХІ ст. Енциклопедичний словник* / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. 2-ге вид., 3-тє вид. Львів, 2019, 2020.
335. Семігодов О. В., Ямпольська Л. М. Ідеологія радикального ісламу в західній історіографії. *II Всеукраїнський форум молодих сходознавців : Матеріали доповідей, 23–24 травня 2024 р.* К. : Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2024. С. 159–162.
336. Сергійчук І. М. Китай у нові та новітні часи [Текст] : практикум : Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / І. М. Сергійчук. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. 329 с.
337. Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.) [Текст] : навч. посіб. для студ. іст. спец. вищих навч. закл. / І. М. Сергійчук. 2.вид. Суми : Університетська книга, 2003. 287 с.
338. Склярєнко О. О. Вплив кубинського лобі на зовнішню та внутрішню політику ССХА (1960-ті рр. – поч. ХХІ ст.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. Вип. 109. С. 55–57.
339. Современный терроризм : учеб. пособ. для высшей школы; под общ. ред. Н. И. Горлача, М. П. Требина. Харьков : Тимченко, 2006. 492 с.
340. Солодкий С. Латинська Америка на порозі масштабної кризи / С. Солодкий URL: <http://www.day.kiev.ua/70235/> Черненко І. Ліворуч!

Політичні тенденції Латинської Америки. *Політика і час*. 2007. № 5. С. 46–50.

341. Сорокін С., Пророченко Н. Українська тюркологія у XX – на початку XXI ст.: розвиток і основні здобутки. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 21. С. 154–175.

342. Степанова О. В. Сучасна фінансова політика Китаю: підтримка нової індустріалізації та боротьба з глобальними викликами. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2024 р. м. Київ*. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 51–56.

343. Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі. Колективна монографія / Мавріна О. С., Отрощенко І. В., Кіктенко В. О., Мусійчук В. А., Борділовська О. А. та ін. К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. 220 с.

344. Сучасна політична історія країн світу : Навч. посіб. для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ / Орлова Т. В. К., 2013. 677 с.

345. Східний вектор зовнішньої політики України (Близький Схід, Південна Азія, КНР) в контексті стратегії національної безпеки : аналіт. доп. / Є. В. Гобова, С. І. Данилов, В. О. Кіктенко, Д. Марков, І. М. Семиволос, Ю. С. Філь. *Інформаційно-аналітичний бюлетень Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України*. 2021. № 3. 27 с.

346. Таран М. А. КНР – Латинська Америка: реалії економічного співробітництва і політичний підтекст / М. А. Таран. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2004. Вип. 10(2). С. 30–41. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2004_10\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2004_10(2)_4).

347. Таран М. А. Кризи 1995–96 рр. у Тайванській протоці: ключові стимули та моделі поведінки трьох сторін / М. А. Таран. *Східний світ*. 2007. № 4. С. 88–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2007_4_12

348. Тарасенко В. В останні хвилини перед голосуванням. Біля витоків створення Держави Ізраїль. *Політика і час*. 1997, № 1, № 5–6.

349. Ткач О. І. Стратегії політичної модернізації країн Латинської Америки [Текст] : дис... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Ткач Олег Іванович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2007. 428 с.

350. Ткач А. Проблеми політичного конфлікту: відносини США та Бразилії та Китаю в період президентства Обама. *Американська історія та політика: академічний журнал*. № 4. К., 2017. С. 234–243. URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/1263-2/>

351. Тумаков А. И. Новейшая история стран Восточной Азии (1945–2000 гг.) [Текст] : учебное пособие / А. И. Тумаков, А. П. Чижов ; Харківський національний університет имени В. Н. Каразина, Історичний факультет. Х. : ШТРИХ, 2001. 179 с.

352. Туреччина: історія, культура, географія : Навч. посіб. для вищ. навч. закл. К. : Світ знань, 2005. 232 с.
353. Урусов В. Б. Зміна підходів китайського керівництва щодо китайсько-американських відносин 1989–2008 рр. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2024 р. м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 19–20.*
354. Урусов В. Б. Науково-технічне співробітництво України та Китаю 1949–1959 рр. *Східний світ*. 2003. № 2. С. 114–118.
355. Урусов В. Б. Українська РСР та «китайське питання» в ООН. *Сходознавство*. 2004. № 27–28. С. 115–128.
356. Урусов В. Б. Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти. *Украина-Китай. Информационно-аналитическое обозрение*. 2001. № 1. С. 54–56.
357. Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини у сфері культури (1949–1959 рр.). *Проблеми освіти. Науково-методичний збірник*. 2004. Випуск 38. С. 108–119.
358. Урусов В. Б. Українсько-китайські економічні зв'язки у 50-ті роки ХХ ст. *Сходознавство*. 2004. № 25–26. С. 150–166.
359. Філь Ю. Бгандаркар Рамакришна Гопал. *Велика Українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Бгандаркар_Рамакришна_Гопал
360. Філь Ю. Брагмо Самадж. *Велика Українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Брагмо_Самадж
361. Філь Ю. Вайшнавізм *Велика українська енциклопедія* URL: <https://vue.gov.ua/%D0%92%D0%B0%D0%B9%D1%88%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%96%D0%B7%D0%BC>
362. Філь Ю. Особливості секуляризму в сучасній Індії. *Модерні ідеології Азії. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ*. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021.
363. Філь Ю. С. «Стратегічне партнерство» в політологічній думці та зовнішньополітичній практиці Індії. *Сходознавство*. 2012. № 60. С. 177–193.
364. Філь Ю. С. «Стратегічне партнерство» в сучасній політологічній думці Індії. *Східний вектор стратегічного партнерства України в умовах глобального світу. Аналітична доповідь*. К., 2013. С. 60–67.
365. Філь Ю. С. Джамму і Кашмір: Моді поглинає мусульманську автономію. Світ мовчить. *Інформаційно-аналітичний бюлетень Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського*. 2021. № 1. С. 14–16.
366. Філь Ю. С. Ідея справедливості, а також мирське та духовне правосуддя у буддизмі на прикладі «Ангулімала сутти». *XXV Сходознавчі читання А. Кримського : Матеріали міжнародної наукової конференції, 10 листопада 2022 р. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 330–332.*

367. Філь Ю. С. Індійська культура в житті Ю. М. Реріха. Глобальні трансформації у сфері культури: виклики сьогодення. *Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 29–30 жовтня 2021 р.)*. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2021. С. 125–128.
368. Філь Ю. С. Індія: погляд з великих та маленьких міст Уттар-Прадешу, Західної Бенгалії та Одіші. *Східний світ*. 2019. № 3. С. 111–126.
369. Філь Ю. С. Круглий стіл «Вайшнавська культура в сучасному світі» в рамках VI Конгресу молодих дослідників релігії «Релігія в сучасній культурі» (Київ, 18 жовтня 2019 року). *Східний світ*. 2019. № 4. С. 185–188.
370. Філь Ю. С. Культурні війни навколо індуїзму в сучасній Індії. Рец. на: Elst K. Hindu Dharma and the Culture Wars. New Delhi: Rupa Publications, 2019. 261 p. *Східний світ*. 2021. № 3. С. 198–203.
371. Філь Ю. С. Міжнародне товариство свідомості Кришни (ISKCON) в період війни на Донбасі (2014–2019). *Релігійна свобода*. 2020. № 25. С. 52–68.
372. Філь Ю. С. Образ Бхарат Мати в контексті індійського націєтворення. *Virtus*. 2018. № 26.
373. Філь Ю. С. Особливості присутності індуїзму в інформаційному просторі сучасної Індії. *VI Конгрес сходознавців : збірник матеріалів, м. Київ, 3 грудня 2022 р. К. : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського ; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 257–259.*
374. Філь Ю. С. Особливості секуляризму в сучасній Індії. *Модерні ідеології Азії. Колективна монографія Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ*. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 203–221.
375. Філь Ю. С. Пан-індійська ідентичність: поява і сучасне визначення. *До 100-річчя від дня народження академіка Омеляна Пріцака (1919–2006). Тези доповідей міжнародної наукової конференції. м. Київ. 16 травня 2019 р. К., 2019. С. 57–58.*
376. Філь Ю. С. Сучасний стан, проблеми та перспективи двосторонніх відносин України з Індією. Східний вектор стратегічного партнерства України в умовах глобального світу. *Аналітична доповідь*. Київ, 2013. С. 116–126.
377. Філь Ю. С. Українсько-індійські відносини у 2020 році. *III–IV Конгрес сходознавців (до 150-ї річниці від дня народження Агатангела Кримського): Збірник матеріалів м. Київ, 23–24 грудня 2020 р. К. : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2020. Ч.2. С. 81–84.*
378. Філь Ю. С. Універсальність вайшнавізму та місце української культури в ISKCON. *Східний світ*. 2020. № 2. С. 101–112.

379. Філь Ю. С. Цирендоржівські читання – 2012. Тибетська цивілізація та кочові народи Євразії: кроскультурні контакти. *Східний світ*. 2012. № 3. С. 141–144.
380. Філь Ю. С. Як розуміти 330 мільйонів богів у індуїзмі або чому «корова-карма» не вичерпує індійської культури. *Портал «Філософія і релігієзнавство»* URL: <http://tureligious.com.ua/tag/karma/>.
381. Філь Ю. С., Андреев О.О. Скульптура «Архат» у колекції Музею Ханенків: історія, іконографічні та техніко-технологічні особливості. *Східний світ*. 2024. № 3. С.131–149.
382. Філь Ю. С., Карпіцький М. М. Вайшнави під час війни 2014–2019 рр. на Сході України. *Аграрна галузь сучасної України: проблеми та перспективи розвитку* : зб. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф., 14 трав. 2021 р. Слов'янськ, 2021. С. 456–459
383. Філь Ю.С. «Культурні війни»: націоналізм та релігія в сучасній Індії. *Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених* : збірник тез. К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 51–54.
384. Філь Ю.С. Аналітична доповідь. Афганістан під владою талібів та позиція Індії. *Інформаційно-аналітичний бюлетень*. № 2. 2021. Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАНУ. К., 2021.
385. Філь Ю.С., Карпіцький М.М. Захист вайшнавами ISKCON власної ідентичності в контексті дискусій про індуїзм. *Східний світ*. 2021. №1. С.102–117
386. Хмель А. Відносини Іспанії та США в латиноамериканському регіоні на початку ХХІ ст. *Американська історія та політика : академічний журн.* № 2. К., 2016. С. 205–220. URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/editorial-board/>
387. Хоменко О. В. Теоретичні та практичні аспекти інклюзивного розвитку економіки КНР. *Китаєзнавчі дослідження*. 2018. № 1. С. 69–76.
388. Хоменко О. В. «Новий Шовковий шлях»: переваги бізнес-партнерства України та КНР. *Україна-Китай*. №1 3. 2018. С. 140–143.
389. Хоменко О. В. Асиметрії інноваційного розвитку провінцій КНР в умовах забезпечення національної економічної безпеки. *Інноваційна економіка*. 2014. № 2. С. 209–214.
390. Хоменко О. В. Досвід Китаю у створенні університетів світового класу. *Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України»*. 2012. № 3. Том 1. С. 52–55.
391. Хоменко О. В. Инновационная политика Китайской Народной Республики. *Экономика и предпринимательство*. 2013. № 11. С. 159–162.
392. Хоменко О. В. Інклюзивне зростання КНР: соціально-економічний ефект. *Україна-Китай*. 2018. № 5 (11). С. 60–65.

393. Хоменко О. В. Інноваційна конкурентоспроможність країн. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 8 (122). С. 100–105.
394. Хоменко О. В. Особливості та етапи формування інноваційної моделі розвитку Китаю. *Міжнародна економічна політика. Спеціальний випуск*. (Ч.2). С. 359–364.
395. Хоменко О. В. Стратегія формування університетів світового класу Китаю. *Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні* : монографія / [А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова, Д. О. Ільницький та ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф. А. Ф. Павленка та д.е.н., проф. Л. Л. Антонюк. К. : КНЕУ, 2014. С. 159–174.
396. Хоменко О. В., Сандул М. С. Особливості формування конкурентоспроможних систем вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 11 (Ч.4). С. 16–20.
397. Хоменко О. В., Тимченко Д. О. Альтернативна енергетика як ключ до сталого розвитку Китаю та енергетичної незалежності України. *Україна-Китай*. № 3 (9). 2017. С. 98–103.
398. Хоменко О.В. Циркулярна економіка: основа сталого розвитку Китаю. *Україна-Китай*. 2018. № 12. С. 74–77.
399. Цивилизационная структура современного мира. В 3-х т., т. 3: Цивилизации Востока в условиях глобализации. К. : Наукова думка, 2008. 543 с.
400. Черненко И. Ліворуч! Політичні тенденції Латинської Америки. *Політика і час*. 2007. № 5. С. 46–50.
401. Черніков І. Ф. З глибини століть. Про миротворчу тенденцію у взаєминах України і Туреччини в контексті історії. *Політика і час*. 1994. № 7.
402. Черніков І. Ф. Турецька республіка в 50 – 60-ті роки ХХ ст.: 3 історії зовнішньої політики. Київ, 1967.
403. Черніков І. Ф. Україна і Близький та Середній Схід. К., 1968.
404. Чорновіл В. Війна в Афганістані та її наслідки для Заходу. Львів : Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, 2010. 256 с.
405. Швед В. Контури зовнішньополітичного курсу адміністрації Джозефа Байдена щодо арабських країн Перської затоки URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/archiv/11-2/>
406. Швед В. О. Проблеми та тенденції розвитку інтеграційних процесів у регіоні Перської затоки в умовах сучасних геополітичних змін. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець ХХ – початок ХХІ століття)* : монографія. / За заг. ред. В. О. Шведа. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 110–133.

407. Шевченко Н. Латинська Америка та Карибський басейн: інтереси України : аналітична записка. 2020. URL: <http://prismua.org.tilda.ws/lac>
408. Шевченко Н. Латинська Америка. *Українська Призма : зовнішня політика*. 2021. С. 201–210. URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/06/UPFP-21-vers8PRESS.pdf>
409. Яковенко А. О. Роль штучного інтелекту в реформуванні освітньої системи Китаю. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2024 р. м. Київ*. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 56–60.
410. Ямпольська Л. (2023). Джихад в ісламській цивілізаційно-культурній традиції: проблеми сучасного наукового дискурсу. *Scientific Collection «InterConf+»*, (40(183), 341–354. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.12.2023.034>
411. Ямпольська Л. Жіночий фактор у курдських збройних силах Пешмерга в 90-х рр. XX – 10-х рр. XXI ст. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. (182). 144–148. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5015>
412. Ямпольська Л. М. «Берберське питання» та його політизація в Алжирі у 80-х рр. XX – 10-х рр. XXI ст. / Л. М. Ямпольська, А. Абдулкадер. *Сходознавство. Актуальність та перспективи : тези доп. II Міжнар. наук.-метод. конф., Харків, 19 берез. 2021 р.* / [уклад.: Н. В. Руда, Л. М. Ямпольська] ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2021. С. 141–144.
413. Ямпольська Л. М. «Прикордоння» як площина етноконфесійних конфліктів на мусульманському Сході (друга половина XX – початок XXI ст.). *Гуржійівські історичні читання : Збірник наукових праць* / Ред. кол.: В. А. Смолій, О. І. Гуржій, А. Г. Морозов та ін. Вип. 10. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2015. С. 149–152.
414. Ямпольська Л. М. «Прикордоння» як площина етноконфесійних конфліктів на мусульманському Сході (друга половина XX – початок XXI ст.). *Гуржійівські історичні читання : Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 10. Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю. А. С. 149–152.
415. Ямпольська Л. М. «Прикордоння» як потенційна етноконфліктна зона на мусульманському Сході (друга половина XX – початок XXI ст.) / Л. М. Ямпольська. *Сучасні тенденції сходознавства : зб. наук. пр. за матеріалами III Всеук. наук.-практ. конф., м. Харків, 19–20 квіт. 2013 р.* Харків : ХНПУ, 2013. С. 134–143.
416. Ямпольська Л. М. «Проблема Кіркуку» в контексті іракського курдизму (друга половина XX – 10-ті рр. XXI ст.) / Л. М. Ямпольськ. V

Конгрес сходознавців : зб. матеріалів, Київ, 9–10 груд. 2021 р. / Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського [та ін.] Київ : Гельветика, 2021. С. 158–163.

417. Ямпольська Л. М. «Тайванське питання» в контексті відносин США – КНР на сучасному етапі / Л. М. Ямпольська. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVII міжнар. наук. конф.*, Київ, 14 груд. 2023 р. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 227–231.

418. Ямпольська Л. М. «Тайванське питання» в контексті формування іміджу унітарності КНР у сучасному світі. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVI міжнар. наук. конф.*, м. Київ, 30 листоп. 2022 р. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 159–163. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-284-8-39>

419. Ямпольська Л. М. Військові формування пешмерга в Іракському Курдистані (друга половина XX – початок XXI ст.). *International scientific conference «Scholarly disputes in philosophy, sociology, political science, and history amidst globalization and digitalization»: conference proceedings* (December 28–29, 2021. Venice, Italy). Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. Р. 46–50. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-181-7-11>

420. Ямпольська Л. М. Військові формування Пешмерга у курдсько-іракському конфлікті (друга половина XX – початок XXI ст.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Т. 34 (73). № 3. С. 217–224. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/3.29>

421. Ямпольська Л. М. Військові формування Пешмерга у курдсько-іракському конфлікті (друга половина XX – початок XXI ст.) / Л. М. Ямпольська. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Історичні науки*. 2023. Т. 34 (73). № 3. С. 217–224. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/3.29>

422. Ямпольська Л. М. Військові формування Пешмерга у курдсько-іракському конфлікті (друга половина XX – початок XXI ст.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Історичні науки*. 2023. Т. 34 (73). № 3. С. 217–224. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/3.29>

423. Ямпольська Л. М. Етнічний Курдистан у фокусі близькосхідної політики зацікавлених держав: між першим і другим поділами / Ямпольська Л. М., Abdulqader Ardalani Lateef. *Схodoзнавство. Актуальність та перспективи : матеріали доп. IV Міжнар. наук.-метод. конф.*, Харків, 24 берез. 2023 р. : [у 2 ч.] / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Н. В. Руда (голова) та ін.]. Харків, 2023. Ч. 2. С. 65–70.

424. Ямпольська Л. М. Етноконфесійні відносини в Афганістані (друга половина XX – початок XXI ст.): витоки, особливості, сценарії розвитку. *XXV Схodoзнавчі читання А. Кримського : матеріали міжнар. наук. конф.*, м.

Київ, 10 листоп. 2022 р. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 103–106. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-27>

425. Ямпольська Л. М. Етноконфесійні фактори у внутрішньоафганському конфлікті 1992–2001 рр. / Л. М. Ямпольська. *Каразінські читання (історичні науки) : тези доп. 65-ї Міжнар. наук. конф., м. Харків, 20 квітня 2012 р.* Харків : ХНУ, 2012. С. 214–216.

426. Ямпольська Л. М. Іракський курдизм у XX – на початку XXI ст.: партикулярний та інтегральний виміри. *VI Конгрес сходовознавців : зб. матеріалів, м. Київ, 3 груд. 2022 р.* Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 48–52. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-12>

427. Ямпольська Л. М. Іслам і сучасний світ : навч.-метод. посіб. для студ. іст. ф-ту / Л. М. Ямпольська ; відпов. за вип. Кучемко М. М. ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2017. 190 с.

428. Ямпольська Л. М. Іслам і сучасний світ : Навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. 190 с.

429. Ямпольська Л. М. Ісламський фундаменталізм : причини активізації в сучасному світі / Л. М. Ямпольська. *VII Конгрес сходовознавців : зб. матеріалів, Київ, 27 листоп. 2023 р.* Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 113–117.

430. Ямпольська Л. М. Курдська автономія в Ірані: до питання про створення Мехабадської республіки / Л. М. Ямпольська. *XXIV Сходовознавчі читання А. Кримського : матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 30-річчю Ін-ту сходовознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Київ, 21 груд. 2021 р. К. : Гельветика, 2021. С. 200–202.*

431. Ямпольська Л. М. Курдський національний рух і «проблема Кіркуку» в контексті державотворчих процесів Іраку новітнього періоду / Л. М. Ямпольська. *Гілея : науковий вісник : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, ВГО «Укр. акад. наук». К. : Гілея. 2019. Вип. 147 (8). ч. 1. Історичні науки. С. 170–177.*

432. Ямпольська Л. М. Курдський національний рух і «проблема Кіркуку» в контексті державотворчих процесів Іраку новітнього періоду. *Гілея : науковий вісник. К., 2019. Вип. 147 (№ 8). Ч. 1. Історичні науки. С. 170–177.*

433. Ямпольська Л. М. Курдський національний рух і «проблема Кіркуку» в контексті державотворчих процесів Іраку новітнього періоду. *Гілея : науковий вісник. К. : «Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 147 (№ 8), Ч. 1. Історичні науки. С. 170–177.*

434. Ямпольська Л. М. Курдський національний рух і «проблема Кіркуку» в контексті державотворчих процесів Іраку новітнього періоду. *Hileya: Scientific Bulletin / Gileya. 2019. Issue 147. Part 1., p. 170.*

435. Ямпольська Л. М. Курдський національний рух і військово-політична діяльність Мустафи Барзані (1903–1979) / Л. М. Ямпольська : *Гілея науковий вісник* : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, ВГО Українська АН ; гол. ред. В. М. Вашкевич. К. : Гілея, 2017. – Вип. 122 (7). С. 153–158.
436. Ямпольська Л. М. Курдський національний рух і військово-політична діяльність Мустафи Барзані (1903–1979). *Гілея : науковий вісник*. Збірник наукових праць. К., 2017. Вип. 122 (7). С. 153–158.
437. Ямпольська Л. М. Мехабадська республіка: повоєнний проєкт курдської автономії в Ірані / Л. М. Ямпольська. *Питання сходознавства в Україні : матеріали V Всеукр. наук.-метод. конф. з міжнар. участю, Харків, 15 квіт. 2021 р.* / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2021. С. 240–242.
438. Ямпольська Л. М. Міжетнічні відносини в Афганістані другої половини XX – початку XXI ст.: витоки, специфіка, сценарії розвитку / Л. М. Ямпольська. *Сучасні тенденції сходознавства : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 трав. 2012 р.* Харків : ХНПУ, 2012. С. 177–183.
439. Ямпольська Л. М. Мустафа Барзані (1903–1979) у курдському національно-визвольному русі / Л. М. Ямпольська. *Сучасні тенденції сходознавства* : зб. наук. пр. за матеріалами XII Всеукр. наук.-практ. конф., 22–23 квіт. 2016 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за ред. О. І. Артюх, І. А. Бикової, Л. М. Ямпольської. Харків : ХНПУ, 2016. С. 141–151.
440. Ямпольська Л. М. Навчально-методичний комплекс до спеціального курсу «Етноконфесійні конфлікти на Сході (XX – початок XXI ст.)» : для студ. іст. ф-ту / Л. М. Ямпольська, відп. за вип. Кучемко М. М. ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2011. 90 с.
441. Ямпольська Л. М. Новітня історія країн Азії та Африки : навч.-метод. комплекс для студ. іст. ф-ту / Л. М. Ямпольська, відп. за вип. Кучемко М. М. ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2017. 163 с.
442. Ямпольська Л. М. Особистість Мустафи Барзані у партикулярному та інтегральному вимірі курдського національного руху / Л. М. Ямпольська, Абдулкадер Ардалан Латіф Абдулкадер. *Питання сходознавства в Україні : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Харків, 28 берез. 2019 р.* / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2019. С. 302–307.
443. Ямпольська Л. М. Партикулярна та інтегральна складові курдського націоналізму в XX – на початку XXI ст. (на прикладі Іраку) / Л. М. Ямпольська. *Питання сходознавства в Україні : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 6–7 квіт. 2017 р.* / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С.

Сковороди, Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків : ХНПУ : ХНУ, 2017. С. 133–135.

444. Ямпольська Л. М. Перший і другий поділи Курдистану в контексті близькосхідної політики зацікавлених держав. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2023. № 35 (163.) С. 162–171.

445. Ямпольська Л. М. Полікультурність як конфліктогенний фактор міжетнічних відносин Афганістану в другій половині XX – на початку XXI ст. / Л. М. Ямпольська. *Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. молодіжної наук. конф., м. Київ, 10 берез. 2017 р.* / Київ. ун-т імені Б. Грінченка ; [редкол.: О. О. Салата, Г. В. Саган, Р. Р. Куцик. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 114–123.

446. Ямпольська Л. М. Полікультурність як конфліктогенний фактор міжетнічних відносин Афганістану в другій половині XX – на початку XXI ст. *Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської молодіжної наукової конференції, 10 березня 2017 р.*, м. Київ; ред. кол.: О. О. Салата, Г. В. Саган, Р. Р. Куцик. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 114–123.

447. Ямпольська Л. М. Політизація етнічного фактору в країнах Магрибу у другій половині XX – на початку XXI ст. (на прикладі Алжиру) / Л. М. Ямпольська. *Сучасні тенденції сходознавства : зб. наук. пр. за матеріалами X Всеукр. наук.-практ. конф., 11–12 квіт. 2014 р.* Харків : ХНПУ, 2014. С. 242–250.

448. Ямпольська Л. М. Причини та фактори радикалізації ісламу в мусульманському суспільстві / Л. М. Ямпольська. *Сходознавство. Актуальність та перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-метод. конф., Харків, 6 трав. 2022 р.* / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [уклад.: Н. В. Руда, Л. М. Ямпольська, І. А. Скразловська та ін.]. Харків : [б. в.], 2022. С. 226–229.

449. Ямпольська Л. М. Радикальний іслам і джихад: проблеми сучасного наукового дискурсу / Л. М. Ямпольська. *Man and Society in the Dimensions of Socio-Cultural Transformation : Scientific monograph*. Riga : Baltija Publishing, 2022. Рр. 276–301.

450. Ямпольська Л. М. Феномен камікадзе в історії розвитку японської авіації періоду Другої світової війни / Л. М. Ямпольська. *Проблеми сходознавства в Україні : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. 23–24 лист. 2012 р.* Харків : ХНПУ, 2012. С. 229–237.

451. Ямпольська Л. М., Абдулкадер Ардалан Латіф Абдулкадер. Концепція джихаду в ісламській цивілізаційно-культурній традиції (теоретичний аналіз). *Сходознавство. Актуальність та перспективи: Тези*

доповідей I Міжнародної науково-методичної конференції (20 березня 2020 р.) / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2020. С. 197–200.

452. Ямпольська Л. М., Абдулкадер Ардалан Латіф Концепція джихаду в ісламській цивілізаційно-культурній традиції (теоретичний аналіз). *Сходознавство. Актуальність та перспективи : Тези доповідей I Міжнародної науково-методичної конференції (20 березня 2020 р.)* 2020/3/20 С. 197–200.

453. Ямпольська Л. Полікультурність і етноконфесійний фактор як доміанти історичного розвитку Афганістану в другій половині XX – на початку XXI ст. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2023. (29(139)), С. 170–179. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2023.018>

454. Ямпольська Л. Фронтир у площині ісламського цивілізаційно-культурного простору: етноконфесійний вимір (друга половина XX – перша чверть XXI ст.). *Scientific Collection «InterConf+»*. 2024. 43(193). С. 250–262. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.03.2024.026>

455. Ямпольська Л., Abdulqader A. L. «Курдське питання» в контексті геноцидальних практик правлячого клану Ат-Тікріті в Іраку (1979–2003 рр.). *Сходознавство. Актуальність та перспективи : матеріали доп. V Міжнар. наук.-метод. конф., м. Харків, 29 берез. 2024 р. : у 2 ч. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; уклад. : Н. В. Руда, Л. М. Ямпольська, І. А. Скразловська та ін. Харків, 2024. Ч. 2. С. 62–68.*

456. Яценко Б. П. Структура господарства Японії. К. : «Видавництво Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України», 2006. 254 с.

457. Abdulqade A., Ямпольська Л. Сучасна система вищої освіти Республіки Ірак: особливості, завдання та перспективи розвитку. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. 144. С. 108–112. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2489>

458. Afghanistan: The Forgotten War: Human Rights Abuses and Violations of the Laws of War Since the Soviet Withdrawal. Human Rights Watch. 1991. February 1. URL: <https://www.refworld.org/docid/45c9a5d12.html>

459. Bakircioglu O. A Socio-legal Analysis of the Concept of Jihad. *The International and Comparative Law Quarterly*. Cambridge University Press. 2010. Vol. 59. № 2. P. 413–440. URL: <http://www.jstor.org/stable/40835395>

460. Berry E., Epstein M. Transcultural Experiments: Russian and American Models of Creative Communication. New York: St. Martin's Press, 1999. 226 p. URL: <https://doi.org/10.1057/9780312299712>

461. Bonner M. Jihad in Islamic History: Doctrines and Practice. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691138381/jihad-in-islamic-history>

462. Burtsev D. V. Arctics as a territory of Chinese interest: geopolitical aspect. Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2024 р. м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 27–30.
463. Kan D., Chuprii L., Vasylychuk V., Uriadova V., Prorochenko N.. Considerations of Solving the Korean Problem at the Present Stage (2018–2019). ASTRA Salvensis, Supplement, Romania: ASTRA. 2020. Vol.1. P. 193–209.
464. Drobotiuk O. Chinese Megacities: Economic Growth and Development. Chinese Studies. 2019. (2). С. 13–28.
465. Drobotiuk O. Evolution of China's Economic Development Model. Chinese Studies. 2019. (1). С. 76–93.
466. Fil Y., Karpitsky N. Bhaktivinoda Thakur in modern rational criticism of traditional beliefs. Ad verbum (Literally). 2021 (May). No. 2. P. 65–84.
467. Fliervoet F. Fighting for Kurdistan? Assessing the Nature and Functions of the Peshmerga in Iraq. CRU Report, March 2018. Hague: Netherlands Institute of International Relations «Clingendael», 2018. 30 p. URL: <https://www.clingendael.org/pub/2018/fighting-for-kurdistan/2-the-evolution-of-the-peshmerga/>
468. Fraise T. Shades of Jihad: Variation of Military Ethics between ISIS and alQaeda. URL: https://www.sciencespo.fr/kuwait-program/wp-content/uploads/2018/05/KSP_Paper_Award_Fall_2017_Thomas_Fraise.pdf
469. Golod V. Yu. Ethnic survival strategies of Korean Chinese in June Hee Kwon's 30borderland dreams. Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, 14 листопада 2024 р. м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 31–34.
470. Gorodnia N. China's 21st Century Financial Foreign Policy. Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. Том 1. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2011. С. 44–49.
471. Hobova Ye. Changing Perception of Hu Shi Among Chinese Intellectuals. Collections of Papers from the Sixth International Conference on Chinese Studies "The Silk Road". 2021. pp. 99–105.
472. Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. April-June 2017. TRUMAN Index. 2017. № 4. P. 17–24.
473. Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. July-October 2017. TRUMAN Index. 2017. № 1(5). P. 15–22.
474. Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. March – June 2018. TRUMAN Index. 2018. № 3(7). P. 13–17.
475. Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. November 2017 – February 2018. TRUMAN Index. 2018. № 2(6). P. 14–19.

476. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York : Simon & Schuster, 2011. 367 p.
477. Jihad and the Islamic Law of War. Amman: The Royal Aal Al-Bayt Institute for Islamic Thought, 2007. 79 p. URL: <https://ammanmessage.com/media/jihad.pdf>
478. Juergensmeyer M. The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State. Berkeley : University of California Press, 1993. 292 p. DOI: <https://doi.org/10.1525/9780520915015>
479. Lortz G. Michael. Willing to face Death: A History of Kurdish Military Forces – the Peshmerga – from the Ottoman Empire to Present-Day. URL: <https://web.archive.org/web/20131029191132/http://etd.lib.fsu.edu/theses/available/etd-11142005-144616/unrestricted/003Manuscript.pdf>
480. Meigs Mark. This Afghanistan War in the Light of America's Post Vietnam Military Culture: The Logic of Asymmetrical Death and Commemoration. Transatlantica. 2001. № 1. DOI: <https://doi.org/10.4000/transatlantica.1181>
481. Mostfa A. Violence and Jihad in Islam: From the War of Words to the Clashes of Definitions. Religions. 2021. 12(11). DOI: <https://doi.org/10.3390/rel12110966> DOI: <https://doi.org/10.3390/rel12110966>
482. Mufid Abdulla. Mahabad – the first independent Kurdish republic. The Kurdistan Tribune. February 14, 2015.
483. Nassaj H. The Causes of Emergence and Development of Takfiri Groups in the Islamic World; from Confrontation of Tribal and Civilized Life to Confrontation of Tradition and Modernity. DOI: <https://doi.org/10.22054/QPSS.2018.15806.1460>
484. Peshmerga Female Fighters: From Frontline to Sideline. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/peshmerga-female-fighters-from-frontline-to-sideline>
485. Pidbereznykh, I. Administrative and legal framework for the national security of the United States with Southeast Asian countries during B. Obama's presidency. Entrepreneurship, Economy and Law. 2022. № 2.
486. Pidbereznykh, I. Administrative and legal framework for the national security of the United States and its impact on the ASEAN social and economic sector. Entrepreneurship, Economy and Law. 2022. № 3.
487. Pidbereznykh, I. Administrative and legal support for the national security of the United States and the Philippines in respect of counter-terrorism cooperation. Entrepreneurship, Economy and Law. 2022. №4.
488. Pidbereznykh, I. U.S.-Philippine national security and defence relations in the early XXI st century. Entrepreneurship, Economy and Law. 2022. №1.

489. Staffell S. Jihadism Transformed: Al-Qaeda and Islamic State's Global Battle of Ideas. London: Hurst & Company, 2016. 273 p. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190650292.001.0001>
490. Wilgenburg van W., Fumerton M. Kurdistan's Political Armies: The Challenge of Unifying the Peshmerga Forces. URL: https://carnegieendowment.org/files/ACMR_WilgenburgFumerton_Kurdistan_English_final.pdf
491. Yampolska L.M. Radical Islam and Jihad: the Problems of Modern Scientific Discourse. Man and Society in the Dimensions of Socio-Cultural Transformation: Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 276–301. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-14> URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-14>
492. Yampolska L.M. Radical Islam and Jihad: the Problems of Modern Scientific Discourse. Man and Society in the Dimensions of Socio-Cultural Transformation: Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 276–301. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-14>
493. Yampolska L.M. The Kurdish National Movement in the Context of State-forming Processes in Iraq in the XXth – at the Beginning of the XXIst Century. Development Trends in Social Science in the Era of Digitalization : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 336–370. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-292-0-15>
494. Yampolska L. M. The treaty on european union (1992) in the context of great britain's foreign policy: between globalism, regionalism and national sovereignty Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series Historical Sciences. T. 34. 2. C. 195–204.
495. Yulia Fil, Nikolay Karpitsky. Bhaktivinoda Thakur in modern rational criticism of traditional beliefs. Ad verbum (Literally). 2021 (May). No. 2. P. 65–84

5.3. Інформаційні ресурси

1. Afghanistan Web Archive. URL: <https://www.loc.gov/collections/afghanistan-web-archive/about-this-collection/>
2. Afghanistan, Iran, Pakistan and Tajikistan Government Web Archive. URL: <https://www.loc.gov/collections/afghanistan-iran-pakistan-and-tajikistan-government-web-archive/about-this-collection/>
3. Africa URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/africa>
4. African and Middle Eastern Reading Room. URL: <https://www.loc.gov/research-centers/african-and-middle-eastern>
5. African Government Web Archive. URL: <https://www.loc.gov/collections/african-government-web-archive/about-this-collection/>
6. Arabic Sciences and Philosophy URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/arabic-sciences-and-philosophy>
7. BJHS Themes URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/bjhs-themes/latest-issue?sort=canonical.position%3Aasc>
8. Bodleian Libraries – University of Oxford URL: <https://www.bodleian.ox.ac.uk/home>
9. Collection. Country Profiles. URL: <https://www.loc.gov/collections/country-profiles/>
10. Country Profile: Afghanistan. URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/master/frd/copr/Afghanistan.pdf>
11. Country Profile: China. URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/master/frd/copr/China.pdf> Country Profile: Iran. URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/master/frd/copr/Iran.pdf>
12. Country Profile: Iraq. URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/master/frd/copr/Iraq.pdf>
13. Country Profile: Turkey. URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/master/frd/copr/Turkey.pdf>
14. East Asian history. URL: <https://www.cambridge.org/core/browse-subjects/history/east-asian-history>
15. E-Resources Online Catalog. URL: <https://eresources.loc.gov/>
16. Ethiopia : a country study. URL: <https://www.loc.gov/item/92000507/>
17. General Maps. URL: <https://www.loc.gov/collections/general-maps/about-this-collection/>
18. Harvard Library. URL: <https://library.harvard.edu/>

19. India : a country study. URL:
<https://www.loc.gov/resource/frdcstdy.indiacountrystud00heit/?st=gallery>
20. Indian Political and Social Issues Web Archive.. URL:
<https://www.loc.gov/collections/indian-political-and-social-issues-web-archive/about-this-collection/>
21. Iran : a country study. URL:
https://www.loc.gov/resource/frdcstdy.irancountrystudy00curt_0/?st=gallery
22. Japan : a country study. URL:
<https://www.loc.gov/item/91029874/>
23. Japanese Censorship Collection. URL:
<https://www.loc.gov/collections/japanese-censorship-collection/about-this-collection/>
24. Jordan : a country study. URL:
<https://www.loc.gov/item/91006858/>
25. Latin American Centre Library. URL:
<https://www.bodleian.ox.ac.uk/libraries/lac>
26. Library of Congress, LOC. URL: <https://www.loc.gov/>
27. Mangyan bamboo collection from Mindoro, Philippines, circa 1900-1939. URL: <https://www.loc.gov/collections/mangyan-bamboo-collection-from-mindoro-phillippines/about-this-collection/>
28. Persian Gulf states : country studies. URL:
<https://www.loc.gov/item/93046476/>
29. Political Islam Web Archive. URL:
<https://www.loc.gov/collections/political-islam-web-archive/about-this-collection/>
30. Research Center. Asian Reading Room. URL:
<https://www.loc.gov/research-centers/asian/about-this-research-center/>
31. Saudi Arabia : a country study. URL:
<https://www.loc.gov/item/93028506/>
32. South Africa : a country study. URL:
<https://www.loc.gov/item/96048983/>
33. The Americas. A Quarterly Review of Latin American History
URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/americas>
34. Turkey : a country study. URL:
<https://www.loc.gov/item/95049612/>
35. Twentieth century regional history URL:
<https://www.cambridge.org/core/browse-subjects/history/twentieth-century-regional-history>
36. Історичні портали. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=INAV&P21DBN=INAV&S21FMT=>

brief_inav&S21ALL=%28%3C.%3ETYP%3D01%3C.%3E%29&S21SRW=nm
&S21SRD=UP&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10

5.4. Основні поняття і терміни

Амаль – (з араб. «надія») повна назва «Когорта ліванського супротиву» – ліванський шийтський рух, утворений у 1975 р. імамом Мусою ас-Садром як «Загони ліванського опору» – військове крило створеного в 1974 р. «Руху знедолених». Під керівництвом імама Садра організація проводила поміркований курс: вона відмовилася взяти участь у громадянській війні 1975 р. і підтримала сирійське втручання в 1976 р. У 1978 р. імам зник під час візиту до Лівії. Популярність «Амаль» різко зросла під впливом Іранської революції 1979 р., і на початку 1980-х рр. вона стала найбільшим політичним рухом шийтської общини.

Аматерасу – (з яп. «та, що осяює Небо») – синтоїстська богиня сонця, пращурка Імператорського роду Японії. Згадується в «Записах про справи давнини» й «Анналах Японії». Втілена в священному дзеркалі Ята, одному з трьох божественних скарбів Імператора Японії. Головне божество Святилища Ісе в префектурі Міе. Дарує бога і людям тепло та світло. Часто протиставляється брату-розбишці Сусаноо.

Аум Сінрікьо – неорелігійна організація, що виникла в Японії. Група була заснована Секо Асахарою в 1987 р. і стала відома в 1995 р., здійснивши зарінову газову атаку в Токійському метро. Назва «Аум Сінрікьо» походить з санскриту, означає «вчення істини», «вища істина». На даний момент зарахована до числа терористичних груп у США, Канаді, Євросоюзі та інших країнах.

Ахмедзаї – («Нащадки Ахмеда») пуштунські племена.

Баконго – народ, що населяє пониззя річки Конго в Демократичній Республіці Конго, прикордонні райони Анголи і Народної Республіки Конго. Загальна чисельність більше 10 млн осіб. Говорять мовою кіконго (мовна група банту)

Бакр-ід – офіційне свято в Індії, свято жертвопринесення, одне з двох головних свят мусульман (друге – ід аль-фітр). Дата свята унікальна для кожного року. Свято починається за 70 днів після закінчення посту урази (10-го числа місяця Зуль-хіджжа, що є 12-м місяцем мусульманського місячного календаря), в день закінчення Хаджу (паломництва до Мекки) та триває тричотири дні.

Балуба – народ мовної спорідненості банту у Центральній Африці.

Балунда – народність Західної Тропічної Африки. Населяють південну частину Республіки Конго, північний схід Анголи і північний захід Північної Родезії.

Банту – народність банту – загальна назва для понад чотирьохсот етнічних груп, що проживають на всій території Африки на південь від Сахари.

Бантустан – («хоумленд», батьківщина) – назва, що існувала до 1978 р. для квазідержавних утворень чорного населення в ПАР та Намібії, створених у 1960-х рр. за племінною ознакою. Загалом в ПАР було утворено 10 бантустанів (4 були оголошені незалежними державами, 6 – самоврядними територіями) і ще 10 в Намібії.

Бедуїни – (з араб. житель пустелі) – кочові та напівкочові араби Аравійського півострова і північної Африки. У вузькому розумінні бедуїни – кочівники-верблюдоводи, на відміну від бедуїнів напівкочових вівцеводів і козоводів. Також термін часом використовується, щодо інших кочових народів регіону, які мають схожий спосіб життя, наприклад говорять про туарегів бедуїнів.

Бхаратія джаната парті – одна з двох провідних загальнонаціональних партій Індії (поряд з Індійським національним конгресом). БДП відноситься до партій правого спектру; часто її характеризують як партію «індуїстського націоналізму». Іноді БДП вважають політичним крилом сімейства індуїстських націоналістичних організацій «Сангх Парівар», провідною з яких є «Раштрія сваямсевак сангх» (найбільша некомуністична організація в світі). Заснування 1980 р. пов'язане з іменами Атала Біхарі Ваджапай і Лал Крішні Адвани.

В'єтконг – Національний фронт визволення Південного В'єтнаму відомий також під назвою В'єтконг – військово-політична організація в Південному В'єтнамі у 1960–1977 рр., що була однією з воюючих сторін у В'єтнамській війні.

В'єтмін або Ліга незалежності В'єтнаму – військово-політична організація, створена Хо Ши Міном для боротьби за незалежність В'єтнаму від Франції та Японії в 1941 р.

Ваххабізм – одна з назв течії в сунітському ісламі, що оформилася у XVIII ст. Назва «ваххабізм» уживається лише опонентами цього руху (його прибічники називають себе салафітами або просто мусульманами). Ваххабізм названий за іменем шейха Мухаммада ібн Абд аль-Ваххаба ат-Тамімі. Попередником Мухаммада ібн абд аль-Ваххаба був Ібн Таймія (1263–1328).

Ганьбу – у Китаї належать до середнього класу, – керівні кадри середньої та вищої ланки партійних і державних установ, громадських організацій, оскільки вони «розпоряджаються ресурсами і володіють сприятливим соціальним статусом».

Гільзаї – (самоназва) одне з племінних об'єднань пуштунів (афганців), за своєю роллю в країні посідає друге місце після племені дуррані. Належать

до індо-середземноморської раси великої європеїдної раси. Розмовляють діалектом східних пушту. За своїм віросповіданням є мусульманами-сунітами. Заселяють велику, переважно гірську територію на сході Афганістану

Далай-лама – лінія передачі (тулку) у тибетському буддизмі школи гелуг. «Далай» – в перекладі з монгольської «океан», «лама» у тибетській мові є еквівалентом санскритського «гуру», та має значення «вчитель» або «монах». Ця лінія передачі виникла у 1391 р. Згідно з поглядами тибетського буддизму, Далай-лами є інкарнацією бодхисаттви Авалокітешвари тибетською). Починаючи з XVII ст. й до 1959 р. далай-лами мали також титул царя – правителя Тибету, керуючи державою зі столиці Лхаси. Далай-лама вважається також головою всього тибетського буддизму, голови всіх чотирьох шкіл вважають його верховним ламою всієї тибетської традиції. По відношенню до Далай-лами використовують титул «Його Святість».

Дацзибао – (з кит. газета великих ієрогліфів) – рукописні стінні газети в Китаї, що широко використовувалися як одна з форм політичної агітації.

Джамахірія – форма державного устрою, відмінна від монархії і республіки, обґрунтована в Третій Всесвітній Теорії Муаммара Каддафі і викладена в першій частині Зеленої книги. Слово «джамахірія» – неологізм, утворений шляхом заміни в корені слова «джумхурія» (республіка) однини «джумхур» (народ) на множину «джамахір» (маси). Лівія офіційно була джамахірією з 2 березня 1977 р. по 2011 р.

Джана сангх або «Бхаратія джан сангх» – «Союз індійського народу» – партія, створена в 1951 р., саморозпустилася в 1977 р., відтворена як Бхаратія Джаната Парті у 1980 р. ДС, створена комуналістських лідерами сходила з політичне життя. сцени партії Хінду маха сабха (ХМС) і залишалася в тіні організації напівзакритого типу Раштрія сваямсевак сангх (РСЗ), протягом своєї історії виступала як представник «парламентського комуналізму».

Джанаганамана – (з бенг. «Душа народу»). Написаний початково бенгальською мовою, він є першою з п'яти строф вірша, написаного нобелівським лауреатом Рабіндранатом Тагором. Джанаганамана уперше була виконана в 1911 р., а в 1950 р. вона була офіційно прийнята як державний гімн Індії. Музика гімну також була написана Рабіндранатом Тагором. Офіційне виконання гімну Індії займає приблизно 1 хвилину. Іноді гімн виконується в скороченому варіанті, що складається тільки з першого й останнього рядків; виконання цього скороченого варіанта займає близько 20 секунд Банія.

Джаната дал – індійська політична партія, що виникла 11 жовтня 1988 р. (у день народження видатного індійського політичного діяча Джаяпракаша

Нараяна) в результаті злиття фракцій Джаната парті (Лок дав, Індійський національний конгрес (соціалістський) і Джан морча).

Друзи – релігійна спільнота, розташована перш за все в Лівані, Ізраїлі, і Сирії, традиційна релігія якої почала відгалуження від ісмаїлітської секти ісламу, але унікальна в поєднанні гностицизму, неоплатонізму і інших філософій. Теологічно, друзи вважають себе «ісламською сектою». Друзи називають себе Ахль Аль-Тавгід («Люди Єдності») або аль-Муваххідун (Прихильники об'єднання). Релігія друзів відкололася в XI ст. від шийтської секти ісмаїлітів, але, в подальшому, значно змінилася. Друзька віра виникла на початку XI ст. під впливом проповіді місіонера Мухаммеда бен Ісмаїла Наштакіна ад-Даразі (і названа за його іменем) серед ісмаїлітів Єгипту і Південного Лівану. Самі друзи нерідко негативно відносяться до особи Даразі і слово «друзи», як самоназву не вживають (часто сприймають його, як образливе).

Дустур – політична партія в Тунісі. Заснована в 1920 р.

Дуцзюни – генерали-командуючі найманими провінційними арміями, зосередили владу в своїх руках в округах Китаю після 1915 р.

Етатизм – (від фр. держава) – напрям політичної думки, який розглядає державу як найвищий результат і мету суспільного розвитку. В деяких країнах (наприклад, у Туреччині) цей термін позначав офіційну державну політику.

Етгелаат – іранська газета.

Ецель або Іргун Цвай Леумі – національна військова організація, скорочено Ецель, коротко Іргун – єврейська підпільна організація, що діяла на території Палестини з 1931 р. по 1948 р., засновник Менахем Бегін.

Єна – національна грошова одиниця Японії, одна з основних валют світу поруч з доларом США та євро.

Ібо або іґбо – народ, що живе в Східній Нігерії (Африка). Чисельність близько 6,2 млн ч.

Інката – Партія Свободи Інката (ПСИ). Створена в 1975 р. в ПАР вождем Мангосуту Бутелезі – головним міністром «хоумленда» Кува-Зулу – як політична організація, що підтримує зулусів.

Інтифада – (від араб. повстання) – рух, спрямований на звільнення Держави Палестина від окупації Ізраїлю (в іншій інтерпретації – рух, спрямований на відділення Палестинської автономії від Ізраїлю). У найбільш радикальній формі обумовлено прагненням знищити державу Ізраїль для створення на його сучасній території держави Палестина. Виняток становлять Голанські висоти, визнані учасниками руху територією Сирії. В даний час під словом «інтифада» найчастіше розуміється збройна боротьба палестинських арабів проти Ізраїлю на зайнятих ним територіях Західного Берега і Сектора Газа.

Іргун-бет або Ірг'ун Цваї Леумі – єврейська підпільна організація, що діяла на території Палестини з 1931 по 1948 рр., засновник Менахем Бегін.

Кібуц – самостійна соціальна й економічна структура в Ізраїлі, де знаряддя й засоби виробництва належать усьому колективові, а рішення приймаються загальними зборами всіх членів.

Колабораціонізм – (від фр. «співробітництво») – термін сучасного політичного лексикону з такими значеннями: у широкому сенсі – співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників. У роки Другої світової війни колабораціонізм був явищем розповсюдженим – і мав місце практично в кожній окупованій країні. У вузькому змісті – співробітництво французів із німецькою владою у період окупації Франції у ході Другої світової війни; проте загальновідома не лише добровільна співпраця французів, – але і данців, норвежців, татар, білорусів, українців, росіян та інших народів – із німцями за умов окупації останніми їхніх країн. Іноді розрізняють колабораціонізм і кооперування (вимушений колабораціонізм).

Комуналізм – (англ. communal – суспільний, від лат. commune – громада) в Індії та деяких інших азіатських країнах – реакційна політика правих кіл, заснована на розпалюванні кастових і націоналістичних передсудів

Кондомініум – (лат. con – разом і dominium – володіння) – співволодіння, спільне володіння.

Копти – (від грец. «єгиптянин») – етно-конфесійна група, нащадки давніх єгиптян.

Коран – (з араб. читання) – священне письмо мусульман та релігії ісламу. Мусульмани вірять, що Коран – книга не створена, а така, що існує вічно. Вона є словом Аллаха і містить його остаточну і повну волю, яку Аллах промовив через пророка Мухаммеда.

Коса або амакоса, південні зулу, кафри – народ групи банту в ПАР.

Креатура – той, хто займає посаду завдяки чиєсь протекції, внаслідок чийогось покровительства.

Ксенофобія – (від грец. «чужинець», «незнайомець», та «страх») – поняття, що позначає нав'язливий страх стосовно чужинців чи просто чогось незнайомого, чужоземного або страх перед чужоземцями та ненависть до них.

Курди – народ, що мешкає переважно в горах Тавр і Загрос в області Курдистан (південний схід Туреччини, захід Ірану, північ Іраку, північний схід Сирії), а також в Азербайджані, Вірменії та інших країнах. Велика курдська діаспора існує в країнах Європи. Курдська мова належить до індоіранської гілки індоєвропейської сім'ї мов. Курди переважно

мусульмани-суніти, хоча в Ірані є і курди-шіїти. Курди не мають своєї державності.

Кхмери – народ, основне населення Камбоджі. Проживають також у В'єтнамі, Таїланді та інших країнах.

Лехі – скорочення від Лохамей Херут Ізраель, «Борці за незалежність Ізраїлю» – єврейська бойова терористична підпільна організація, яка діяла проти британського мандату в Палестині з 1940 р., також здійснювала вбивства після створення держави Ізраїль в 1948 р. Ця організація була заснована вихідцями з організації Іргун, які не погодилися з політикою припинення боротьби проти Великобританії на час Другої світової війни. Першим керівником Лехі був Авраам Штерн.

Лікуд – (з івр. консолідація) – ізраїльська правоцентристська політична партія. Заснована Менахемом Бегіном у 1973 р.

Мароніти – прибічники маронітської християнської церкви. Проживають головним чином в Лівані.

Медресе – (з араб. множина, «місце, де вчать») – середня і вища школа в мусульман Близького і Середнього Сходу, а також Пакистану і Північної Індії.

Моджахеди – учасник джихаду, буквально «той, що докладає зусилля», «борець». Моджахед, що загинув в ході ведення джихаду вважається шахідом, тим що засвідчив свою віру. Про загиблого моджахеда кажуть: «став шахідом». Помірковані ісламські богослови зараховують до числа моджахедів не лише воїнів, але й будь-кого з мусульман, що стійко бореться зі своїми вадами й спокусами. У наш час моджахедами є: партизани Північного Кавказу, Іраку, бійці руху «Талібан» в Афганістані та Пакистані та ін.

М'янма – (бірм.), скорочено – М'янма (бірм.), відома також як Бірма – держава в Південно-Східній Азії, розташована в західній частині півострова Індокитай. Слово «М'янма» (бірм.) означає «швидкий», «сильний» і перегукується зі словом «Мья», який має значення «смарагд». На походження особистих імен та географічних назв у М'янмі традиційно впливає думка м'янманських астрологів. Бірманцями, складовими більшість населення країни, використовується самоназва «Бама» (бірм.). До 1989 р. держава офіційно іменувалося Бірманський Союз, а скорочено – Бірмою. Назва «Бірма» має зовнішнє походження і всередині країни не популярно.

Наксаліти – озброєний комуністичний рух бойовиків-маоїстів у Індії. Рух зародився у середині 1960-х рр. у області Наксалбарі і діє у 13 штатах на сході і півдні Індії. Зараз наксаліти налічують приблизно 20 тис. прихильників. Вони називають себе «захисниками бідних верств населення» і заявляють, що борються з «поміщиками, які експлуатують працю селян». У основі їхньої ідеології лежить учення Мао Цзедуна.

Негритюд – літературно-філософська політична течія, спрямована на культурне самоутвердження всіх людей Африки та людей африканського походження. Навідміну від panaфриканізму, зорієнтованого радше на англо-саксонський світ, франкомовний негритюд увібрав у себе переважно європейський дискурс про Африку.

Недоторкани або Парія (парії, індійське парайян; інакше даліт, даліти) – в древній Індії нижча каста «недоторканих», бідарів, позбавлених громадянських прав.

Панафриканізм – ідейно-політичний рух, спочатку (кінець XIX — початок XX століття) з метою об'єднання негрів і африканців для боротьби проти расового гноблення; з 1950-х рр. – рух за визволення всіх народів Африки, згуртування визвольних сил у боротьбі з колоніалізмом і расизмом.

Панча шила – (Панча Сила) (санскрит) – буквально «п'ять принципів», словесна формула, запозичена з буддизму. У різних формах використовується в Релігіоз і політичного життя: Панча Шила (буддизм) – п'ять основних буддійських принципів; «Панча шила» або П'ять принципів мирного співіснування – ідеологічне підставу співіснування Індії та Китаю; Панча Сила – основні принципи індонезійської державності, сформульовані першим президентом Індонезії Сукарно.

Панчен-лама – другий за рангом лама після Далай-лами в школі Гелуг тибетського буддизму. Панчен-Лами - лінія перероджень (тулку), яка існує з початку XVII ст. Представники цієї лінії вважаються еманациями будди Амітабхі. «Панчен-лама» означає «великий учений», від санскритського pandit, учений і тибетського chen (великий).

Парси – члени зороастрійської громади в Індії. Емігрували з Ірану на межі I та II тисячоліть н. е. Кількість парсів у світі оцінюють приблизно в 100 тисяч осіб.

Пашту або пушту – афганська мова, мова пуштунів, одна з східно-іранських мов; поряд з дарі, є державною мовою Афганістану. Поширена по всьому південному і південно-східному Афганістану і північно-західному Пакистану. Представлена великою кількістю діалектів, які з різних класифікаціях об'єднуються у дві, три або чотири групи.

Протекторат – форма залежності однієї держави від іншої або суспільства від якоїсь особи, коли основні питання суспільно-політичного життя регулює протектор.

Пуштуни або афганці (самоназва – пашто) – народ, що становить основну частину населення Афганістану.

Расізм – світогляд, а також політичні теорії і практичні дії, що ґрунтуються на расовій дискримінації, на уявленні про поділ людей на біологічно різні групи на основі видимих особливостей зовнішнього вигляду, як-от: колір шкіри, структура та колір волосся, риси обличчя, будова тіла

тощо, тобто на раси, і різному ставленні до людей та їхніх спільнот залежно від приналежності до цих груп (рас).

Рахбар або факіха – Вищий керівник Ірану, вища державна посада в Ісламській Республіці Іран, встановлена відповідно з доктриною «Велаят-е-факіха». Вищий керівник є лідером держави.

Рупія аб Рупія – грошова одиниця в деяких колишніх та сучасних країнах (в Індії, Індонезії, на Маврикії, на Мальдівах, в Непалі, в Пакистані, на Сейшельських островах, у Шрі-Ланці).

Сабха – у минулому широкі за складом збори знаті та представників народу, що виконували дуже важливі політичні функції в Індії. Впродовж віків зазнали еволюції.

Саті – похоронна ритуальна традиція в індуїзмі, відповідно до якої вдова підлягає спаленню разом з її покійним чоловіком на спеціально спорудженому похоронному багатті. На сьогоднішній день – це явище рідкісне і заборонене.

Сикхи – (з хінді «учень») – народ, що проживає в Індії; послідовники сикхізму. У національному складі сикхів переважають пенджабці – жителі індійського штату Пенджаб. Також сикхи живуть в країнах Південно-Східної Азії, Африки, на острові Фіджі, Великобританії, переважно у великих містах.

Сикхізм – (з хінді «послідовник, учень») – релігія, заснована у Пенджабі, в північно-західній частині півострова Індостан гуру (духовним вчителем) Нанакм (1469–1539 рр.)–

Сунізм – це основний (ортодоксальний) напрям у ісламі, представники якого вважають, що халіфом може бути лише та людина, що має репутацію і знання богослова і правознавця вищого рангу (тобто мудра і фізично здорова людина).

Талібан – (з араб. «студенти») – радикальний ісламіський рух сунітського напрямку, що зародився у Афганістані серед пуштунів у 1994 р., керував Афганістаном з 1996 до 2001 р. та регіоном Вазірістан на півночі Пакистану з 2004 р.

Танзам – залізнична магістраль Дар-ес-Салам (морський порт в Танзанії) – Лусака (Замбія). Протяжність 1900 км, у т. ч. в Замбії 980 км. Побудована в 1978 р. У Замбії стикується з магістралями Ілебо (Конго) – Габороне (Ботсвана) і Бейра (Мозамбік) – Лобиту (Ангола); має відгалуження на Малаві.

Трайбалізм або трибалізм – (від англ. плем'я) – форма родоплемінної організації спільноти яка базується на родоплемінних зв'язках. Трибалізм характерний для багатьох країн Африки, які знаходяться у стані трансформації від родоплемінної організації до сучасної, капіталістичної. Також трибалізмом позначаються явища які є наслідком міжплемінної ворожнечі.

Тутсі або ватутсі, батутсі – народ у Центральній Африці. Є другим за чисельністю народом Руанди та Бурунді, де переважає плем'я хуту.

Тяньаньмень – найбільша площа у світі. Знаходиться у столиці Китаю місті Пекіні. Площа Тяньаньмень названа на честь брами Тяньаньмень (дослівно «Брама Небесного Спокою»), що розташована у північній частині майдану й відокремлює його від Забороненого міста.

Урду – мова індоевропейської групи індоарійської підгрупи, якою розмовляють понад 50 млн осіб в Пакистані й Індії та ще понад мільйон осіб за межами Азії. З точки зору граматичної структури та базового словникового складу урду та гінді є ідентичними мовами (в значенні розмовної мови їх обох часто називають гіндустані), натомість між ними існують значні лексичні відмінності (урду черпає запозичення з перської та арабської, тоді як гінді – із санскриту), а також різниця у системі письма (урду використовує арабське письмо, тоді як гінді – індійську абетку деванагарі). Ці відмінності спричиняють те, що на рівні, наприклад, науковому ці мови стають взаємно незрозумілими.

Федаїни – палестинські партизани, молоді борці за віру, готові на крайні заходи, зокрема і самопожертву в ім'я ідеї.

Фетва – богословсько-правовий висновок в ісламі, зроблений для роз'яснення і практичного застосування якогось припису шаріату чи тлумачення якогось казусу з позицій шаріату.

Фундаменталізм – (від лат. основа) – загальна назва вкрай консервативних філософських, моральних і соціальних течій. Фундаменталізм часто є реакцією на процеси глобалізації і секуляризації, які відбуваються в сучасному суспільстві.

Халістан – (букв. країна чистих) – проект створення національної сикхської держави на території індійського штату Пенджаб, де встановився синтез ісламу і індуїзму. Столицею сикхів є місто Амрітсар.

Хальк – очолювана Нур Мухаммедом Таракі радикальна фракція (з перс. «Народ») Народно-демократичної партії Афганістану, марксистської партії, що існувала в Афганістані у 1965–1992 рр.

Хамас – скорочено від Харакат аль-мукавама аль-ісламія, укр. Ісламський рух опору, палестинський фундаменталістський ісламський рух, утворений незабаром після початку палестинського повстання (першої інтифади). Засновниками руху виступили радикально настроєні представники гілки «Братів-мусульман».

Хесболла або Хезболла, Хезболлах – (з араб. партія бога) – ліванська шіїтська парамілітарна ісламістська організація і політична партія створена у 1982 р.

Хіджаб – (з араб. покривало, занавіс) – жіночий одяг в ісламі, головне призначення якого – приховати фігуру, обриси тіла жінки. Хоча хіджаб

передбачає покриття всього тіла та голови, крім обличчя та долонь (саме така форма є обов'язковою), нерідко мусульманки закривають навіть обличчя та долоні.

Хінді або Гінді – одна з найпоширеніших мов у світі, одна з двох державних мов Індії. Належить до індоіранських мов індоєвропейської мовної сім'ї.

Хінду махасабха або Хінду Маха Сабха (ХМС, Великі збори індусів, повністю Акхіл Бхаратія Хинду Маха Сабха) – індійська політична партія, заснована в 1915 р. У 1937–1944 рр. очолював Саваркар, Вінаїк Дамодар, ідеолог індійського комунізму. Після 1948 р. занепала.

Хукбалахан – (скорочено від тагальської Hukbong bayan laban sa Harop – Народна антияпонська армія), народна армія, створена на Філіппінах 29 березня 1942 р. під керівництвом компартії.

Хунвейбіни – (червоні вартові) – члени створених у 1966–1967 рр. груп студентської і шкільної молоді у Китаї, за допомогою яких вдалося провести Культурну революцію.

Чадра – (від тур. «намет») – традиційне жіноче покривало-вбрання в країнах мусульманського Сходу. Чадра – полотнище білого, синього або чорного кольору, в яке жінки мусульманки, виходячи з дому, загортаються з голови до ніг, залишаючи щілину для очей.

Червоні кхмери – маоїсько-націоналістичний партизанський комуністичний рух у Камбоджі, що захопив та утримував владу у країні в 1975–1979 рр. Звинувачується трибуналом ООН в практиці терору та геноциду проти мирного населення.

Чженфен – «Рух за впорядкування стилю» 1942–1943 рр. в КП Китаю.

Чучхе – північнокорейська ідеологія, проголошена Кім Ір Сенем у 1955 р. Слово «чучхе» належить до категорії ханмунних слів. «Чу» означає «господар», а «чхе» – «тіло, сутність, субстанція, природа». Таким чином, «чучхе» означає таку ситуацію, коли людина є паном і для себе самого, і для всього оточуючого світу.

Шаріат – (з араб. належний (правильний) шлях, спосіб дії) – сукупність правових, морально-етичних і релігійних норм ісламу, що охоплює значну частину життя мусульманина і проголошена в ісламі як «вічне і незмінне» божественне настановлення. Час і місце появи – VII–XII ст.

Шив Сена або «Шив сіна» або «Шівсена» (з санскр. «Армія Шиви») – індійська націоналістична ультраправа політична партія, заснована в 1966 р. Засновник і незмінний керівник партії – Бал Текером. «Шив сіна» відноситься до індуїстських націоналістичних партій. Традиційно найбільшою підтримкою партія користується в Махараштрі і Гоа; Мумбаї вважається головним оплотом «Шив сени».

Шіїти – (від араб. прихильники, група, партія, секта, розкольники) – загальний термін, що означає послідовників ряду течій ісламу, – імаміти (шіїти-дванадцятники), зейдити, алавіти, друзи, ісмаїліти і ін. У вузькому сенсі поняття, як правило, означає імамітів (шіїтів-дванадцятників), другого за числом прихильників (після сунітів) напряму в ісламі, які визнають єдино законними наступниками пророка Мухаммеда тільки Алі ібн Абі Таліба і його нащадків по головній лінії.

5.5. Документи

Боготська конференція американських держав, Статут Організації американських держав; 30 березня – 2 травня 1948 р.

Статут Організації американських держав.

Від імені своїх народів Штати, представлені на Дев'ятій міжнародній конференції американських держав,

Переконані, що історична місія Америки полягає в тому, щоб запропонувати людині землю свободи та сприятливе середовище для розвитку її особистості та реалізації її справедливих прагнень;

Усвідомлюючи, що ця місія вже надихнула численні угоди, суттєва цінність яких полягає в бажанні американських народів жити разом у мирі та, завдяки їх взаємному розумінню та повазі до суверенітету кожного з них, забезпечувати покращення для всіх, незалежно, у рівності та згідно із законом;

Впевнені, що справжнє значення американської солідарності та добросусідства може означати лише консолідацію на цьому континенті в рамках демократичних інститутів системи індивідуальної свободи та соціальної справедливості, заснованої на повазі до основних прав людини;

будучи переконаними, що їхній добробут і їхній внесок у прогрес і цивілізацію світу дедалі більше потребуватимуть інтенсивної континентальної співпраці;

Сповнені рішучості продовжувати благородну справу, яку людство доручило Організації Об'єднаних Націй, принципи та цілі якої вони урочисто підтверджують;

Переконані, що юридична організація є необхідною умовою безпеки і миру, заснованого на моральному порядку і справедливості; і

Відповідно до резолюції IX Міжамериканської конференції з проблем війни і миру, що відбулася в Мехіко, домовилися про таке.

СТАТУТ ОРГАНІЗАЦІЇ АМЕРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

ЧАСТИНА ПЕРША

РОЗДІЛ 1: ПРИРОДА ТА ЦІЛІ

СТАТТЯ 1

Американські держави засновують цією Хартією міжнародну організацію, яку вони створили для досягнення порядку миру та справедливості, сприяння їх солідарності, зміцнення їхньої співпраці та

захисту свого суверенітету, їх територіальної цілісності та незалежності. В рамках ООН Організація американських держав є регіональною агенцією.

СТАТТЯ 2

Усі американські держави, які ратифікували цей Статут, є членами Організації.

СТАТТЯ 3

Будь-яке нове політичне утворення, яке виникає в результаті об'єднання кількох держав-членів і яке, як таке, ратифікує цей Статут, стає членом Організації. Вступ нового політичного утворення до Організації призведе до втрати членства кожної з держав, які її складають.

СТАТТЯ 4

Організація американських держав, щоб реалізувати на практиці принципи, на яких вона заснована, і виконати свої регіональні зобов'язання відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, проголошує наступні основні цілі:

- а) зміцнювати мир і безпеку на континенті;
- б) запобігання можливим причинам труднощів і забезпечення мирного врегулювання суперечок, які можуть виникнути між державами-членами;
- в) передбачити спільні дії з боку цих держав у разі агресії;
- г) шукати вирішення політичних, юридичних та економічних проблем, які можуть виникнути між ними; і
- д) Сприяння, шляхом спільних дій, їхньому економічному, соціальному та культурному розвитку.

РОЗДІЛ II: ПРИНЦИПИ

СТАТТЯ 5

Американські держави знову підтверджують такі принципи:

- а) міжнародне право є стандартом поведінки держав у їхніх взаємних відносинах;
- б) міжнародний порядок полягає в основному в повазі до особистості, суверенітету та незалежності держав, а також у сумлінному виконанні зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права;
- в) добросовісність регулює відносини між державами;
- г) Солідарність американських держав і високі цілі, яких вона досягає, вимагають політичної організації цих держав на основі ефективного здійснення представницької демократії;
- д) Американські держави засуджують загарбницьку війну: перемога не дає прав;

ф) акт агресії проти однієї американської держави є актом агресії проти всіх інших американських держав;

г) Суперечки міжнародного характеру, що виникають між двома чи більше американськими державами, вирішуються мирним шляхом;

h) Соціальна справедливість і соціальна безпека є основою тривалого миру;

і) Економічне співробітництво має важливе значення для загального добробуту та процвітання народів континенту;

ж) Американські штати проголошують фундаментальні права особи без різниці щодо раси, національності, віросповідання чи статі;

л) духовна єдність континенту ґрунтується на повазі до культурних цінностей американських країн і вимагає їх тісної співпраці заради високих цілей цивілізації;

І) Освіта народів має бути спрямована на справедливість, свободу та мир.

РОЗДІЛ III: ОСНОВНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВ

СТАТТЯ 6

Держави юридично рівні, користуються рівними правами та рівними можливостями для реалізації цих прав, а також мають рівні обов'язки. Права кожної держави залежать не від її повноважень забезпечити їх здійснення, а тим більше від факту її існування як особи згідно з міжнародним правом.

СТАТТЯ 7

Кожна американська держава зобов'язана поважати права, якими користується кожна інша держава відповідно до міжнародного права.

СТАТТЯ 8

Фундаментальні права держав не можуть бути жодним чином порушені.

СТАТТЯ 9

Політичне існування держави не залежить від визнання іншими державами. Ще до визнання держава має право захищати свою цілісність і незалежність, забезпечувати її збереження та процвітання, а отже, організовувати себе так, як вона вважає за потрібне, видавати закони, що стосуються її інтересів, керувати своїми службами та визначати юрисдикцію та компетенцію своїх судів. Здійснення цих прав обмежується лише здійсненням прав інших держав відповідно до міжнародного права.

СТАТТЯ 10

Визнання означає, що держава, яка його надає, приймає право власності на нову державу з усіма правами та обов'язками, які міжнародне право приписує двом державам.

СТАТТЯ 11

Право кожної держави захищати себе і жити своїм власним життям; не дозволяти їй вчиняти несправедливі дії проти іншої держави.

СТАТТЯ 12

Юрисдикція держав у межах їх національних територій однаково поширюється на всіх мешканців, як громадян, так і іноземців.

СТАТТЯ 13

Кожна держава має право вільно і природно розвивати своє культурне, політичне та економічне життя. У цьому вільному розвитку держава поважає права особи та принципи загальної моралі.

СТАТТЯ 14

Повага та сумлінне дотримання договорів є стандартами для розвитку мирних відносин між державами. Міжнародні договори та угоди мають бути публічними.

СТАТТЯ 15

Жодна держава чи група держав не має права втручатися, прямо чи опосередковано, з будь-якої причини у внутрішні чи зовнішні справи будь-якої іншої держави. Вищезазначений принцип забороняє не тільки збройну силу, але й будь-яку іншу форму втручання або спробу загрози особистості держави або її політичним, економічним і культурним елементам.

СТАТТЯ 16

Жодна держава не може використовувати або заохочувати застосування примусових заходів економічного чи політичного характеру з метою примусу до суверенної волі іншої держави та отримання від неї будь-яких переваг.

СТАТТЯ 17

Територія держави є недоторканою; вона не може бути, навіть тимчасово, об'єктом військової окупації або інших силових заходів, вжитих іншою державою, прямо чи опосередковано, на будь-яких підставах. Не визнаються територіальні придбання або спеціальні переваги, отримані силою або іншими засобами примусу.

СТАТТЯ 18

Американські держави зобов'язуються у своїх міжнародних відносинах не вдаватися до застосування сили, за винятком випадків самооборони відповідно до існуючих договорів або на їх виконання.

СТАТТЯ 19

Заходи, вжиті для підтримки миру та безпеки відповідно до існуючих договорів, не є порушенням принципів, викладених у статтях 15 і 17.

ГЛАВА IV: МИРНЕ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

СТАТТЯ 20

Усі міжнародні суперечки, які можуть виникнути між американськими державами, повинні бути передані на розгляд Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй за допомогою мирних процедур, викладених у цій Хартії.

СТАТТЯ 21

До мирних процедур відносяться: прямі переговори, добрі послуги, посередництво, розслідування та примирення, судове врегулювання, арбітраж, а також ті, про які сторони спору можуть особливо домовитися в будь-який час.

СТАТТЯ 22

У разі виникнення суперечки між двома чи більше американськими державами, яку, на думку однієї з них, неможливо вирішити звичайними дипломатичними каналами, Сторони домовляться про іншу мирну процедуру, яка дозволить їм досягти рішення.

СТАТТЯ 23

Спеціальна угода встановить адекватні процедури для мирного врегулювання суперечок і визначить відповідні засоби для їх застосування, щоб жоден спір між американськими державами не вдавався до остаточного вирішення протягом розумного періоду.

РОЗДІЛ V: КОЛЕКТИВНА БЕЗПЕКА

СТАТТЯ 24

Будь-який акт агресії з боку держави проти територіальної цілісності чи недоторканності території або проти суверенітету чи політичної незалежності американської держави вважається актом агресії проти інших американських держав.

СТАТТЯ 25

Якщо недоторканність або цілісність території, або суверенітет, або політична незалежність будь-якої американської держави постраждає внаслідок збройного нападу або акту агресії, який не є збройним нападом, або позаконтинентального конфлікту, або конфлікту між двома чи більше американськими державами, або будь-якого іншого факту чи ситуації, які можуть поставити під загрозу мир Америки, американські штати, сприяючи принципам континентальної солідарності чи колективу самооборони, застосовують заходи та процедури, встановлені спеціальними договорами на цю тему.

РОЗДІЛ VI: ЕКОНОМІЧНІ СТАНДАРТИ

СТАТТЯ 26

Держави-члени погоджуються співпрацювати одна з одною, наскільки дозволяють їхні ресурси та передбачають їхні закони, у найширшому дусі добросусідства, щоб зміцнити свою економічну структуру,

розвивати своє сільське господарство та видобуток корисних копалин, сприяти своїй промисловості та збільшувати свою торгівлю.

СТАТТЯ 27

Якщо на економіку американського штату впливають серйозні умови, які неможливо задовільно виправити його власними зусиллями, такий штат може винести свої економічні проблеми на розгляд Міжамериканської економічної та соціальної ради для пошуку шляхом консультацій найбільш відповідного вирішення таких проблем.

РОЗДІЛ VII: СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ

СТАТТЯ 28

Держави-члени погоджуються співпрацювати одна з одною для досягнення справедливих і гідних умов життя для всього свого населення.

СТАТТЯ 29

Держави-члени погоджуються з доцільністю розвитку свого соціального законодавства на таких засадах:

а) усі люди, незалежно від раси, національності, статі, віросповідання чи соціального стану, мають право на досягнення матеріального добробуту та духовного зростання за умов свободи, гідності, рівності можливостей та економічної безпеки;

б) Праця є правом і суспільним обов'язком; це не вважається предметом торгівлі; вона вимагає поваги до свободи асоціації та до гідності працівника; і має здійснюватися в умовах, що забезпечують життя, здоров'я та гідний рівень життя як у трудові роки, так і в старості, або коли будь-які обставини позбавляють особу можливості працювати.

РОЗДІЛ VIII: КУЛЬТУРНІ СТАНДАРТИ

СТАТТЯ 30

Держави-члени погоджуються сприяти, відповідно до своїх конституційних положень і своїх матеріальних ресурсів, здійсненню права на освіту, на наступних засадах:

а) початкова освіта є обов'язковою і, якщо надається державою, має бути безкоштовною;

б) Вища освіта має бути доступною для всіх, незалежно від раси, національності, статі, мови, віросповідання чи соціального стану.

СТАТТЯ 31

Враховуючи національний характер кожної держави, держави-члени зобов'язуються сприяти вільному культурному обміну будь-яким засобом вираження.

ЧАСТИНА ДРУГА

РОЗДІЛ IX: ОРГАНИ

СТАТТЯ 32

Організація американських держав досягає своїх цілей за допомогою:

- а) Міжамериканська конференція;
- б) Консультатійна зустріч міністрів закордонних справ;
- в) Рада;
- г) Панамериканський союз;
- д) Спеціалізовані конференції; і
- ф) Спеціалізовані організації.

РОЗДІЛ X: МІЖАМЕРИКАНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ

СТАТТЯ 33

Міжамериканська конференція є вищим органом Організації американських держав. Він вирішує загальні дії та політику Організації та визначає структуру та функції її органів, а також має повноваження розглядати будь-які питання, що стосуються дружніх відносин між американськими державами. Ці функції виконуються відповідно до положень цієї Хартії та інших міжамериканських договорів.

СТАТТЯ 34

Усі держави-члени мають право бути представленими на Міжамериканській конференції. Кожен штат має право одного голосу.

СТАТТЯ 35

Конференція скликається кожні п'ять років у час, визначений Радою Організації після консультації з урядом країни, де буде проводитися Конференція.

СТАТТЯ 36

За особливих обставин і за схвалення двох третин американських урядів може бути проведена спеціальна Міжамериканська конференція або дата наступної чергової конференції може бути змінена.

СТАТТЯ 37

Кожна Міжамериканська конференція визначає місце проведення наступної конференції. Якщо з непередбачених причин Конференція не може бути проведена у визначеному місці, Рада Організації визначає нове місце.

СТАТТЯ 38

Програма та положення Міжамериканської конференції готуються Радою Організації та передаються на розгляд державам-членам.

РОЗДІЛ XI: КОНСУЛЬТАЦІЙНА ЗАСІДАННЯ МІНІСТРІВ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ

СТАТТЯ 39

Консультатійна зустріч міністрів закордонних справ проводиться з метою розгляду проблем невідкладного характеру та спільного інтересу для американських держав, а також для виконання функції Консультатійного органу.

СТАТТЯ 40

Будь-яка держава-член може вимагати скликання консультативної зустрічі. Запит направляється до Ради Організації, яка абсолютною більшістю голосів приймає рішення про проведення зборів.

СТАТТЯ 41

Програма та регламент Консультативної зустрічі готуються Радою Організації та подаються на розгляд державам-членам.

СТАТТЯ 42

Якщо з виняткових причин міністр закордонних справ не може бути присутнім на засіданні, його представляє спеціальний делегат.

СТАТТЯ 43

У разі збройного нападу на території американського штату або в межах регіону безпеки, визначеного чинними договорами, без затримки проводиться Консультативна зустріч. Такі Збори негайно скликаються Головою Ради Організації, який одночасно скликає засідання самої Ради.

СТАТТЯ 44

Створюється Консультативний Комітет з питань оборони для консультування Консультативного органу з проблем військового співробітництва, які можуть виникнути у зв'язку із застосуванням чинних спеціальних договорів про колективну безпеку.

СТАТТЯ 45

Консультативний оборонний комітет складається з вищого військового керівництва американських держав, які беруть участь у Консультативній зустрічі. За виняткових обставин Уряди можуть призначати заміників. Кожен штат має право на один голос.

СТАТТЯ 46

Консультативний комітет з питань оборони скликається на тих самих умовах, що й Консультативний орган, коли останній займається питаннями, що стосуються захисту від агресії.

СТАТТЯ 47

Комітет також збирається, коли Конференція чи Консультативна нарада чи Уряди більшістю у дві третини голосів держав-членів доручають йому технічні дослідження чи звіти з конкретних питань.

РОЗДІЛ XII: РАДА

СТАТТЯ 48

Рада Організації американських держав складається з одного представника від кожної держави-члена Організації, особливо призначеного відповідним урядом, у ранзі посла. Призначення може бути надано дипломатичному представнику, акредитованому при уряді країни, в якій

знаходиться Рада. На час відсутності титульного представника Уряд може призначити тимчасового представника.

СТАТТЯ 49

Рада обирає Голову та заступника Голови, які обіймають посаду протягом одного року та мають право бути обраними на будь-яку з цих посад на наступний строк.

СТАТТЯ 50

Рада бере до відома в межах цього Статуту та міжамериканських договорів і угод будь-яке питання, передане їй на розгляд Міжамериканською конференцією або Консультативною зустрічню міністрів закордонних справ.

СТАТТЯ 51

Рада несе відповідальність за належне виконання Панамериканським союзом покладених на нього обов'язків.

СТАТТЯ 52

Рада тимчасово виконує функції консультативного органу, коли виникають обставини, передбачені статтею 43 цієї Хартії.

СТАТТЯ 53

До обов'язків Ради також входить:

a) розробляти та подавати урядам і Міжамериканській конференції пропозиції щодо створення нових спеціалізованих організацій або об'єднання, адаптації чи ліквідації існуючих, включаючи питання, що стосуються їх фінансування та підтримки;

b) розробляти рекомендації урядам, Міжамериканській конференції, спеціалізованим конференціям або спеціалізованим організаціям щодо координації діяльності та програм таких організацій після консультації з ними;

c) укладати угоди з Міжамериканськими спеціалізованими організаціями для визначення відносин, які мають існувати між відповідним агентством та Організацією;

d) укладати угоди або спеціальні домовленості про співпрацю з іншими американськими організаціями, які мають визнаний міжнародний авторитет;

e) заохочувати та сприяти співпраці між Організацією американських держав та Організацією Об'єднаних Націй, а також між Міжамериканськими спеціалізованими організаціями та подібними міжнародними установами;

f) приймати резолюції, які дозволять Генеральному секретарю виконувати обов'язки, передбачені статтею 84 ;

ж) виконувати інші обов'язки, покладені на нього цим Статутом.

СТАТТЯ 54

Рада встановлює основи для встановлення квоти, яку кожен уряд має робити на утримання Панамериканського союзу, беручи до уваги платоспроможність відповідних країн та їх рішучість робити внески на справедливій основі. Бюджет, після затвердження Радою, передається урядам принаймні за шість місяців до першого дня фінансового року разом із зазначенням річної квоти кожної країни. Рішення з бюджетних питань вимагають схвалення двох третин членів Ради.

СТАТТЯ 55

Рада розробляє власні правила.

СТАТТЯ 56

Рада функціонує в місці знаходження Панамериканського союзу.

СТАТТЯ 57

Органами Ради Організації американських держав є:

а) Міжамериканська економічна і соціальна рада;

б) Міжамериканська рада юристів; і

в) Міжамериканська культурна рада.

СТАТТЯ 58

Органи, згадані в попередній статті, мають технічну автономію в межах цієї Хартії; але їхні рішення не повинні посягати на сферу діяльності Ради Організації.

СТАТТЯ 59

Органи Ради Організації складаються з представників усіх держав-членів Організації.

СТАТТЯ 60

Органи Ради Організації, наскільки це можливо, надають Урядам такі технічні послуги, які останні можуть вимагати; і вони повинні консультувати Раду Організації з питань, що входять до їх юрисдикції.

СТАТТЯ 61

Органи Ради Організації за згодою з Радою встановлюють відносини співпраці з відповідними органами Організації Об'єднаних Націй і з національними або міжнародними установами, які функціонують у межах їхніх відповідних сфер діяльності.

СТАТТЯ 62

Рада Організації за порадою відповідних органів і після консультацій з Урядами розробляє статuti своїх органів відповідно до положень цього Статуту та на виконання їх. Органи розробляють власні правила.

А) МІЖАМЕРИКАНСЬКА ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА РАДА

СТАТТЯ 63

Основною метою Міжамериканської економічної та соціальної ради є сприяння економічному та соціальному добробуту американських націй

шляхом ефективного співробітництва для кращого використання їхніх природних ресурсів, розвитку сільського господарства та промисловості та підвищення рівня життя їхніх народів.

СТАТТЯ 64

Для досягнення цієї мети Рада:

а) Пропонувати засоби, за допомогою яких американські країни можуть надавати одна одній технічну допомогу в проведенні досліджень, а також у розробці та виконанні планів для досягнення цілей, зазначених у статті 26 , а також для розвитку та вдосконалення своїх соціальних послуг;

б) Виконувати роль координаційної установи для всіх офіційних міжамериканських заходів економічного та соціального характеру;

с) проводити дослідження за власною ініціативою або на запит будь-якої держави-члена;

д) збирає та готує звіти з економічних і соціальних питань для використання державами-членами;

е) пропонувати Раді Організації доцільність проведення спеціалізованих конференцій з економічних і соціальних питань;

ф) Здійснює таку іншу діяльність, яка може бути доручена їй Міжамериканською конференцією, Консультативною зустріччю міністрів закордонних справ або Радою Організації.

СТАТТЯ 65

Міжамериканська економічна та соціальна рада, що складається з технічних делегатів, призначених кожною державою-членом, збирається за власною ініціативою або за ініціативою Ради Організації.

СТАТТЯ 66

Міжамериканська економічна і соціальна рада функціонує в місці перебування Панамериканського союзу, але вона може проводити засідання в будь-якому американському місті за рішенням більшості держав-членів.

Б) МІЖАМЕРИКАНСЬКА РАДА ЮРИСТІВ

СТАТТЯ 67

Метою Міжамериканської ради юристів є дорадчий орган з юридичних питань; сприяти розвитку та кодифікації міжнародного публічного та приватного права; і вивчити можливість досягнення однаковості законодавства різних американських країн, наскільки це може здатися бажаним.

СТАТТЯ 68

Міжамериканський юридичний комітет Ріо-де-Жанейро є постійним комітетом Міжамериканської ради юристів.

СТАТТЯ 69

Юридичний комітет складається з юристів дев'яти країн, обраних Міжамериканською конференцією. Відбір юристів здійснюється Міжамериканською радою юристів з комісії, представлені кожною країною, обраною Конференцією. Члени Юридичного комітету представляють усі держави-члени Організації. Рада Організації уповноважена заповнювати будь-які вакансії, які виникають у період між Міжамериканськими конференціями та між засіданнями Міжамериканської ради юристів.

СТАТТЯ 70

Юридичний комітет проводить дослідження та підготовчу роботу, доручену Міжамериканською радою юристів, Міжамериканською конференцією, Консультативною зустріччю міністрів закордонних справ або Радою Організації. Він також може проводити ті дослідження та проекти, які, з власної ініціативи, він вважає доцільними.

СТАТТЯ 71

Міжамериканська рада юристів і Юридичний комітет повинні шукати співпраці з національними комітетами з кодифікації міжнародного права, інститутами міжнародного та порівняльного права та іншими спеціалізованими установами.

СТАТТЯ 72

Міжамериканська рада юристів збирається, коли її скликає Рада Організації, у місці, визначеному Радою юристів на її попередньому засіданні.

В) МІЖАМЕРИКАНСЬКА КУЛЬТУРНА РАДА

СТАТТЯ 73

Метою Міжамериканської культурної ради є сприяння дружнім відносинам і взаєморозумінню між американськими народами, щоб зміцнити миролюбні почуття, які характеризують еволюцію Америки, шляхом сприяння освітньому, науковому та культурному обміну.

СТАТТЯ 74

З цією метою головними функціями Ради є:

- a) Спонсорувати міжамериканські культурні заходи;
- b) Збирати та надавати інформацію про культурну діяльність, що здійснюється в американських державах та між ними приватними та офіційними установами як національного, так і міжнародного характеру;
- c) сприяти прийняттю основних освітніх програм, адаптованих до потреб усіх груп населення в американських країнах;
- d) сприяти, крім того, прийняттю спеціальних програм навчання, освіти та культури для корінних груп американських країн;
- e) Співпрацювати в охороні, збереженні та примноженні культурної спадщини континенту;

ф) сприяти співпраці між американськими націями в галузі освіти, науки та культури шляхом обміну матеріалами для досліджень і вивчення, а також обміну викладачами, студентами, спеціалістами та, загалом, такими іншими особами та матеріалами, які є корисними для досягнення цих цілей;

г) заохочувати виховання народів для гармонійних міжнародних відносин;

h) Проводити таку іншу діяльність, яка може бути доручена Міжамериканською конференцією, Консультативною зустріччю міністрів закордонних справ або Радою Організації.

СТАТТЯ 75

Міжамериканська культурна рада визначає місце свого наступного засідання та скликається Радою Організації на дату, обрану останньою за згодою з урядом країни, обраної місцем засідання.

СТАТТЯ 76

Має бути Комітет з питань культурної діяльності, членами якого є п'ять держав, обраних на кожній Міжамериканській конференції. Особи, що входять до складу Комітету з культурних дій, обираються Міжамериканською культурною радою з комісії, представленої кожною країною, обраною Конференцією, і вони повинні бути спеціалістами з питань освіти чи культури. Коли Міжамериканська культурна рада та Міжамериканська конференція не засідають, Рада Організації може заповнити вакансії, що виникають, і замінити ті країни, які вважають за потрібне припинити співпрацю.

СТАТТЯ 77

Комітет з культурних дій функціонує як постійний комітет Міжамериканської ради з питань культури з метою підготовки будь-яких досліджень, які остання може їй доручити. Щодо цих досліджень Рада має остаточне рішення.

РОЗДІЛ XIII. ПАНАМЕРИКАНСЬКИЙ СОЮЗ

СТАТТЯ 78

Панамериканський союз є центральним і постійним органом Організації американських держав і Генеральним секретаріатом Організації. Він виконує обов'язки, покладені на нього цією Хартією, а також інші обов'язки, які можуть бути покладені на нього іншими міжамериканськими договорами та угодами.

СТАТТЯ 79

Організація має мати Генерального секретаря, який обирається Радою на десятирічний термін і який не може бути переобраний або замінений особою того самого громадянства. У разі вакансії на посаді Генерального секретаря Рада протягом наступних дев'яноста днів обирає наступника, який

займе цю посаду на решту терміну, який може бути переобраний, якщо вакансія з'явиться протягом другої половини терміну.

СТАТТЯ 80

Генеральний секретар керує Панамериканським союзом і є його законним представником.

СТАТТЯ 81

Генеральний секретар бере право голосу, але без права голосу, в обговореннях Міжамериканської конференції, Консультативної зустрічі міністрів закордонних справ, спеціалізованих конференцій, а також Ради та її органів.

СТАТТЯ 82

Панамериканський союз через свої технічні та інформаційні відділи під керівництвом Ради сприяє розвитку економічних, соціальних, юридичних і культурних відносин між усіма державами-членами Організації.

СТАТТЯ 83

Панамериканський союз також виконує такі функції:

а) передає *ex officio* державам-членам інформацію про скликання Міжамериканської конференції, Консультативної зустрічі міністрів закордонних справ та спеціалізованих конференцій;

б) надавати поради Раді та її органам у підготовці програм і правил Міжамериканської конференції, Консультативної зустрічі міністрів закордонних справ і Спеціалізованих конференцій;

в) надавати, у міру своїх можливостей, у розпорядження уряду країни, де має відбутися конференція, технічну допомогу та персонал, яких такий уряд може запросити;

г) служити хранителем документів і архівів Міжамериканської конференції, Консультативної зустрічі міністрів закордонних справ і, наскільки це можливо, Спеціалізованих конференцій;

д) служити депозитарієм ратифікаційних грамот міжамериканських угод;

е) виконує функції, покладені на нього Міжамериканською конференцією та Консультативною зустріччю міністрів закордонних справ;

ж) подає Раді щорічний звіт про діяльність Організації;

з) Подає Міжамериканській конференції звіт про роботу, виконану органами Організації після попередньої Конференції.

СТАТТЯ 84

До обов'язків Генерального секретаря входить:

а) засновувати, за схваленням Ради, такі технічні та адміністративні офіси Панамериканського союзу, які необхідні для досягнення його цілей;

б) визначити кількість керівників відділів, посадових осіб і службовців Панамериканського Союзу; призначати їх, регулювати їхні повноваження та обов'язки та встановлювати винагороду відповідно до загальних стандартів, встановлених Радою.

СТАТТЯ 85

Повинен бути помічник Генерального секретаря, який обирається Радою строком на десять років і має право бути переобраним у випадку вакансії на посаді помічника Генерального секретаря. Рада протягом наступних дев'яноста днів обирає наступника на цю посаду на решту терміну.

СТАТТЯ 86

Секретарем Ради є помічник генерального секретаря. Він виконує обов'язки Генерального секретаря під час тимчасової відсутності чи непрацездатності останнього, або протягом дев'яностоденної вакансії, зазначеної у статті 79 . Він також виконує функції радника Генерального секретаря, маючи повноваження діяти як його делегат з усіх питань, які Генеральний секретар може йому доручити.

СТАТТЯ 87

Рада двома третинами голосів своїх членів може звільнити Генерального секретаря чи помічника Генерального секретаря, якщо цього вимагає належне функціонування Організації.

СТАТТЯ 88

Керівники відповідних департаментів Панамериканського союзу, призначені Генеральним секретарем, є виконавчими секретарями Міжамериканської економічної та соціальної ради, Ради юристів і Ради з питань культури.

СТАТТЯ 89

Під час виконання своїх обов'язків персонал не повинен запитувати або отримувати вказівки від будь-якого уряду чи будь-якого іншого органу за межами Панамериканського Союзу. Вони повинні утримуватися від будь-яких дій, які можуть вплинути на їхню позицію як міжнародних посадових осіб, відповідальних лише перед Союзом.

СТАТТЯ 90

Кожен член Організації американських держав зобов'язується поважати виключно міжнародний характер обов'язків Генерального секретаря та персоналу та не прагнути впливати на них під час виконання ними своїх обов'язків.

СТАТТЯ 91

Під час відбору свого персоналу Панамериканський союз насамперед приділяє увагу ефективності, компетентності та чесності; але в той же час

слід приділяти увагу необхідності найму персоналу на якомога ширшій географічній основі.

СТАТТЯ 92

Місцезнаходженням Панамериканського союзу є місто Вашингтон.

РОЗДІЛ XIV: СПЕЦІАЛІЗОВАНІ КОНФЕРЕНЦІЇ

СТАТТЯ 93

Спеціалізовані конференції збираються для розгляду особливих технічних питань або розробки конкретних аспектів міжамериканського співробітництва, якщо таке рішення буде прийнято Міжамериканською конференцією або Консультативною зустріччю міністрів закордонних справ; коли це передбачено міжамериканськими угодами; або коли Рада Організації вважає це за необхідне, або з власної ініціативи, або на прохання одного з її органів або однієї зі Спеціалізованих організацій.

СТАТТЯ 94

Програма та регламент Спеціалізованих конференцій готуються органами Ради Організації або відповідними спеціалізованими організаціями; вони повинні бути представлені урядам-членам для розгляду та передані Раді для її інформування.

ГЛАВА XV: СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

СТАТТЯ 95

Для цілей цього Статуту Міжамериканські спеціалізовані організації — це міжурядові організації, створені багатосторонніми угодами, які мають особливі функції щодо технічних питань, що становлять спільний інтерес для американських держав.

СТАТТЯ 96

Для цілей, зазначених у статті 53, Рада веде реєстр організацій, які відповідають умовам, викладеним у попередній статті.

СТАТТЯ 97

Спеціалізовані організації користуються повною технічною автономією та враховують рекомендації Ради відповідно до положень цього Статуту.

СТАТТЯ 98

Спеціалізовані організації подають Раді періодичні звіти про хід своєї роботи та про свої річні бюджети та витрати.

СТАТТЯ 99

Угоди між Радою та спеціалізованими організаціями, передбаченими пунктом с) статті 53, можуть передбачати, що такі організації передають свої бюджети Раді для затвердження. Можна також домовитися про отримання Панамериканським союзом квот країн-контрибуторів і розподіл їх відповідно до згаданих угод.

СТАТТЯ 100

Спеціалізовані організації встановлюють відносини співпраці з міжнародними агентствами такого ж характеру з метою координації їх діяльності. Укладаючи угоди з міжнародними установами всесвітнього характеру, Міжамериканські спеціалізовані організації зберігають свою ідентичність і свій статус невід'ємних частин Організації американських держав, навіть якщо вони виконують регіональні функції міжнародних установ.

СТАТТЯ 101

При визначенні географічного розташування спеціалізованих організацій беруться до уваги інтереси всіх американських держав.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

РОЗДІЛ XVI: ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

СТАТТЯ 102

Жодне з положень цього Статуту не повинно тлумачитися як таке, що порушує права та обов'язки держав-членів відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй .

РОЗДІЛ XVII: ІНШІ ПОЛОЖЕННЯ

СТАТТЯ 103

Організація американських держав користується на території кожного члена такою правоздатністю, привілеями та імунітетами, які необхідні для виконання її функцій і досягнення її цілей.

СТАТТЯ 104

Представники Урядів у Раді Організації, представники в органах Ради, персонал їхніх делегацій, а також Генеральний секретар і помічник Генерального секретаря Організації користуються привілеями та імунітетами, необхідними для незалежного виконання своїх обов'язків.

СТАТТЯ 105

Юридичний статус Міжамериканських спеціалізованих організацій і привілеї та імунітети, які мають бути надані їм та їхньому персоналу, а також офіційним особам Панамериканського союзу визначаються в кожному конкретному випадку через угоди між відповідними організаціями та зацікавленими урядами.

СТАТТЯ 106

Кореспонденція Організації Американських Держав, включаючи друковані матеріали та посилки з відвертістю, пересилається безкоштовно поштою держав-членів.

СТАТТЯ 107

Організація американських держав не визнає жодних обмежень на право чоловіків і жінок брати участь у діяльності різних органів і обіймати в них посади.

РОЗДІЛ XVIII: РАТИФІКАЦІЯ ТА НАБРАННЯ ЧИННОСТІ

СТАТТЯ 108

Ця Хартія залишається відкритою для підписання американськими державами та ратифікується відповідно до їхніх відповідних конституційних процедур. Оригінал документа, тексти якого іспанською, англійською, португальською та французькою мовами є однаково автентичними, здається на зберігання Панамериканському союзу, який надсилає його завірени копії урядам для ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання до Панамериканського союзу, який сповіщає держави, що підписали Конвенцію, про таку здачу.

СТАТТЯ 109

Ця Хартія набуває чинності для держав, які ратифікували її, коли дві третини держав, що підписали Хартію, здадуть на зберігання свої ратифікаційні грамоти. Він набирає чинності щодо решти держав у тому порядку, в якому вони здають свої ратифікаційні грамоти.

СТАТТЯ 110

Цей Статут буде зареєстровано в Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй через Панамериканський союз.

СТАТТЯ 111

Поправки до цього Статуту можуть бути прийняті лише на Міжамериканській конференції, скликаній з цією метою. Зміни набирають чинності в порядку та в порядку, визначеному статтею 109.

СТАТТЯ 112

Ця Хартія залишається чинною протягом невизначеного часу, але може бути денонсована будь-якою державою-членом після письмового повідомлення Панамериканського союзу, який повідомляє всім іншим кожне отримане повідомлення про денонсацію. Через два роки з дати отримання Панамериканським союзом повідомлення про денонсацію цей Статут втрачає чинність щодо держави, що денонсувала, яка перестає належати до Організації після того, як виконає зобов'язання, що випливають із цього Статуту.

На посвідчення чого нижчепідписані уповноважені особи, чий повноваження були представлені та визнані належними та належними, підписують цю Хартію в місті Богота, Колумбія, у дати, вказані навпроти їхніх відповідних підписів.

(1) Підписано на Дев'ятій міжнародній конференції американських держав, Богота, 30 березня – 2 травня 1948 р. Це єдиний із кількох

документів, складених на цій конференції, які 31 грудня 1949 р. були передані Конгресу США для вжиття заходів. Див. Дев'яту міжнародну конференцію американських держав, Богота, 30 березня – 2 травня 1948 р., Публікація Державного департаменту 3263, опублікована в листопаді 1948 р.

Боготська конференція американських держав, Статут Організації американських держав; 30 березня – 2 травня 1948 р. *Проект Авалон : документи з права, історії та дипломатії*. URL: https://avalon.law.yale.edu/u/20th_century/decad062.asp

Договір про спільну оборону та економічне співробітництво між державами Ліги арабських держав від 17 червня 1950 року

Уряди:

ХАШМІТСЬКОГО КОРОЛІВСТВА ЙОРДАНІЯ
СИРІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
КОРОЛІВСТВА ІРАК
КОРОЛІВСТВА САУДОВСЬКА АРАВІЯ
ЛІВАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
КОРОЛІВСТВА ЄГИПЕТ
МОТАВАКІЛІТСЬКОГО КОРОЛІВСТВА ЄМЕН

З огляду на прагнення вищезазначених урядів зміцнити відносини між державами Ліги арабських держав; підтримувати свою незалежність і спільну спадщину; відповідно до бажання своїх народів співпрацювати для реалізації взаємної оборони та підтримки безпеки і миру відповідно до принципів як Пакту Ліги арабських держав, так і Статуту Організації Об'єднаних Націй, разом із цілями зазначених пактів; і зміцнити стабільність і безпеку та забезпечити засоби добробуту та розвитку в країнах.

Наступні урядові делегати Росії. . ., будучи належним чином акредитованими та повністю уповноваженими своїми відповідними урядами, затверджують наступне:

Стаття 1

Договірні Держави, намагаючись підтримувати і стабілізувати мир і безпеку, цим підтверджують своє бажання врегулювати свої міжнародні суперечки мирними засобами, незалежно від того, чи стосуються такі суперечки відносин між ними або з іншими державами.

Стаття 2

Договірні Держави вважають будь-який [акт] збройної агресії, здійснений проти будь-якої однієї чи кількох із них або їхніх збройних сил, спрямованим проти них усіх. Таким чином, згідно з правом на самозахист, індивідуально і колективно, вони зобов'язуються негайно піти на допомогу державі або державам, проти яких вчинено такий акт агресії, і негайно вжити індивідуально і колективно всіх доступних заходів, включаючи використання збройної сили, для відсічі агресії та відновлення безпеки і миру. Відповідно до статті 6 Пакту Ліги арабських держав і статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй Рада Ліги арабських держав і Рада Безпеки ООН повинні бути повідомлені про такий акт агресії, а також про засоби та процедуру, вжиті для його припинення.

Стаття 3

На запрошення будь-якої зі сторін, які підписали цей Договір, Договірні Держави будуть проводити консультації, якщо є розумні підстави вважати, що територіальна цілісність, незалежність або безпека будь-якої зі сторін знаходяться під загрозою. У разі загрози війни або існування надзвичайної ситуації міжнародного характеру Договірні Держави негайно приступають до уніфікації своїх планів і оборонних заходів, залежно від ситуації.

Стаття 4

Договірні Держави, бажаючи повною мірою виконувати вищезазначені зобов'язання та ефективно виконувати їх, співпрацюватимуть у консолідації та координації своїх збройних сил і відповідно до своїх ресурсів і потреб братимуть участь у підготовці індивідуальних і колективних засобів захисту для відсічі згаданих збройній агресії.

Стаття 5

Для розробки планів спільної оборони та їх реалізації створюється Постійна військова комісія, що складається з представників Генеральних штабів армій Договірних Держав. Обов'язки Постійної військової комісії, викладені в Додатку, що додається до цього Договору, включають підготовку необхідних звітів щодо методів співпраці та участі, згаданих у статті 4 . Постійна військова комісія подає Об'єднаній раді оборони, як це передбачено у статті 6 , звіти, що стосуються питань у межах її провінції.

Стаття 6

Для вирішення всіх питань, пов'язаних із виконанням положень статей 2 , 3 , 4 і 5 цього Договору, створюється Спільна рада оборони під наглядом Ради Ліги арабських держав . У виконанні своїх завдань йому допомагає Постійна військова комісія, про яку йдеться у статті 5 . Спільна рада оборони складається з міністрів закордонних справ і міністрів оборони

Договірних держав або їхніх представників. Рішення, прийняті більшістю у дві третини, є обов'язковими для всіх Договірних Держав.

Стаття 7

Договірні Держави, з метою досягнення цілей цього Договору, забезпечення безпеки та процвітання в арабських країнах, а також з метою підвищення рівня життя в них, зобов'язуються співпрацювати в розвитку їх економіки та експлуатації їхніх природних ресурсів; сприяти обміну їхніми відповідними сільськогосподарськими та промисловими продуктами; і взагалі організовувати та координувати свою економічну діяльність і укладати необхідні міжарабські угоди для реалізації таких цілей.

Стаття 8

Договірні Держави створюють Економічну раду, яка складається з міністрів, відповідальних за економічні питання, або їхніх представників, якщо це необхідно, для надання рекомендацій щодо реалізації всіх тих цілей, які викладені в попередній статті. Під час виконання своїх обов'язків Рада може звертатися за співробітництвом до Комітету з фінансових та економічних питань, зазначеного в статті 4 Пакту Ліги арабських держав .

Стаття 9

Додаток до цього Договору є його невід'ємною та невід'ємною частиною.

Стаття 10

Договірні Держави зобов'язуються не укладати міжнародних угод, які можуть суперечити положенням цього Договору, а також не діяти у своїх міжнародних відносинах у спосіб, який може суперечити цілям цього Договору.

Стаття 11

Жодне положення цього Договору жодним чином не впливає або не має на меті впливати на будь-які права чи зобов'язання, що передаються Договірним державам відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, або відповідальність, яку несе Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй щодо підтримання міжнародного миру та безпеки.

Стаття 12

Після закінчення 10 років з дати ратифікації цього Договору будь-яка з Договірних Держав може вийти з нього, повідомивши про це Генеральний секретаріат Ліги арабських держав за 12 місяців. Генеральний секретаріат Ліги інформує інші Договірні держави про таке повідомлення.

Стаття 13

Цей Договір ратифікується кожною Договірною Державою згідно з конституційною процедурою свого уряду. Договір набуває чинності для держав, які ратифікували його, через 15 днів після отримання Генеральним

секретаріатом ратифікаційних грамот від принаймні чотирьох держав. Цей Договір складено арабською мовою в Каїрі 13 квітня 1950 року. Один підписаний примірник здається на зберігання до Генерального секретаріату Ліги арабських держав; однаково автентичні копії надсилаються кожній із Договірних держав.

Військовий додаток

1. Постійна військова комісія, передбачена статтею 5 Договору про спільне оборонне та економічне співробітництво між державами Ліги арабських держав, зобов'язується:

(а) у співпраці зі Спільною радою оборони готувати плани боротьби з усіма передбачуваними небезпеками або збройною агресією, які можуть бути здійснені проти однієї чи кількох Договірних держав або їхніх збройних сил, такі плани базуватимуться на принципах, визначених Спільною радою оборони;

б) подавати пропозиції щодо організації збройних сил Договірних Держав із зазначенням мінімальної чисельності кожної з них відповідно до військової потреби та можливостей кожної Держави;

(с) подавати пропозиції щодо підвищення ефективності збройних сил Договірних Держав у тому, що стосується їх оснащення, організації та підготовки; щоб вони могли йти в ногу з сучасними військовими методами та розвитком; а також для об'єднання та координації всіх таких сил;

(д) подавати пропозиції щодо використання природних, сільськогосподарських, промислових та інших ресурсів усіх Договірних держав на користь міжарабських військових зусиль і спільної оборони;

(е) організовувати обмін навчальними місіями між Договірними Державами для підготовки планів, участі у військових навчаннях і маневрах і вивчення їх результатів, рекомендацій щодо вдосконалення методів для забезпечення тісного співробітництва на місцях і для загального вдосконалення збройних сил усіх Договірних Держав;

(ф) підготувати необхідні дані про ресурси та військовий потенціал кожної з Договірних Держав і роль, яку мають відігравати сили кожної з них у спільних військових зусиллях;

(г) для обговорення можливостей і різноманітних внесків, які кожна з Договірних Держав, відповідно до положень цього Договору, може бути запропонована надати під час воєнного стану від імені армій таких інших Договірних Держав, які можуть діяти на її території.

2. Постійна військова комісія може утворювати тимчасові або постійні підкомітети з числа своїх членів для роботи з будь-якими питаннями, що належать до його юрисдикції. Він також може звернутися за порадою до будь-яких експертів, чиї погляди на певні питання вважаються необхідними.

3. Постійна військова комісія подає докладні звіти про результати своєї діяльності та досліджень Спільній раді оборони, передбаченій у статті 6 цього Договору, а також щорічний звіт із повним описом її роботи та досліджень протягом року.

4. Постійна військова комісія засновує свою штаб-квартиру в Каїрі, але може проводити засідання в будь-якому іншому місці, яке Комісія може визначити. Комісія обирає свого голову на два роки; він може бути переобраний. Кандидати на посаду Голови повинні мати звання не нижче вищого командного складу. Кожен член Комісії повинен мати вихідне громадянство Договірної Держави, яку він представляє.

5. У разі війни верховне командування об'єднаними силами покладається на Договірну державу, яка володіє найбільшою військовою силою, яка бере фактичну участь у польових операціях, якщо тільки за одностайною згодою не буде обрано інше Головнокомандувач. У керівництві військовими операціями Головнокомандувачу допомагає Об'єднаний штаб.

Джерело:

American Foreign Policy

1950–1955

Basic Documents

Volume 1

State Department Publication 6446

General Foreign Policy Series 117

Вашингтон, округ Колумбія: Урядова друкарня, 1957

Договір про спільну оборону та економічне співробітництво між державами Ліги арабських держав від 17 червня 1950 року. *Проект Авалон : документи з права, історії та дипломатії*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/arabjoin.asp#art11

Договір безпеки між США та Японією; 8 вересня 1951

Цього дня Японія підписала мирний договір із союзними державами. Після набуття чинності цим Договором Японія не матиме ефективних засобів для здійснення свого невід'ємного права на самооборону, оскільки вона була роззброєна.

У цій ситуації існує небезпека для Японії, оскільки безвідповідальний мілітаризм ще не вигнаний зі світу. Тому Японія хоче, щоб Договір про безпеку зі Сполученими Штатами Америки набув чинності одночасно з мирним договором між Сполученими Штатами Америки та Японією.

У Мирному договорі визнається, що Японія як суверенна нація має право укласти домовленості про колективну безпеку, а Статут Організації Об'єднаних Націй визнає, що всі нації мають невід'ємне право на індивідуальну та колективну самооборону.

Здійснюючи ці права, Японія бажає, як тимчасової домовленості для свого захисту, щоб Сполучені Штати Америки мали власні збройні сили в Японії та навколо неї з метою стримування збройного нападу на Японію.

Сполучені Штати Америки, в інтересах миру та безпеки, наразі бажають утримувати певні свої збройні сили в Японії та навколо неї, втім, сподіваючись, що Японія сама все більше візьме на себе відповідальність за власний захист від прямої та непрямой агресії, завжди уникаючи будь-якого озброєння, яке може становити наступальну загрозу або служити іншим, ніж сприянню миру та безпеці відповідно до цілей та принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Відповідно, дві країни домовилися про наступне:

СТАТТЯ I

Японія надає, а Сполучені Штати Америки приймають право, після набрання чинності Мирним договором і цим Договором, розміщувати сухопутні, повітряні та морські сили Сполучених Штатів у Японії та навколо неї. Такі сили можуть бути використані для сприяння підтримці міжнародного миру та безпеки на Далекому Сході та для безпеки Японії від збройних нападів ззовні, включаючи допомогу, надану на чіткий запит японського уряду для придушення широкомасштабних внутрішніх заворушень і заворушень у Японії, спричинених підбурюванням або втручанням зовнішньої сили або держав.

СТАТТЯ II

Під час реалізації права, зазначеного в статті I, Японія не надаватиме, без попередньої згоди Сполучених Штатів Америки, будь-які бази чи будь-які права, повноваження чи повноваження будь-якої сторони на базі або пов'язані з базами чи правом гарнізону чи маневру, або транзиту наземних, повітряних чи військово-морських сил будь-якій третій державі.

СТАТТЯ III

Умови, які керуватимуть розміщенням збройних сил Сполучених Штатів Америки в Японії та навколо неї, визначаються адміністративними угодами між двома Урядами. (3)

СТАТТЯ IV

Цей Договір втрачає чинність щоразу, коли, на думку урядів Сполучених Штатів Америки та Японії, набудуть чинності такі домовленості Організації Об'єднаних Націй або такі альтернативні індивідуальні чи колективні заходи безпеки, які задовільно забезпечуватимуть підтримку

Організацією Об'єднаних Націй або іншим чином міжнародного миру та безпеки в японському районі.

СТАТТЯ V

Цей Договір буде ратифіковано Сполученими Штатами Америки та Японією та набуде чинності після обміну між ними у Вашингтоні його ратифікаційними грамотами. (4)

НА ПОСВІДЧЕННЯ ЧОГО нижчепідписані повноважні представники підписали цей Договір.

Вчинено у двох примірниках у місті Сан-Франциско англійською та японською мовами восьмого вересня 1951 року.

Джерело:

Американська зовнішня політика 1950-1955

Основні документи, томи I та II,

Публікація Державного департаменту 6446

Загальна серія зовнішньої політики 117

Вашингтон, округ Колумбія: Урядова друкарня США, 1957

Договір безпеки між США та Японією; 8 вересня 1951. *Проект Авалон* : документи з права, історії та дипломатії. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp

Договір про колективну оборону Південно-Східної Азії (Манільський пакт); 8 вересня 1954

Сторони цього Договору,

Визнаючи суверенну рівність усіх Сторін,

підтверджуючи свою віру в цілі та принципи, викладені в Статуті Організації Об'єднаних Націй, і своє бажання жити в мирі з усіма народами та всіма урядами,

Знову підтверджуючи, що відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй вони підтримують принцип рівних прав і самовизначення народів, і заявляючи, що вони будуть щиро прагнути всіма мирними засобами сприяти самоврядуванню та забезпеченню незалежності всіх країн, народи яких бажають цього і здатні виконувати свої обов'язки,

Бажаючи зміцнити основу миру та свободи та підтримувати принципи демократії, індивідуальної свободи та верховенства права, а також сприяти економічному добробуту та розвитку всіх народів у зоні дії договору,

Маючи намір публічно та офіційно заявити про своє почуття єдності, щоб будь-який потенційний агресор оцінив те, що сторони стоять разом у цьому районі, і

Бажаючи надалі координувати свої зусилля щодо колективної оборони для збереження миру та безпеки,

Тому домовтеся про таке:

СТАТТЯ I

Сторони зобов'язуються, як зазначено в Статуті Організації Об'єднаних Націй, вирішувати будь-які міжнародні суперечки, в які вони можуть бути залучені, мирними засобами таким чином, щоб міжнародний мир, безпека та справедливість не знаходилися під загрозою, а також у своїх міжнародних відносинах утримуватися від погрози силою або її застосування будь-яким способом, що суперечить цілям Організації Об'єднаних Націй.

СТАТТЯ II

Для більш ефективного досягнення цілей цього Договору Сторони, окремо та спільно, за допомогою безперервної та ефективної самопомогі та взаємодопомогі підтримуватимуть і розвиватимуть свою індивідуальну та колективну спроможність протистояти збройним нападам і запобігати та протидіяти підривній діяльності, спрямованій ззовні проти їх територіальної цілісності та політичної стабільності.

СТАТТЯ III

Сторони зобов'язуються зміцнювати свої вільні інституції та співпрацювати одна з одною в подальшому розвитку економічних заходів, включаючи технічну допомогу, спрямованих як на сприяння економічному прогресу та соціальному добробуту, так і на сприяння індивідуальним і колективним зусиллям урядів у досягненні цих цілей.

СТАТТЯ IV

1. Кожна Сторона визнає, що агресія шляхом збройного нападу в зоні дії Договору проти будь-якої зі Сторін або проти будь-якої держави чи території, яку Сторони за одностайною згодою можуть визначити надалі, поставила б під загрозу її власний мир і безпеку, і погоджується, що в такому випадку вона діятиме, щоб протистояти спільній небезпеці відповідно до своїх конституційних процедур. Про заходи, вжиті згідно з цим пунктом, негайно повідомляється Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй.

2. Якщо, на думку будь-якої зі Сторін, недоторканість або цілісність території, або суверенітет, або політична незалежність будь-якої Сторони в зоні дії Договору або будь-якої іншої держави чи території, до якої час від часу застосовуються положення пункту 1 цієї статті, знаходиться під загрозою будь-яким іншим чином, ніж збройний напад, або піддається впливу чи загрозі через будь-який факт чи ситуацію, які можуть поставити

під загрозу мир у цьому районі, Сторони негайно проводять консультації у щоб узгодити заходи, яких слід вжити для спільної оборони.

3. Мається на увазі, що жодні дії на території будь-якої держави, визначеної одностайною згодою відповідно до пункту 1 цієї статті, або на будь-якій території, визначеній таким чином, не можуть вживатися інакше, як на запрошення або за згодою відповідного уряду.

СТАТТЯ V

Цим Сторони засновують Раду, в якій кожна з них має бути представлена, для розгляду питань, що стосуються виконання цього Договору. Рада забезпечує проведення консультацій щодо військового та будь-якого іншого планування, залежно від ситуації, що складається в зоні дії договору, час від часу. Рада має бути організована таким чином, щоб мати можливість збиратися в будь-який час.

СТАТТЯ VI

Цей Договір не впливає і не повинен тлумачитися як такий, що зачіпає будь-яким чином права та зобов'язання будь-якої зі Сторін відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй або відповідальність Організації Об'єднаних Націй за підтримання міжнародного миру та безпеки. Кожна Сторона заявляє, що жодне з чинних міжнародних зобов'язань між нею та будь-якою іншою Стороною чи будь-якою третьою стороною не суперечить положенням цього Договору, і зобов'язується не вступати в будь-які міжнародні зобов'язання, які суперечать цьому Договору.

СТАТТЯ VII

Будь-якій іншій державі, здатній сприяти досягненню цілей цього Договору та сприяти безпеці в цьому районі, за одностайною згодою Сторін може бути запропоновано приєднатися до цього Договору. Будь-яка держава, запрошена таким чином, може стати Стороною Договору шляхом здачі на зберігання свого документа про приєднання до Уряду Республіки Філіппіни. Уряд Республіки Філіппіни інформує кожну зі Сторін про депонування кожного такого документа про приєднання.

СТАТТЯ VIII

Як використовується в цьому Договорі, «район дії договору» означає загальну територію Південно-Східної Азії, включаючи також усі території азійських Сторін, і загальну територію південно-західної частини Тихого океану, не включаючи територію Тихого океану на північ від 21 градуса 30 хвилин північної широти. Сторони можуть за одностайною згодою внести зміни до цієї статті, щоб включити до зони дії договору територію будь-якої держави, яка приєднується до цього Договору відповідно до статті VII, або іншим чином змінити зону дії договору.

СТАТТЯ IX

1. Цей Договір зберігається в архіві Уряду Республіки Філіппіни. Його належним чином засвідчені копії будуть передані цим урядом іншим підписантам.

2. Договір ратифікується, а його положення виконуються Сторонами відповідно до їх відповідних конституційних процедур. Ратифікаційні грамоти якнайшвидше здаються на зберігання Уряду Республіки Філіппіни, який сповіщає всіх інших підписантів про таку здачу на зберігання. (2)

3. Договір набуває чинності між державами, які його ратифікували, як тільки ратифікаційні грамоти більшості підписантів будуть здані на зберігання, і набуває чинності щодо кожної іншої держави в день здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти.

СТАТТЯ X

Цей Договір залишається чинним на невизначений термін, але будь-яка Сторона може припинити бути Стороною через рік після того, як її повідомлення про денонсацію було направлено уряду Республіки Філіппіни, який інформує уряди інших Сторін про депонування кожного повідомлення про денонсацію.

СТАТТЯ XI

Текст цього Договору англійською мовою є обов'язковим для Сторін, але якщо Сторони погоджуються з його текстом французькою мовою та повідомляють про це Уряд Республіки Філіппіни, текст французькою мовою є однаково автентичним і обов'язковим для Сторін.

РОЗУМІННЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Виконуючи цей Договір, Сполучені Штати Америки роблять це з розумінням того, що визнання ними наслідків агресії та збройного нападу та їх згода з посиланням на це в пункті 1 статті IV застосовуються лише до комуністичної агресії, але підтверджують, що у випадку іншої агресії чи збройного нападу вони будуть проводити консультації відповідно до положень пункту 2 статті IV.

На посвідчення чого нижчепідписані повноважні представники підписали цей Договір.

Вчинено в Манілі восьмого дня вересня 1954 року.

Джерело:

Американська зовнішня політика 1950-1955

Основні документи, томи I та II,

Публікація Державного департаменту 6446

Загальна серія зовнішньої політики 117

Вашингтон, округ Колумбія: Урядова друкарня США, 1957

Договір про колективну оборону Південно-Східної Азії (Манільський пакт); 8 вересня 1954 *Проект Авалон : документи з права, історії та дипломатії*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu003.aspp

Індокитай – Угода про припинення бойових дій у В'єтнамі, 20 липня 1954 р.

РОЗДІЛ I

Тимчасова військова демаркаційна лінія та демілітаризована зона

Стаття 1

Встановлюється тимчасова військова демаркаційна лінія, по обидва боки від якої після відходу перегруповуються сили обох сторін, сили Народної армії В'єтнаму на північ від лінії та сили Французького Союзу на південь.

Попередня лінія військового розмежування встановлена згідно з картою, що додається.

Також погоджено, що демілітаризована зона буде створена по обидва боки від лінії розмежування шириною не більше 5 км. від неї, щоб діяти як буферна зона та уникати будь-яких інцидентів, які можуть призвести до відновлення бойових дій.

Стаття 2

Період, протягом якого має бути завершено переміщення всіх сил будь-якої сторони в її зону перегруповування по обидва боки від тимчасової військової демаркаційної лінії, не повинен перевищувати трьохсот (300) днів з дати набрання чинності цією Угодою.

Стаття 3

Якщо тимчасова військова демаркаційна лінія збігається з водним шляхом, води такого водного шляху відкриті для цивільного судноплавства обох сторін, якщо один берег контролюється однією стороною, а інший берег – іншою стороною. Спільна комісія встановлює правила судноплавства на даній ділянці водного шляху. Торговельне судноплавство та інші цивільні судна кожної сторони матимуть необмежений доступ до території, що знаходиться під її військовим контролем.

Стаття 4

Попередня військова демаркаційна лінія між двома остаточними зонами перегруповування продовжується в територіальні води лінією, перпендикулярною до генеральної лінії узбережжя.

Усі прибережні острови на північ від цього кордону повинні бути евакуйовані збройними силами Французького Союзу, а всі острови на південь від нього повинні бути евакуйовані силами Народної армії В'єтнаму.

Стаття 5

Щоб уникнути будь-яких інцидентів, які можуть призвести до відновлення бойових дій, усі військові сили, постачання та обладнання мають бути виведені з демілітаризованої зони протягом двадцяти п'яти (25) днів після набрання чинності цією Угодою.

Стаття 6

Жодній особі, військовому чи цивільному, не дозволяється перетинати тимчасову військову демаркаційну лінію, якщо вона не отримала спеціального дозволу на це Спільною комісією.

Стаття 7

Жодній особі, військовій чи цивільній, не дозволяється в'їзд до демілітаризованої зони, за винятком осіб, пов'язаних із здійсненням цивільної адміністрації та надання допомоги, та осіб, спеціально уповноважених на в'їзд Спільною комісією.

Стаття 8

Цивільне управління та допомога в демілітаризованій зоні по обидва боки від тимчасової військової демаркаційної лінії є відповідальністю Головнокомандувачів обох сторін у їхніх відповідних зонах. Кількість осіб, військових або цивільних, з кожної сторони, яким дозволено ввійти в демілітаризовану зону для здійснення цивільного управління та надання допомоги, визначається відповідними командувачами, але ні в якому разі загальна кількість, дозволена будь-якою стороною, не повинна перевищувати в будь-який момент цифри, визначеної військовою комісією Тругтіа (3) або спільною комісією. Чисельність цивільної міліції та зброю, яку вона має носити, визначає Спільна комісія. Ніхто інший не має права носити зброю, якщо Спільна комісія спеціально не уповноважена на це.

Стаття 9

Ніщо, що міститься в цій главі, не повинно тлумачитися як обмеження повної свободи пересування до, з або в межах демілітаризованої зони Спільної комісії, її спільних груп, Міжнародної комісії, яка буде створена, як зазначено нижче, її інспекційних груп та будь-яких інших осіб, предметів постачання або обладнання, яким Спільна комісія спеціально дозволила в'їзд до демілітаризованої зони. Дозволяється свобода пересування через територію, що знаходиться під військовим контролем будь-якої сторони, по будь-якій дорозі чи водному шляху, якими необхідно пройти між пунктами в межах демілітаризованої зони, якщо такі пункти не з'єднані дорогами чи водними шляхами, що повністю пролягають у межах демілітаризованої зони.

РОЗДІЛ II

Принципи та процедура, що регулюють імплементацію цієї Угоди Стаття 10

Командувачі збройними силами з обох сторін, з одного боку Головнокомандувач силами Французького Союзу в Індокитаї, а з іншого боку Головнокомандувач Народної армії В'єтнаму, віддають наказ і забезпечують повне припинення всіх військових дій у В'єтнамі всіма збройними силами, які знаходяться під їх контролем, включаючи всі підрозділи та особовий склад сухопутних, військово-морських і повітряних сил.

Стаття 11

Відповідно до принципу одночасного припинення вогню на всій території Індокитаю, припинення бойових дій повинно бути одночасним у всіх частинах В'єтнаму, у всіх районах бойових дій і для всіх сил обох сторін.

Беручи до уваги час, фактично необхідний для передачі наказу про припинення вогню до найнижчих ешелонів бойових сил з обох сторін, обидві сторони погоджуються, що припинення вогню набуде чинності повністю й одночасно для різних секторів країни таким чином:

Північний В'єнам о 8:00 (за місцевим часом) 27 липня 1954 р.

Центральний В'єнам о 8:00 (за місцевим часом) 1 серпня 1954 року

Південний В'єнам о 8:00 (за місцевим часом) 11 серпня 1954 р.

Домовлено, що пекінський середній час буде прийнято як місцевий час.

З моменту набуття чинності режиму припинення вогню в Північному В'єтнамі обидві сторони зобов'язуються не брати участь у будь-яких широкомасштабних наступальних діях у будь-якій частині індо-китайського театру військових дій і не направляти повітряні сили, що базуються в Північному В'єтнамі, за межі цього сектора. Обидві сторони також зобов'язуються повідомити одна одну про свої плани переміщення з однієї зони перегруповання в іншу протягом двадцяти п'яти (25) днів після набрання чинності цієї Угодою.

Стаття 12

Усі операції та рухи, пов'язані з припиненням бойових дій і перегрупованням, мають відбуватися безпечно та впорядковано:

(а) Протягом певної кількості днів після того, як Угода про припинення вогню набуде чинності, кількість яких буде визначена на місці Військовою комісією Труггія, кожна сторона несе відповідальність за видалення та знешкодження мін (включаючи річкові та морські міни), мін-пасток, вибухівки та будь-яких інших небезпечних речовин, розміщених нею. У разі неможливості своєчасно завершити роботи з вивезення та знешкодження, зацікавлена сторона позначає місце розміщенням на ньому

видимих знаків. Про всі руйнування, мінні поля, заплутування дротів та інші небезпеки для вільного пересування персоналу Об'єднаної комісії та її об'єднаних груп, про які відомо, що вони присутні після виведення збройних сил, повинні повідомлятися Об'єднаній комісії командувачі протиборчих сил;

(б) З моменту припинення вогню до завершення перегрупування по обидва боки від лінії розмежування:

(1) Сили будь-якої сторони мають бути тимчасово виведені з районів тимчасового збору, призначених іншій стороні.

(2) Коли сили однієї сторони відходять маршрутом (автомобілем, залізницею, водним шляхом, морським шляхом), який проходить через територію іншої сторони (див. статтю 24), сили останньої сторони повинні тимчасово відійти на три кілометри з кожного боку такого маршруту, але таким чином, щоб уникнути перешкод пересуванню цивільного населення.

Стаття 13

З моменту припинення вогню до завершення переміщення з однієї зони перегрупування в іншу цивільні та військові транспортні літаки повинні слідувати повітряним коридорам між районами тимчасового збору, призначеними для сил Французького Союзу на північ від демаркаційної лінії, з одного боку, та лаоським кордоном і зоною перегрупування, призначеними для сил Французького Союзу, з іншого боку.

Розташування повітряних коридорів, їх ширина, безпечний маршрут для одномоторних військових літаків, перекинутих на південь, і порядок пошуку та порятунку літаків, які зазнають лиха, визначаються на місці Військовою комісією Трунг Гіа.

Стаття 14

Політичні та адміністративні заходи в двох зонах перегрупування по обидва боки лінії тимчасового військового розмежування:

(а) До загальних виборів, які призведуть до об'єднання В'єтнаму, керівництво цивільною адміністрацією в кожній зоні перегрупування буде в руках сторони, сили якої мають бути там перегрупувані відповідно до цієї Угоди;

(б) Будь-яка територія, контрольована однією стороною, яка передається іншій стороні згідно з планом перегрупування, продовжує управлятися першою стороною до тієї дати, поки всі війська, які мають бути передані, повністю покинуть цю територію, щоб звільнити зону, призначену відповідній стороні. З цього моменту така територія вважається переданою іншій стороні, яка бере на себе відповідальність за неї.

Необхідно вжити заходів для забезпечення відсутності перерв у передачі обов'язків. З цієї метою сторона, що виходить, надсилає відповідне

повідомлення іншій стороні, яка вживає необхідних заходів, зокрема, направляючи адміністративні та поліцейські загони для підготовки до притягнення до адміністративної відповідальності. Тривалість такого повідомлення визначається Trung (Військова комісія). Передача має здійснюватися послідовними етапами для різних територіальних секторів.

Передача цивільної адміністрації Ханоя і Хайфона владі Демократичної Республіки В'єтнам має бути завершена протягом відповідних термінів, встановлених у статті 15 для військових переміщень.

(с) Кожна сторона зобов'язується утримуватися від будь-яких репресій або дискримінації осіб чи організацій через їх діяльність під час військових дій і гарантувати їхні демократичні свободи.

(d) З дати набрання чинності цією Угодою і до завершення переміщення військ будь-які цивільні особи, які проживають у районі, контролюваному однією стороною, які бажають переїхати та жити в зону, призначену іншій стороні, отримують дозвіл і допомогу в цьому з боку влади цього району.

Стаття 15

Розведення комбатантів, а також виведення та переміщення військових сил, обладнання та запасів мають відбуватися відповідно до таких принципів:

(а) Виведення та передача військових сил, обладнання та запасів обох сторін має бути завершено протягом трьохсот (300) днів, як це передбачено в статті 2 цієї Угоди;

(b) У межах будь-якої території послідовні виведення здійснюються секторами, частинами секторів або провінціями. Переміщення з однієї зони перегруповання в іншу здійснюються послідовними місячними частинами пропорційно кількості військ, що перекидаються;

(с) Обидві сторони зобов'язуються здійснювати всі виведення та перекидання військ відповідно до цілей цієї Угоди, не допускати жодних ворожих дій і не вживатимуть жодних заходів, які могли б перешкодити такому виведенню та перекиданню. Вони повинні допомагати один одному, наскільки це можливо;

(d) Обидві сторони не допускати знищення чи саботажу будь-якої громадської власності та не завдаватимуть шкоди життю та майну цивільного населення. Вони не повинні допускати втручання в місцеву цивільну адміністрацію;

(е) Спільна комісія та Міжнародна комісія забезпечують вжиття заходів для захисту сил під час виведення та передачі

(f) Військова комісія Трунгзя, а пізніше Об'єднана комісія, визначають за спільною згодою точну процедуру розведення комбатантів і

виведення та переміщення військ на основі принципів, згаданих вище, і в рамках, викладених нижче:

1. Розведення комбатантів, включаючи зосередження збройних сил усіх видів, а також переміщення кожної сторони у призначені їй райони тимчасового збору та тимчасове відведення іншої сторони звідти, має бути завершено протягом періоду, що не перевищує п'ятнадцяти (15) днів після дати набуття чинності припинення вогню.

Загальне розмежування районів тимчасового збору викладено на картах (4), що додаються до цієї Угоди.

Щоб уникнути будь-яких інцидентів, війська не повинні розміщуватися на відстані менше ніж 1500 метрів від ліній, що розмежовують райони тимчасового збору.

Протягом періоду до завершення передачі всі прибережні острови на захід від наступних ліній будуть включені в периметр Хайфона:

- меридіан південної точки острова Кебао
- північне узбережжя Іль Рус (за винятком острова), простягнуте до меридіана Камфа-Майн
- меридіан Камфа-Майнс.

2. Відкликання та перекази здійснюються в наступні та протягом таких періодів (з дати набрання чинності цією Угодою):

- Сили французького союзу
- Ханойський периметр – 80 днів
- Периметр Хайдуонг – 100 днів
- Периметр Хайфона – 300 днів
- Сили Народної армії В'єтнаму
- Район тимчасового збору Хам Тан і Сюенмок – 80 днів
- Центральний В'єтнам, тимчасова зона збирання – перший внесок – 80 днів
- Зона тимчасового збору Plaine des Jones – 100 днів
- Зона тимчасового збору в Центральному В'єтнамі – другий транш – 100 днів
- Пойнт Камау тимчасова зона збирання – 200 днів
- Центральний В'єтнам забезпечує 1 зону складання – останній внесок – 300 днів

РОЗДІЛ III

Заборона на введення нових військ, військового персоналу, зброї та боєприпасів. Військові бази

Стаття 16

З моменту набрання чинності цією Угодою введення до В'єтнаму будь-яких посилень та додаткового військового персоналу забороняється.

Однак мається на увазі, що ротація підрозділів і груп персоналу, прибуття до В'єтнаму окремих співробітників на тимчасову службу та десятидневне повернення до В'єтнаму окремих співробітників після коротких періодів відпустки або тимчасового виконання обов'язків за межами В'єтнаму допускається за умов, викладених нижче:

(а) Ротація підрозділів (визначених у пункті (с) цієї статті) і груп персоналу не дозволяється для військ Французької Союзу, дислокованих на північ від тимчасової військової демаркаційної лінії, викладеної в статті 1 цієї Угоди, протягом періоду виходу, передбаченого статтею 2.

Проте, згідно із заголовком індивідуального персоналу, не більше ніж п'ятдесяти (50) чоловікам, включаючи офіцерів, протягом будь-якого місяця буде дозволено в'їжджати в ту частину країни на північ від тимчасової військової демаркаційної лінії на тимчасовій основі або повертатися туди після короткочасних періодів відпустки або тимчасового виконання обов'язків за межами В'єтнаму.

(б) "ротація" визначається як заміна підрозділів або груп персоналу іншими підрозділами того ж ешелону або персоналом, який прибуває на територію В'єтнаму для проходження там своєї служби за кордоном;

(с) Підрозділи, що ротуються, ніколи не повинні перевищувати батальйон або відповідний ешелон для повітряних і військово-морських сил;

(д) Ротація здійснюється на основі принципу «людина за людиною», однак за умови, що протягом будь-якого кварталу жодна зі сторін не вводить більше п'ятнадцяти тисяч п'ятсот (15 500) членів своїх збройних сил до В'єтнаму відповідно до політики ротації.

(е) Підрозділи ротації (визначені в пункті (с) цієї статті) і групи персоналу, а також окремий персонал, згаданий у цій статті, можуть в'їжджати та залишати В'єтнам лише через пункти в'їзду, перелічені у статті 20 нижче;

(ф) Кожна сторона повідомляє Спільну комісію та Міжнародну комісію принаймні за два дні до будь-якого прибуття або від'їзду підрозділів, груп особового складу та окремого персоналу до або з В'єтнаму. До Змішаної комісії та Міжнародної комісії щоденно подаються звіти про прибуття або відбуття підрозділів, груп особового складу та окремого персоналу до В'єтнаму або з нього.

У всіх вищезазначених повідомленнях і звітах повинні бути вказані місця і дати прибуття або відбуття, а також кількість осіб, які прибули або відбули;

(g) Міжнародна комісія через свої інспекційні групи контролює та інспектує ротацію підрозділів і груп персоналу, а також прибуття та від'їзд окремого персоналу, як зазначено вище, у пунктах в'їзду, перелічених у статті 20 нижче.

Стаття 17

(a) Починаючи з дати набрання чинності цією Угодою, введення до В'єтнаму будь-якого підкріплення у вигляді всіх типів зброї, боєприпасів та інших військових матеріалів, таких як бойові літаки, морські кораблі, боєприпаси, реактивні двигуни та реактивна зброя та бронетехніка, забороняється.

(b) Однак мається на увазі, що військові матеріали, зброя та боєприпаси, які були знищені, пошкоджені, зношені або використані після припинення військових дій, можуть бути замінені поштучно того самого типу та з подібними характеристиками. Така заміна військових матеріалів, зброї та боєприпасів не дозволяється для військ Французької Союзу, дислокованих на північ від тимчасової військової демаркаційної лінії, викладеної в статті 1 цієї Угоди, протягом періоду виходу, передбаченого статтею 2.

Між зонами перегрупування судна можуть виконувати транспортні операції.

(c) Військові матеріали, зброя та боєприпаси для цілей заміни, передбачені в пункті (b) цієї статті, ввозяться до В'єтнаму лише через пункти в'їзду, перелічені в статті 20 нижче. Військові матеріали, озброєння та боєприпаси, що підлягають заміні, відправляються з В'єтнаму лише через пункти в'їзду, перелічені у статті 20 нижче;

(d) За винятком замін, дозволених у межах, викладених у пункті (b) цієї статті, ввезення військового матеріалу, зброї та боєприпасів усіх типів у формі нерозібраних частин для наступного складання забороняється;

(e) Кожна сторона повідомляє Змішану комісію та Міжнародну комісію принаймні за два дні наперед про будь-які прибуття або відправлення, які можуть мати місце військові матеріали, зброя та боєприпаси всіх типів.

З метою обґрунтування запитів щодо ввезення до В'єтнаму зброї, боєприпасів та інших військових матеріалів (як визначено в пункті (a) цієї статті) з метою заміни, Змішаній комісії та Міжнародній комісії подається звіт про кожну вхідну партію. Такі звіти повинні вказувати на використання заміненних таким чином елементів;

(f) Міжнародна комісія через свої інспекційні групи здійснює нагляд та перевірку замін, дозволених за обставин, викладених у цій статті, у пунктах пропуску, перелічених у статті 20 нижче.

Стаття 18

Починаючи з дати набрання чинності цією Угодою, створення нових військових баз забороняється на всій території В'єтнаму.

Стаття 19

З моменту набрання чинності цією Угодою жодна військова база під контролем іноземної держави не може бути створена в зоні перегрупування будь-якої зі сторін; обидві сторони гарантують, що призначені їм зони не належать до будь-якого військового союзу і не використовуються для відновлення військових дій або для подальшої агресивної політики.

Стаття 20

Пункти в'їзду до В'єтнаму для ротації персоналу та заміни матеріалів визначені таким чином:

-Зони на північ від тимчасової військової демаркаційної лінії: Лаокай, Лангсон, Тянь-Єн, Хайфон, Вінь, Донг-Хой, Мионг-Сен;

-Зона на південь від тимчасової військової демаркаційної лінії: Туран, Квінхон, Нхатранг, Бангой, Сайгон, Кап-Сен-Жак, Танчау.

РОЗДІЛ IV

Військовополонені та цивільні інтерновані

Стаття 21

Звільнення та репатріація всіх військовополонених та цивільних інтернованих осіб, утримуваних кожною із сторін на момент набрання чинності цією Угодою, здійснюватиметься за таких умов:

(а) Усі військовополонені та цивільні інтерновані громадяни В'єтнаму, Франції та інших національностей, захоплені з початку військових дій у В'єтнамі під час військових операцій або за будь-яких інших обставин війни та в будь-якій частині території В'єтнаму, мають бути звільнені протягом тридцяти (30) днів після дати, коли на кожному театрі набуде чинності припинення вогню.

(б) Термін "цивільні інтерновані" означає всіх осіб, які будь-яким чином сприяли політичній і збройній боротьбі між двома сторонами, були заарештовані з цієї причини і утримувалися під вартою будь-якою зі сторін протягом періоду воєнних дій.

(с) Усі військовополонені та цивільні інтерновані особи, які утримуються будь-якою стороною, повинні бути передані відповідним органам іншої сторони, які нададуть їм всю можливу допомогу в переході до країни їхнього походження, місця постійного проживання або зони за їх вибором.

РОЗДІЛ V

Різне

Стаття 22

Командувачі збройними силами обох сторін забезпечують відповідне покарання осіб під їхнім відповідним командуванням, які порушують будь-яке з положень цієї Угоди.

Стаття 21

У випадках, коли місце поховання відоме і існування могил встановлено, командувач збройними силами будь-якої сторони протягом певного періоду після набрання чинності Угодою про перемир'я дозволяє персоналу служби могил іншої сторони в'їхати на частину території В'єтнаму, яка знаходиться під їх військовим контролем, з метою пошуку та вилучення тіл загиблих військовослужбовців цієї сторони, включаючи тіла померлих військовополонених. Спільна комісія визначає порядок і терміни виконання цього завдання. Командувачі збройними силами обох сторін передають один одному всю наявну в них інформацію щодо місця поховання військового персоналу іншої сторони.

Стаття 24

Ця Угода поширюється на всі збройні сили будь-якої сторони. Збройні сили кожної сторони повинні поважати демілітаризовану зону та територію, що перебуває під військовим контролем іншої сторони, і не вчиняти жодних дій і не здійснювати жодних операцій проти іншої сторони, а також не здійснювати будь-яку блокаду у В'єтнамі.

Для цілей цієї статті слово "територія" включає територіальні води та повітряний простір.

Стаття 25

Командувачі збройними силами обох сторін нададуть повний захист і всіляку допомогу та співпрацю Спільній комісії та її об'єднаним групам, а також Міжнародній комісії та її інспекційним групам у виконанні функцій і завдань, покладених на них цією Угодою.

Стаття 26

Витрати, пов'язані з діяльністю Об'єднаної комісії та об'єднаних груп, а також Міжнародної комісії та її інспекційних груп розподіляються порівну між двома сторонами.

Стаття 27

Учасники цієї Угоди та їхні правонаступники несуть відповідальність за забезпечення дотримання та виконання умов і положень цієї Угоди. Командувачі Збройними Силами обох Сторін у межах своїх відповідних командувань вживають усіх заходів і вживають усіх заходів, необхідних для забезпечення повного дотримання всіх положень цієї Угоди всіма підрозділами та військовим персоналом під їхнім командуванням.

Процедури, викладені в цій Угоді, у разі потреби вивчатимуться командувачами обох сторін і, якщо необхідно, будуть більш конкретно визначені Спільною комісією.

РОЗДІЛ VI

Спільна комісія та Міжнародна комісія з нагляду та контролю у В'єтнамі

28.

Відповідальність за виконання угоди про припинення воєнних дій покладається на сторони.

29.

Міжнародна комісія забезпечує контроль і нагляд за цим виконанням.

30.

Для того, щоб полегшити виконання двома сторонами положень, що стосуються спільних дій, за наведених нижче умов, у В'єтнамі буде створено Спільну комісію.

31.

Змішана комісія складається з рівної кількості представників Командувачів обох сторін.

32.

Голови делегацій у Змішаній комісії мають звання генерала,

Спільна комісія створює спільні групи, кількість яких визначається за взаємною згодою сторін. Об'єднані групи складаються з рівної кількості офіцерів обох сторін. Їхнє розташування на лінії розмежування між зонами перегруповання визначається сторонами з урахуванням повноважень Спільної комісії.

33.

Змішана комісія забезпечує виконання таких положень Угоди про припинення бойових дій:

(а) Одночасне загальне припинення вогню у В'єтнамі для всіх регулярних і нерегулярних збройних сил обох сторін.

(б) Перегрупування збройних сил обох сторін.

(с) дотримання демаркаційних ліній між зонами перегруповання та демілітаризованими секторами.

У межах своєї компетенції він сприяє сторонам у виконанні зазначених положень, забезпечує зв'язок між ними з метою підготовки та виконання планів застосування цих положень, а також намагається вирішити такі спірні питання, які можуть виникнути між сторонами в ході виконання цих положень.

34.

Для контролю і нагляду за виконанням положень угоди про припинення військових дій у В'єтнамі створюється Міжнародна комісія. Він складається з представників таких держав: Канади, Індії та Польщі.

Його очолює представник Індії.

35.

Міжнародна комісія створює постійні та мобільні інспекційні групи, що складаються з рівної кількості посадових осіб, призначених кожною з вищезазначених держав. Стаціонарні команди повинні бути розташовані в таких точках: Лаокей, Лангсон, Тьєн-Єн, Хайфон, Вінь, Донг-Хой, Муонг-Сен, Туран, Куінхон, Нятранг, Бангой, Сайгон, Кап-Сен-Жак, Транчау. Пізніше ці пункти розташування можуть бути змінені на прохання Об'єднаної комісії, або однієї зі сторін, або самої Міжнародної комісії за домовленістю між Міжнародною комісією та командуванням відповідної сторони. Зонами дій мобільних груп є регіони, що межують із сухопутними та морськими кордонами В'єтнаму, демаркаційні лінії між зонами перегруповання та демілітаризованими зонами. У межах цих зон вони мають право вільного пересування та отримують від місцевої цивільної та військової влади всі умови, які їм можуть знадобитися для виконання своїх завдань (надання персоналу, надання в їхнє розпорядження документів, необхідних для нагляду, виклик свідків, необхідних для проведення розслідувань, забезпечення безпеки та свободи пересування інспекційних груп тощо). Вони повинні мати у своєму розпорядженні такі сучасні засоби транспорту, спостереження та зв'язку, які їм можуть знадобитися. За межами зон дій, визначених вище, мобільні групи можуть за погодженням з командуванням відповідної сторони здійснювати інші переміщення в межах завдань, поставлених перед ними цією угодою.

36.

Контроль за належним виконанням сторонами положень угоди покладається на Міжнародну комісію. З цією метою він виконує завдання контролю, спостереження, інспектування та розслідування, пов'язані із застосуванням положень угоди про припинення бойових дій, і зокрема:

(а) Контролювати пересування збройних сил обох сторін у рамках плану перегруповання.

(б) Наглядати за демаркаційними лініями між районами перегруповання, а також демілітаризованими зонами.

(с) контролювати операції зі звільнення військовополонених та інтернованих цивільних осіб.

(д) Наглядати в портах і на аеродромах, а також уздовж усіх кордонів В'єтнаму за виконанням положень угоди про припинення військових дій, що

регулюють введення в країну збройних сил, військового персоналу та всіх видів зброї, боєприпасів і військового обладнання.

37.

Міжнародна комісія за допомогою інспекційних груп, згаданих вище, якомога швидше або за власною ініціативою, або на прохання Спільної комісії, або однієї зі сторін проводить необхідні розслідування як документальні, так і на місцях.

38.

Інспекційні групи подають Міжнародній комісії результати свого нагляду, свого розслідування та свої спостереження, крім того, вони повинні складати спеціальні звіти, які вони можуть вважати необхідними або які може вимагати від них Комісія. У разі розбіжностей між командами висновки кожного члена передаються до Комісії.

39.

Якщо будь-яка інспекційна група не може врегулювати інцидент або вважає, що є порушення чи загроза серйозного порушення, про це слід поінформувати Міжнародну комісію; останній вивчає звіти та висновки інспекційних груп і інформує сторони про заходи, яких необхідно вжити для врегулювання інциденту, припинення порушення або усунення загрози порушення.

40.

Якщо Змішана комісія не може дійти згоди щодо тлумачення якогось положення або щодо оцінки факту, Міжнародна комісія повинна бути проінформована про спірне питання. Його рекомендації надсилаються безпосередньо сторонам і повідомляються Спільній комісії.

41.

Рекомендації Міжнародної комісії приймаються більшістю голосів з урахуванням положень статті 42 . Якщо голоси розділилися, голос голови є вирішальним.

Міжнародна комісія може формулювати рекомендації щодо змін і доповнень, які необхідно внести до положень угоди про припинення бойових дій у В'єтнамі, з метою забезпечення більш ефективного виконання цієї угоди. Ці рекомендації приймаються одноголосно.

42.

При вирішенні питань про порушення або загрози порушення, які можуть призвести до відновлення бойових дій, а саме:

(а) відмова збройних сил однієї сторони здійснити рух, передбачений планом перегрупування;

(б) порушення збройними силами однієї зі сторін зон перегрупування, територіальних вод або повітряного простору іншої сторони;

рішення Міжнародної комісії повинні бути одноголосними.

43.

Якщо одна зі сторін відмовляється виконати рекомендацію Міжнародної комісії, зацікавлені сторони або сама Комісія повинні повідомити членів Женевської конференції (5)

Якщо Міжнародна комісія не досягає одностайності у випадках, передбачених статтею 42, вона подає членам Конференції звіт більшості та один чи більше звітів меншості.

Міжнародна комісія інформує членів Конференції про всі випадки перешкоджання її діяльності.

44.

Міжнародна комісія буде створена в момент припинення військових дій в Індокитаї для того, щоб вона могла виконувати завдання, передбачені в статті 36 45.

Міжнародна комісія з нагляду та контролю у В'єтнамі тісно співпрацює з Міжнародними комісіями з нагляду та контролю в Камбоджі та Лаосі.

Генеральні секретарі цих трьох комісій несуть відповідальність за координацію їх роботи та відносини між ними.

46.

Міжнародна комісія з нагляду та контролю у В'єтнамі може, після консультацій з Міжнародними комісіями з нагляду та контролю в Камбоджі та Лаосі, та враховуючи розвиток ситуації у Камбоджі та Лаосі, поступово скорочувати свою діяльність. Таке рішення має бути прийнято одноголосно.

47.

Усі положення цієї Угоди, за винятком другого абзацу статті 11, набувають чинності о 24:00 (за женецьким часом) 22 липня 1954 року.

Вчинено в Женеві о 24:00 20 липня 1954 року французькою та в'єтнамською мовами, причому обидва тексти є автентичними.

Індокитай – Угода про припинення бойових дій у В'єтнамі, 20 липня 1954 р.. *Проект Авалон : документи з права, історії та дипломатії*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/inch001.asp

Пакт про взаємне співробітництво між Королівством Ірак, Турецькою Республікою, Сполученим Королівством, Домініоном Пакистану та Королівством Іран (Багдадський пакт), 24 лютого 1955 р.

Враховуючи, що дружні та братерські відносини, що існують між Іраком і Туреччиною, постійно розвиваються, і з метою доповнення змісту Договору про дружбу та добросусідство, укладеного між Його Величністю Королем Іраку та Його Високоповажністю Президентом Турецької Республіки, підписаного в Анкарі 29 березня 1946 року (2) , який визнав той факт, що мир і безпека між двома країнами є невід'ємною частиною миру та безпеки всіх країн. нації світу і, зокрема, нації Близького Сходу, і що це є основою їх зовнішньої політики;

Враховуючи, що стаття 11 Договору про спільну оборону та економічне співробітництво між державами Ліги арабських держав передбачає, що жодне положення цього договору жодним чином не впливає або не має на меті впливати на будь-які права та зобов'язання, які випливають з Договорних сторін відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй;

І усвідомлюючи велику відповідальність, яку вони несуть як члени Організації Об'єднаних Націй, пов'язані з підтриманням миру та безпеки в регіоні Близького Сходу, що вимагає вжиття необхідних заходів відповідно до статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй ;

Вони були повністю впевнені в необхідності укладення пакту, який досягає цих цілей, і з цією метою призначили своїх повноважних представників. . . які, надіславши свої повні повноваження, визнані належними та належними, домовилися про таке:-

СТАТТЯ 1

Згідно зі статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй Високі Договірні Сторони співпрацюватимуть з метою їх безпеки та оборони. Такі заходи, які вони погоджуються вжити для реалізації цього співробітництва, можуть бути предметом спеціальних угод між собою.

СТАТТЯ 2

З метою забезпечення реалізації та ефективного застосування співробітництва, передбаченого статтею 1 вище, компетентні органи Високих Договірних Сторін визначатимуть заходи, яких необхідно вжити, як тільки цей пакт набуде чинності. Ці заходи набудуть чинності, як тільки вони будуть схвалені урядами Високих Договірних Сторін.

СТАТТЯ 3

Високі Договірні Сторони зобов'язуються утримуватися від будь-якого втручання у внутрішні справи одна одної. Вони будуть вирішувати будь-які суперечки між собою мирним шляхом відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй .

СТАТТЯ 4

Високі Договірні Сторони заявляють, що положення цього пакту не суперечать жодному з міжнародних зобов'язань, взятих будь-якою з них

перед будь-якою третьою державою або державами. Вони не відступають від зазначених міжнародних зобов'язань і не можуть тлумачитися як відступ від них. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не брати на себе жодних міжнародних зобов'язань, несумісних із цим пактом.

СТАТТЯ 5

Цей пакт буде відкритий для приєднання будь-якого члена Ліги арабських держав або будь-якої іншої держави, яка активно зацікавлена в безпеці та мирі в цьому регіоні і яка повністю визнається обома Високими Договірними Сторонами. Приєднання набуває чинності з дати, коли документ про приєднання відповідної держави буде здано на зберігання до Міністерства закордонних справ Іраку.

Будь-яка держава, яка приєднується до цього пакту, може укласти спеціальні угоди відповідно до статті 1 з однією чи декількома державами-учасниками цього пакту. Компетентний орган будь-якої держави, що приєднується, може визначити заходи відповідно до статті 2 . Ці заходи набудуть чинності, як тільки вони будуть схвалені урядами зацікавлених сторін.

СТАТТЯ 6

Постійна рада на рівні міністрів буде створена для функціонування в рамках цілей цього пакту, коли принаймні чотири держави стануть його учасниками.

Рада розробить власний регламент.

СТАТТЯ 7

Ця угода залишається чинною протягом п'ятирічного періоду з можливістю поновлення на інші п'ятирічні періоди. Будь-яка Договірна Сторона може вийти з договору, письмово повідомивши інші сторони про своє бажання зробити це за шість місяців до закінчення будь-якого з вищезазначених періодів, у такому випадку договір залишається дійсним для інших сторін.

СТАТТЯ 8

Цей пакт має бути ратифікований договірними сторонами, а ратифікаційні грамоти обмінюються в Анкарі якомога швидше. Після цього вона набуває чинності з дати обміну ратифікаційними грамотами.

На посвідчення чого згадані повноважні представники підписали цей пакт арабською, турецькою та англійською мовами, причому всі три тексти є однаково автентичними, за винятком сумнівних випадків, коли перевагу матиме англійський текст.

Вчинено у двох примірниках у Багдаді у другий день місяця Раджаб 1374 року за хіджрою, що відповідає двадцять четвертому дню лютого 1955 року.

Джерело:
American Foreign Policy
1950-1955
Basic Documents
Volume 1
State Department Publication 6446
General Foreign Policy Series 117
Вашингтон, округ Колумбія: Урядова друкарня, 1957

Пакт про взаємне співробітництво між Королівством Ірак, Турецькою Республікою, Сполученим Королівством, Домініоном Пакистану та Королівством Іран (Багдадський пакт), 24 лютого 1955 р. *Проект Авалон : документи з права, історії та дипломатії*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp

Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичайв, подібних до рабства; 7 вересня 1956 року.

ПРЕАМБУЛА

Держави-учасниці цієї Конвенції
вважаючи, що свобода є правом кожної людини від народження;

Пам'ятаючи про те, що народи Організації Об'єднаних Націй
підтвердили в Статуті свою віру в гідність і цінність людської особистості;

беручи до уваги, що Загальна декларація прав людини, проголошена
Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй як загальний
стандарт досягнення для всіх народів і всіх націй, говорить, що ніхто не
повинен утримуватися в рабстві чи підневільному стані і що рабство і
работоргівля повинні бути заборонені в усіх їх формах;

Визнаючи, що після укладення Конвенції про рабство, підписаної в
Женеві 25 вересня 1926 року, яка була розроблена для забезпечення
скасування рабства та работоргівлі, було досягнуто подальшого прогресу в
цьому напрямку;

Беручи до уваги Конвенцію про примусову працю 1930 року та
подальші дії Міжнародної організації праці щодо примусової чи обов'язкової
праці;

усвідомлюючи, однак, що рабство, работоргівля та інститути та
практика, подібні до рабства, ще не ліквідовані в усіх частинах світу;

Вирішивши, таким чином, що Конвенція 1926 року, яка залишається
чинною, тепер має бути доповнена укладенням додаткової конвенції,

спрямованої на активізацію національних, а також міжнародних зусиль щодо скасування рабства, работоргівлі та інститутів і практики, подібних до рабства;

Домовилися про таке:

РОЗДІЛ I

ІНСТИТУТИ ТА ПРАКТИКИ, ПОДІБНІ ДО РАБСТВА

Стаття 1

Кожна з держав-учасниць цієї Конвенції вживає всіх практичних і необхідних законодавчих та інших заходів для поступового і якнайшвидшого скасування або відмови від наступних інститутів і практик, якщо вони все ще існують і незалежно від того, чи підпадають вони під визначення рабства, що міститься в статті 1 Конвенції про рабство, підписаної в Женеві 25 вересня 1926 року :

(а) боргова кабала, тобто статус або стан, що виникає внаслідок застави боржником його особистих послуг або послуг особи, яка знаходиться під його контролем, як забезпечення боргу, якщо розумно оцінена вартість цих послуг не застосовується до погашення боргу або тривалість і характер цих послуг відповідно не обмежені та визначені;

(b) кріпацтво, тобто стан або статус орендаря, який згідно із законом, звичаєм чи угодою зобов'язаний жити й працювати на землі, що належить іншій особі, і надавати такій іншій особі певну службу, за винагороду чи ні, і не має права змінювати свій статус;

(с) Будь-яка установа або практика, за якою:

(і) жінку, без права відмови, обіцяють або видають заміж за винагороду грошима чи натурою її батькам, опікунам, родині чи будь-якій іншій особі чи групі; або

(ii) чоловік жінки, його сім'я або клан має право передати її іншій особі за отриману вартість або іншим чином; або

(iii) після смерті чоловіка жінка може бути успадкована іншою особою;

(d) Будь-яка установа або практика, згідно з якою дитина або молода особа віком до 18 років передається одним або обома з її рідних батьків або її опікуном іншій особі, за винагороду чи ні, з метою експлуатації дитини або молоді особи або її праці.

Стаття 2

З метою припинення інститутів і практики, згаданих у статті 1 (с) цієї Конвенції, держави-учасниці зобов'язуються встановлювати, у відповідних випадках, відповідний мінімальний шлюбний вік, заохочувати використання можливостей, за допомогою яких згода обох сторін на шлюб може бути

вільно виражена в присутності компетентного цивільного чи релігійного органу, та заохочувати реєстрацію шлюбів.

РОЗДІЛ II

ТОРГІВЛЯ РАБОМ

Стаття 3

1. Переправлення або спроба переправлення рабів з однієї країни в іншу будь-яким транспортним засобом або співучасть у цьому є кримінальним злочином згідно із законодавством держав-учасниць цієї Конвенції, і особи, визнані винними в цьому, підлягають суворому покаранню.

2. (а) Держави-учасниці вживають усіх ефективних заходів для запобігання суднам і літальним апаратам, яким дозволено плавати під їх прапорами, від перевезення рабів і для покарання осіб, винних у таких діях або у використанні національних прапорів з цією метою.

б) Держави-учасниці вживають усіх ефективних заходів для забезпечення того, щоб їхні порти, аеродроми та узбережжя не використовувалися для перевезення рабів.

3. Держави-учасниці цієї Конвенції обмінюються інформацією з метою забезпечення практичної координації заходів, які вони вживають у боротьбі з работоргівлею, і інформують одна одну про кожен випадок работоргівлі та про кожну спробу вчинення цього кримінального злочину, про яку вони дізнаються.

Стаття 4

Будь-який раб, який знайшов притулок на борту будь-якого судна держави-учасниці цієї Конвенції, ipso facto буде вільним.

РОЗДІЛ III

РАБСТВО ТА ІНСТИТУТИ ТА ПРАКТИКИ, ПОДІБНІ ДО РАБСТВА

Стаття 5

У країні, де скасування або відмова від рабства чи інститутів чи практики, згаданих у статті I цієї Конвенції, ще не завершено, акт калічення, таврування чи іншого клеймування раба чи особи, яка має підневільний статус, щоб вказати його статус, або як покарання, чи з будь-якої іншої причини, або як допоміжний йому, є кримінальним злочином згідно із законодавством держав-учасниць цієї Конвенції, і особи, засуджені за це, несуть відповідальність. до покарання.

Стаття 6

1. Акт поневолення іншої особи або спонукання іншої особи віддати себе чи особу, яка залежить від неї, у рабство, або спроба вчинення цих дій, або участь у них, або участь у змові з метою вчинення будь-яких таких дій є

кримінальним злочином згідно із законодавством держав-учасниць цієї Конвенції, і особи, засуджені за це, підлягають покаранню.

2. Відповідно до положень вступного пункту статті 1 цієї Конвенції, положення пункту 1 цієї статті також застосовуються до акту спонукання іншої особи поставити себе чи особу, яка залежить від неї, у рабський стан, що є результатом будь-яких інститутів або практик, згаданих у статті 1, до будь-якої спроби вчинення таких дій, сприяння цьому та участі у змові з метою здійснення будь-якого такого діє.

РОЗДІЛ IV

ВИЗНАЧЕННЯ

Стаття 7

Для цілей цієї Конвенції:

(а) «Рабство» означає, як визначено в Конвенції про рабство 1926 року, статус або стан особи, над якою здійснюються будь-які або всі повноваження, пов'язані з правом власності, а «раб» означає особу в такому стані або статусі;

(б) "особа підневільного статусу" означає особу в стані або статусі, що є результатом будь-якого з інститутів або практики, згаданих у статті 1 цієї Конвенції;

(с) "работоргівля" означає та включає всі дії, пов'язані із захопленням, придбанням або розпорядженням особою з наміром перетворити її в рабство; усі дії, пов'язані з придбанням раба з метою його продажу чи обміну; усі акти відчуження шляхом продажу або обміну особи, придбаної з метою її продажу чи обміну; і, загалом, будь-який акт торгівлі або транспортування рабів будь-якими засобами транспортування.

РОЗДІЛ V

СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ ДЕРЖАВАМИ-УЧАСНИКАМИ ТА ПЕРЕДАЧА ІНФОРМАЦІЇ

Стаття 8

1. Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються співпрацювати одна з одною та з Організацією Об'єднаних Націй для виконання вищезазначених положень.

2. Сторони зобов'язуються надіслати Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй копії будь-яких законів, правил та адміністративних заходів, прийнятих або введених у дію для виконання положень цієї Конвенції.

3. Генеральний секретар передає інформацію, отриману згідно з пунктом 2 цієї статті, іншим Сторонам та Економічній і Соціальній Раді як частину документації для будь-якого обговорення, яке Рада може розпочати

з метою надання подальших рекомендацій щодо скасування рабства, работоргівлі або інститутів і практики, які є предметом цієї Конвенції.

РОЗДІЛ VI

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 9

Жодні застереження до цієї Конвенції не допускаються.

Стаття 10

Будь-який спір між державами-учасниками цієї Конвенції щодо її тлумачення або застосування, який не врегульовано шляхом переговорів, передається до Міжнародного суду на прохання будь-якої зі сторін спору, якщо зацікавлені сторони не домовляться про інший спосіб врегулювання.

Стаття 11

1. Ця Конвенція відкрита до 1 липня 1957 року для підписання будь-якою державою-членом Організації Об'єднаних Націй або спеціалізованої установи. Вона підлягає ратифікації державами, які її підписали, а ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який інформує про це кожну державу, що підписала Конвенцію та приєдналася до неї.

2. Після 1 липня 1957 року ця Конвенція буде відкрита для приєднання будь-якої держави-члена Організації Об'єднаних Націй або спеціалізованої установи, або будь-якої іншої держави, якій Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй надіслала запрошення приєднатися. Приєднання здійснюється шляхом здачі на зберігання офіційного документа Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який інформує кожну державу, яка підписала Конвенцію та приєдналася.

Стаття 12

1. Ця Конвенція застосовується до всіх несамоврядних, підопічних, колоніальних та інших неметрополійних територій, за міжнародні відносини яких несе відповідальність будь-яка держава-учасниця; заінтересована Сторона, з урахуванням положень пункту 2 цієї статті, під час підписання, ратифікації або приєднання оголошує територію або території за межами метрополії, до яких Конвенція застосовуватиметься *ipso facto* в результаті такого підписання, ратифікації або приєднання.

2. У будь-якому випадку, коли попередня згода території, що не є метрополією, вимагається згідно з конституційними законами або практикою Сторони або території, що не є метрополією, відповідна Сторона докладе зусиль, щоб отримати необхідну згоду території, що не є метрополією, протягом дванадцяти місяців з дати підписання Конвенції державою-метрополією, і коли така згода була отримана, Сторона повинна повідомити Генеральний секретар. Ця Конвенція застосовується до території або

територій, зазначених у такому повідомленні, з дати його отримання Генеральним секретарем.

3. Після закінчення дванадцятимісячного періоду, зазначеного в попередньому пункті, зацікавлені Держави-учасниці інформують Генерального секретаря про результати консультацій з тими територіями, що не є метрополією, за міжнародні відносини яких вони відповідають і згода на застосування цієї Конвенції яких, можливо, була відмовлена.

Стаття 13

1. Ця Конвенція набуває чинності в день, коли дві держави стають її учасниками.

2. Після цього вона набуває чинності для кожної держави та території в день здачі на зберігання ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання цієї держави або повідомлення про застосування до цієї території.

Стаття 14

1. Застосування цієї Конвенції поділяється на послідовні трирічні періоди, перший з яких починається з дати набрання чинності Конвенцією відповідно до пункту I статті 13 .

2. Будь-яка держава-учасниця може денонсувати цю Конвенцію шляхом повідомлення, надісланого цією державою Генеральному секретарю не менш ніж за шість місяців до закінчення поточного трирічного періоду. Генеральний секретар повідомляє всі інші Сторони про кожне таке повідомлення та дату його отримання.

3. Денонсації набувають чинності після закінчення поточного трирічного періоду.

4. У випадках, коли відповідно до положень статті 12 ця Конвенція стала застосовуватися до території Сторони, що не є метрополією, ця Сторона може в будь-який час після цього, за згодою відповідної території, повідомити Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про денонсацію цієї Конвенції окремо щодо цієї території. Денонсація набуває чинності через рік після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем, який повідомляє всі інші Сторони про таке повідомлення та дату його отримання.

Стаття 15

Ця Конвенція, англійський, китайський, іспанський, російський та французький тексти якої є однаково автентичними, зберігається в архівах Секретаріату Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар готує його завірену копію для передачі державам-учасникам цієї Конвенції, а також усім іншим державам-членам Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ.

НА ПОСВІДЧЕННЯ ЧОГО нижчепідписані, належним чином на те уповноважені своїми відповідними урядами, підписали цю Конвенцію в дату, зазначену навпроти їхніх відповідних підписів.

ВЧИНЕНО в Європейському відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві сьомого вересня тисяча дев'ятсот п'ятдесят шостого року.

Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства; 7 вересня 1956 року. *Проект Авалон* : документи з права, історії та дипломатії. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/slave56.asp

Палестинська національна хартія: резолюції Національної ради Палестини 1–17 липня 1968 р.

Текст статуту:

Стаття 1:

Палестина — батьківщина арабського палестинського народу; це невід'ємна частина арабської батьківщини, а палестинський народ є невід'ємною частиною арабської нації.

Стаття 2:

Палестина з кордонами, які вона мала під час британського мандату, є неподільною територіальною одиницею.

Стаття 3:

Палестинський арабський народ має законне право на свою батьківщину і має право визначати свою долю після досягнення звільнення своєї країни відповідно до своїх бажань і виключно за власним бажанням.

Стаття 4:

Палестинська ідентичність є справжньою, важливою та невід'ємною характеристикою; передається від батьків до дітей. Сіоністська окупація та розпорощення палестинського арабського народу через катастрофи, які спіткали його, не призводять до втрати палестинської ідентичності та членства в палестинській громаді, а також не заперечують їх.

Стаття 5:

Палестинці — це ті арабські громадяни, які до 1947 року зазвичай проживали в Палестині, незалежно від того, чи були вони звідти виселені, чи залишилися там. Будь-хто, хто народився після цієї дати від палестинця — в Палестині чи поза нею — також є палестинцем.

Стаття 6:

Євреї, які зазвичай проживали в Палестині до початку сіоністського вторгнення, будуть вважатися палестинцями.

Стаття 7:

Те, що існує палестинська громада і що вона має матеріальний, духовний та історичний зв'язок з Палестиною, є незаперечними фактами. Це національний обов'язок виховувати окремих палестинців в арабській революційній манері. Необхідно використати всі засоби інформації та освіти, щоб якомога глибше познайомити палестинця зі своєю країною, як духовно, так і матеріально. Він повинен бути готовий до збройної боротьби і готовий пожертвувати своїм багатством і своїм життям, щоб відвоювати свою батьківщину і забезпечити її визволення.

Стаття 8:

Етап своєї історії, який зараз переживає палестинський народ, — це період національної (ватані) боротьби за визволення Палестини. Таким чином, конфлікти між палестинськими національними силами є вторинними, і їх слід припинити заради основного конфлікту, який існує між силами сіонізму та імперіалізму, з одного боку, і палестинським арабським народом, з іншого. На цій основі палестинські маси, незалежно від того, чи проживають вони на національній батьківщині, чи в діаспорі (махаджирі), становлять — як їхні організації, так і окремі особи — один національний фронт, який працює для повернення Палестини та її визволення шляхом збройної боротьби.

Стаття 9:

Збройна боротьба — єдиний шлях до звільнення Палестини. Це загальна стратегія, а не просто тактичний етап. Палестинський арабський народ підтверджує свою повну рішучість і тверду рішучість продовжувати свою збройну боротьбу і працювати за збройну народну революцію задля звільнення своєї країни та свого повернення до неї. Вони також відстоюють своє право на нормальне життя в Палестині та здійснення свого права на самовизначення та суверенітет над нею.

Стаття 10:

Дії Commando становлять ядро палестинської народно-визвольної війни. Це вимагає її ескалації, всеосяжності та мобілізації всіх палестинських народних і просвітницьких зусиль, їх організації та залучення до збройної палестинської революції. Це також вимагає досягнення єдності для національної (watani) боротьби між різними групами палестинського народу, а також між палестинським народом і арабськими масами, щоб забезпечити продовження революції, її ескалацію та перемогу.

Стаття 11:

У палестинців буде три девізи: національна (wataniyu) єдність, національна (qawmiyu) мобілізація та звільнення.

Стаття 12:

Палестинський народ вірить в арабську єдність. Однак для того, щоб зробити свій внесок у досягнення цієї мети, вони повинні на нинішньому етапі своєї боротьби захистити свою палестинську ідентичність і розвинути свою свідомість цієї ідентичності, а також протистояти будь-якому плану, який може її знищити або пошкодити.

Стаття 13:

Єдність арабів і звільнення Палестини є двома взаємодоповнюючими цілями, досягнення однієї з яких сприяє досягненню іншої. Таким чином, арабська єдність веде до звільнення Палестини, звільнення Палестини веде до арабської єдності; і робота над реалізацією однієї мети йде паралельно з роботою над реалізацією іншої.

Стаття 14:

Доля арабської нації, і навіть існування арабів, залежать від долі палестинської справи. З цієї взаємозалежності випливає прагнення арабської нації до звільнення Палестини та його прагнення. Народ Палестини відіграє роль авангарду в реалізації цієї священної (kawmi) мети.

Стаття 15:

Звільнення Палестини, з арабської точки зору, є національним (qawmi) обов'язком, і воно намагається відбити сіоністську та імперіалістичну агресію проти арабської батьківщини, і спрямоване на ліквідацію сіонізму в Палестині. Абсолютна відповідальність за це лягає на арабську націю – народи та уряди – з арабським народом Палестини в авангарді. Відповідно, арабська нація повинна мобілізувати всі свої військові, людські, моральні та духовні можливості для активної участі з палестинським народом у звільненні Палестини. Вона повинна, особливо на етапі збройної палестинської революції, запропонувати та надати палестинському народу всю можливу допомогу, матеріальну та людську підтримку, а також надати йому засоби та можливості, які дозволять йому продовжувати виконувати свою провідну роль у збройній революції, доки вони не звільнять свою батьківщину.

Стаття 16:

Звільнення Палестини, з духовної точки зору, забезпечить Святу Землю атмосферою безпеки та спокою, що, у свою чергу, захистить релігійні святині країни та гарантує свободу віросповідання та відвідування всім без дискримінації за расою, кольором шкіри, мовою чи релігією. Відповідно, народ Палестини шукає підтримки в усіх духовних силах світу.

Стаття 17:

Звільнення Палестини, з людської точки зору, поверне палестинцям його гідність, гордість і свободу. Відповідно, палестинський арабський народ сподівається на підтримку всіх тих, хто вірить у гідність людини та її свободу у світі.

Стаття 18:

Звільнення Палестини, з міжнародної точки зору, є оборонною акцією, яка вимагається вимогами самооборони. Відповідно, палестинський народ, який бажає дружби з усіма людьми, розраховує на підтримку волелюбних і миролюбних держав, щоб відновити свої законні права в Палестині, відновити мир і безпеку в країні і дати можливість її народу здійснювати національний суверенітет і свободу.

Стаття 19:

Поділ Палестини в 1947 році та створення держави Ізраїль є цілком незаконними, незалежно від часу, оскільки вони суперечили волі палестинського народу та його природному праву на своїй батьківщині, а також несумісні з принципами, втіленими в Статуті Організації Об'єднаних Націй ; зокрема право на самовизначення.

Стаття 20:

Декларація Бальфура , мандат на Палестину та все, що на них базується, вважаються недійсними. Твердження про історичні чи релігійні зв'язки євреїв з Палестиною несумісні з фактами історії та справжньою концепцією того, що являє собою державність. Іудаїзм, будучи релігією, не є самостійною національністю. Також євреї не становлять єдиної нації з власною ідентичністю; вони є громадянами держав, до яких вони належать.

Стаття 21:

Арабський палестинський народ, який виражається через збройну палестинську революцію, відкидає всі рішення, які є заміниками повного звільнення Палестини, і відкидає всі пропозиції, спрямовані на ліквідацію палестинської проблеми або її інтернаціоналізацію.

Стаття 22:

Сіонізм – це політичний рух, органічно пов'язаний з міжнародним імперіалізмом і антагоністичний до всіх визвольних і прогресивних рухів у світі. Він расистський і фанатичний за своєю природою, агресивний, експансіоністський і колоніальний за своїми цілями та фашистський за своїми методами. Ізраїль є знаряддям сіоністського руху та географічною базою світового імперіалізму, яка стратегічно розташована посеред арабської батьківщини для боротьби з надіями арабської нації на звільнення, єдність і прогрес. Ізраїль є постійним джерелом загрози миру на Близькому Сході та в усьому світі. Оскільки звільнення Палестини знищить сіоністську та імперіалістичну присутність і сприятиме встановленню миру на Близькому

Сході, палестинський народ сподівається на підтримку всіх прогресивних і миролюбних сил і закликає їх усіх, незалежно від їхньої приналежності та переконань, запропонувати палестинському народу всю допомогу та підтримку в його справедливій боротьбі за визволення своєї батьківщини.

Стаття 23:

Вимоги безпеки та миру, а також вимоги права та справедливості вимагають від усіх держав вважати сіонізм нелегітимним рухом, оголосити його існування поза законом і заборонити його діяльність, щоб зберегти дружні стосунки між народами та зберегти вірність громадян їхнім рідним землям.

Стаття 24:

Палестинський народ вірить у принципи справедливості, свободи, суверенітету, самовизначення, людської гідності та в право всіх народів використовувати їх.

Стаття 25:

Для реалізації цілей цього Статуту та його принципів Організація визволення Палестини виконуватиме свою роль у звільненні Палестини відповідно до Конституції цієї Організації.

Стаття 26:

Організація визволення Палестини, представник палестинських революційних сил, несе відповідальність за рух палестинського арабського народу в його боротьбі – повернути свою батьківщину, звільнити і повернутися на неї та реалізувати право на самовизначення в ній – у всіх військових, політичних і фінансових сферах, а також за все, що може знадобитися у справі Палестини на міжарабському та міжнародному рівнях.

Стаття 27:

Організація визволення Палестини співпрацюватиме з усіма арабськими державами, кожною відповідно до її можливостей; і займе серед них нейтральну політику в світлі вимог визвольної війни; і на цій основі вона не втручається у внутрішні справи жодної арабської держави.

Стаття 28:

Палестинський арабський народ стверджує щирість і незалежність своєї національної (ватанійя) революції і відкидає будь-які форми втручання, опіки та підпорядкування.

Стаття 29:

Палестинський народ має фундаментальне та справжнє законне право звільнити та повернути свою батьківщину. Палестинський народ визначає своє ставлення до всіх держав і сил на основі позицій, які вони займають по відношенню до палестинської революції для досягнення цілей палестинського народу.

Стаття 30:

Бійці та носії зброї у визвольній війні є ядром народної армії, яка буде захисною силою для здобутків палестинського арабського народу.

Стаття 31:

Організація має прапор, присягу на вірність і гімн. Усе це вирішується спеціальним положенням.

Стаття 32:

Правила, які будуть відомі як Конституція Організації визволення Палестини, будуть додані до цього Статуту. Він встановлює порядок заснування Організації, її органів та установ; відповідна компетенція кожного; та вимоги своїх зобов'язань за Статутом.

Стаття 33:

До цього Статуту можуть бути внесені зміни лише [голосуванням] більшістю у дві третини від загального складу Національного конгресу Організації визволення Палестини, [прийнятим] на спеціальній сесії, скликаній з цією метою.

Палестинська національна хартія: резолюції Національної ради Палестини 1-17 липня 1968 р. *Проект Авалон : документи з права, історії та дипломатії*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/plocov.asp

Кемп-Девідські угоди; 17 вересня 1978 року

Рамкова програма миру на Близькому Сході

Мухаммад Анвар ас-Садат, президент Арабської Республіки Єгипет, і Менахем Бегін, прем'єр-міністр Ізраїлю, зустрілися з Джиммі Картером, президентом Сполучених Штатів Америки, в Кемп-Девіді з 5 по 17 вересня 1978 року і домовилися про наступні рамки миру на Близькому Сході. Вони запрошують інші сторони арабо-ізраїльського конфлікту приєднатися до нього.

Преамбула

У пошуках миру на Близькому Сході необхідно керуватися наступним:

Погодженою основою для мирного врегулювання конфлікту між Ізраїлем та його сусідами є Резолюція 242 Ради Безпеки ООН у всіх її частинах.

Після чотирьох війн протягом 30 років, незважаючи на інтенсивні людські зусилля, Близький Схід, який є колыскою цивілізації та батьківщиною трьох великих релігій, не користується благами миру. Народи

Близького Сходу прагнуть миру, щоб величезні людські та природні ресурси регіону могли бути спрямовані на досягнення миру і щоб ця територія могла стати моделлю співіснування та співпраці між народами.

Історична ініціатива президента Садата щодо відвідування Єрусалиму та прийом, наданий йому парламентом, урядом і народом Ізраїлю, а також взаємний візит прем'єр-міністра Бегіна до Ісмаїлії, мирні пропозиції, зроблені обома лідерами, а також теплий прийом цих місій народами обох країн створили безпрецедентну можливість для миру, яку не можна втрачати, якщо це покоління та майбутні покоління хочуть уникнути трагедій війни.

Положення Статуту Організації Об'єднаних Націй та інші загальноприйняті норми міжнародного права та легітимності тепер забезпечують загальноприйняті стандарти поведінки відносин між усіма державами. Для досягнення мирних відносин, у дусі статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй, необхідні майбутні переговори між Ізраїлем і будь-яким сусідом, готовим вести з ним переговори про мир і безпеку, з метою виконання всіх положень і принципів резолюцій 242 і 338.

Мир вимагає поваги до суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності кожної держави в цьому регіоні та їхнього права жити в мирі в безпечних і визнаних кордонах, вільних від погроз або актів сили. Прогрес у досягненні цієї мети може прискорити рух до нової ери примирення на Близькому Сході, що ознаменується співпрацею у сприянні економічному розвитку, підтримці стабільності та забезпеченні безпеки.

Безпека посилюється мирними відносинами та співпрацею між націями, які мають нормальні відносини. Крім того, згідно з умовами мирних договорів, сторони можуть на основі взаємності домовитися про спеціальні заходи безпеки, такі як демілітаризовані зони, обмежені райони озброєнь, станції раннього попередження, присутність міжнародних сил, зв'язок, узгоджені заходи для моніторингу та інші домовленості, які, на їхню думку, є корисними.

Каркас

Беручи до уваги ці фактори, сторони сповнені рішучості досягти справедливого, всеосяжного та довгострокового врегулювання близькосхідного конфлікту шляхом укладення мирних договорів на основі резолюцій Ради Безпеки 242 та 338 у всіх їх частинах. Їх метою є досягнення миру та добросусідських відносин. Вони визнають, що для того, щоб мир зберігся, він має залучати всіх тих, хто найбільше постраждав від конфлікту. Таким чином, вони погоджуються, що ці рамки, у відповідних випадках, призначені ними для створення основи миру не лише між Єгиптом та Ізраїлем, але також між Ізраїлем та кожним із його сусідів, які готові вести

переговори про мир з Ізраїлем на цій основі. Маючи на увазі цю мету, вони погодилися діяти наступним чином:

Західний берег і Газа

Єгипет, Ізраїль, Йорданія та представники палестинського народу повинні брати участь у переговорах щодо вирішення палестинської проблеми у всіх її аспектах. Щоб досягти цієї мети, переговори щодо Західного берега та Гази повинні проходити в три етапи:

Єгипет та Ізраїль погоджуються, що для забезпечення мирної та впорядкованої передачі влади та враховуючи проблеми безпеки всіх сторін, мають бути перехідні домовленості для Західного берега та Гази на період, що не перевищує п'яти років. З метою надання повної автономії жителям згідно з цими домовленостями ізраїльський військовий уряд та його цивільна адміністрація будуть виведені, як тільки жителі цих територій вільно оберуть орган самоврядування замість існуючого військового уряду. Щоб обговорити деталі перехідної домовленості, Йорданію запросять приєднатися до переговорів на основі цих рамок. Ці нові домовленості мають належним чином враховувати як принцип самоврядування мешканців цих територій, так і законні інтереси залучених сторін щодо безпеки. Єгипет, Ізраїль і Йорданія домовляться про умови створення виборної влади самоврядування на Західному березі річки Йордан і в Газі. За взаємною згодою до складу делегацій Єгипту та Йорданії можуть входити палестинці із Західного берега та Гази або інші палестинці. Сторони обговорюватимуть угоду, яка визначатиме повноваження та обов'язки органів самоврядування на Західному березі річки Йордан і в Газі. Відбудеться виведення ізраїльських збройних сил і передислокація решти ізраїльських сил у визначені точки безпеки. Угода також включатиме заходи щодо забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки та громадського порядку. Буде створено сильну місцеву поліцію, до складу якої можуть входити громадяни Йорданії. Крім того, ізраїльські та йорданські сили братимуть участь у спільному патрулюванні та комплектуванні контрольних постів для забезпечення безпеки кордонів.

Коли орган самоврядування (адміністративна рада) на Західному березі річки Йордан і в секторі Газа буде створений і відкритий, почнеться перехідний період тривалістю п'ять років. Якнайшвидше, але не пізніше третього року після початку перехідного періоду, відбудуться переговори для визначення остаточного статусу Західного берега та Гази та їх відносин із сусідами та укладення мирного договору між Ізраїлем та Йорданією до кінця перехідного періоду. Ці переговори будуть вестись між Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією та обраними представниками жителів Західного берега та Гази. Буде скликано два окремі, але пов'язані між собою комітети: один комітет, що складається з представників чотирьох сторін, які будуть вести переговори та погоджувати остаточний статус Західного берега та Гази, а також його

відносини з сусідами, а другий комітет, що складається з представників Ізраїлю та представників Йорданії, до якого приєднуються вибрані представники жителів Західного берега та Гази, для переговорів щодо мирного договору між Ізраїлем та Йорданією, беручи до уваги угоду, досягнуту щодо остаточного статусу Заходу. Банк і Газа. Переговори повинні базуватися на всіх положеннях і принципах Резолюції 242 Ради Безпеки ООН. Переговори вирішать, серед іншого, розташування кордонів і характер заходів безпеки. Рішення в результаті переговорів має також визнавати законні права палестинських народів та їхні справедливі вимоги. Таким чином, палестинці братимуть участь у визначенні власного майбутнього через:

Переговори між Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією та представниками жителів Західного берега та Гази для узгодження остаточного статусу Західного берега та Гази та інших невирішених питань до кінця перехідного періоду.

Винесення своїх угод на голосування обраними представниками жителів Західного берега та Гази. Надання обраним представникам мешканців Західного берега та Гази вирішувати, як вони керуватимуть собою відповідно до положень своєї угоди.

Участь, як зазначено вище, у роботі комітету з переговорів щодо мирного договору між Ізраїлем та Йорданією.

Будуть вжиті всі необхідні заходи та передбачено положення для забезпечення безпеки Ізраїлю та його сусідів протягом перехідного періоду та після нього. Щоб допомогти забезпечити таку безпеку, органи місцевого самоврядування створять потужну місцеву поліцію. Він буде складатися з жителів Західного берега річки Йордан і Гази. Поліція підтримуватиме зв'язок з питань внутрішньої безпеки з призначеними ізраїльськими, йорданськими та єгипетськими офіцерами.

Протягом перехідного періоду представники Єгипту, Ізраїлю, Йорданії та органів самоврядування створять постійний комітет, який ухвалюватиме за згодою умови прийому осіб, переміщених із Західного берега та Гази в 1967 році, а також необхідні заходи для запобігання зривам і безладдям. Цей комітет також може розглядати інші питання, що становлять спільний інтерес. Єгипет та Ізраїль працюватимуть один з одним та з іншими зацікавленими сторонами для встановлення узгоджених процедур для швидкого, справедливого та постійного вирішення проблеми біженців.

Єгипет–Ізраїль

Єгипет та Ізраїль зобов'язуються не вдаватися до погрози або застосування сили для вирішення суперечок. Будь-які суперечки

вирішуються мирними засобами відповідно до положень статті 33 Статуту ООН .

Для досягнення миру між ними сторони погоджуються вести переговори добросовісно з метою укладення мирного договору між ними протягом трьох місяців з моменту підписання Рамкової угоди, запрошуючи інші сторони конфлікту одночасно продовжити переговори та укласти аналогічні мирні договори з метою досягнення повного миру в цьому районі. Рамкова угода про укладення мирного договору між Єгиптом та Ізраїлем регулюватиме мирні переговори між ними. Сторони домовляться про порядок і графік виконання своїх зобов'язань за договором.

Асоційовані принципи

Єгипет та Ізраїль заявляють, що описані нижче принципи та положення мають застосовуватися до мирних договорів між Ізраїлем та кожним із його сусідів – Єгиптом, Йорданією, Сирією та Ліваном. Підписанти встановлюють між собою відносини, нормальні для держав, які перебувають у мирі між собою. З цією метою вони повинні взяти на себе зобов'язання дотримуватися всіх положень Статуту ООН . Кроки, які необхідно вжити в цьому відношенні, включають:

- повне визнання;

- скасування економічних бойкотів;

- гарантуючи, що під їхньою юрисдикцією громадяни інших сторін користуються захистом належного судового процесу.

Підписанти повинні вивчити можливості економічного розвитку в контексті остаточних мирних договорів з метою сприяння атмосфері миру, співпраці та дружби, що є їхньою спільною метою.

Для взаємного врегулювання всіх фінансових претензій можуть створюватися претензійні комісії. Сполучені Штати будуть запрошені взяти участь у переговорах з питань, пов'язаних із модальностями виконання домовленостей і розробкою графіка виконання зобов'язань сторін.

Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй буде запропоновано схвалити мирні договори та забезпечити, щоб їх положення не порушувалися. Від постійних членів Ради Безпеки вимагається підписати мирні договори та забезпечити дотримання їх положень. Від них вимагається узгодити свою політику та дії із зобов'язаннями, викладеними в цій Основі.

Від Уряду Ізраїлю: Менахем Бегін Від Уряду Арабської Республіки Єгипет Мухаммед Анвар ас-Садат

Свідком виступив Джиммі Картер, президент Сполучених Штатів Америки

Рамки для укладення мирного договору між Єгиптом та Ізраїлем

Щоб досягти миру між ними, Ізраїль та Єгипет погоджуються вести переговори добросовісно з метою укладення протягом трьох місяців після підписання цього рамкового мирного договору між ними: Домовлено, що:

Місце проведення переговорів буде під прапором Організації Об'єднаних Націй у місці або місцях, які будуть узгоджені взаємно.

Усі принципи резолюції ООН 242 застосовуватимуться у цьому врегулюванні спору між Ізраїлем та Єгиптом.

Якщо інше не буде взаємно домовлено, умови мирного договору будуть реалізовані через два-три роки після підписання мирного договору.

Сторони погодили наступне:

повне здійснення єгипетського суверенітету аж до міжнародно визнаного кордону між Єгиптом і підмандатною Палестиною;

виведення збройних сил Ізраїлю з Синаю;

використання аеродромів, залишених ізраїльтянами поблизу Аль-Аріш, Рафах, Рас-ен-Накб і Шарм-ель-Шейх, лише для цивільних цілей, включаючи можливе комерційне використання всіма країнами;

право вільного проходу суден Ізраїлю через Суецьку затоку і Суецький канал на основі Константинопольської конвенції 1888 р., яка поширюється на всі країни; Тиранська протока та Акабська затока є міжнародними водними шляхами, відкритими для всіх країн для безперешкодної та безперешкодної свободи судноплавства та польотів;

будівництво автомагістралі між Синаєм і Йорданією біля Ейлата з гарантованим вільним і мирним проходом через Єгипет і Йорданію; і розміщення збройних сил, перелічених нижче.

Розташування сил

Не більше однієї дивізії (механізованої або піхотної) збройних сил Єгипту буде розміщено в районі приблизно 50 км. (30 миль) на схід від Суецької затоки та Суецького каналу. Лише сили Організації Об'єднаних Націй і цивільна поліція, оснащені легким озброєнням для виконання звичайних поліцейських функцій, будуть розміщені в районі, розташованому на захід від міжнародного кордону та Акабської затоки, ширина якого коливається від 20 км. (12 миль) до 40 км. (24 милі).

На ділянці в межах 3 км. (1,8 милі) на схід від міжнародного кордону будуть ізраїльські обмежені військові сили, які не перевищуватимуть чотирих піхотних батальйонів і спостерігачів ООН.

Підрозділи прикордонної служби, що не перевищуватимуть три батальйони, доповнюватимуть цивільну поліцію для підтримки порядку в районі, не включеному вище.

Точне розмежування вищезазначених територій буде визначено під час мирних переговорів. Можуть існувати станції раннього попередження, щоб гарантувати дотримання умов угоди.

Сили ООН будуть розміщені:

в частині району на Синаї, що лежить в межах приблизно 20 км. Середземного моря та прилеглих до міжнародного кордону, а також у районі Шарм-ель-Шейха для забезпечення свободи проходу через Тиранську протоку; і ці сили не будуть виведені, якщо таке виведення не буде схвалено Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй одностайним голосуванням п'яти постійних членів.

Після підписання мирного договору та завершення тимчасового виходу між Єгиптом та Ізраїлем будуть встановлені нормальні відносини, включаючи повне визнання, включаючи дипломатичні, економічні та культурні відносини; припинення економічних бойкотів і перешкод для вільного пересування товарів і людей; і взаємний захист громадян шляхом належного процесуального права.

Проміжне вилучення

Від трьох до дев'яти місяців після підписання мирного договору всі ізраїльські сили відведуть схід від лінії, що тягнеться від точки на схід від Ель-Аріша до Рас-Мухаммеда, точне розташування цієї лінії буде визначено за взаємною згодою.

Від Уряду Арабської Республіки Єгипет: Мухаммед Анвар ас-Садат

Від Уряду Ізраїлю: Менахем Бегін

Свідок: Джиммі Картер, президент Сполучених Штатів Америки

Кемп-Девідські угоди; 17 вересня 1978 року. *Проект Авалон : документи з права, історії та дипломатії.* URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/campdav.asp

Африкано-європейський саміт під егідою ОАЄ та ЄС: Каїр, 3–4 квітня 2000 р. – Каїрська декларація

I. ВСТУП

Ми, глави держав і урядів африканських держав і Європейського Союзу, а також президент Європейської Комісії, зустрілися на Першому саміті Африка-Європа під егідою ОАЄ та ЄС у Каїрі, Арабська Республіка Єгипет, на люб'язне запрошення Його Високоповажності Мохаммеда Хосні Мубарака, Президента Арабської Республіки Єгипет, під співголовуванням Президента Алжиру, Його Високоповажності Абдельазіза. Бутефліка, як

Голова ОАЄ, і Прем'єр-міністр Португалії, Його Високоповажність Антініу Гутерреш, як Президент Європейської Ради.

У саміті також взяли участь Генеральний секретар ОАЄ та Генеральний секретар Ради Європейського Союзу/Високий представник із питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки. На саміті був присутній представник Генерального секретаря ООН.

Ми урочисто заявляємо, що:

1. Протягом століть між Африкою та Європою існували зв'язки, які призвели до багатьох сфер співпраці, що охоплює політичну, економічну, соціальну, а також культурну та мовну сфери. Вони розвинулися на основі спільних цінностей зміцнення представницької демократії та демократії участі, поваги до прав людини та основних свобод, верховенства права, належного управління, плюралізму, міжнародного миру та безпеки, політичної стабільності та довіри між націями. У світлі нинішньої стрімкої тенденції глобалізації ми сповнені рішучості посилити цю співпрацю в наших взаємних інтересах і зробити її більш вигідною для двох регіонів.

Щоб надати нового стратегічного виміру глобальному партнерству між Африкою та Європою в двадцять першому столітті в дусі рівності, поваги, альянсу та співпраці між нашими регіонами, ми віддані основній меті зміцнення вже існуючих зв'язків політичного, економічного та культурного взаєморозуміння шляхом створення середовища та ефективної основи для сприяння конструктивному діалогу з економічних, політичних, соціальних питань і питань розвитку.

II. РЕГІОНАЛЬНЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ІНТЕГРАЦІЯ

2. Ми підкреслюємо важливість регіонального економічного співробітництва та інтеграції як ефективної стратегії для впорядкованого та скоординованого розвитку Африканського континенту. Ми визнаємо важливий взаємозв'язок між політичною стабільністю, миром і безпекою з одного боку та регіональною інтеграцією з іншого. Ми високо оцінюємо лідерів африканського континенту за прийняття низки декларацій, планів і програм, а також договорів, які становлять належну основу для колективного сприяння розвитку їхніх країн, зокрема Лагоський план дій і Заключний акт Лагосу 1980 року, а також Договір про заснування Африканського економічного співтовариства 1991 року (Абуджійський договір), який набув чинності в травні 1994 р. та Сіртська декларація, прийнята на Надзвичайному саміті ОАЄ, Лівія у вересні 1999 р., щодо Африканського Союзу.

3. Ми відзначаємо прогрес, досягнутий у регіональній інтеграції в Європі та Африці, і визнаємо, що регіональна інтеграція може стати важливим кроком до вигідної участі у світовій економіці. Ми вітаємо

рішення, прийняте на позачерговому саміті ОАЕ щодо Африканського Союзу в Сірті, Лівія, у вересні 1999 року щодо реалізації зобов'язань Африки щодо регіональної інтеграції та консолідації та зміцнення регіональних економічних співтовариств як будівельних блоків для досягнення цілей Африканського економічного співтовариства.

4. Ми відзначаємо зусилля щодо створення Євро-Середземноморської зони вільної торгівлі та, в рамках щойно укладеної Угоди про партнерство АКТ-ЄС, щодо створення інтегрованих економічних зон між ЄС та Африкою відповідно до мети посилення економічної інтеграції Африки. Крім того, пріоритети дій, прийняті на саміті, будуть просуватися через поточні дискусії на рівні міністрів між Європейським Союзом та африканськими країнами в рамках нової Угоди про партнерство АКТ-ЄС та Барселонського процесу. Ці дискусії збережуть свій нинішній формат і регулярність.

5. Ми наголошуємо на необхідності сприяти тісній співпраці між ЄС та африканськими регіональними інтеграційними установами, зокрема Африканським економічним співтовариством (АЕС), у контексті сприяння обміну досвідом та інституційного зміцнення АЕС та регіональних економічних співтовариств (REC). У цьому відношенні варто нагадати документ ОАЕ: Відновлення економічного та соціального розвитку Африки: Каїрська програма дій 1995 року.

III. ІНТЕГРАЦІЯ АФРИКИ У СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ

Торгівля

6. Ми вітаємо прогрес, досягнутий за останні роки в більш орієнтованій назовні економіці великої кількості африканських країн, і ми обіцяємо нашу підтримку цієї політики таким чином, щоб сприяти конкурентним перевагам, економічному зростанню, сталому розвитку та соціальній стабільності в Африці.

7. Ми нагадуємо, що Африка та ЄС традиційно були важливими торговельними партнерами, і ми підтверджуємо нашу прихильність зміцненню цього партнерства шляхом поступового усунення бар'єрів у торгівлі між обома сторонами, включаючи нетарифні бар'єри, та зміцнення співпраці в усіх сферах, пов'язаних з торгівлею, спираючись на ініціативи регіональної інтеграції, що існують в Африці та відповідно до цілей і завдань Абуджійського договору з метою забезпечення подальшого розвитку Економічний і промисловий потенціал Африки. Стосовно найменш розвинених африканських країн, ми визнаємо потребу в розширеному доступі до ринків практично всіх їхніх продуктів на безмитній та безквотній основі.

8. Ми погоджуємося вирішувати труднощі, які можуть виникати внаслідок застосування санітарних і фітосанітарних заходів, антидемпінгових і компенсаційних мит щодо продукції африканських країн.

9. Ми підтверджуємо, що нинішня тенденція до лібералізації та глобалізації створює серйозні виклики для африканських країн в епоху постійного зменшення частки Африки у світовій торгівлі. Ми погоджуємося з необхідністю визначення політики, яка максимізує вигоди від подальшої лібералізації світової торгівлі для африканських країн і переломить нинішню тенденцію маргіналізації, яку африканські країни відчувають у світовій економіці.

10. Ми підтверджуємо нашу відданість лібералізації торгівлі в рамках заснованої на правилах багатосторонньої торговельної системи, від якої повинні виграти всі країни. Ми рекомендуємо всім країнам, які ще не є членами СОТ, розглянути можливість такого членства. Ми переконані, що новий раунд багатосторонніх торговельних переговорів має враховувати особливі обмеження країн, що розвиваються, включно з африканськими, і забезпечити їх плавну та поступову інтеграцію у світову економіку. У цьому контексті ми погоджуємося співпрацювати з метою забезпечення того, щоб у рамках багатосторонніх торговельних переговорів особлива увага приділялася продуктам, у тому числі переробленим сільськогосподарським продуктам, які становлять експортний інтерес для країн, що розвиваються, зокрема Африки.

11. Ми підкреслюємо важливість спеціального та диференційованого режиму для країн, що розвиваються, особливо в Африці, в рамках СОТ та необхідність ефективного впровадження таких заходів. У цьому контексті ми підтримуємо заклик приділяти особливу увагу країнам, які стикаються з раптовими непередбачуваними критичними економічними ситуаціями.

12. Ми підкреслюємо потребу африканських країн у всебічній допомозі у сфері диверсифікації, як вертикальної, так і горизонтальної, яка має важливе значення для посилення їх ефективної участі в новій системі міжнародної торгівлі. Ми погоджуємося визначити та вжити проактивних заходів, щоб дозволити Африці нарощувати свої виробничі та постачальні потужності та підтримати зусилля Африки, щоб зробити свій експорт більш конкурентоспроможним.

Розвиток приватного сектору

13. Ми визнаємо, що приватний сектор був визначений як двигун зростання і що він потребує внутрішніх та іноземних потоків приватних інвестицій для сталого зростання. Відповідно, ми зобов'язуємося створити в Африці сприятливе середовище для посиленого розвитку приватного

сектора, включаючи макро- та мікроекономічні основи конкурентоспроможності.

14. Ми вважаємо, що для забезпечення сталого розвитку необхідно покращити діалог між державним і приватним секторами, щоб краще визначити їхні відповідні ролі та обов'язки в економічному, соціальному та екологічному розвитку, а також залучити бізнес-спільноту до реалізації діяльності, орієнтованої на продуктивність.

15. Ми також підтримуємо створення ефективних програм для прискореного розвитку та зміцнення національного приватного сектору в Африці шляхом заходів з розбудови потенціалу.

16. Визнаючи роль приватного сектору, ми однаково віддані зміцненню державного сектору для створення необхідного сприятливого середовища для сталого розвитку.

Інвестиції

17. Ми глибоко стурбовані скороченням потоків іноземних інвестицій до Африки, особливо приватного походження.

18. Ми визнаємо, що африканські країни продовжують реформувати свою економіку та надають привабливі інвестиційні кодекси для сприяння інвестиційним потокам. Ми закликаємо їх продовжувати свої зусилля для цього.

19. Ми знову наголошуємо на необхідності більш тісної співпраці для боротьби з відтоком капіталу з Африки, особливо в офшорні фінансові центри.

20. Ми погоджуємося заохочувати прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Африку та сприяти співробітництву між Європою та Африкою в цій сфері.

21. Ми визнаємо важливість посилення співробітництва Південь-Південь через тристоронні механізми, розбудову потенціалу в управлінні бізнесом, обмін досвідом, а також підтримку спільних підприємств, злиттів і поглинань.

Ресурси для розвитку

22. Ми вітаємо зобов'язання підтримувати надходження ОПР до Африки та полегшувати борг з метою вивільнення додаткових ресурсів для стратегій скорочення бідності.

23. Ми знову підтверджуємо роль макроекономічної стабільності як фундаментальної передумови для мобілізації внутрішніх і міжнародних фінансових ресурсів. Лише стабільна, передбачувана та справедлива макроекономічна політика в поєднанні з необхідними структурними реформами може створити сприятливий клімат для економічного зростання. Ми визнаємо важливі досягнення, досягнуті на цьому фронті в багатьох

країнах за останні роки, як зниження рівня інфляції та кращі тенденції зростання, які зараз демонструються.

24. Ми заохочуємо всіх партнерів у сфері розвитку, як донорів, так і бенефіціарів, більш ефективно організовувати свою допомогу розвитку, працювати над покращенням координації та взаємодоповнюваності, серед іншого, шляхом гармонізації та спрощення процедур.

25. Ми визнаємо, що концесійні ресурси (типу ОПР) потрібні для того, щоб у першочерговому порядку розв'язати структурну нестабільність, яка стримує зусилля Африки щодо розвитку, особливо розвиток людських ресурсів і подолання бідності, а також розширення фізичної інфраструктури та виробничих потужностей.

26. У цьому контексті ми визнаємо, що необхідні фінансові ресурси, відповідні потребам для розвитку Африки, і що слід продовжувати докладати постійних зусиль для створення необхідних умов для збільшення прямих іноземних інвестицій і мобілізації зовнішніх і внутрішніх ресурсів, зокрема приватного походження. Відповідно і на цій основі Ми погоджуємося, що зусилля повинні бути активізовані з метою досягнення узгоджених на міжнародному рівні цілей щодо передачі ресурсів, орієнтованих на розвиток.

Інфраструктурні проблеми та промислова база

27. Ми зазначаємо, що інфраструктурні проблеми, з якими стикається Африка, особливо у сферах транспорту, комунікацій, енергії та водопостачання, були основними обмеженнями для зростання та розвитку континенту. Ми погоджуємося з тим, що неадекватність внутрішніх та іноземних ресурсів для будівництва, обслуговування та модернізації необхідної інфраструктури та мереж лежить в основі цієї проблеми, і тому ми маємо активізувати наші зусилля для збільшення потоку внутрішніх та іноземних ресурсів, у тому числі на пільгових умовах, та сприяти ефективному використанню нових фінансових механізмів із залученням приватного сектора.

28. Ми з серйозним занепокоєнням відзначаємо, що на початку двадцять першого століття промислова та технологічна база Африки або не існує, або є слабкою. З огляду на критичну роль, яку має відігравати промисловий розвиток в інтеграції Африки у світову економіку, ми погоджуємося більш ефективно підтримувати зусилля промислового розвитку континенту, щоб підвищити його конкурентоспроможність.

Дослідження та технології

29. Ми визнаємо, що знання, дослідження та технології лежать в основі всіх зусиль щодо розвитку. Інтеграція у світову економіку, боротьба з бідністю та захист навколишнього середовища вимагають покращеного доступу до знань і технологій і їх використання.

30. Ми визнаємо, що для боротьби з викликами глобалізації та досягнення сталого розвитку Африка має вирішальне значення зміцнення її технологічного потенціалу, особливо в таких сферах, як інформаційні технології, освіта та центри технологічної інформації.

31. Ми сприятимемо, в контексті глобалізації та прогресу інформаційного суспільства, новим формам діалогу та науково-технічного співробітництва, а також торгівлі послугами як важливих факторів для більш тісних економічних зв'язків між обома регіонами. У зв'язку з цим особливу увагу слід приділяти розбудові та зміцненню інституційної інфраструктури для посилення передачі технологій і розвитку в Африці.

Зовнішній борг

32. Ми з глибоким занепокоєнням спостерігаємо, що, незважаючи на різноманітні зусилля щодо подолання боргової кризи на національному, регіональному та міжнародному рівнях, зовнішній борг Африки зростає дуже високими темпами. Він зростав приблизно на 12 відсотків на рік з приблизно 110 мільярдів доларів США в 1980 році до приблизно 350 мільярдів доларів США з того часу.

33. Ми із занепокоєнням визнаємо, що одним із наслідків цього є те, що Африка має менший доступ до ринків приватного капіталу та зазнала падіння довіри інвесторів, що мало негативний вплив на економічне зростання, сталий розвиток і викорінення бідності на континенті.

34. Ми також вважаємо, що існуючі заходи та механізми, спрямовані на пом'якшення надлишку боргу в Африці, повинні бути належним чином оцінені щодо їх модальностей та реалізації, беручи до уваги їхній вплив на всі африканські потреби, особливо потреби країн із середнім рівнем доходу щодо їх спроможності обслуговувати борг, і врешті-решт знайти справедливі рішення. Тому ми хочемо бачити більш рішучу та конструктивну участь усіх кредиторів у двосторонніх та багатосторонніх ініціативах.

35. Ми вітаємо нещодавнє посилення ініціативи щодо бідних країн із великою заборгованістю (НІРС), яка була започаткована в 1996 році, а також заходи, вжиті державами-членами ЄС, спрямовані на полегшення боргового тягаря найбідніших країн, які взяли на себе зобов'язання боротися з бідністю та здійснюють програми економічних реформ. Ми визнаємо рішення, прийняте на Кельнському саміті Великої сімки та щорічних зборах МВФ і МБРР, щодо надання швидшого, глибшого та ширшого полегшення боргів країнам, що належать до групи НІРС. Ми закликаємо донорів швидко перетворити обіцянки на реальні зобов'язання.

36. Ми вітаємо рішення про виділення 1 мільярда євро з Європейського фонду розвитку для списання боргу в рамках ініціативи Enhanced НІРС і зазначаємо, що африканські країни будуть основними

бенефіціарами цього рішення. Ця ініціатива забезпечить додаткові ресурси для стратегій подолання бідності. Ми також вітаємо двосторонні внески в ініціативу НІРС.

37. Ми закликаємо всіх кредиторів, залучених до ініціативи НІРС, вжити необхідних заходів, щоб вони могли своєчасно забезпечити свою пропорційну частку списання боргу. Полегшення боргу повинно супроводжуватися достатніми зусиллями щодо офіційної допомоги розвитку.

38. Ми визнаємо, що успіх будь-яких ініціатив зі списання боргів залежить від реалізації необхідних заходів економічної реформи, і в цьому відношенні Ми заохочуємо африканські країни продовжувати впроваджувати такі реформи, запроваджувати належне управління та взяти на себе зобов'язання використовувати заощадження від списання боргів для подолання бідності, включаючи покращення соціальних секторів та відновлення інфраструктури. У цьому контексті ми беремо на себе зобов'язання досягти глобально погодженої мети скорочення бідності наполовину до 2015 року.

39. Ми беремо до уваги Сіртську декларацію від 9 вересня 1999 року, яка зобов'язала президентів Алжиру та Південної Африки залучити кредиторів Африки з метою досягнення повного списання зовнішнього боргу Африки.

40. Ми відзначаємо позицію Африки щодо питання зовнішньої заборгованості, яка передбачає послаблення та списання заборгованості для всіх африканських країн-боржників з метою створення сприятливого середовища для сталого розвитку. У зв'язку з цим ми погоджуємося активізувати наш діалог про співпрацю як між собою, так і з іншими кредиторами.

Співпраця на міжнародних форумах

41. Ми сповнені рішучості працювати разом для покращення міжнародного взаєморозуміння та співпраці для розвитку та прогресу людства. Ми підтверджуємо наше зобов'язання тісно співпрацювати у визначенні та просуванні спільних інтересів у міжнародних організаціях, на великих глобальних конференціях і форумах. Ми знову підтверджуємо важливість роботи над досягненням цілей і завдань, прийнятих на великих міжнародних конференціях, організованих під егідою ООН.

ІV. ПРАВА ЛЮДИНИ, ДЕМОКРАТИЧНІ ПРИНЦИПИ ТА ІНСТИТУТИ, НАЛЕЖНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

Права людини

42. Ми знову підтверджуємо, що демократизація, розвиток і захист основних свобод і прав людини є взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними.

43. Ми підтверджуємо нашу прихильність заохочувати та захищати всі права людини, включаючи право на розвиток і основні свободи, беручи до уваги їх універсальний, взаємозалежний і неподільний характер, що підтверджено нашою прихильністю Статуту Організації Об'єднаних Націй і Загальній декларації прав людини. Ми визнаємо, що відповідальність і підзвітність за створення та підтримку такого середовища лежить насамперед на зацікавлених урядах і вимагає широкої участі громадянського суспільства. Ми підтримуємо прагнення покращити національний потенціал для просування та захисту всіх прав людини.

44. Ми висловлюємо глибоку стурбованість масовими порушеннями прав людини та гуманітарного права, зокрема, явищами расизму, геноциду та етнічних чисток. Ми засуджуємо всі подібні дії та зобов'язуємося співпрацювати з відповідними установами, створеними для переслідування та суду винних.

45. Ми вітаємо підписання Римського договору про заснування Міжнародного кримінального суду з метою судового переслідування злочинів проти людства, геноциду та військових злочинів. Ми закликаємо всі держави підписати та ратифікувати Статут.

46. Ми вітаємо проведення Конференції ООН з питань расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості, яка відбудеться в Південній Африці в 2001 році, а також проведення Регіональної конференції в Сенегалі.

47. Ми також вітаємо ухвалення Гранд-Бейської декларації та Плану дій щодо прав людини в Африці, а також прийняття Протоколу про заснування Африканського суду з прав людини та народів, який доповнює Африканську комісію з прав людини та народів.

48. Ми підкреслюємо необхідність боротьби з гендерною дискримінацією та порушеннями прав жінок у всіх формах, таким чином дотримуючись Пекінської платформи дій і Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, і ми погоджуємося включити гендерну перспективу в політику та програми, де це доречно, зокрема в освіті та підвищенні обізнаності, а також щодо необхідності законодавчих дій.

49. Ми підтверджуємо нашу тверду прихильність і особливу важливість, яку необхідно приділяти захисту та сприянню правам дитини відповідно до Конвенції ООН про права дитини. Ми будемо підтримувати поточну роботу в ООН над додатковими протоколами про права дитини. Ми також вітаємо Африканську хартію прав і добробуту дитини.

Демократичні принципи та інститути

50. Ми підтверджуємо наше зобов'язання продовжувати зміцнювати демократію в наших країнах. Ми визнаємо право суверенних держав

встановлювати власні конституційні устрої та створювати власні адміністративні структури відповідно до своєї історії, культури, традицій, соціального й етнічного складу.

51. Ми визнаємо необхідність консолідації демократичних принципів, заснованих на правах усіх громадян, чоловіків і жінок, вільно обирати своїх політичних лідерів шляхом вільних і чесних періодичних виборів, а також необхідність існування відповідної конституційної, законодавчої та регулятивної системи.

52. Ми засуджуємо всі антидемократичні форми приходу до влади та підтверджуємо найвище та невід'ємне право нашого народу на повну участь у процесі правління через своїх демократично обраних представників. Ми вітаємо рішення, ухвалене ОАЄ на саміті ОАЄ в Алжирі в липні 1999 року щодо неконституційних змін уряду в Африці.

53. Ми підтверджуємо нашу прихильність принципам належного управління та верховенства права. Прагнучи сприяти належному управлінню та верховенству права, ми висловлюємо нашу рішучість, серед іншого, запобігати всім формам корупції в наших країнах і боротися з ними.

громадянське суспільство

54. Ми визнаємо необхідність забезпечення більшого залучення громадянського суспільства до всіх сфер нашого Партнерства. У цьому контексті ми наголошуємо на необхідності більшої участі громадян у прийнятті рішень щодо управління та розподілу ресурсів, поважаючи при цьому різні та взаємодоповнюючі ролі держави, децентралізованих місцевих органів влади та інших зацікавлених учасників суспільства.

Міграція

55. Ми визнаємо, що для вирішення питання міграції та окремого, але пов'язаного питання притулку необхідний комплексний та інтегрований підхід, і будемо співпрацювати в цій сфері. Втрата кваліфікованих мігрантів з Африки є континентальною проблемою відтоку мізків. Ми підкреслюємо необхідність співпраці для усунення основних причин міграції як у країнах походження та транзиту, так і в країнах-реципієнтах.

56. Ми підтримуємо принцип вільного пересування осіб у дусі Абуджійського договору, який заохочує держави-члени ОАЄ прийняти політику зайнятості, яка дозволяє вільне пересування людей в межах Африканського економічного співтовариства шляхом створення та зміцнення бірж праці, які забезпечують оптимальний перерозподіл кваліфікованої робочої сили.

Ксенофобія

57. Ми висловлюємо глибоку стурбованість явищем ксенофобії. Домовлено, що африканські та європейські держави й надалі

співпрацюватимуть у питаннях взаємної інтеграції мігрантів, а також щодо прав мігрантів та ксенофобії.

58. Ми визнаємо необхідність заходів для забезпечення поваги, гідності та захисту прав мігрантів, на які вони мають право відповідно до узгоджених міжнародних конвенцій.

Біженці та внутрішньо переміщені особи (ВПО)

59. Ми із занепокоєнням відзначаємо зростаючу кількість біженців і внутрішньо переміщених осіб в Африці та проблеми, з якими зіткнулися приймаючі країни в результаті припливу 6 мільйонів біженців і близько 20 мільйонів внутрішньо переміщених осіб на континент. Ми знову підтверджуємо нашу готовність продовжувати надавати суттєву допомогу цим біженцям і внутрішньо переміщеним особам, а також підтримувати їх репатріацію та реінтеграцію відповідно до міжнародного гуманітарного права та, зокрема, використовуючи відповідні Конвенції ОАЄ як важливий орієнтир у вирішенні конкретних аспектів проблем біженців в Африці.

60. Ми підкреслюємо роль УВКБ ООН та правозахисних організацій, а також право шукачів притулку на захист.

61. Ми засуджуємо систематичну тактику переміщення цивільного населення сторонами збройних конфліктів. Ми підтверджуємо принцип, згідно з яким для посилення їх власної безпеки, а також безпеки гуманітарного персоналу, слід докладати зусиль для розміщення біженців на розумній відстані від міжнародних кордонів у таборах обмеженого розміру. Ми підтримуємо всі зусилля УВКБ ООН та інших відповідних учасників щодо збереження цивільного та гуманітарного характеру таких таборів для біженців.

V. МИРОБУДУВАННЯ, ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ, УПРАВЛІННЯ

роздільна здатність

62. Ми знову підтверджуємо нашу прихильність принципам, які містяться в Статуті ООН, стаття 2, зокрема принципам суверенної рівності, територіальної цілісності, політичної незалежності та невтручання у внутрішні справи. Ми визнаємо, що зацікавлені сторони несуть головну відповідальність за запобігання, врегулювання та вирішення внутрішніх збройних конфліктів. Ми також підтверджуємо, що Рада Безпеки ООН несе головну відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки.

63. Ми знову підтверджуємо нашу прихильність вирішувати суперечки мирними засобами та відмовлятися від застосування сили або погрози силою будь-яким способом, що суперечить Статуту ООН, або проти національної території іншої держави, включаючи придбання території силою. Ми наголошуємо на важливості сприяння поверненню до

ненасильницьких, стабільних і самодостатніх ситуацій. Ми віримо, що ефективна політика розбудови миру та запобігання конфліктам потребує встановлення міжнародної культури запобігання.

64. Ми визнаємо, що мир, безпека, стабільність і справедливість є важливими передумовами соціально-економічного розвитку. Ми високо оцінюємо та повністю підтримуємо зусилля, які докладає ОАЄ, у тому числі ті, які спрямовані на зміцнення її Механізму із запобігання, управління та розв'язання конфліктів, щоб просувати та підтримувати мир, безпеку та стабільність в Африці.

65. Ми підкреслюємо, що необхідні подальші зусилля для запобігання насильницьким конфліктам на ранніх стадіях шляхом усунення їх першопричин цілеспрямовано та за допомогою адекватного поєднання всіх доступних інструментів. Ми також визнаємо необхідність зміцнення міжнародного потенціалу для раннього реагування та здатності регіональних і міжнародних організацій вживати негайних заходів для запобігання подальшим конфліктам, коли помічаємо ознаки зростання напруженості.

66. Ми вітаємо Рішення саміту в Алжирі, яке проголошує 2000 рік роком миру та безпеки. Ми також вітаємо рішення Сіртського саміту про скликання Африканської міністерської конференції з безпеки, стабільності, розвитку та співпраці на континенті, яка відбудеться в Абуджі, Нігерія, у травні 2000 року.

67. Ми віддані повному виконанню міжнародного гуманітарного права та закликаємо всі сторони збройного конфлікту поважати та забезпечувати дотримання міжнародного гуманітарного права. Це включає захист цивільного населення, постраждалого від збройних конфліктів, як це закріплено в міжнародних угодах. Ми також прагнемо забезпечити безпеку працівників, які займаються наданням допомоги, полегшити доступ до нужденного населення та усунути будь-які перешкоди для гуманітарних організацій.

Постконфліктна допомога та роззброєння, демобілізація та реінтеграція

68. Ми згодні з тим, що головною метою в постконфліктних ситуаціях має бути допомога країнам у кризі покінчити з залежністю від екстреної допомоги та повернутися на шлях розвитку. Ми визнаємо необхідність термінового роззброєння, демобілізації та реінтеграції колишніх учасників бойових дій, зокрема дітей-солдат, у постконфліктних ситуаціях. Ми також визнаємо, що такі проблеми, як екологічні наслідки конфліктів, повинні вирішуватися в комплексній інтегрованій системі.

69. Ми продовжуватимемо співпрацювати в розробці та наданні нашої фінансової підтримки для програм роззброєння, демобілізації та реінтеграції;

зокрема для професійного навчання колишніх та демобілізованих учасників бойових дій. Це може бути пов'язано з розробкою програм ефективного управління та остаточного знищення накопичених легких і стрілецьких озброєнь.

Тероризм

70. Ми знову підтверджуємо наше беззастережне засудження тероризму в усіх його формах, де б і коли б він не відбувався, незалежно від його мотивів і походження, нашу протидію поступкам вимогам терористів і нашу рішучість перешкоджати тим, хто вчиняє терористичні злочини, отримати будь-яку вигоду від своїх дій.

71. Ми висловлюємо нашу глибоку стурбованість масштабами та серйозністю явища тероризму та небезпек, які він становить для стабільності та безпеки наших держав і фізичної недоторканності наших людей. Ми знову наголошуємо, що тероризм є серйозним порушенням прав людини та перешкоджає соціально-економічному розвитку через дестабілізацію наших держав. Ми висловлюємо переконання, що тероризм не може бути виправданий ні за яких обставин. Ми висловлюємо нашу рішучість ліквідувати тероризм у всіх його формах і проявах. При цьому ми будемо керуватися принципами міжнародного права та відповідними конвенціями ООН. Ми вітаємо Конвенцію ОАЄ про запобігання тероризму та боротьбу з ним, прийняту на 35-му саміті ОАЄ в Алжирі в липні 1999 року.

72. Ми вітаємо ініціативу Єгипту, підтриману самітом ОАЄ в Алжирі, щодо скликання саміту ООН для вирішення цього небезпечного явища.

73. Ми посилюватимемо наше співробітництво у запобіганні тероризму та боротьбі з ним, керуючись принципами міжнародного права та відповідними конвенціями.

Легке та стрілецьке озброєння

74. Ми глибоко стурбовані величезним надходженням зброї та військового обладнання до зон конфлікту. Ми визнаємо, що незаконне, надмірне та дестабілізуюче накопичення та неконтрольоване поширення стрілецької зброї та легких озброєнь становить загрозу миру та безпеці на африканському континенті. Ми прагнемо вирішити проблему стрілецької зброї в Африці, враховуючи її постачання, і знищити запаси такої зброї. У зв'язку з цим ми зобов'язуємося повною мірою співпрацювати на міжнародних форумах для боротьби з проблемою незаконного обігу та розповсюдження стрілецької зброї та легких озброєнь.

75. Ми вітаємо Міжнародну конференцію ООН з незаконної торгівлі стрілецькою зброєю та легкими озброєннями в усіх її аспектах, яка має відбутися у 2001 році. Ми також вітаємо ініціативи, прийняті на регіональному рівні, зокрема, мораторій ECOWAS на імпорт, експорт і

виробництво легкої зброї в своєму субрегіоні, подібні ініціативи SADC та Східної Африки, а також створення спільної робочої групи EC-SADC щодо стрілецької зброї.

Противіхотні міни

76. Ми висловлюємо глибоку стурбованість проблемою наземних мін і підтверджуємо нашу прихильність її вирішенню.

77. Сторони Оттавської конвенції про заборону використання, накопичення, транспортування та виробництва противіхотних мін та про їх знищення вітають скликання першої Континентальної конференції африканських експертів з противіхотних мін у Південній Африці в травні 1997 року. Вони також вітають Декларацію Мапуту, яка завершила першу зустріч держав-учасниць, що відбулася в Мозамбіку в травні 1999 року.

78. Ми продовжуватимемо наші зусилля в рамках КНО (певні види звичайної зброї) і протоколів, що додаються до неї, а також Оттавської конвенції, і продовжуватимемо це робити в рамках усіх інших відповідних міжнародних, регіональних і субрегіональних форумів.

79. У зв'язку з цим ми наголошуємо на необхідності активізації зусиль у сфері розмінування, допомоги в цьому, а також стосовно жертв мін та інформування про міну проблему.

80. Ми продовжуватимемо співпрацю в напрямку всеосяжного вирішення проблеми противіхотних мін в Африці, зокрема шляхом вирішення питання про видалення наявних протипехотних мін. Ми закликаємо ті держави, які в змозі зробити це, зокрема держави, які беруть участь у розгортанні мін, надати необхідну технічну та фінансову допомогу для операцій з розмінування та реабілітації жертв.

Оглядова конференція 2000 р. ДНЯЗ

81. Ми знову підтверджуємо наше спільне зобов'язання сприяти зміцненню режиму нерозповсюдження та ядерного роззброєння.

82. Конференція 2000 року з розгляду Договору про нерозповсюдження ядерної зброї стане важливою віхою для оцінки прогресу, досягнутого протягом останніх п'яти років у виконанні Договору. У зв'язку з цим ми підкреслюємо важливість трьох рішень і однієї резолюції, прийнятих Конференцією з перегляду та продовження 1995 року.

83. Ми наголошуємо на нашому намірі тісно співпрацювати з метою проведення всеосяжного огляду виконання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї з метою досягнення успішного результату Оглядової конференції 2000 р., беручи до уваги фундаментальну важливість трьох рішень і резолюції, прийнятої Конференцією 1995 р. з розгляду та продовження Договору, і враховуючи мирне використання ядерних

технологій і встановлення нові зони, вільні від ядерної зброї, відповідно до відповідних резолюцій ГА ООН, між державами відповідного регіону.

84. Ми підкреслюємо важливість Договору ПЕЛІНДАБА, підписаного в Каїрі, який засновує Африканський континент як зону, вільну від ядерної зброї.

Конфлікти в Африці

85. Ми з великим занепокоєнням відзначаємо постійність численних конфліктів в Африці, які продовжують спричиняти у великій кількості з них людські жертви, а також руйнування інфраструктури та власності. Ці конфлікти загрожують миру, стабільності, регіональній та міжнародній безпеці та перешкоджають прагненню африканських народів до миру, процвітання та розвитку, зокрема в Анголі, Бурунді, Коморських Островах, Демократичній Республіці Конго, Ефіопії/Еритреї, Сьєрра-Леоне, Сомалі, Судані та Західній Сахарі.

86. У зв'язку з цим ми підтверджуємо нашу рішучість підтримувати швидко та справедливо реалізацію мирних планів і планів врегулювання, прийнятих ООН і/або ОАЕ, а також зусилля ООН і ОАЕ з метою пошуку мирних і довгострокових рішень для всіх конфліктів відповідно до принципів міжнародного права, Статуту ООН і, у відповідних випадках, відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН і Статуту ОАЕ.

VI. ПИТАННЯ РОЗВИТКУ

Проблеми сталого розвитку в Африці та викорінення бідності

87. Ми висловлюємо жаль з приводу нестерпного факту, що більше половини всіх африканців живуть в абсолютній бідності, і погоджуємося активізувати боротьбу з бідністю. Основна відповідальність за подолання бідності лежить на кожній країні, але це не применшує важливості міжнародного виміру у війні проти бідності.

88. Ми підтверджуємо, що прискорене економічне зростання та сталий розвиток є основними передумовами для викорінення бідності в Африці в рамках її прагнення до досягнення сталого людського розвитку як кінцевої мети прагнень розвитку континенту. Відзначаємо, що подолання бідності як мета є багатогалузевим питанням, яке охоплює соціальний розвиток шляхом покращення таких пріоритетних галузей, як освіта, охорона здоров'я, продовольча безпека, водопостачання та розвиток сільських територій. Ми також підтримуємо ефективний розподіл ресурсів, які належним чином забезпечують соціальні сектори, у тому числі в національних бюджетах.

89. Ми зазначаємо, що консервативні оцінки вимагають, щоб африканські економіки досягли темпів зростання принаймні 7 відсотків, щоб значно скоротити бідність. Ми підтверджуємо, що за нинішніх економічних

обставин в Африці це є величезним викликом щодо спільно прийнятої міжнародної цілі щодо скорочення частки населення, яке живе в умовах крайньої бідності, принаймні наполовину до 2015 року. Ми зауважуємо, що, хоча бідність залишається широко поширеною в Африці, існує потреба в покращенні розподілу доходів за допомогою стратегій і політики подолання бідності, таких як підвищення масштабів і якості витрат на соціальні послуги, відродження сільської економіки, а також розвиток і фінансування мікро-, малих і середніх підприємств.

90. Ми зазначаємо, що незважаючи на вищесказане, системи соціального захисту повинні бути забезпечені для захисту вкрай бідних верств населення.

Інвестиції в людські ресурси – Освіта

91. Ми визнаємо необхідність і прагнемо підтримувати підхід до освіти, який чітко спрямований на викорінювання бідності, і посилення уваги до загальносекторальних підходів до освіти, які включають досягнення загальної початкової освіти, а також посилити координацію між донорами з цією метою.

92. Ми визнаємо пріоритет розвитку людських ресурсів для сталого та справедливого розвитку в Африці. Ми підтримуємо високий пріоритет розбудови національного та регіонального потенціалу в галузі науки і технологій. Ми підтримуємо необхідність формулювання ефективної національної політики для освіти та навчання в галузі науки і техніки для розвитку, з наголосом на лібералізації технологічних потоків і просуванні місцевих технологій на національному та регіональному рівнях. Ми підтримуємо необхідність створення відповідного середовища для утримання африканських експертів на континенті. Ми також підтримуємо необхідність того, щоб кожна африканська країна виділила принаймні 1% свого ВВП на розвиток науки і технологій, а також на створення мережі національних і регіональних установ.

93. Ми знову підтверджуємо, що невід'ємною частиною розвитку людських ресурсів є усунення дискримінації за ознакою статі та підтримка прав дітей, як це закріплено в Конвенції ООН про права дитини та в Африканській хартії прав і добробуту дитини. Ми підтримуємо реалізацію програми дій Декади освіти (1997 – 2006).

Інвестиції в людські ресурси – здоров'я

94. Ми з глибоким занепокоєнням відзначаємо поширеність бідності та високі темпи зростання населення, а також те, що велика кількість африканських держав є свідками невідповідності та занепаду медичних закладів і послуг. Ми зобов'язуємося працювати над викорінюванням ендемічних, паразитарних та інфекційних захворювань, таких як малярія,

туберкульоз, поліомієліт і річкова сліпота, які знижують якість і продуктивність людських ресурсів Африки.

95. Ми з глибоким занепокоєнням відзначаємо проблему, спричинену зростаючою загрозою ВІЛ/СНІДу, яка зараз інфікувала понад 36 мільйонів людей у всьому світі, причому переважна більшість в Африці та серед найбідніших верств населення. Ми визнаємо, що пандемія ВІЛ/СНІДу більше не є просто проблемою охорони здоров'я, а й серйозною загрозою розвитку.

96. Ми зобов'язуємося розробити відповідні дії та ініціативи з метою надання допомоги африканським країнам у просуванні національної політики щодо ліків, раціонального використання фармацевтичних препаратів і доступу до доступних основних ліків, включаючи сприяння дослідженням і реєстрації нових режимів лікування, а також використання антиретровірусних препаратів для запобігання передачі ВІЛ/СНІДу від матері до дитини, як зазначено в Дакарській (1992) і Туніській (1994) Декларації глав держав і урядів щодо ВІЛ/СНІДу.

Продовольча безпека

97. Ми визнаємо, що економічна ефективність і викорінювання бідності тісно пов'язані з продовольчою безпекою в Африці, яка включає такі питання, як розвиток сільського господарства, рибальства, тваринництва та розвитку лісів. Щоб вирішити цю проблему, ми вважаємо, що необхідно покращити доступ до їжі та її наявність, а також забезпечити відповідну якість харчування. Ми висловлюємо глибоку стурбованість тим, що, незважаючи на те, що Африка є переважно аграрним та скотарським континентом, доступність їжі на рівні домогосподарств є недостатньою для забезпечення продовольчої безпеки.

98. Ми визнаємо роль жінок у багатьох африканських країнах у виробництві продуктів харчування та продовольчій безпеці.

99. Ми погоджуємося з необхідністю вжити конкретних заходів для забезпечення того, щоб сприяння розвитку сільського господарства не було надмірно зосереджено на традиційних експортних товарах, і що продовольчим культурам, особливо тим, які вирощують і споживають бідні люди, слід приділяти особливу увагу. Ми погоджуємося з необхідністю підтримки загальних стратегій продовольчої безпеки та харчування, прийнятих Африкою, а також зміцнення співпраці в цих сферах.

100. Ми визнаємо, що використання екологічно чистих технологій виробництва харчових продуктів і раціональне використання природних ресурсів сприяє постійному покращенню продовольчої безпеки. Ми підтримуватимемо інвестиції в дослідження в області високоврожайних культур, а також довготривалих режимів збереження та зберігання.

Навколишнє середовище

101. Ми визнаємо, що фактори навколишнього середовища стають все більш важливими для розвитку Африки. Швидкість деградації природно-ресурсної бази створює серйозну проблему в різних регіонах для поточного та довгострокового розвитку.

102. Ми визнаємо, що основна відповідальність за виявлення екологічних проблем і реагування на них лежить на самих зацікавлених країнах. Ми підтверджуємо нашу прихильність до співпраці у боротьбі з екологічними проблемами. Тому ми наголошуємо на стратегічному та спільному підході до розробки та реалізації національних стратегій сталого розвитку та, завдяки цьому процесу, інтеграції екологічних питань у національні програми розвитку.

103. Особливу увагу необхідно приділити реалізації Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням та сталому використанню дефіцитної води та ґрунту, Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Конвенції про біологічне різноманіття, Порядку денного на XXI століття, Кіотського протоколу та Спільної позиції африканських країн щодо навколишнього середовища та розвитку. Ми також визнаємо необхідність покращення міжнародного співробітництва, координації та узгодженості для сприяння інтеграції екологічних питань в інші відповідні сектори політики. Крім того, існує потреба забезпечити як на національному, так і на міжнародному рівнях, щоб торгова та екологічна політика відігравали взаємодопоміжну роль на користь сталого розвитку.

104. Незважаючи на те, що Африка є переважно сільською за своєю природою, наразі Африка є континентом, що найшвидше урбанізується, і наслідки цієї зміни та її вплив на навколишнє середовище необхідно визнати в стратегіях розвитку сільських і міських районів. Інші питання, які потребують уваги, включають стійке лісове господарство, транскордонні екологічні проблеми та деградацію ґрунту та води.

105. Ми з глибоким занепокоєнням відзначаємо проблему ерозії ґрунту та деградації води. Ми зобов'язуємося запровадити заходи з розбудови потенціалу для ефективних засобів моніторингу цих екологічних проблем в Африці.

106. Ми визнаємо, що стихійні лиха мають серйозний вплив на багато африканських країн, що негативно впливає на перспективи економічного зростання та сталого розвитку. Тому ми продовжуватимемо активну співпрацю з компетентними міжнародними організаціями, спираючись на досвід, набутий у рамках Міжнародного десятиліття зі зменшення ризиків стихійних лих.

107. Ми підтверджуємо нашу відданість співпраці з африканськими державами у боротьбі з екологічними проблемами шляхом надання

фінансової та технічної допомоги та підтримки національної координаційної стратегії для включення екологічних питань у національні програми розвитку. Відповідно до відповідних міжнародних конвенцій, ми також домовилися про заборону експорту небезпечних відходів до Африки.

Зловживання наркотиками та торгівля ними

108. Ми з глибоким занепокоєнням відзначаємо проблему зловживання наркотиками та торгівлі ними як глобальне явище, яке посилює злочинність, поширює хвороби та знижує продуктивність людських ресурсів, особливо через негативний вплив на молодь наших країн. Необхідність контролювати цю ситуацію загострюється через крихке соціально-економічне середовище в Африці.

109. Ми погоджуємося з необхідністю боротися з пропозицією та споживанням заборонених і психотропних наркотиків і пропонувати населенню законну альтернативу вирощуванню незаконних культур, і наголошуємо на необхідності посилення співпраці для боротьби зі зловживанням наркотиками, незаконним виробництвом і обігом наркотиків, а також моніторингу торгівлі прекурсорами, хімічними продуктами та психотропними речовинами. З цією метою ми погоджуємося виконати відповідні рекомендації 20-ї спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, спрямовані на суттєве зменшення явища незаконних наркотиків.

Питання культури

110. Ми зобов'язуємося надавати значення культурному співробітництву між Африкою та Європою як невід'ємному аспекту розвитку.

Що стосується культурних цінностей, викрадених або вивезених незаконно, ми взяли до відома занепокоєння африканських держав і просимо високопосадовців дворегіональної групи вивчити правові та практичні наслідки подальших дій у цій сфері та підготувати звіт для оцінки на міністерському рівні в рамках механізму подальших дій протягом розумного часу.

Африкано-європейський саміт під егідою ОАЄ та ЄС: Каїр, 3–4 квітня 2000 р. – Каїрська декларація. *Проект Авалон : документи з права, історії та дипломатії*. URL: https://avalon.law.yale.edu/21st_century/eu003.asp

**Декларація економічних лідерів АТЕС, Шанхай, Китай; 21
жовтня 2001 року**

Зустріч з новими викликами в новому столітті

1. Ми, економічні лідери АТЕС, зібралися сьогодні в Шанхаї вперше в двадцять першому столітті. Ми тут, щоб досліджувати шляхи вирішення нових викликів, які постають перед нами. Переконані у великому потенціалі Азіатсько-Тихоокеанського регіону, ми вирішили досягти спільного процвітання шляхом ширшої участі та тіснішої співпраці.

2. Наша зустріч відбулася у вирішальний момент. Основні світові економіки переживають більш серйозне уповільнення, ніж очікувалося. Більшість економік Азіатсько-Тихоокеанського регіону пережили економічний спад, причому деякі країни з економікою, що розвивається, особливо постраждали від несприятливих зовнішніх ринкових умов. Крім того, терористична атака на Сполучені Штати ризикує підірвати деякі галузі, а також довіру споживачів та інвесторів. У довгостроковій перспективі головним завданням для Азіатсько-Тихоокеанського співтовариства є впоратися з глибокими змінами, спричиненими глобалізацією та новою економікою, і отримати вигоду від можливостей, які рясніють.

3. Як головний форум регіонального економічного співробітництва в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, АТЕС цілком підходить для того, щоб відігравати провідну роль у допомозі своїм економікам-членам використовувати ці можливості та виклики. Ми хочемо надіслати чітке та рішуче повідомлення про колективну рішучість Азіатсько-Тихоокеанського співтовариства протистояти тероризму. Ми сповнені рішучості подолати нинішній економічний спад і зберегти суспільну довіру в часи невизначеності, борючись із протекціонізмом і зобов'язавшись розпочати новий раунд СОТ на майбутній Конференції міністрів СОТ. Ці зусилля узгоджуються з баченням миру, гармонії та спільного процвітання АТЕС і сприяють цьому.

4. Надихнувшись таким баченням, ми сповнені рішучості працювати разом для більш динамічного та процвітаючого Азіатсько-Тихоокеанського регіону в новому столітті, сприяючи сталому економічному зростанню, користуючись перевагами глобалізації та нової економіки, а також просуваючи лібералізацію та спрощення торгівлі та інвестицій (TILF). З цієї метою ми підтверджуємо нашу прихильність досягненню Богорських цілей щодо вільної та відкритої торгівлі та інвестицій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні до 2010 року для розвинутих економік і до 2020 року для країн, що розвиваються. Прийнявши Шанхайську угоду, ми також намітили курс на розвиток АТЕС у другому десятилітті й далі.

Сприяння сталому зростанню

5. Ми підтверджуємо нашу непохитну впевненість у середньо- та довгострокових перспективах зростання Азіатсько-Тихоокеанського регіону, оскільки основи регіону залишаються міцними. Оскільки реформи та реструктуризація після фінансової кризи 1997-1998 рр. набули чинності,

багато країн з економікою, що розвивається, зараз мають набагато сильнішу позицію, щоб захистити себе від впливу економічного спаду та несподіваних потрясінь.

6. Ми зобов'язуємося прийняти відповідну політику та заходи для збільшення економічного зростання та постановляємо посилити макроекономічний політичний діалог і співпрацю не лише для відновлення зростання, але й для створення міцнішої основи для сталого зростання та широкого розвитку. Для всіх економік важливо вжити своєчасних політичних заходів для зміцнення ринків і сприяння ранньому поживавленню глобальної економічної діяльності.

7. У цьому контексті ми зобов'язуємося прискорити наші внутрішні зусилля щодо нарощування потенціалу та поглиблення структурних реформ, щоб зміцнити основи ринку в усьому регіоні. З цією метою ми підкреслюємо важливість розумної економічної політики та корпоративного управління, а також важливу роль і відповідальність урядів у формуванні правової та нормативної бази, яка заохочує конкуренцію та інновації, з підвищенням акцентом на розбудові потенціалу. Розвиток мережі соціального захисту є пріоритетним завданням, оскільки це може зробити важливий внесок у зменшення шкідливих наслідків економічних потрясінь для вразливих груп. Як зазначено в «Економічних перспективах» за 2001 рік, підвищення фінансової ефективності також є важливим для сприяння зростанню. Тому ми вітаємо зусилля, докладені в цих сферах в АТЕС, включаючи зміцнення економічної правової інфраструктури, нагляд за ринками капіталу, корпоративне управління та впровадження міжнародних фінансових стандартів, прикладом чого є робота, виконана в рамках процесу міністрів фінансів. Ми також вітаємо внесок Тихоокеанської ради економічного співробітництва (РЕСС) у цих сферах. Ми доручаємо відповідальним міністрам і чиновникам розвивати свою роботу.

8. Визнаючи важливість сприяння фінансовій стабільності та запобіганню криз, ми наголошуємо на необхідності зміцнення міжнародної фінансової системи. Ми закликаємо продовжувати зусилля для підвищення ефективності механізмів запобігання повторенню фінансової кризи. Ми вітаємо важливі кроки, які були зроблені для зміцнення міжнародної фінансової архітектури, включаючи, наприклад, перегляд Форумом фінансової стабільності ефективності та прогресу в реалізації рекомендацій Робочої групи з офшорних фінансових центрів та установ з високим капіталом. Ми підкреслюємо важливість забезпечення того, щоб представництво в Раді Міжнародного валютного фонду (МВФ) і розподіл квот/часток МВФ відповідним чином відображали поточну світову економіку. Хоча МВФ та інші міжнародні фінансові установи відіграють ключову роль, регіональне співробітництво також може бути дуже корисним

у доповненні зусиль цих установ щодо сприяння фінансовій стабільності. У зв'язку з цим ми вітаємо значний прогрес у реалізації Чіангмайської ініціативи щодо зміцнення механізмів фінансування співпраці між країнами Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) і Китаєм, Японією та Республікою Корея. Ми також відзначаємо поточну роботу в Manila Framework Group. Ми підтримуємо всі ці зусилля та закликаємо їх зміцнювати.

9. Нинішнє уповільнення економічного розвитку підкреслює, перш за все, важливість роботи АТЕС, спрямованої на більш відкриту та сильнішу економіку. Ми підтверджуємо нашу непохитну відданість вільній і відкритій торгівлі та інвестиціям і постановляємо співпрацювати для боротьби з протекціонізмом у всіх його формах. Ми надаємо рішучу підтримку відкритій, справедливій і заснованій на правилах багатосторонній торговій системі, яка є важливою для підтримки глобального економічного зростання. АТЕС також має не відставати від свого власного порядку денного щодо торгівлі та інвестицій та нарощування потенціалу.

Спільне використання переваг глобалізації та нової економіки

10. Ми переконані, що глобалізація є потужним засобом, який стимулює економічне зростання, і має великі перспективи для підвищення рівня життя людей і покращення соціального добробуту наших спільнот. Ми визнаємо, що нова економіка має широкий потенціал для підвищення продуктивності, стимулювання інновацій в економічній організації та підприємстві, а також для створення та поширення знань і багатства. Однак можливості, які виникають у результаті цих процесів, недостатньо розподіляються між економіками та навіть всередині них. Звідси необхідно, щоб усі люди в наших громадах отримували від них користь. Ми наголошуємо на важливості розвитку потенціалу, як людського, так і інституційного, як ключової відповіді на виклики та можливості глобалізації та нової економіки. Нарощування потенціалу є ключовим елементом збалансованого підходу, необхідного для успіху АТЕС разом із відкриттям ринку та повною участю.

11. У цьому контексті ми повторюємо, що розбудова кадрового потенціалу (НСВ) залишається центральною темою цього року та наступних років. Ми високо оцінюємо успіх Зустрічі високого рівня з розвитку людського потенціалу та вітаємо Пекінську ініціативу як комплексний набір принципів для розвитку людського потенціалу, який також надає можливості для подальшої роботи в новій економіці. Ми закликаємо форуми АТЕС та економіки-члени здійснити подальшу діяльність у конкретних сферах їхнього інтересу в дусі розвинених економік і економік, що розвиваються, що доповнюють одна одну. Ми підтримуємо залучення всіх ключових зацікавлених сторін у регіоні та, зокрема, встановлення партнерства уряду,

бізнесу, академічних та навчальних закладів з цією метою. Ми вітаємо запуск Консорціуму співробітництва в галузі кіберосвіти АТЕС, ініційованого та спонсорованого Освітнім фондом АТЕС, Програмою сприяння розвитку людського потенціалу та Програмою фінансування та розвитку АТЕС. Ми також вітаємо результати 4-ї зустрічі міністрів розвитку людських ресурсів і підтримуємо заяву Кумамото, яка робить внесок у діяльність з розвитку людських ресурсів АТЕС у 21 столітті як основу для просування соціального та економічного розвитку та спільного процвітання наших людей.

12. Ще раз підтверджуючи важливість економічного та технічного співробітництва (Екотех) у досягненні справедливого зростання та сталого розвитку, ми вітаємо прогрес, досягнутий АТЕС у просуванні цілей Екотех і підкреслюємо, що лібералізація та сприяння торгівлі та інвестиціям і Екотех повинні взаємодоповнювати один одного. Ми закликаємо до подальшого зміцнення зусиль у цьому напрямку. Ми схвалюємо розробку та подання Планів дій Ecotech окремими економіками-членами як великий крок вперед для сприяння здоровому та збалансованому розвитку АТЕС і просимо міністрів та офіційних осіб розробляти цю справу в міру отримання уроків.

13. Ми також вітаємо прогрес, досягнутий в інших сферах Ecotech. Ми підтримуємо Стратегію АТЕС з боротьби з інфекційними захворюваннями та закликаємо членів і відповідні форуми виконувати її рекомендації.

14. Враховуючи важливість малих і середніх підприємств (МСП) і мікропідприємств, ми доручаємо міністрам і офіційним особам спиратися на Комплексний план дій АТЕС для МСП і приділяти особливу увагу мікропідприємствам. У цьому контексті ми вітаємо Зустріч високого рівня з мікропідприємств, яку наступного року проведе Мексика.

15. Спираючись на роботу, виконану в Брунеї минулого року, ми досягли подальшого прогресу, сформулювавши та запровадивши довгострокову, перспективну та більш орієнтовану на дії Стратегію електронного АТЕС для розвитку нової економіки шляхом просування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та їх застосування в нашому регіоні. Мета полягає в тому, щоб побудувати АТЕС до цифрового суспільства з вищим зростанням, розширеними можливостями навчання та працевлаштування, покращеними державними послугами та кращою якістю життя, використовуючи переваги передових, надійних і безпечних ІКТ та мереж, а також сприяючи універсальному доступу. Таке суспільство повинно надавати рівні можливості та широке спільне використання переваг для всіх економік і окремих осіб, включаючи жінок, інвалідів та інших. Ми схвалюємо наскрізний характер Стратегії електронного АТЕС і закликаємо форуми АТЕС та економіки-члени реалізовувати програми колективних та індивідуальних дій, викладені в Стратегії, у відповідних випадках. За нинішніх обставин швидка реалізація Стратегії також сприятиме

відродженню сектору ІКТ. Ми також вітаємо прогрес у розвитку електронної комерції.

16. У вересні 2002 року багато з нас зустрінуться в Йоганнесбурзі на Всесвітній зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку, щоб відновити нашу прихильність до сталого розвитку в прагненні посилення економічного зростання, сприяння людському та соціальному розвитку та захисту навколишнього середовища як взаємозалежних цілей. Ми розглянемо, як АТЕС, який здійснив широкий спектр заходів у цій сфері, може сприяти успіху Всесвітнього саміту та просувати результати своєї робочої програми.

17. Ми усвідомлюємо, що триває громадська дискусія щодо переваг і витрат глобалізації. Такі дебати є здоровими, якщо вони ґрунтуються на ретельному та всебічному аналізі впливу глобалізації. Настав час для АТЕС виступити і очолити публічні дебати в конструктивній манері. Ми доручаємо офіційним особам скликати діалог АТЕС щодо глобалізації та спільного процвітання, зосередивши увагу, серед інших питань, на структурній перебудові та її впливі. У той же час АТЕС має зв'язатися з бізнесом та іншими зацікавленими сторонами, щоб повідомити про цілі, діяльність і переваги АТЕС, щоб забезпечити їх участь у процесі АТЕС і глобалізації в цілому та отримувати від них користь. Зокрема, ми дякуємо Діловій консультативній раді АТЕС (АВАС) за її звіт і цінуємо взаємодію з Радою та іншими представниками бізнесу. Ми також доручаємо нашим міністрам і офіційним особам розробити та впровадити програми для реалізації Стратегії комунікацій та інформаційно-пропагандистської діяльності АТЕС, а також висновків Спеціальної групи з питань взаємодії АТЕС.

18. Зазначаючи, що стале зростання в регіоні АТЕС також вимагає здатності прогнати зростаюче та все більш заможне населення, лідери закликають до прискореного впровадження ініціативи продовольчої системи АТЕС. Визнаючи переваги біотехнології у підвищенні продуктивності, збільшенні харчування та зменшенні впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище, ми знову підтверджуємо важливість безпечного впровадження та використання біотехнологічних продуктів на основі обґрунтованої науки. Ми також вітаємо ініціативу щодо проведення діалогу на політичному рівні щодо сільськогосподарської біотехнології та закликаємо до більш пов'язаних заходів з розбудови потенціалу.

19. Ми задоволені значним прогресом, досягнутим під керівництвом Спеціальної групи з гендерної інтеграції в якості АТЕС розглядати гендерну рівність у своїй роботі. Наше прагнення до широкого розповсюдження економічних можливостей нашої епохи вимагає застосування гендерних аспектів у роботі АТЕС, ми вітаємо рішення провести Другу зустріч міністрів

з питань жінок у Мексиці в 2002 році як можливість досягти подальшого прогресу.

Підтримка багатосторонньої торгової системи

20. Лібералізація та сприяння торгівлі та інвестиціям є ще одним ключем до реалізації нашого бачення зменшення диспропорцій та спільного процвітання. Вони набувають все більшого значення в той час, коли швидкі зміни змінюють глобальний ринок. Таким чином, ми зобов'язуємося докладати подальших зусиль для просування лібералізації та спрощення торгівлі та інвестицій як у нашому регіоні, так і в усьому світі.

21. У листопаді на Четвертій міністерській конференції СОТ буде прийнято важливе рішення. Його результат матиме довгострокові наслідки для нашого майбутнього. Безпомилково ми вибираємо сильнішу багатосторонню торгову систему з більшими можливостями для всіх. Ми рішуче підтримуємо започаткування нового раунду СОТ на конференції, визнаючи, що нинішнє уповільнення світової економіки додало його актуальності. Ми погоджуємося, що після запуску новий раунд має бути завершено швидко.

22. Ми наголошуємо на необхідності збалансованого, досить широкого порядку денного, який є досяжним. Це важливо для успішного запуску та завершення Нового раунду. Ми погоджуємося, що порядок денний Нового раунду має включати подальшу лібералізацію торгівлі, посилення правил СОТ, питання імплементації та відображати інтереси та занепокоєння всіх членів, особливо країн, що розвиваються, і найменш розвинених. Ми також погоджуємося, що такий порядок денний має відповідати викликам 21-го століття та підтримувати мету сталого розвитку. Це допоможе забезпечити доступність і справедливий розподіл процвітання від зростаючої торгівлі та інвестицій. У цьому контексті ми також наголошуємо на важливості того, щоб Новий раунд був підтриманий усіма членами СОТ, а отже, на необхідності ефективного впровадження спеціального та диференційованого режиму та підвищення внутрішньої прозорості СОТ.

23. Ми знову підтверджуємо прихильність загальнодержавному АТЕС мораторію на запровадження митних зборів на електронні передачі та погоджуємося на його продовження до п'ятої Конференції міністрів СОТ, визнаючи важливість відповідних угод СОТ для електронної торгівлі.

24. Ми знову підтверджуємо важливість пов'язаної з АТЕС діяльності з розбудови потенціалу СОТ, яка реалізує цілі Стратегічного плану АТЕС як унікальний, суттєвий внесок у зміцнення багатосторонньої торговельної системи, і закликаємо до прискореної реалізації Плану для надання допомоги країнам, що розвиваються, у виконанні угод СОТ.

25. Ми вітаємо завершення всіх переговорів щодо умов членства Китаю в СОТ як історичну подію, яка не тільки допомагає зробити СОТ справді всесвітньою організацією, але й зміцнює основи глобального економічного співробітництва. Ми закликаємо, щоб рішення про остаточне схвалення приєднання Китаю було прийнято на майбутній конференції міністрів. Ми також підтверджуємо рішучу підтримку остаточного схвалення вступу Китайського Тайбею на Конференції та просування вступу Російської Федерації та В'єтнаму до СОТ.

26. Ми знову підтверджуємо, що регіональні та двосторонні торгові угоди повинні слугувати будівельними блоками для багатосторонньої лібералізації в СОТ. Ми стверджуємо, що існуючі та нові регіональні торговельні угоди повинні відповідати правилам і нормам СОТ. Ми також вважаємо, що ці домовленості повинні відповідати архітектурі АТЕС і підтримувати цілі та принципи АТЕС. Відзначаємо ініціативи щодо обміну інформацією з цього приводу.

Загострення бачення майбутнього

27. АТЕС пройшов довгий шлях з моменту свого заснування в 1989 році. Так само, як і світ навколо нього. Ці зміни жодним чином не зменшили потребу в такому механізмі співпраці, як АТЕС, у нашому регіоні. Навпаки, вони спонукали нас залишатися повністю відданими процесу АТЕС, баченню мирної та процвітаючої Азіатсько-Тихоокеанської спільноти різноманітних, але взаємозалежних економік, яка розвинулася від Сіетла до Брунею, і, перш за все, Богорським цілям. Ми також підтверджуємо нашу віру в унікальний підхід АТЕС, заснований на фундаментальних принципах добровільності, досягнення консенсусу, поєднання індивідуальних і колективних дій, гнучкості, комплексності та відкритого регіоналізму, який надихнув і підкріпив наші успіхи.

28. Водночас ми визнаємо, що АТЕС має продемонструвати свій динамізм у русі в ногу з часом, реагуючи та адаптуючись до змін у глобальній та регіональній економіці. На початку другого десятиліття для АТЕС важливо збагатити, оновити та загострити своє бачення майбутнього. У цьому відношенні ми передбачаємо, що цілі АТЕС у другому десятилітті полягають у постійному прогресі в досягненні Богорських цілей; поглибити дух спільноти, поділяючи переваги зростання більш широко та справедливо; і побудувати АТЕС у тісніше, міцніше партнерство для регіонального економічного співробітництва.

29. З цією метою ми сьогодні оголошуємо Шанхайську угоду як стратегічний перспективний порядок денний для розвитку АТЕС у найближчі роки. Угода не лише виражає нашу спільну рішучість виконувати наші зобов'язання, вона також виступає як шаблон, який визначає деякі ключові кроки, які необхідно зробити для досягнення наших цілей і завдань.

Відображаючи різноманіття членів АТЕС, він включає торгівлю та інвестиції, а також економічне та технічне співробітництво як два взаємопідтримуючих та підсилювальних елемента.

30. У Шанхайській угоді ми зобов'язуємося:

-- Розширення бачення АТЕС на майбутнє шляхом визначення концептуальних і політичних рамок для керівництва АТЕС у новому столітті. Така структура визнає зміни, спричинені глобалізацією та новою економікою, і відображає необхідність розширення порядку денного АТЕС, щоб охопити реформи та розбудову потенціалу як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях;

-- Уточнення дорожньої карти АТЕС для досягнення Богорських цілей за графіком із середньостроковою оцінкою загального прогресу в 2005 році, в тому числі шляхом розширення та оновлення Програми дій в Осаці, прийняття орієнтованого підходу в просуванні обраних ініціатив АТЕС для досягнення Богорських цілей, сприяння прийняттю відповідної торговельної політики для нової економіки, продовження торговельної діяльності АТЕС. Принципи сприяння, спрямовані на підвищення прозорості економічного управління; і

-- Посилення механізму реалізації АТЕС шляхом зміцнення процесу експертної оцінки Індивідуального плану дій, зміцнення Екотех і зусиль з нарощування потенціалу.

31. Ми наказуємо нашим міністрам і офіційним особам активно стежити за виконанням Угоди. Ми не сумніваємося, що завдяки нашим узгодженим зусиллям бачення, яке ми тут викладаємо, з часом досягне повної реалізації, кульмінацією якого стане стабільне, безпечне та процвітаюче співтовариство Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Додаток 1

Шанхайська угода

I. РОЗШИРЕННЯ БАЧЕННЯ АТЕС

Глобалізація та нова економіка суттєво змінили глобальну та регіональну економіку після Богорських цілей, відкриваючи надзвичайні можливості та виклики. Бачення АТЕС має відображати ці зміни. Хоча лібералізація торгівлі є стрижнем порядку денного АТЕС, лідери також погоджуються, що Богорські цілі необхідно розмістити в контексті оновленого та розширеного бачення, яке стосується лібералізації та сприяння торгівлі та інвестицій, а також економічного та технічного співробітництва комплексно, щоб максимізувати переваги для всіх економік регіону. Одним із найбільших викликів для реалізації такого бачення є активізація колективних та індивідуальних дій, які економіки вживають на

внутрішньому та міжнародному рівнях щодо реформ та розбудови потенціалу в різних сферах.

Стратегічні цілі процесу зустрічі міністрів фінансів також мають бути відображені в ширшому баченні АТЕС, враховуючи важливу роль здорової макроекономічної політики, ефективного економічного управління, стабільних фінансових систем і більшої економічної взаємодії в покращенні процвітання регіону.

II. УТОЧНЮЄМО ДОРОЖНЮ КАРТУ ДО БОГОРУ

-- Розширення та оновлення ОАА

Лідери вітають роботу, виконану цього року над Осацькою програмою дій (ОАА), і визнають її важливість для відображення досягнень АТЕС і здатності реагувати на зміни в нашій регіональній і глобальній ситуації. Лідери погоджуються, що ОАА слід розширити, щоб відобразити фундаментальні зміни у світовій економіці після Осаки, такі як розвиток нової економіки, включно з впровадженням відповідних аспектів Стратегії електронного АТЕС та Посилення функціонування ринків. Лідери доручають міністрам стежити за цим. Офіційні особи повинні представити проміжний звіт на зустрічі міністрів, відповідальних за торгівлю (MRT) 2002 року, і повний звіт на зустрічі міністрів АТЕС 2002 року (АММ) щодо їхніх рекомендацій щодо розширення ОАА.

-- Прийняття підходу дослідника для просування деяких ініціатив АТЕС

Лідери знову підтверджують, що економіки, які готові ініціювати та реалізувати домовленості про співпрацю, можуть продовжити це робити відповідно до Богорської декларації. Лідери заохочують розробку таких «першохідних ініціатив» і погоджуються, що при прийнятті такого підходу слід дотримуватися принципів АТЕС щодо добровільності, комплексності, прийняття рішень на основі консенсусу, гнучкості, прозорості, відкритого регіоналізму та диференційованих графіків для розвинутих економік і країн, що розвиваються. Використання «першохідних ініціатив», заснованих на групі членів, які пілтують впровадження ініціатив, сприятиме прогресу в напрямку Богорські цілі та забезпечують основу для заохочення ширшої участі через розширені програми розвитку потенціалу. Лідери також погоджуються, що ці ініціативи мають бути прозорими та відкритими, з чітко визначеними цілями та структурою для заохочення найширшої участі інших членів АТЕС, коли вони будуть готові приєднатися.

-- Сприяння прийняттю відповідної торгової політики для нової економіки

Лідери визнають важливість прийняття належної торговельної політики для відображення нового контексту та заохочення розвитку нової

економіки. У рамках цих зусиль лідери доручають офіційним особам розпочати до середини 2002 року обмін відповідною інформацією про торговельну політику, такою як інформація про стан лібералізації послуг та дотримання режимів тарифів та інтелектуальної власності. На цій основі економіки можуть розробити цільові показники до зустрічі міністрів у 2002 році. У цій справі слід враховувати впровадження відповідних рекомендацій, схвалених у Стратегії електронного АТЕС. Враховуючи різноманіття економік країн-членів, лідери погоджуються, що розвиток нової економіки також включатиме розробку та впровадження конкретних програм розвитку потенціалу для покращення продуктивності.

-- Дотримання Принципів сприяння торгівлі

Лідери доручають міністрам визначити на зустрічі міністрів у 2002 році конкретні дії та заходи щодо впровадження Принципів сприяння торгівлі АТЕС до 2006 року в тісному партнерстві з приватним сектором. Мета полягає в тому, щоб досягти значного зниження транзакційних витрат, намагаючись скоротити їх на 5 відсотків у всьому регіоні АТЕС протягом наступних 5 років. Лідери також доручають міністрам вивчити можливість встановлення об'єктивних критеріїв щодо сприяння торгівлі, повністю враховуючи різноманіття членів, а також прогрес, досягнутий у відповідних економіках. Лідери також погоджуються, що програми допомоги, спрямовані на розвиток потенціалу економік, що розвиваються, у сприянні торгівлі є особливо важливими.

-- Прийняття принципів прозорості

Лідери визнають важливість прозорості в економічному управлінні. У зв'язку з цим АТЕС розробив меню варіантів і принципів у різних сферах, які містять положення про прозорість. Лідери доручають міністрам продовжувати імплементацію узгоджених принципів прозорості АТЕС, беручи до уваги конкретні економічні обставини, і звітувати про прогрес у своїх ІАР у 2002 році та надалі. Лідери також підкреслюють важливість цільової допомоги, щоб допомогти економікам, що розвиваються, досягти прогресу в напрямку більшої відкритості та прозорості. Лідери відзначають важливість співпраці щодо електронного урядування для досягнення цієї мети.

III. ПОСИЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ

-- Посилення процесу рецензування ІАР

Лідери вітають рішення міністрів посилити процес експертної перевірки Індивідуального плану дій (ІАР) і заохочують країни-члени добровільно надавати свої ІАР для експертної перевірки на основі нового підходу. Лідери також погоджуються з тим, що після завершення такого циклу перегляду, який включає всі добровільні економіки, у 2005 році слід

провести середньострокову оцінку загального прогресу в досягненні Богорських цілей.

– Посилення зусиль у сфері Екотех і розвитку потенціалу

Лідери визнають, що на додаток до сприяння сталому розвитку та зменшенню диспропорцій, Екотех допомагає всім економікам-членам досягти процвітання за допомогою заходів, які безпосередньо підтримують лібералізацію та спрощення торгівлі та інвестицій, а також зміцнюють конкурентоспроможність наших економік. Лідери вітають зусилля, докладені цього року для оновлення частини II ОАА, і закликають до більшої інтеграції зусиль Ecotech з усіма пріоритетними цілями АТЕС. Лідери підкреслюють необхідність дати потужний поштовх для забезпечення ефективної реалізації різноманітних ініціатив Екотех, особливо наскрізних питань, таких як розбудова кадрового потенціалу.

Лідери визнають важливість суттєвого підвищення профілю Ecotech та покращення координації та управління діяльністю Ecotech на всіх форумах. У цьому контексті лідери вітають перегляд повноважень і ролі підкомітету SOM з екотех (ESC), який буде проведено, і сподіваються на швидкий прогрес. Лідери також визнають необхідність заохочувати включення пріоритетів мікро-, малих і середніх підприємств у порядок денний АТЕС.

Лідери погоджуються продовжувати розробляти плани дій Ecotech (EAP) як інструмент вимірювання та заохочення діяльності Ecotech, спираючись на досвід та уроки, отримані на пілотній фазі. Лідери також закликають усіх членів взяти участь у цій справі на добровільній основі. Лідери погоджуються, що АТЕС має зміцнювати зв'язки з двосторонніми, багатосторонніми та приватними фінансовими організаціями з метою мінімізації дублювання та максимального виконання програм з розбудови потенціалу. Лідери доручають міністрам і офіційним особам активізувати діяльність Ecotech і звітувати про прогрес на зустрічах міністрів наступного року.

Декларація економічних лідерів АТЕС, Шанхай, Китай; 21 жовтня 2001 року. *Проект Авалон : документи з права, історії та дипломатії*. URL: https://avalon.law.yale.edu/21st_century/eu005.asp

Навчальне видання

Терещенко Тетяна Вадимівна

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри
всесвітньої історії та міжнародних відносин

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

«Новітня історія країн Азії, Африки та Латинської Америки
(1945–2024 рр.)»

Навчальний посібник

Підписано до друку Формат 60х84/16
Ум. друк. арк. 18. Тираж 300 пр. Зам